

Oost-Europeanen in Nederland

**Een verkenning van de maatschappelijke positie
van migranten uit Oost-Europa en migranten uit
voormalig Joegoslavië**

J. de Boom
A. Weltevrede
S. Rezai
G. Engbersen

Oost-Europeanen in Nederland; een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en migranten uit voormalig Joegoslavië.

J. de Boom, A. Weltevrede, S. Rezai, G. Engbersen
Rotterdam: RISBO Contractresearch BV / Erasmus Universiteit.

april 2008

Erasmus Universiteit Rotterdam
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
tel.: 010-4082124
fax: 010-4081141

© Copyright RISBO Contractresearch BV. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de Directie van het Instituut.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	iii
Voorwoord	vii
Samenvatting	ix
Hoofdstuk 1 Oost-Europeanen in Nederland	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Theoretische uitgangspunten: toenemende diversiteit en vluchtigheid	2
1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen	12
1.4 Onderzoeksopzet	13
Hoofdstuk 2 Migratie en demografie	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Immigratie en emigratie.....	18
2.3 Oost-Europeanen in Nederland 1996-2007.....	25
2.4 Oost-Europeanen in 2007: demografie	28
2.5 Samenvatting.....	31
Hoofdstuk 3 Opleiding en arbeid	35
3.1 Inleiding	35
3.2 Gebruikte databronnen	36
3.3 Onderwijspositie	39
3.4 Positie op de arbeidsmarkt	45
3.5 Kenmerken van werkenden.....	52
3.6 Uitkeringen	55
3.7 Inkomen.....	58
3.8 Samenvatting.....	59

Hoofdstuk 4	Wonen	63
4.1	Inleiding	63
4.2	Gebruikte data.....	63
4.3	Geografische spreiding.....	64
4.4	Woonomgeving	70
4.5	Woningen	73
4.6	Samenvatting	77
Hoofdstuk 5	Sociaal-culturele integratie	81
5.1	Inleiding	81
5.2	Sociale contacten, 'moderne' opvattingen en taal.....	82
5.3	Gemengde huwelijken	90
5.4	Lokale participatie	95
5.5	Samenvatting	97
Hoofdstuk 6	Tijdelijke en irreguliere migratie	99
6.1	Inleiding	99
6.2	Tijdelijke arbeidsmigranten.....	100
6.3	Illegale migranten	131
6.4	Samenvatting	133
Hoofdstuk 7	Criminaliteit	139
7.1	Inleiding	139
7.2	Oost-Europese criminaliteit: omvang van het probleem.....	140
7.3	Omvang en aard van criminaliteit van ingezetenen.....	144
7.4	Omvang en aard van criminaliteit van niet-ingezetenen	151
7.5	Percepties van sleutelinformanten	155
7.6	Samenvatting	169
Hoofdstuk 8	Jongeren	175
8.1	Inleiding	175
8.2	Migratie en demografie	176
8.3	Onderwijspositie	179
8.4	Werk.....	185
8.5	Uitkeringen	188
8.6	Tijdelijke migranten.....	189
8.7	Criminaliteit	193
8.8	Samenvatting	200

Literatuur	205
Bijlage bij hoofdstuk 2	215
Bijlage bij hoofdstuk 3	221
Bijlage bij hoofdstuk 4	227
Bijlage bij hoofdstuk 5	229
Bijlage bij hoofdstuk 6	231
Bijlage bij hoofdstuk 7	233
Bijlage bij hoofdstuk 8	239
Begrippenlijst	245
Lijst met sleutelinformanten	251

Voorwoord

Sinds begin jaren negentig komen omvangrijke groepen "nieuwe" migranten aan in Nederland. Onder hen zijn er ook veel migranten uit de Oost-Europese landen die nu tot de EU behoren, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië. Het gaat daarbij vooral om personen die op de vlucht zijn voor oorlog en politieke geweld in hun land en deels om personen die uit vrije wil hun land verlaten hebben, migranten die naar Nederland komen in het kader van gezinsvorming of gezinshereniging en om arbeidsmigranten. In deze verkennende studie staat de maatschappelijke positie van deze groepen centraal. De door de opdrachtgever gedefinieerde probleemstellingen die ten grondslag ligt aan deze studie valt uiteen in drie delen. Het eerste deel gaat in op de omvang van verschillende Oost-Europese groepen in Nederland. In het tweede deel wordt er aandacht besteed aan de maatschappelijke positie van deze groepen en de knelpunten die worden gesignaleerd met betrekking tot de integratie. Het derde deel van de probleemstelling gaat in op de betrokkenheid bij (jeugd) criminaliteit en de vraag welke oorzaken hieraan ten grondslag liggen.

Het voorliggende rapport is opgesteld door het Risbo, een onderzoeksinstelling verbonden aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) en de Directie Justitieel Jeugdbeleid (DJJ) van het Ministerie van Justitie.

Een groot aantal andere personen waren op de een of andere manier bij het onderzoek betrokken. Wij willen deze personen hierbij danken voor hun medewerking. Onze dank gaat in de eerste plaats uit naar al degenen, die in dit rapport 'sleutelpersonen of informanten' worden genoemd. Het gaat om personen die hetzij zelf afkomstig zijn uit de migrantengroepen, hetzij beroepsmatig met hen te maken hebben en bereid waren hun ervaring met en inzichten over deze migranten met ons te delen.

In de tweede plaats richten wij een speciaal woord van dank aan Richard Beijersbergen van Henegouwen, Leen Prins en mw. Wil van Tilburg (KLPD/DNRI) voor het beschikbaar stellen van de HKS informatie.

In de derde plaats gaat onze dank uit naar de leden van de begeleidingscommissie, mw. Ilse Landa, Arjan de Boer (beide namens het

Ministerie van Justitie), Chan Choenni en mw. Hanneke Klunder (beide namens het Ministerie van VROM). Wij danken hen allen voor hun aandacht voor, commentaar op en hulp bij het uitvoeren van ons onderzoek.

Tenslotte gaat onze dank uit naar degenen, die ons als onderzoeks-assistent of anderszins hebben geholpen bij de uitvoering van het onderzoek.

Het onderzoeksteam
Rotterdam, april 2008

Samenvatting

Het doel van dit verkennende onderzoek is het in kaart brengen van de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen in Nederland. Oost-Europeanen zijn daarbij gedefinieerd als: migranten, of in Nederland geboren kinderen van migranten, afkomstig uit een van de nieuwe Oost-Europese EU-landen of uit één van de republieken van de voormalige Sovjet-Unie. Tevens dient deze studie inzicht te verschaffen in de maatschappelijke positie van migranten, of in Nederland geboren kinderen van migranten uit voormalig Joegoslavië.

Het onderzoek vertrekt vanuit de volgende onderzoeksvragen:

1. In welke mate vindt migratie en in het bijzonder pendelmigratie plaats?
2. Wat is de omvang van de groep in Nederland gevestigde Oost-Europeanen en Joegoslaven?
3. Wat is het opleidingsniveau, de (mate van) arbeidsparticipatie, economische zelfstandigheid (gebruik van sociale uitkeringen) en de beheersing van de Nederlandse taal?
4. Welke knelpunten worden gesignaleerd met betrekking tot het al dan niet deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt?
5. Welke problemen en knelpunten worden gesignaleerd met betrekking tot culturele integratie (samenleven, contacten, participatie op lokaal niveau)?
6. Hoe groot is de betrokkenheid bij criminaliteit? En welke oorzaken liggen hieraan ten grondslag?

Waar mogelijk moet het antwoord op deze onderzoeksvragen worden uitgesplitst naar herkomstgroep, geslacht, drie leeftijdsklassen (15-17 jaar, 18-24 jaar en 25 jaar en ouder), generatie en opleidingsniveau. In deze samenvatting worden de onderzoeksvragen beantwoord.

1. Migratie en pendelmigratie

In de afgelopen vijftien jaar hebben zich substantiële groepen migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië officieel in Nederland gevestigd. We zien voor deze drie groepen enigszins verschillende migratiepatronen. Vanaf 1995 tot 2003 neemt het

aantal migranten uit de tien Oost-Europese landen die nu tot de Europese Unie behoren gestaag toe van ruim 2.200 in 1995 tot 4.500 in 2003. Na de uitbreiding van de Europese Unie per 1 mei 2004 met Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië stijgt het aantal immigranten explosief naar 8.500 in 2004 en verder naar bijna 12.000 in 2006. In 2007, na de uitbreiding van de Europese Unie met Roemenië en Bulgarije, neemt het aantal immigranten uit de Oost-Europese EU-landen verder toe tot ruim 20.000. Tegelijk met de toenemende immigratie neemt ook de emigratie vanaf 2003 enigszins toe. Echter de emigratie ligt met circa 6.000 emigranten in 2007 op een veel lager niveau dan de immigratie. In de tweede helft van de jaren negentig zijn het voornamelijk migranten die vanwege gezinsvorming naar Nederland komen. Het gaat dan vaak om vrouwen die naar Nederland komen om te trouwen met een Nederlandse man. Vanaf 2000 zijn het vooral migranten die hier komen om te werken.

Uitsplitsing naar leeftijdsgroepen laat zien dat met name de groep van 25 jaar en ouder verantwoordelijk is voor de sterke stijging van migranten uit de Oost-Europese EU-landen. De immigratie van jongeren neemt veel minder sterk toe. Dit is mogelijk een aanwijzing dat de toenemende migratie uit deze landen voornamelijk arbeidsmigranten betreft die voornemens zijn weer terug te keren naar het land van herkomst en hun eventuele kinderen vooralsnog niet laten overkomen.

De immigratie vanuit de voormalige Sovjet-Unie is met name in de jaren rond de millenniumwisseling omvangrijk. In 2000 en 2001 komen jaarlijks bijna 6.000 migranten naar Nederland. Daarna neemt de immigratie sterk af. In 2006 is de immigratie met ruim 2.000 immigranten weer terug op het niveau van 1996. Het gaat hierbij voornamelijk om asielmigranten.

Tenslotte zien we een zeer omvangrijke migratie vanuit voormalig Joegoslavië in de eerste helft van de jaren negentig en rond de millenniumwisseling. In de periode 1993-1995 komen jaarlijks gemiddeld meer dan 8.000 Joegoslaven naar Nederland. In periode 1996-1998 daalt dit aantal scherp tot minder dan 2.000 in 1998, om vervolgens in 1999 en 2000 als gevolg van de Kosovo-crisis weer te stijgen naar jaargemiddelden van boven de 4.000 immigranten. Ook hier betreft het voornamelijk asielmigranten die vluchten voor het oorlogsgeweld op het grondgebied van voormalig Joegoslavië. Na 2000 daalt het aantal immigranten uit voormalig Joegoslavië scherp en begint het aantal emigranten te stijgen. Vanaf 2003 is de emigratie zelfs groter dan de immigratie.

Het migratiepatroon van jonge migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië vertoont eenzelfde trend als de totale migratie uit

deze herkomstgebieden, zij het dat de fluctuaties onder jonge migranten minder extreem zijn.

(Tijdelijke) arbeidsmigratie

Naast de migranten die zich officieel in Nederland vestigen zijn in de afgelopen jaren omvangrijke groepen arbeidsmigranten naar Nederland gekomen om hier voor een korte periode arbeid te verrichten. Deze pendelende arbeidsmigranten verblijven (waarschijnlijk) voor kortere tijd in Nederland, zijn in het algemeen niet ingeschreven in de officiële gemeentelijke registraties en blijven daarom in de officiële migratie- en bevolkingsstatistieken grotendeels buiten beeld. Het is als gevolg daarvan ook niet mogelijk om de omvang van de migratie van deze groep exact in kaart te brengen. Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen¹ in de afgelopen jaren maakt echter wel duidelijk dat het om een omvangrijke groep gaat. In 1996 worden nog slechts 1.400 tewerkstellingsvergunningen verstrekt aan arbeidsmigranten uit Oost-Europese landen die nu tot de Europese Unie behoren. In 2003 is dit aantal gestegen tot ruim 13.600. Na de uitbreiding van de Europese Unie in 2004 en de versoepeling van de beperkingen voor werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten in 2006 neemt het aantal aan arbeidsmigranten uit Oost-Europese landen verstrekte tewerkstellingsvergunningen zeer sterk toe tot ruim 61.000 in 2006. Veruit het grootste deel hiervan is verstrekt aan Polen (54.000 tewerkstellingsvergunningen in 2006). In de eerste vier maanden van 2007 stijgt het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen in versneld tempo door. In de periode van 1 januari tot 1 mei 2007 zijn ruim 34.500 tewerkstellingsvergunningen verstrekt aan migranten uit de Oost-Europese EU-landen. In een fictief scenario, waar tewerkstellingsvergunningen ook na 1 mei 2007 nog vereist zouden zijn, zouden in 2007 naar schatting 100.000 tewerkstellingsvergunningen aan arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen zijn verstrekt. Het aantal verstrekte vergunningen aan werknemers uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is in vergelijking hiermee met 1.300 respectievelijk 200 marginaal. Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen is, zoals gezegd, slechts een indicatie voor de omvang van de groep pendelende arbeidsmigranten. Ten eerste ontbreken, zoals in elke officiële registratie, arbeidsmigranten die hier illegaal werken.

---

¹ Voor arbeidsmigranten uit de Oost-Europese landen die per 1 mei 2004 zijn toegetreden tot de Europese Unie blijft het tot 1 mei 2007 noodzakelijk een tewerkstellingsvergunning (twv) aan te vragen. Voor arbeidsmigranten uit Roemenië en Bulgarije die per 1 januari 2007 lid zijn geworden van de EU geldt dit nog steeds.

Ten tweede hebben de gegevens alleen betrekking op werknemers die in dienst zijn bij Nederlandse werkgevers. Zelfstandigen hebben al sinds 2004 vrije toegang tot de arbeidsmarkt. Ten derde hebben arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten die beschikken over een nationaliteit van de 'oude' EU-landen geen tewerkstellingsvergunning nodig. In Polen is er een officieel erkende minderheid van circa 300.000 personen, die naast de Poolse meestal ook de Duitse nationaliteit heeft. Naar schatting werkt een aanzienlijk aantal van deze 'Duitse' Polen in Nederland.

2. Demografische structuur

De omvangrijke immigratie heeft uiteraard zijn weerslag op de bevolkingscijfers. Zo is het aantal in Nederland gevestigde migranten uit de Oost-Europese EU-landen met ruim tachtig procent gestegen; van 50.300 in 1996 naar 92.700 in 2007. De Polen vormen hierbinnen met 51.300 personen veruit de grootste groep. We benadrukken dat deze cijfers zijn gebaseerd op de officiële bevolkingsregistraties (dat wil zeggen op inschrijvingen in de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA)). De Oost-Europeanen die zich niet in de GBA inschrijven, omdat ze zich niet permanent willen vestigen (de pendelende arbeidsmigranten), zijn hierin dus niet opgenomen.

Het aantal personen uit de voormalige Sovjet-Unie is in dezelfde periode meer dan verdrievoudigd (van 12.600 naar 44.500). Deze groepen zijn daarmee aanzienlijk sneller gegroeid dan de groep niet-westerse allochtonen, maar hun omvang is toch nog relatief beperkt.² Samen (allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie) vormen zij ruim 4 procent van de totale allochtone bevolking en 0,8 procent van de totale Nederlandse bevolking. Daarnaast wonen per 1 januari 2007 ruim 76.000 personen uit voormalig Joegoslavië in Nederland. Dit komt overeen met 0,5 procent van de totale Nederlandse bevolking.

Eerste en tweede generatie

Van de allochtonen met een Midden- of Oost-Europese achtergrond is een derde zelf in Nederland geboren en derhalve tweede generatie migrant. Zij worden tot de allochtone bevolking gerekend omdat tenminste één van de ouders in één van de nieuwe Oost-Europese EU-landen, voormalig Joegoslavië of de voormalige Sovjet-Unie is geboren. Deze relatief beperkte omvang van de tweede generatie Oost-Europeanen hangt samen met het feit

---

² Tot de niet-westerse allochtonen worden personen gerekend van wie tenminste één ouder is geboren in Turkije, Marokko, Suriname, de Nederlandse Antillen, of in een ander land in Azië (m.u.v. Japan en Indonesië), Afrika of Latijns Amerika.

Samenvatting

dat een aanzienlijk deel van deze bevolkingsgroep pas recentelijk naar Nederland is gekomen.

Geslacht en leeftijd

Zowel bij de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen als bij allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie is het aandeel vrouwen bovengemiddeld (rond de 60%). Dit is waarschijnlijk het gevolg van het grote aandeel vrouwelijke migranten dat in de periode 1995-2004 in het kader van gezinsvorming naar Nederland is gekomen (Snel et al. 2004).

Ook qua leeftijdsverdeling wijken Oost-Europeanen en Joegoslaven enigszins af van de autochtone bevolking. Onder de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië zijn de minderjarigen oververtegenwoordigd en zijn de 65-plussers sterk ondervertegenwoordigd in vergelijking met de autochtone bevolking. Het aandeel minderjarigen onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen wijkt slechts marginaal af van het aandeel minderjarige autochtonen. Het aandeel personen in de leeftijd 18-64 jaar is onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen aanzienlijk groter en het aandeel 65-plussers is aanmerkelijk kleiner dan onder autochtonen.

(Tijdelijke) arbeidsmigranten

Op basis van informatie uit administraties waarin alle werknemers zijn opgenomen voor wie loonbelasting en sociale premies worden afgedragen schat Corpeleijn (2006) dat er in 2004 ongeveer 72.000 niet officieel in Nederland gevestigde arbeidsmigranten verblijven. Het gaat dan om zowel werknemers als zelfstandig werkzame personen. Deze schatting voor 2004 is bijna drie keer zo hoog als het aantal in 2004 aan arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten verstrekte tewerkstellingsvergunningen (26.000). Indien voor 2006 eenzelfde vermenigvuldigingsfactor wordt gehanteerd, en deze wordt gerelateerd aan de tewerkstellingsvergunningen die een korte geldigheidstermijn hebben, dan komen we op een schatting van ongeveer 120.000 tijdelijk in Nederland verblijvende arbeidsmigranten. Over de demografische kenmerken van de tijdelijk in Nederland verblijvende migranten is veel minder bekend. Van de 72.000 arbeidsmigranten in 2004 is ruim 60 procent man. De gemiddelde leeftijd is 32 jaar.

3. Onderwijs en arbeid

Nemen we opnieuw de officieel in Nederland gevestigde migranten als uitgangspunt, dan blijkt dat migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-

Samenvatting

landen en de voormalige Sovjet-Unie zeer hoog zijn opgeleid. Uit analyses op de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS blijkt dat het aandeel hoger opgeleiden onder de migranten uit deze gebieden zelfs boven het niveau van de autochtone Nederlanders ligt. Bij migranten uit voormalig Joegoslavië is het aandeel hoog opgeleiden weliswaar lager, maar nog altijd aanzienlijk hoger dan onder de niet-westerse allochtonen. Het verhoudingsgewijs hoge opleidingsniveau van Oost-Europeanen staat in schril contrast met de positie die zij innemen op de arbeidsmarkt. Het aandeel werkzame personen is laag en de werkloosheid is hoog. Kennelijk hebben de migranten moeite om het (veelal elders verworven) opleidingsniveau in Nederland te verzilveren op de arbeidsmarkt.

Taalbeheersing

De sleutelpersonen geven aan dat de Oost-Europeanen die hier permanent verblijven, de Nederlandse taal over het algemeen snel beheersen. Dit komt onder andere door hun vaak hoge opleidingsniveau. Daar komt bij dat een deel van de permanente vestigers hier in het kader van huwelijksmigratie gekomen is. Deze, veelal vrouwen, komen via hun autochtone echtgenoot snel in aanraking met de Nederlandse cultuur en taal.

Arbeidsparticipatie

De netto arbeidsparticipatie (d.w.z. het deel van de bevolking in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar dat betaalde arbeid verricht van 12 uur of meer per week) van allochtonen uit Oost-Europese EU-landen (57%) is gemiddeld (over de periode 2000-2006) negen procentpunten lager dan netto arbeidsdeelname van autochtonen (66%). De netto arbeidsdeelname van allochtonen van Joegoslavische herkomst (52%) is 14 procentpunten lager en die van allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie (39%) is zelfs 27 procentpunten lager dan die van autochtonen. De gemiddelde netto arbeidsdeelname over de periode 2000-2006 van allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie ligt daarmee op ongeveer hetzelfde niveau als dat van Marokkanen (40%). Positief is dat de netto arbeidsparticipatie van allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië in 2006 is toegenomen ten opzichte van 2005.

De (netto) arbeidsdeelname is bij de eerste generatie Oost-Europeanen uit de EU-landen beduidend lager dan bij de tweede generatie, bij vrouwen lager dan bij mannen en bij jongeren lager dan bij ouderen. Tevens zien we dat de netto arbeidsparticipatie bij laagopgeleiden lager is dan bij hoogopgeleiden. Op zich zijn deze verschillen weinig opzienbarend. Bij alle bevolkingsgroepen

ligt de arbeidsdeelname bij vrouwen (wegens huishouden), jongeren (wegens studie) en laag opgeleiden (o.m. wegens grotere kans op arbeidsongeschiktheid en werkloosheid) lager dan bij mannen, ouderen en hoger opgeleiden. Opvallend is dat onder personen uit de voormalige Sovjet-Unie de arbeidsdeelname van 45-plussers hoger dan de arbeidsparticipatie van volwassenen van middelbare leeftijd (25-44 jaar). Dit is waarschijnlijk het gevolg van de specifieke migratiegeschiedenis van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Onder de 25-44 jarigen bevinden zich waarschijnlijk relatief veel recente migranten (vluchtelingen, asielzoekers) die veel minder participeren op de Nederlandse arbeidsmarkt. Bij de oudere leeftijdsgroepen gaat het waarschijnlijk vaak om 'vroegere' arbeidsmigranten, die al langer in Nederland verblijven en een betere positie op de arbeidsmarkt hebben. Opvallend is het geringe aandeel jongeren (15-24 jaar) uit de voormalige Sovjet-Unie, dat betaald werk verricht. Dit percentage ligt veel lager dan bij autochtonen, en ook beduidend lager dan bij de niet-westerse allochtonen. Verklaringen hiervoor zijn waarschijnlijk het grote aandeel migranten dat nog (voltijds) onderwijs volgt, het relatief grote aandeel asielmigranten in deze groep of een combinatie van beide factoren.

Werkloosheid

Migranten uit de Oost-Europese EU-landen (11%), de voormalige Sovjet-Unie (18%) en voormalig Joegoslavië (13%) zijn (gemiddeld in periode 2000-2006) aanzienlijk vaker werkloos dan autochtone Nederlanders (4%). De sleutelinformanten opperen verschillende verklaringen voor de hoge werkloosheid onder Oost-Europeanen. Het gebrek aan aansluiting met de behoeften van de arbeidsmarkt speelt een belangrijke rol. Onvoldoende taalbeheersing, hoge leeftijd, geen erkenning van de in het buitenland behaalde diploma's worden genoemd als mogelijke redenen voor de relatief zwakke arbeidspositie. Met name voor beroepen waarvoor een hoog opleidingsniveau vereist is, is een goede beheersing van de Nederlandse taal van belang. Ook de vaak langdurige asielprocedure, met als gevolg een lange periode van gedwongen niets doen, wordt genoemd als een mogelijke verklaring voor de hoge werkloosheid. Deze verklaring geldt dan met name voor de eerste generatie migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië van wie een aanzienlijk deel als vluchteling naar Nederland is gekomen.

Indien we kijken naar de verschillen tussen subgroepen, dan zien we dat de werkloosheid verhoudingsgewijs hoger ligt bij de eerste generatie, bij vrouwen en bij lager opgeleiden. De mogelijke verklaring hiervoor is al

Samenvatting

gegeven. Opvallend is dat er tussen Joegoslavische mannen en vrouwen nauwelijks verschil is in het werkloosheidscijfer.

Functieniveau

De arbeidspositie van migranten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie is in termen van arbeidsparticipatie en werkloosheid dus niet echt rooskleurig te noemen. Positief is echter dat Oost-Europeanen die wel betaalde arbeid verrichten vaak een baan hebben met een hoog functieniveau. Het aandeel werkenden in hoge en wetenschappelijke beroepen is onder Oost-Europeanen zelfs hoger dan onder autochtonen. Het functieniveau van Joegoslavische werknemers is aanmerkelijk lager en lijkt meer op het functieniveau van de niet-westerse allochtone werknemers.

Uitkeringen

Per september 2004 ontvangt ruim 13 procent van de Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen een uitkering. Daarmee is de uitkeringsafhankelijkheid van deze groep gelijk aan die van de autochtonen, en aanzienlijk lager dan de uitkeringsafhankelijkheid van niet-westerse allochtonen. De uitkeringsafhankelijkheid van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie is met 17 procent bijna vier procentpunten hoger, maar daarmee nog aanzienlijk lager dan die van migranten uit voormalig Joegoslavië. Van de migranten uit voormalig Joegoslavië is ruim 26 procent afhankelijk van een uitkering.

Ook de uitkeringsafhankelijkheid van jongeren uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is aanzienlijk hoger dan die van jonge autochtonen. Het aandeel jongeren uit de Oost-Europese EU-lidstaten met een uitkering is overigens lager dan onder autochtonen. Uitsplitsing naar generatie laat zien dat de tweede generatie jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië vaker afhankelijk is van een uitkering dan de eerste generatie.

Tijdelijke arbeidsmigranten

Voorgaande analyses zijn gebaseerd op onderzoek waarin de tijdelijke arbeidsmigranten niet of nauwelijks zijn vertegenwoordigd. Van de tijdelijke arbeidsmigranten werkt veruit het grootste deel in de land- en tuinbouwsector. In 2006 is in totaal 54 procent van de tewerkstellingsvergunningen verstrekt voor vacatures in deze sector. Van de tijdelijke arbeidsmigranten uit Polen werkt zelfs tweederde in de land- en tuinbouw. Een andere sector waarvoor relatief veel tewerkstellingsvergunningen zijn uitgegeven is de zakelijke dienstverlening. Het gaat hier met name om

uitzendbureaus waarvan de werknemers vaak worden ingeleend door land- en tuinbouwbedrijven. Als we kijken naar het beroep, dan zien we dat het vaak gaat om laaggekwalificeerde arbeid. Ook in andere sectoren waar relatief grote aantallen tijdelijke arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten werken gaat het veelal om laaggekwalificeerd werk, zoals industrieel productiewerk, werk in de transportsector en algemeen ongeschoold werk. Dit betekent overigens niet dat al deze tijdelijke arbeidsmigranten laag zijn opgeleid. Het komt voor dat hoogopgeleiden naar Nederland komen om hier tijdelijk te werken met het doel om snel geld te verdienen. Met name wegens de taalbarrière lukt het de hoger opgeleide migranten vaak niet om een functie in lijn met hun opleidingsniveau of -richting te vinden.

De werkgevers zijn in het algemeen zeer positief over arbeidskrachten uit de Oost-Europese EU-landen. Het arbeidsethos van de arbeidsmigranten wordt zeer hoog gewaardeerd.

Doordat de tijdelijke arbeidsmigranten naar Nederland komen met het doel gedurende een beperkte periode hier te werken, steken zij vaak niet veel tijd in het leren van de Nederlandse taal, het kennis maken met de Nederlandse cultuur en het onderhouden van sociale contacten met de Nederlandse bevolking. Wel blijkt uit de interviews dat de tijdelijke migranten vaak Duits of Engels spreken, waardoor de Nederlandse werkgevers, et cetera wel met hen kunnen communiceren. De hoogopgeleide tijdelijke migranten zijn eerder geneigd om de Nederlandse taal te leren.

4. Sociaal-culturele integratie

Bij sociaal-culturele integratie gaat het in de kern om de mate waarin allochtonen zich als zodanig (blijven) onderscheiden (Dagevos en Odé 2006). Er wordt hier een gangbare operationalisatie van sociaal-culturele integratie gebruikt, met als indicatoren: a) sociale contacten, b) 'moderne' opvattingen, en c) beheersing van het Nederlands (Dagevos 2006). Omdat wij niet over kwantitatieve gegevens van Oost-Europeanen over deze indicatoren beschikken, hebben wij de sleutelpersonen in onze interviews naar deze aspecten gevraagd.

De meeste sleutelpersonen geven aan dat Oost-Europeanen minder dan de klassieke migrantengroepen op de eigen groep gericht zijn. Hierbij moet wel een duidelijke onderscheid gemaakt worden tussen de tijdelijke arbeidsmigranten en de migranten die zich voor langere periode of permanent vestigen. Over deze laatste groep wordt aangegeven dat die snel integreert en inburgert. Volgens de experts is deze groep veelal

hoogopgeleid, wil snel de taal leren en graag in contact komen met de autochtone bevolking. Er kan volgens de experts ook niet gesproken worden van hechte gemeenschappen onder de Oost-Europese migrantengroepen. Volgens de meeste respondenten komen de waarden en normen van Oost-Europeanen en Nederlanders grotendeels met elkaar overeen. Er bestaan verschillen, maar er kan niet gesproken worden van een kloof tussen culturen. Dit komt volgens de experts met name door de gedeelde religie, het christendom, en door de gemeenschappelijke geschiedenis. Voorbeelden van verschillen die genoemd worden, hebben betrekking op vrouwenemancipatie die volgens de sleutelpersonen onder Oost-Europese vrouwen verder gevorderd is, en de mate waarin men gelovig is en het geloof praktiseert. Doorgaans hechten de Oost-Europeanen meer waarde aan hun religie.

Naast de indicatoren van Dagevos zijn er ook andere indicatoren voor sociaal-culturele integratie. Een zo'n indicator is het percentage gemengde huwelijken of gemengd samenwonen. Onder Oost-Europeanen zijn er opvallend veel gemengde huwelijken. In veel gevallen gaat het om Oost-Europese vrouwen die een Nederlandse man trouwen. Ook zijn er relatief veel huishoudens met samenwonende ongetrouwde gemengde stellen. Dit geldt overigens niet voor de migranten uit voormalig Joegoslavië. Het percentage huishoudens bestaande uit samenwonende ongetrouwde partners zou ook als indirecte indicator voor 'moderne' opvattingen kunnen worden gezien. Immers een neveneffect van secularisering is een toename van het ongehuwd samenwonen.

Een andere indicator voor sociaal-culturele integratie is de lokale participatie. Deze is bekeken aan de hand van de participatie in verenigingsverband, en aan de hand van de sociale lokale contacten met buurtbewoners. De Oost-Europeanen en mensen uit voormalig Joegoslavië nemen, net als andere migrantengroepen, gemiddeld erg weinig deel aan het verenigingsleven. De Oost-Europeanen en (ex-) Joegoslaven blijken ten slotte minder contact te hebben met andere burens, dan de meeste andere migrantengroepen.

Culturele integratie (tijdelijke) arbeidsmigranten

Over de integratie van (tijdelijke) arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten is ook met name kwalitatieve informatie beschikbaar.

Veel van wat de sleutelpersonen over waarden en normen zeggen, geldt voor zowel de permanente als de tijdelijke arbeidsmigranten. Zo komen de waarden en normen van Oost-Europeanen en Nederlanders grotendeels met elkaar overeen, bestaan er verschillen, maar kan er niet gesproken worden

van een kloof tussen culturen. Doorgaans hechten de Oost-Europese arbeidsmigranten ook meer waarde aan hun religie en wordt er volgens de experts meer gedronken onder Oost-Europese arbeidsmigranten. Overigens vinden meerdere sleutelinformanten dat het imago van de dronken overlastveroorzakende Pool erg overtrokken is. Volgens hen gaat het slechts om een minderheid die wegens alcoholconsumptie overlast veroorzaakt.

Een ander opvallend verschil is, volgens een expert, dat Polen veel minder risicomijdend zijn en meer improvisatietalent hebben, wat een van de redenen is waarom er zo veel Polen tijdelijk naar Nederland migreren.

De integratie van tijdelijke arbeidsmigranten verloopt wel anders dan de integratie van de migranten die zich voor langere tijd of permanent gevestigd hebben. Doordat de tijdelijke arbeidsmigranten naar Nederland komen met het doel gedurende een beperkte periode hier te werken, steken de meeste weinig moeite in het leren van de Nederlandse taal, het kennis maken met de Nederlandse cultuur en in het onderhouden van sociale contacten met de Nederlandse bevolking. De mensen die hier tijdelijk zijn focussen zich, zoals gezegd, meer op hun herkomstland dan op Nederland. Bovendien werkt men veelal met landgenoten en weinig met autochtonen. Ecorys (2006) concludeert dat arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten meestal in groepjes werken en zich niet of nauwelijks ophouden met de Nederlandse arbeidskrachten. Sleutelpersonen geven aan dat de hoogopgeleide tijdelijke migranten eerder geneigd zijn om de Nederlandse taal te leren. De jongere generatie lijkt meer 'verwesterd' en past zich makkelijker aan in Nederland.

Een van de conclusies van een grootschalig onderzoek van het werknemersverkeer uit de MOE-landen is dat werkgevers in het algemeen zeer positief zijn over arbeidskrachten uit de Oost-Europese EU-landen, met name over hun arbeidsethos (Ecorys 2006). De meningen van de sleutelpersonen komen hier niet altijd mee overeen.

Op een conferentie eind 2007 in Rotterdam over de sociale problemen veroorzaakt door de grote instroom van Oost-Europese EU-landen in bepaalde gemeenten, gaven verschillende lokale overheden aan zich wel de nodige zorgen te maken over de gevolgen van deze arbeidsmigratie voor de Nederlandse samenleving. Zo stroomt een toenemend aantal Poolse kinderen in op Nederlandse scholen die zich vaak in achterstandswijken bevinden. Zij spreken niet of nauwelijks Nederlands en belasten daarmee de toch al overbelaste scholen nog eens extra. Tevens maken de lokale overheden zich zorgen over de overlast (vaak als gevolg van overmatig alcoholgebruik) die

Poolse volwassenen zouden veroorzaken in specifieke Nederlandse (achterstands) buurten.

5. Wonen

We zien dat de Oost-Europese allochtonen veel sterker geconcentreerd zijn in het westen van het land dan autochtonen, maar veel minder sterk dan de niet-westerse allochtonen. Ook qua concentratie in de G4 nemen zij een tussenpositie in. Van de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen woont ruim 17 procent in één van de vier grote steden. We zien een sterke absolute concentratie van Joegoslaven in Rotterdam, van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie in Amsterdam en een sterke concentratie van allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen (voornamelijk Polen) in Amsterdam en Den Haag.

Wanneer we kijken naar de relatieve concentratie, zien we dat er relatief veel Polen in de gemeenten in de Bollenstreek zijn gevestigd.

De Oost-Europeanen vestigen zich volgens de sleutelpersonen vooral in achterstandswijken omdat de woningen daar goedkoper zijn, er meer woningen beschikbaar zijn en er in veel gevallen meer particuliere huurwoningen beschikbaar zijn.

Wanneer we dit aan de hand van het WoON databestand checken met het percentage Oost-Europeanen dat in een van de veertig probleemwijken woont, zien we dat de groep afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië een tussenpositie in tussen de niet-westerse allochtonen en de autochtonen. Van de mensen uit de voormalig Sovjet-Unie woont 13 procent en uit voormalig Joegoslavië 15 procent in een van de veertig probleemwijken. Slechts een klein percentage (7,6%) van de Oost-Europeanen woont in een probleemwijk. Opgemerkt wordt nogmaals dat deze resultaten zijn gebaseerd op een beperkte groep respondenten. De uitkomsten moeten daarom met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Er wordt ook aandacht besteed aan de ervaren verloedering, overlast en sociale cohesie in de buurten waar men woont. Deze cijfers zijn via het WoON-bestand verkregen. De Oost-Europeanen uit de Europese Unie en mensen uit voormalig Joegoslavië ervaren bovengemiddeld meer verloedering in de buurt waar zij wonen. De mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geven daarentegen een relatief lage score aan de verloedering in de buurt. De Oost-Europeanen uit de Europese Unie en migranten uit de voormalige Sovjet-Unie ervaren meer overlast in hun buurt dan autochtonen, maar minder dan de mensen uit voormalig Joegoslavië, Marokko, Turkije en Suriname. De Oost-Europeanen uit de Europese Unie lijken relatief tevreden over de sociale

cohesie in hun buurt. De mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geven een lagere score aan de sociale cohesie, maar zijn nog steeds meer tevreden met de sociale kwaliteit van de buurt, dan de mensen uit voormalig Joegoslavië en de klassieke migrantengroepen.

Met betrekking tot de typen woningen waarin de permanent gevestigde migranten wonen, zien we na analyse van het WoON-bestand, dat Oost-Europeanen uit de Europese Unie en migranten uit voormalig Joegoslavië relatief vaak in sociale huur en particuliere huurwoningen wonen en relatief weinig in koopwoningen. De Oost-Europeanen uit de Europese Unie en migranten uit de voormalige Sovjet-Unie wonen wel in relatief duurdere huurwoningen. Dit geldt niet voor de migranten uit voormalig Joegoslavië die in de goedkoopste huurwoningen wonen. De migranten uit voormalig Joegoslavië en uit de voormalige Sovjet-Unie geven ten opzichte van de andere groepen per maand het laagste bedrag uit aan hun koopwoning. Het merendeel van de migranten uit de Oost-Europese EU-landen en uit voormalig Joegoslavië, en de helft van de migranten uit de voormalige Sovjet-Unie woont in een flat, etagewoning, appartement, maisonette, etc.

Qua tevredenheid met de woning valt op dat de migranten afkomstig uit voormalig Joegoslavië van alle groepen het minst tevreden zijn met hun woning. Migrantengroepen uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie zijn meer tevreden met hun woning dan de migrantengroepen uit voormalig Joegoslavië, maar aanmerkelijk minder tevreden dan de autochtonen, die van alle onderscheiden groepen het meest tevreden zijn met hun woning.

Tenslotte blijken de migrantengroepen uit de Sovjet-Unie opvallend minder honkvast dan de andere migrantengroepen en de autochtonen. De migrantengroepen uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië zijn relatief weinig verhuisgeneigd.

Huisvesting (tijdelijke) arbeidsmigranten

Voor de steden Rotterdam en Den Haag kampen met veel Oost-Europese nieuwkomers. Het belangrijkste punt op de agenda van een conferentie eind 2007 in Rotterdam over de sociale problemen veroorzaakt door de grote instroom van Oost-Europese EU-landen in bepaalde gemeenten, betrof de huisvesting van tijdelijke arbeidsmigranten. Uit onderzoek van Pool (2003) bleek al dat juist huisvesting een probleem vormt bij de toename van legaal tewerkgestelde Polen met een Duits paspoort. Uit de gesprekken met de sleutelpersonen en uit de conferentie, lijken deze problemen met de grote toename van het aantal arbeidsmigranten nu, ruim vijf jaar later, sterk te zijn toegenomen en kampen met name gemeenten in de buurt van arbeidsintensieve land- en tuinbouwbedrijven met problemen op het gebied

van huisvesting van de arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen. Vooral de grote steden signaleren grote problemen in achterstandswijken waar een groot deel van de (veelal niet-westerse allochtone bevolking) al nauwelijks Nederlands spreekt en slecht is geïntegreerd.

Werkgevers zijn in principe verantwoordelijk voor een adequate huisvesting van tijdelijke werknemers die bij hen in dienst zijn. De gemeente is toezichthouder en daarmee eerst verantwoordelijk voor controle en handhaving. De omvang en aard van de meldingen die bij gemeenten binnenkomen, toont aan dat de huisvestingsproblematiek soms ernstig is (van den Berg et al., 2007).

Volgens gemeenten en de georganiseerde uitzendbranche zijn malafide uitzendbureaus voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor die problemen omdat zij geen of hele slechte voorzieningen treffen voor hun werknemers op het gebied van huisvesting. Het gevolg is dat tijdelijke werknemers wonen in overbevolkte slaaphuizen, schuren met geen of gebrekkige sanitaire voorzieningen en in gebouwen die niet voldoen aan de brandveiligheidsvoorschriften. De inadequate huisvesting en de concentratie van arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen in specifieke wijken met goedkope en door huismelkers beheerde woningen leiden daarmee mogelijk tot een verdere verloedering van de toch al achtergestelde buurten.

6. Criminaliteit

De betrokkenheid bij criminaliteit is onderzocht aan de hand van het verdachtenpercentage. Dit percentage is berekend door het aantal verdachten uit een herkomstgroep in een bepaald jaar te delen door de omvang van de totale herkomstgroep in datzelfde jaar. De gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op registraties van verdachten in het Herkenningsdienstsysteem (HKS) van de politie en hebben betrekking op personen van 12 jaar en ouder. Er is, om vertekeningen in het verdachtenpercentage te voorkomen, onderscheid gemaakt tussen ingezetenen en niet-ingezetenen. Ingezetenen verdachten zijn personen die staan geregistreerd in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en/of van het CBS is vastgesteld dat het een inwoner is van Nederland. Niet-ingezetenen verdachten zijn personen die voorkomen in HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en van het CBS niet vast te stellen is dat het een (geregistreerde) inwoner is van Nederland.

Verdachte ingezetenen

Van de 72.000 geregistreerde Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen van 12 jaar en ouder worden er in 2006 1.356 (1,9%) verdacht van een misdrijf. Allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië worden beduidend vaker verdacht van een misdrijf. Van de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie kwam in 2006 ruim 3,2 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf en van de bevolking met een Joegoslavische achtergrond 3,7 procent. Deze verdachtenpercentages zijn hoger dan bij de autochtone Nederlanders (1,3%), maar lager dan bij de niet-westerse minderheden (4,8%).

We zien dat met name de criminaliteit onder minderjarige en jongvolwassen mannen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië omvangrijk is. Van de minderjarigen uit de voormalige Sovjet-Unie kwam in 2006 ruim vier procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf. Van de allochtone minderjarigen van Joegoslavische herkomst zes procent. Minderjarigen uit beide groepen komen veel vaker in aanraking met de politie dan autochtone minderjarigen (2,1%).

Ook voor jongvolwassenen uit de voormalige Sovjet-Unie en uit voormalig Joegoslavië is het percentage verdachten met ruim 6,5 procent aanzienlijk hoger dan onder autochtone jongvolwassenen (3,3%).

De tweede generatie jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië wordt vaker verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit dan de eerste generatie. Met name het percentage verdachten van de tweede generatie Joegoslavische jongvolwassenen is erg hoog. Uit specifieke analyses blijkt dat de onderwijs- en arbeidsparticipatie van Joegoslavische jongeren relatief laag is, en de werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid relatief hoog. In combinatie met dit hoge criminaliteitscijfer wijst dit erop dat de integratie van Joegoslavische jongeren die in Nederland zijn geboren niet optimaal verloopt.

Oost-Europese verdachten worden relatief vaak verdacht van vermogensdelicten zonder geweld. Dat geldt met name voor de verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië. Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen worden relatief vaak verdacht van verkeersmisdrijven. Het percentage verdachten onder geregistreerde Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen is met 1,9 procent relatief beperkt. De percentages voor de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië liggen hoger, maar geven in vergelijking met bijvoorbeeld de Antillianen en Marokkanen zeker niet direct aanleiding te veronderstellen dat er sprake is van een enorm criminaliteitsprobleem.

Verdachte niet-ingezetenen

Een omvangrijk deel van de verdachten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie is niet officieel in Nederland gevestigd (de niet-ingezetenen). In 2006 worden in totaal bijna 4.500 personen afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit. Hiervan is 70 procent niet officieel in Nederland gevestigd. Van de bijna 1.900 verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie woont 40 procent niet officieel in Nederland. Ter vergelijking, van de niet-westerse verdachten is slechts 9 procent niet in Nederland ingeschreven.

Het is op basis van de cijfers niet mogelijk te bepalen welk type migranten verantwoordelijk is voor deze misdrijven. Een mogelijkheid is dat het (deels) tijdelijke arbeidsmigranten betreft die in grote getale naar Nederland komen, en waarvan een deel betrokken kan zijn bij criminele activiteiten. Opgemerkt wordt dat zelfs in het geval dat de criminaliteit van niet-ingezetenen volledig voor rekening zou komen van deze arbeidsmigranten het verdachtenpercentage nog relatief beperkt is gezien de geschatte omvang van het totaal aantal arbeidsmigranten dat tijdelijk in Nederland verblijft. Benadrukt wordt dat de cijfers uitsluitend betrekking hebben op (verdachten van) misdrijven. Over de betrokkenheid van migranten uit de Oost-Europese EU-landen bij overlastgevende overtredingen zoals openbare dronkenschap, burenruzies, zwartrijden, verkeersovertredingen en dergelijke kunnen in kwantitatieve zin derhalve geen uitspraken worden gedaan. Wel geven verschillende sleutelpersonen aan dat dergelijke overtredingen onder deze groep regelmatig voorkomen. Tegelijkertijd zien deze sleutelpersonen in het algemeen geen aanwijzingen voor een overmatige betrokkenheid bij criminaliteit van deze tijdelijke arbeidsmigranten.

Een andere mogelijke verklaring voor het relatief hoge aandeel niet-ingezetenen verdachten, is dat bepaalde groepen migranten naar Nederland migreren met het oogmerk om criminele activiteiten te plegen, zoals bijvoorbeeld drugshandel, autosmokkel en diefstal. We spreken in dit geval ook wel over migratiecriminaliteit. Volgens een sleutelinformant is het gros van de criminaliteit onder Oost-Europeanen in Nederland toe te rekenen aan deze migratiecriminelen en derhalve niet aan bijvoorbeeld de tijdelijke arbeidsmigranten. De sleutelinformant onderscheidt daarbij twee groepen: enerzijds de zakkenrollers en anderzijds de mobiele bandieten. Over het algemeen zijn de zakkenrollers families afkomstig uit Bulgarije of Roemenië. Veelal gaat het daarbij om Roma. Degenen die zich aan mobiel banditisme schuldig maken, komen doorgaans hierheen om inbraken of autodiefstallen te plegen. Volgens de sleutelinformant gaat het daarbij veelal om jonge mannen

zonder crimineel verleden die hiernaartoe komen in opdracht van een crimineel individu of van een criminele organisatie. Sinds de uitbreiding van de Europese Unie is het, volgens enkele sleutelinformanten, makkelijker voor Oost-Europese criminelen om in de oudere EU-lidstaten te operen. Daarnaast maken de relatief lage straffen in Nederland en de relatief goede condities in Nederlandse gevangenissen het land volgens sleutelpersonen wellicht aantrekkelijk voor Oost-Europese criminelen.

Tenslotte kan op basis van de aard van de delicten worden verondersteld dat het (deels) gaat om zogenaamde overlevingscriminaliteit. Dit geldt dan met name voor niet-ingezeten verdachten afkomstig uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie en mogelijk ook voor werklozen uit de Oost-Europese EU-landen. Ook is verondersteld dat er een relatie bestaat tussen de verblijfsstatus en de aard van de delicten. Onderzoek onder illegale vreemdelingen wees bijvoorbeeld uit dat zij vooral betrokken zijn bij bepaalde typen delicten. Twee type delicten springen daarbij in het oog: enerzijds het gebruik van valse documenten en anderzijds kleine vermogensdelicten. Dit geldt in het bijzonder voor die groepen migranten die in geringe mate kunnen terugvallen op de hulp van familie of een etnische gemeenschap. Middels valse documenten kan men toegang verwerven tot de arbeidsmarkt en middels vermogensdelicten kan men inkomsten verwerven (Engbersen en Van der Leun, 2001, Leerkes et al., 2004). Beide delicttypen zijn gecategoriseerd als vermogensdelicten zonder geweld, en komen onder migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië relatief vaak voor.

De waarheid moet waarschijnlijk worden gezocht in een combinatie van deze verklaringen.

1.1 Inleiding

In dit rapport staat de maatschappelijke positie van allochtonen afkomstig uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië centraal. In de afgelopen vijftien jaar hebben zich substantiële groepen migranten uit Oost-Europa en uit voormalig Joegoslavië in Nederland gevestigd. In eerste instantie ging het daarbij vooral om asielmigranten (met name uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie) en vervolgens om huwelijksmigranten (vanuit ondermeer Polen). Sinds de uitbreiding van de Europese Unie is de arbeidsmigratie steeds belangrijker geworden. Daarnaast kwamen er tot 2004 omvangrijke stromen irreguliere migranten van Midden- en Oost-Europa naar West-Europa.

De beschrijving van de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen in de Nederlandse samenleving (hoofdstukken 2 tot en met 5) heeft betrekking op de allochtonen uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië die zich officieel in Nederland hebben gevestigd (zie voor definitie hoofdstuk 2). Analyses van processen van migratie en integratie op basis van formele overheidsstatistieken hebben hun beperkingen, omdat ze een weergave zijn van de *geregistreeerde werkelijkheid*. Juist op het terrein van migratie van Midden- en Oost-Europeanen hebben zich in de afgelopen jaren ontwikkelingen voorgedaan die grotendeels buiten het gezichtsveld en de formele registraties van de overheid afspelen. Zo zijn in de afgelopen jaren grote groepen tijdelijke arbeidsmigranten of pendelmigranten naar Nederland gekomen. Deze tijdelijke migranten komen (waarschijnlijk) voor kortere tijd naar Nederland, staan niet in de officiële gemeentelijke registraties vermeld en blijven in de officiële migratie- en bevolkingsstatistieken van het CBS dan ook grotendeels buiten beeld. Het is met name deze groep die de laatste tijd veel media-aandacht krijgt. In hoofdstuk 6 zullen we nader ingaan op deze groep van tijdelijke pendelmigranten. In hoofdstuk 6 zal ook kort aandacht worden besteed aan de illegale migranten uit Midden- en Oost-Europa die bijna per definitie buiten de officiële overheidsstatistieken vallen. Hoofdstuk 7 gaat in de op de criminaliteit van zowel de in Nederland gevestigde Oost-

Europese allochtonen, als de niet officieel in Nederland gevestigde tijdelijke (en irreguliere) migranten. In hoofdstuk 8 wordt tenslotte specifiek aandacht besteed aan de maatschappelijke positie van jongeren.

1.2 Theoretische uitgangspunten: toenemende diversiteit en vluchtigheid

In dit rapport wordt verslag gedaan van de 'nieuwe migratie' vanuit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië naar Nederland en de integratie van deze migranten in de Nederlandse samenleving. Hoewel het adjectief 'nieuw' onvoldoende recht doet aan de continuïteit van migratiebewegingen, is duidelijk dat de migratie van Oost naar West, zowel kwantitatief als kwalitatief, van een andere orde is dan in de perioden van de postkoloniale migratie, de gastarbeidersmigratie en de migratie ten tijde van het communistische Oostblokregime (Engbersen et al. 2007). In de volgende paragraaf staan we kort stil bij de 'nieuwe migratie'.

In dit rapport staan twee cruciale aspecten van deze nieuwe migratiebewegingen centraal. Ten eerste het vraagstuk van de mate waarin groepen uit Midden- en Oost-Europa geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving, en ten tweede het vraagstuk van de criminaliteit onder migranten uit Oost-Europese EU-landen, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie.

1.2.1 Nieuwe migratie

In de jaren vijftig van de vorige eeuw was Nederland nog een emigratieland. Naast industrialisatie gold emigratie in het toenmalige overheidsbeleid als een centraal middel om werkloosheid te bestrijden. In de jaren zestig werd Nederland de facto immigratieland, vooral door de behoefte aan arbeidskrachten. De economische recessie van begin jaren zeventig leidde echter tot een allengs restrictiever migratiebeleid. Desondanks bleef er sprake van immigratie. Hoewel de arbeidsmigratie werd beperkt, ging de familiemigratie door (eerst gezinshereniging, later gezinsvorming). Daarbij kreeg Nederland juist in het midden van de jaren zeventig te maken met een omvangrijke toestroom van personen uit de voormalige koloniale gebieden, Suriname en de Antillen. Deze ontwikkelingen waren niet uniek voor Nederland, maar deden zich ook voor in andere Noordwest-Europese landen. Dit type migratie wordt in de recente sociaal-wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp wel aangeduid als 'oude migratie'.

Daarnaast is echter sprake van een 'nieuwe migratie' (vgl. Castles en Miller 1993; King et al. 1993; Koser en Lutz 1998; Engbersen et al. 2007). Deze notie van 'nieuwe' migratie is voor dit onderzoek naar migratie vanuit Midden- en Oost-Europa van belang, omdat ze vaak in verband gebracht wordt met de opening van de grenzen tussen Oost en West op het oude continent, en recentelijk met de uitbreiding van de EU in 2004 en 2007. Hoewel de term 'nieuwe migratie' in de literatuur nergens heel precies gedefinieerd is, kunnen vier relevante dimensies worden genoemd: (1) nieuwe geografische patronen van migratie; (2) nieuwe typen migranten; (3) nieuwe juridische statussen; en (4) nieuwe bestaansstrategieën van migranten. Overigens betekent de opkomst van een nieuw type migratie geenszins dat de 'oude' migratie is verdwenen. Het is veel eerder zo dat nieuwe migratiepatronen ontstaan naast de oude. Het effect is, dat er sprake is van een toenemende pluralisering en fragmentering van migratie en migranten.

Nieuwe geografie van migratie

Tot midden jaren tachtig kon vooral een onderscheid gemaakt worden tussen twee categorieën migranten in Europa: enerzijds arbeidsmigrant en hun gezinnen, veelal afkomstig uit het Middellandse-Zeegebied en anderzijds personen afkomstig uit de vroegere koloniale gebieden van de Europese landen. Sinds het begin van de jaren negentig is echter sprake van twee belangrijke nieuwe trends. Ten eerste is sprake van een toenemende migratie over grote afstand en vanuit een steeds groter aantal landen naar Europa. Het effect is een sterk toenemende heterogeniteit van de in Europa aanwezige migrantenpopulaties. Ten tweede is er ook binnen Europa sprake van nieuwe migratiestromen. De traditionele migratierichting van zuid naar noord in Europa is aangevuld met migratiestromen van oost naar west.

De gevolgen van de nieuwe geografie van lange afstandsmigratie zijn ook in Nederland zichtbaar. Van oudsher waren de belangrijkste groepen migranten Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. Maar door de komst van geheel nieuwe groepen is het aandeel van deze vier groepen in de niet-westerse minderhedenpopulatie de afgelopen jaren aanzienlijk gedaald. Behoorde in 1990 nog ruim driekwart van de niet-westerse migrantenpopulatie tot de 'traditionele' herkomstgroepen, in 2006 was dat als gevolg van de toenemende migratie uit ontwikkelingslanden nog maar twee derde deel. Tegelijkertijd zien we dat het aandeel allochtonen uit de diverse landen uit Midden- en Oost-Europa in de westerse minderhedenpopulatie in de periode 1996-2007 aanzienlijk is gestegen van 8 naar 13 procent.

Nieuwe typen migranten

In de literatuur over migratie wordt ook gewezen op nieuwe typen migranten die sterk aan belang – in volume – zijn toegenomen. Een eerste, verhoudingsgewijs nieuw type migranten betreft de asielmigranten die vooral in de periode 1990-2001 naar Nederland zijn gekomen. Op het hoogtepunt, in 1994, vragen meer dan 50.000 personen in Nederland asiel aan en in de periode 1998-2001 jaarlijks meer dan 40.000 personen. Na 2001 neemt het aantal asielaanvragen overigens sterk af. Een tweede, verhoudingsgewijs nieuw type migranten zijn de tijdelijke arbeidsmigranten. Over het algemeen kan gesteld worden dat naarmate de geografische afstand tussen de landen van herkomst en bestemming geringer is, ook de noodzaak om zich elders permanent te vestigen kleiner wordt. Men kan daarom veronderstellen dat ook de migratie vanuit Midden- en Oost-Europa naar West-Europa deels een tijdelijk karakter draagt. Uit onderzoek blijkt dat dit ook het geval is. Zo wezen Wallace et al. (1998) al midden jaren negentig op de groeiende stroom pendelmigranten, die op tijdelijke en soms zelfs op dagelijkse basis heen en weer reisden tussen de landen die zij aanduiden als de *'Central European buffer zone'* (Polen, Tsjechië, Hongarije en Slovenië) en de Europese Unie, waarvan met name Duitsland. Het gaat deels om dagelijkse pendelaars en internationale handelaren, deels om seizoenswerkers en personen (waaronder veel jongeren en studenten) die tijdelijke baantjes in het westen vervullen en deels ook om illegale migranten. Volgens de auteurs zouden maar liefst een half miljoen personen dagelijks over de grenzen van de genoemde Midden-Europese landen en de landen van de Europese Unie trekken. Daarbij werd lange tijd een tegenstelling zichtbaar tussen de economische vraag naar deze flexibele arbeid en pogingen om de grenzen te sluiten. Wallace (2002: 622) schrijft: "*(...) there seems to be a contradiction between the continuing demand for temporary and flexible workers in the European labour markets and the political desire to close borders in response to xenophobic and political pressures.*"

Met de uitbreiding van de EU in 2004 en 2007 nemen de mogelijkheden van reguliere arbeidsmigratie toe. We zien dan ook een forse toename van de arbeidsmigratie, vooral vanuit Polen, Roemenië en Bulgarije. Opvallend daarbij is dat Oost-Europese migranten naar nieuwe bestemmingslanden trekken, zoals Engeland, Ierland, Noorwegen en deels ook Nederland (Kicingen en Weinar 2007). Een laatste type migranten betreft illegale vreemdelingen. Uiteraard gaat het ook hier niet om een volstrekt nieuw fenomeen, maar de indruk bestaat dat het aantal illegale vreemdelingen in West-Europa en ook in Nederland de afgelopen decennia is toegenomen.

Over het aantal illegale vreemdelingen in Nederland zijn slechts schattingen beschikbaar. Het aantal illegale migranten in Nederland uit Midden- en Oost-Europa werd, voordat deze landen in 2004 en 2007 tot de EU toetraden, geschat op tussen 63.000 en 70.000 (respectievelijk voor 2002 en 2003) (Cruyff en Van der Heijden 2004). Naar alle waarschijnlijkheid is dit aantal afgenomen door de uitbreiding van de EU en het openstellen van de Nederlandse arbeidsmarkt voor Polen.

Nieuwe juridische statussen

De instroom van nieuwe typen migranten leidt ook tot een grotere verscheidenheid aan juridische statussen. Schematisch kan een onderscheid gemaakt worden tussen drie juridische statussen van migranten en hun nakomelingen (vgl. Faist 1996). Sommigen hebben de Nederlandse nationaliteit verworven of hadden die altijd al, zoals personen afkomstig uit Suriname of de Nederlandse Antillen. Zij beschikken over de Nederlandse nationaliteit en – net als autochtone Nederlanders – over volledige burgerschapsrechten. Ten tweede zijn er migranten, die ook nagenoeg volledige sociale rechten en partiële politieke rechten hebben. Gesproken wordt van het 'bewonerschap' (*'denizenship'*). Tot dit type kunnen ook de migranten uit de Oost-Europese EU-landen worden gerekend. Ten slotte is er een groeiende groep migranten waarbij geen sprake is van burgerschap of erkend bewonerschap. Het gaat om migranten met een tijdelijke verblijfsvergunning of zonder geldige verblijfstatus, die veelal zeer beperkte sociale rechten en geen politieke rechten hebben ('vreemdelingenschap') (zie figuur 1.1).

Figuur 1.1 Juridische statussen van migranten en minderheden

Wettelijke status	Categorieën
Burgerschap (nationaliteit)	<ul style="list-style-type: none"> Burgers van de nationale verzorgingsstaat Migranten uit (voormalige) gebiedsdelen die over Nederlandse nationaliteit beschikken genaturaliseerde arbeid- en asielmigranten en hun partners en kinderen
Bewonerschap (permanente verblijfsvergunning)	<ul style="list-style-type: none"> arbeidsmigranten met een permanente verblijfsvergunning partners of kinderen (of nieuwe partners van kinderen), gekomen in het kader van gezinshereniging of –vorming geprivilegieerde migranten (bijv. uit EU-landen) erkende asielzoekers en vluchtelingen
Vreemdelingschap (tijdelijke verblijfsvergunning of geen verblijfstatus)	<ul style="list-style-type: none"> migranten met een tijdelijke verblijfstatus (bijv. seizoen- of grensarbeiders) asielzoekers met voorwaardelijke vergunning tot verblijf asielzoekers; de facto vluchtelingen illegale migranten (waaronder arbeidsmigranten die geen visum nodig hebben, maar die geen bron van inkomsten hebben en/of geen regulier werk verrichten)

Wanneer we de periode na 1960 overzien, kan worden vastgesteld dat arbeidsmigranten die toegang tot het grondgebied van West-Europese verzorgingsstaten wisten te verwerven hun rechtspositie duidelijk hebben versterkt. Zeker in Nederland hebben veel migranten de Nederlandse nationaliteit verworven en hebben daarmee gelijke rechten als autochtone staatsburgers gekregen. Maar ook degenen met een permanente verblijfsstatus hebben nagenoeg dezelfde sociale rechten als autochtone burgers, zoals mogelijkheden om aan lokale verkiezingen deel te nemen. Deze positieverbetering zien we met name bij traditionele gastarbeidersgemeenschappen en erkende asielzoekers en vluchtelingen. Daarnaast zijn er echter nieuwe typen migranten gekomen, bij wie de verblijfstatus vaak tijdelijk en onduidelijk is. Dit geldt zeker voor asielzoekers die nog in afwachting zijn van een asielbeslissing of die een tijdelijke verblijfstatus hebben gekregen. Voor de asielzoekers die wel een status hebben gekregen, geldt dat nog weinig bekend is over hun maatschappelijke positie. Het recente onderzoek dat er naar gedaan is, levert echter een vrij somber beeld op. Vluchtelingengroepen als (voormalig) Joegoslaven, Irakezen, Afghanen, Iraniërs en Somaliërs participeren twee keer zo weinig op de arbeidsmarkt als autochtonen terwijl de kans op werkloosheid bij deze groepen vier tot zeven keer zo hoog is als bij de autochtone bevolking (Dagevos en Odé 2007: 14). Illegale vreemdelingen, tenslotte, hebben de meest onzekere positie. Zij moeten zich zien te redden zonder de steun van

de staat. Onder hen vallen ook arbeidsmigranten uit de nieuwe lidstaten die geen regulier werk hebben (bijvoorbeeld Polen) of die niet in het bezit zijn van een werkvergunning (bijvoorbeeld Bulgaren en Roemenen).

Nieuwe bestaansstrategieën

De instroom van tijdelijke arbeidsmigranten of van migranten met een onzekere status brengt ook nieuwe bestaansstrategieën met zich mee. Een actueel voorbeeld is zelfstandig ondernemerschap. In 2006 vormen Polen met ruim 3.300 startende ondernemers veruit de grootste groep buitenlandse startende ondernemers (20% van alle buitenlandse starters) (Kamer van Koophandel 2007a; Pijpers en Van der Velde 2007). Ten opzichte van 2005, toen bijna 2.600 Polen een eigen bedrijf begonnen, is dat een stijging van 30 procent. Ook het aantal starters uit Bulgarije en Roemenië steeg in 2006, maar bleef in absolute aantallen gemeten relatief klein. De sterke stijging van het aantal Poolse bedrijfjes was deels een poging om de Nederlandse regelgeving rond werkvergunningen te ontlopen. Zelfstandige ondernemers mogen hun diensten aan Nederlandse klanten aanbieden zonder dat zij een werkvergunning nodig hebben (Pijpers en Van der Velde 2007). Ook zijn ze niet gebonden aan collectieve loonafspraken of aan de wettelijke minimumloonregelgeving (Ecorys 2006). Overigens is na 1 mei 2007 de verplichte werkvergunning voor arbeidsmigranten uit de Oost-Europese landen die in 2004 zijn toegetreden tot de EU helemaal vervallen.

Andere bestaansstrategieën hebben betrekking op informele of illegale arbeid (of arbeid dat deels regulier is en deels irregulier). Deze vorm van arbeid wordt vooral verricht door illegale vreemdelingen die werkzaam zijn in bepaalde sectoren in de economie, zoals de detailhandel, de bouw, de land- en tuinbouw, in de vleesverwerking en bij particulieren. Deels gaat het echter ook om reguliere arbeiders, waarvan een deel van het werk niet regulier is. Dat komt bijvoorbeeld voor onder Poolse arbeiders. Zo beschrijven Pijpers en Van der Velde (2007:829-832) diverse strategieën waardoor Nederlandse werkgevers - in samenwerking met intermediaire arbeidsbureaus en andere werkgevers - in staat zijn hun werknemers te lang te laten werken, te weinig loon te betalen en geen belasting voor ze te betalen.

Ten slotte zien we ook vormen van overlevings- of bestaanscriminaliteit bij illegale vreemdelingen die geen toegang hebben tot werk en die geen ondersteuning krijgen vanuit sociale netwerken. Onderzoek onder illegale vreemdelingen en uitgeprocedeerde asielzoekers laat zien dat deze groep steeds vaker betrokken raakt bij kleine criminaliteit (De Boom et al. 2006; Leerkes 2007). Deze vorm van criminaliteit is deels een reactie op begrensde

mogelijkheden om op een reguliere manier inkomen te verwerven. Hieraan moet worden toegevoegd dat ook vormen van 'cross-border crime' of 'criminele migratie' zijn waargenomen, waarbij (illegale) migranten naar Nederland afreizen met het oogmerk om daar criminele activiteiten te ontwikkelen, zoals autodiefstal en drugshandel (Leerkes 2007).

Samenvattend worden de belangrijkste verschillen tussen wat hier is aangeduid als 'oude' en 'nieuwe' migratie schematisch weergegeven in figuur 1.2.

Figuur 1.2: 'Oude' en 'nieuwe' migratie: een overzicht

	Oude migratie	Nieuwe migratie
Geografie	- personen uit voormalige koloniale gebieden - gastarbeiders en hun gezinnen uit Middellandse-Zeegebied	- migratie uit alle delen van de wereld (lange afstandsmigratie) - migratie vanuit Midden- en Oost-Europa
Typen	- arbeidsmigranten - gezinsherenigers en gezinsvormers	- asielzoekers en vluchtelingen - tijdelijke arbeidsmigranten (pendelaars) - illegale vreemdelingen
Juridische statussen	- formele, permanente verblijfsstatus	- tijdelijke of onduidelijke verblijfsstatus - zonder geldige verblijfspapieren
Bestaansstrategieën	- formele arbeid (baan) - formele uitkeringen	- formele uitkeringen - zelfstandig ondernemerschap - tijdelijke en informele arbeid - criminele activiteiten

Het is van belang om te onderkennen, dat het niet gaat om twee elkaar uitsluitende of opeenvolgende typen migratie. Traditionele migratieprocessen doen zich nog steeds voor, maar er is een nieuw type migratie bij gekomen. De grenzen tussen beide soorten migratie zijn in werkelijkheid minder scherp dan ze in de twee schema's lijken. Het belang van het onderscheiden van verschillende typen migratie ligt er vooral in dat verschuivingen in migratiepatronen en verschuivingen in de wijzen waarop migranten in bestemmingslanden kunnen integreren en overleven, vastgesteld kunnen worden.

Vertovec (2007) heeft de complexiteit van de hedendaagse migratie samengevat in het begrip 'superdiversiteit'. Dit begrip benadrukt de *"multiple-origin, transnationally connected, socio-economically differentiated and legally stratified nature of international migration"*. In navolging van Zygmunt Bauman (1999 en 2005) zouden we ook kunnen spreken van 'liquid migration'. De afgebakende migratiepatronen van weleer worden steeds

'vloeibaarder' en daardoor moeilijker traceerbaar. Dat komt met name door het tijdelijke en circulaire karakter van veel Oost-West migratie. Migranten verblijven voor een korte periode in een bepaald land en keren dan terug. Dit patroon kan zich veelvuldig herhalen. Poolse onderzoekers spreken daarom ook wel van '*incomplete migration*' (Okolski 2001a en 2001b) of van '*lasting temporariness*' (Gryzmala-Kazlowska 2005). Daarmee brengen zij tot uitdrukking dat migranten zich niet definitief vestigen in het gastland waar zij werken, maar steeds opnieuw terugkeren naar hun eigen land. Deze vorm van migratie is moeilijk te registeren, waardoor een kloof ontstaat tussen de geregistreerde werkelijkheid en de sociale werkelijkheid van arbeidsmigratie.

Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa confronteren Nederland derhalve met vormen van pendelmigratie die zich vooral vertalen in circulaire migratie of internationale pendelmigratie. Arbeiders gaan naar huis wanneer het werk klaar is en komen terug wanneer ze nodig zijn (in geval van seizoensarbeid) of zijn op afroep beschikbaar voor specifieke klussen (bijvoorbeeld bij woningverbetering). Deze klassieke vorm van arbeidsmigratie die historisch gezien belangrijk is geweest voor Nederland, bijvoorbeeld in de periode 1750-1800 (Lucassen 1987), krijgt weer een hernieuwde betekenis, en scheidt verwarring voor Nederlandse beleidsmakers. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw hielden beleidsmakers lange tijd vast aan de mythe dat de gastarbeiders naar huis zouden terugkeren. Het is mogelijk dat zich nu een nieuwe mythe aan het ontwikkelen is, namelijk de veronderstelling dat vele van de tijdelijke arbeidsmigranten zullen blijven. Dat is echter geen vaststaand gegeven, maar een belangrijke onderzoeksvraag. Vooralsnog gaan migratieonderzoekers ervan uit dat het merendeel van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten naar huis terugkeert. Hun aanwezigheid roept wel nieuwe vragen op over hun -al dan niet tijdelijke- integratie in de Nederlandse samenleving en de daarvoor noodzakelijke voorzieningen (huisvesting, onderwijs voor kinderen, etc.). Ook zijn er nieuwe vragen over hun positie op de arbeidsmarkt, zoals de effecten op lonen en de mogelijke verdringing van autochtone werknemers door nieuwe arbeidsmigranten. De Nederlandse samenleving lijkt nog niet afdoende voorbereid op de '*lasting temporariness*' van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigratie.

1.2.2 Integratie

De manieren waarop immigranten hun weg vinden in een nieuwe samenleving is een centraal thema van sociaal wetenschappelijk onderzoek. Daarvoor worden ook wel begrippen gebruikt als assimilatie, acculturatie en

incorporatie. (Gordon 1964; Alba en Nee 1997; Vermeulen en Penninx 1994; en, Engbersen en Gabriëls 1995). Integratie van immigranten heeft in zijn algemeenheid betrekking op de incorporatie van nieuwe elementen (immigranten) in een nieuw systeem (Wrong 1994).

In deze studie zullen we aansluiten bij een gangbaar onderscheid in de Nederlandse literatuur, namelijk tussen *structurele integratie* aan de ene kant en *sociaal-culturele integratie* aan de andere kant. De eerste dimensie heeft betrekking op de maatschappelijke positie van migranten, in het bijzonder in termen van arbeidsmarkt-, onderwijs- en huisvestingspositie. De tweede dimensie betreft de mate waarin migranten informele contacten hebben met autochtone burgers en de mate waarin zij zich conformeren aan gangbare centrale normen van de Nederlandse samenleving (zie Vermeulen en Penninx 1994; Dagevos 2001 en Dagevos en Odé 2007). Het Nederlands empirisch onderzoek laat zien dat structurele en sociaal-culturele integratie nadrukkelijk met elkaar verbonden zijn. Migranten met een goede maatschappelijke positie (stabiele baan, goede opleiding en huisvesting) onderhouden meer informele contacten met autochtone Nederlanders en onderschrijven nadrukkelijker 'moderne' waarden en idealen dan groepen migranten met een slechtere positie (Dagevos 2001; Odé 2002).

In dit rapport wordt ook stilgestaan bij het vraagstuk van criminaliteit. We zijn daarbij vooral geïnteresseerd in veelvoorkomende criminaliteit, zoals vermogensdelicten. Een hoge betrokkenheid bij criminaliteit vatten wij op als een indicator van slechte integratie.

1.2.3 Verschillen in positie en criminaliteit

Een veelheid aan factoren kan relevant zijn voor het verklaren van crimineel gedrag, zoals de juridische verblijfspositie, leeftijd en geslacht, de sociaal-economische positie, sociale bindingen, mogelijke culturele factoren, specifieke ervaringen in het land van herkomst (oorlog), et cetera. Vanwege de beperktheid van de data zullen wij slechts een beperkt aantal verbanden kunnen leggen (leeftijd, geslacht, sociaal-economische positie en etniciteit). Daarnaast zullen wij meer specifiek ingaan op de relatie tussen de juridische status en criminaliteit. Daarbij spelen verschillende veronderstellingen een rol:

- 1 In de eerste plaats veronderstellen we dat er een relatie is tussen *verblijfsstatus en betrokkenheid bij criminaliteit*. Migranten die een sterke verblijfspositie hebben (zoals de migranten uit de nieuwe Oost-Europese

EU-Landen) zullen minder betrokken zijn bij criminaliteit dan asielzoekers uit voormalig Joegoslavië en de Sovjet-Unie met een zwakkere juridische status of geen verblijfsrecht.

- 2 Een tweede veronderstelling vloeit uit de eerste veronderstelling voort, namelijk dat er ook een relatie bestaat tussen *de juridische status en de aard van delicten*. De juridische status heeft directe gevolgen voor de specifieke maatschappelijke context waarbinnen de verschillende migrantengroepen zich kunnen bewegen. Tijdelijke arbeidsmigranten met een tewerkstellingsvergunning uit de nieuwe EU-landen en arbeidsmigranten uit EU-landen die per 1 mei 2007 geen tewerkstellingsvergunning meer nodig hebben, hebben op de arbeidsmarkt veel meer mogelijkheden dan asielmigranten die nog in afwachting zijn van een beslissing en zullen daarom wellicht minder betrokken zijn bij specifieke delicten zoals het gebruik van valse documenten en kleine vermogensdelicten (vgl. De Boom et al. 2006). Daarnaast blijkt uit onderzoek onder illegale vreemdelingen dat zij vooral betrokken zijn bij bepaalde typen delicten, zoals het gebruik van valse documenten en kleine vermogensdelicten. Dit geldt vooral voor die groepen migranten die in geringe mate kunnen terugvallen op de hulp van familie of een gevestigde etnische gemeenschap. Middels valse documenten kan men toegang verwerven tot de arbeidsmarkt en middels vermogensdelicten kan men inkomsten verwerven (Engbersen en Van der Leun 2001; De Boom et al. 2006). We veronderstellen dat nieuwe migrantengroepen met een zwakke verblijfstatus vooral betrokken zijn bij vermogensdelicten.
- 3 Een derde veronderstelling is dat er *significante verschillen bestaan tussen verschillende etnische groepen*. Deze veronderstelling is gebaseerd op de bevindingen van onderzoek onder reguliere en illegale migranten en onder asielzoekers. Daaruit bleek dat er grote verschillen waren tussen etnische groepen in de mate waarin ze betrokken zijn bij criminaliteit (vgl. Engbersen en Van der Leun 2001; Engbersen et al. 2002; Blom et al. 2005; De Boom et al. 2006; Engbersen et al. 2007).
- 4 Een vierde veronderstelling is dat bepaalde groepen migranten naar Nederland migreren met het oogmerk om criminele activiteiten te plegen, zoals drugshandel, autosmokkel of diefstal. We spreken in dit geval ook wel over 'migratiecriminaliteit' of '*cross border crime*' (vgl. Leerkes 2007).

1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van dit verkennende onderzoek is kortweg het in kaart brengen van de maatschappelijk positie van Oost-Europeanen in Nederland. Deze doelstelling resulteert in een probleemstelling die uiteenvalt in drie delen:

- Wat is de omvang en de maatschappelijke positie van verschillende Oost-Europese groepen in Nederland, gespecificeerd naar bepaalde sociaal-economische kenmerken?
- Welke knelpunten worden gesignaleerd met betrekking tot de integratie van deze Oost-Europese groepen?
- In hoeverre is sprake van betrokkenheid bij (jeugd)criminaliteit en welke oorzaken liggen hieraan ten grondslag?

Onderzoeksvragen

De uit deze probleemstelling voortvloeiende onderzoeksvragen luiden als volgt:

1. Wat is de omvang van de groep Oost-Europeanen uitgesplitst naar herkomstgroepering, geslacht, drie leeftijdsklassen (15-17 jaar, 18-24 jaar en 25 jaar en ouder), migratiegeneratie, opleidingsniveau (kwalificatie)?
2. Wat is het opleidingsniveau, de taalvaardigheid, de (mate van) arbeidsparticipatie en economische zelfstandigheid (gebruik van sociale uitkeringen) uitgesplitst naar herkomstgroepering, geslacht, leeftijdsklassen, migratiegeneratie en opleidingsniveau?
3. In welke mate vindt migratie en in het bijzonder pendelmigratie plaats, uitgesplitst naar herkomstgroepering, geslacht, leeftijdsklassen, migratiegeneratie en opleidingsniveau?
4. Welke knelpunten worden gesignaleerd met betrekking tot het al dan niet deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt, uitgesplitst naar herkomstgroepering, geslacht, leeftijdsklassen, migratiegeneratie en opleidingsniveau?
5. Welke problemen en knelpunten worden gesignaleerd met betrekking tot culturele integratie (samenleven, contacten, participatie op lokaal niveau), uitgesplitst naar herkomstgroepering, geslacht, leeftijdsklassen, migratiegeneratie en opleidingsniveau?
6. Hoe groot is de betrokkenheid bij criminaliteit, uitgesplitst naar herkomstgroepering, geslacht, leeftijdsklassen, migratiegeneratie en opleidingsniveau? En welke oorzaken liggen hieraan ten grondslag?

1.4 Onderzoeksopzet

De in dit rapport gepresenteerde resultaten zijn gebaseerd op een onderzoek dat kan worden onderverdeeld in drie delen, te weten:

- 1) inventarisatie en analyse van bestaande literatuur;
- 2) inventarisatie en analyse van bestaande databestanden;
- 3) gesprekken met sleutelpersonen.

Deelonderzoek 1

Een eerste deelonderzoek betreft literatuurstudie van nationaal en internationaal onderzoek naar de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen. Hierbij moet in de eerste plaats worden gedacht aan de inventarisatie en analyse van onderzoeksrapporten. Daarnaast zijn relevante wetenschappelijke artikelen in landelijke en internationale tijdschriften geanalyseerd.

Deelonderzoek 2

In deelstudie 2 is allereerst een inventarisatie gemaakt van relevante databestanden die representatieve informatie verschaffen over de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen. In een tweede stap zijn analyses verricht op de databestanden die informatie opleveren over de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen. Meer concreet is onder andere gebruik gemaakt van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS. De EBB is een zeer grootschalige enquête, waarbij jaarlijks ongeveer 100.000 personen geënquêteerd worden onder een algemene steekproef van de Nederlandse bevolking. Ondanks deze omvangrijke steekproef is het aantal jaarlijks responderende personen uit de diverse Oost-Europese landen relatief beperkt. Dit probleem is ondervangen door het koppelen van zeven jaargangen van de EBB (2000 t/m 2006). Daardoor zijn de uitgevoerde analyses gebaseerd op alle respondenten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië die in al deze jaren zijn geïnterviewd. Daardoor is een database ontstaan die omvangrijk genoeg is om relatief betrouwbare uitspraken te kunnen doen over relatief kleine groepen.

Een tweede belangrijke databron is het Sociaal Statistisch bestand (SSB). Het SSB bestaat uit een aantal onderling te koppelen registers (registratiebestanden over de bevolking zoals bijvoorbeeld de Gemeentelijke Basis Administratie), waarin demografische en sociaal-economische gegevens veelal op populatieniveau zijn opgenomen. Meer specifiek is gebruik gemaakt van het databestand 'de Integratiekaart'. Dit is een databestand waarin

informatie uit een groot aantal verschillende registers reeds is gekoppeld en gestructureerd. Van dit bestand is onder andere door het SCP (Dagevos en Gijsberts 2007) en door het WODC (Integratiekaart 2006) gebruik gemaakt voor de analyse van de maatschappelijke positie van de niet-westerse minderheden.

Ten derde is gebruik gemaakt van data die is verzameld in het kader van het onderzoek 'WooN' dat voornamelijk gericht is op het in kaart brengen van de huisvestingspositie van Nederlanders (zie paragraaf 4.2 voor een uitgebreidere beschrijving van WoON).

Tenslotte is voor het hoofdstuk over criminaliteit gebruik gemaakt van een onderzoeksbestand dat is gebaseerd op het Herkenningdienst systeem van de KLPD. Voor een meer uitgebreide beschrijving van dit bestand wordt verwezen naar hoofdstuk 7.

De onderzoeksvragen spitsen zich toe op de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen. De maatschappelijk positie wordt geïndiceerd door twee dimensies. Een eerste dimensie heeft betrekking op de zogenaamde 'structurele factoren' van de maatschappelijk positie. Het gaat dan om kenmerken zoals opleidingsniveau, arbeidsparticipatie, economische zelfstandigheid. Hieronder past in principe ook de eventuele betrokkenheid bij criminaliteit, een zogenaamde negatieve vorm van integratie. Op basis van de hiervoor geschetste databronnen kan een goede indicatie worden gekregen van deze factoren. De databestanden bieden bovendien de mogelijkheid om deze factoren uit te splitsen naar relevante persoonskenmerken zoals leeftijd, geslacht en migratiegeneratie.

Secundaire analyse van kwantitatieve data kent echter ook haar beperkingen. Zo kunnen belangrijke onderwerpen niet uitgebreid en diepgaand worden behandeld en is reflectie op data niet mogelijk. Voor deze groep is er bovendien geen of weinig kwantitatieve data beschikbaar over de 'sociaal-culturele integratie' (contacten met andere groepen, participatie, etc.). Om deze lacune op te vullen is er in de onderzoeksopzet voorzien in een derde deelonderzoek. Dit betreft de consultatie van sleutelpersonen.

Deelonderzoek 3

Op basis van de kwantitatieve data-analyse is een eerste conceptrapportage geschreven. In de gesprekken met sleutelpersonen zijn vervolgens de belangrijkste en meest opvallende resultaten besproken. Met name daar waar de verzamelde gegevens omissies vertoonden of waar de bestaande literatuur een ander beeld geeft dan de secundaire data-analyse, zijn de resultaten aangevuld dan wel verduidelijkt en gevalideerd met/aan informatie uit

gesprekken met sleutelpersonen. In totaal zijn 28 gesprekken gevoerd waarvan het grootste deel telefonisch. Veelal is vooraf door middel van e-mail verduidelijkt waar het gesprek over zou gaan zodat de respondenten zich konden voorbereiden.

Bij de selectie van sleutelpersonen is in eerste instantie een inventarisatie gemaakt van de te benaderen instanties en is vervolgens gezocht naar personen die specifieke deskundigheid hebben over Oost-Europeanen. De geselecteerde informanten hebben in hun werk of omgeving veel met deze groepen te maken en behoren in sommige gevallen ook zelf tot de doelgroep. Op basis van de gesprekken met de sleutelpersonen is de concept rapportage aangevuld en bijgesteld.

De sleutelinformanten is anonimiteit gegarandeerd. Achter in dit rapport is een overzicht opgenomen waarin op zeer globale wijze omschreven is wat hun functie is, zodat de respondenten niet traceerbaar zijn. De citaten die in dit rapport opgenomen zijn, zijn in sommige gevallen ingekort en aangepast, uiteraard op een wijze dat de kern bewaard gebleven is.

2.1 Inleiding

In de afgelopen decennia zijn omvangrijke groepen migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië naar Nederland gekomen. In dit hoofdstuk gaan we allereerst (paragraaf 2.2) in op deze migratiestromen en de patronen die daarbij voor de diverse bevolkingsgroepen zijn te onderscheiden. Vervolgens presenteren we in paragraaf 2.3 de gevolgen van deze immigratie voor de omvang van Oost-Europese bevolkingsgroepen en gaan we in de laatste paragraaf in op een aantal demografische kenmerken van de Oost-Europese bevolking per 1 januari 2007. De in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers hebben zonder uitzondering betrekking op officiële bevolkingsstatistieken zoals die door het CBS in StatLine worden gepubliceerd.

We merken op dat analyses van migratie en demografie op basis van de formele overheidsstatistieken beperkingen hebben in die zin dat ze alleen een weergave zijn van de geregistreerde werkelijkheid. Juist op het terrein van migratie zijn er echter tal van interessante fenomenen die zich grotendeels buiten het gezichtsveld en buiten de formele registraties van de overheid afspelen. Te denken valt aan tijdelijke of pendelmigratie en aan illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen. Deze facetten blijven dus per definitie buiten beschouwing bij analyses die zich baseren op formele overheidsregistraties. In hoofdstuk 6 gaan we nader in op (tijdelijke) arbeidsmigranten en zal tevens aandacht worden besteed aan de irreguliere migrantenstroom.

Een tweede opmerking betreft de indeling naar herkomstgebieden. In dit hoofdstuk worden daar waar het gaat om migranten uit Midden- en Oost-Europa drie groepen onderscheiden. Een eerste groep betreft Oost-Europeanen uit landen die inmiddels deel uitmaken van de Europese Unie. We hebben het dan over de acht landen die per 1 mei 2004 tot de EU zijn toegetreden (Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië) alsmede over Roemenië en Bulgarije die per 1 januari 2007 tot de EU zijn toegetreden. Een tweede groep betreft de migranten uit

de opvolgerstaten van de Sovjet-Unie (m.u.v. de al genoemde Baltische Staten)³. In dit rapport worden deze twee groepen tezamen ook wel als Oost-Europeanen benoemd. Naast deze twee groepen Oost-Europeanen onderscheiden we een derde groep. Dit betreft migranten uit voormalig Joegoslavië. Bij de in dit rapport gebruikte indeling is sprake van een zekere overlap. Immers migranten uit de Baltische Staten (Estland, Letland en Litouwen) behoren zowel tot de voormalige Sovjet-Unie als tot de huidige Europese Unie. Dat geldt ook voor migranten uit Slovenië die zowel tot de EU als tot voormalig Joegoslavië worden gerekend. Daar waar de statistieken het toelaten, zijn deze deelstaten tot de Europese Unie gerekend. Daar waar dat niet het geval was, is dit bij de tabellen vermeld. Om de demografische positie van Oost-Europeanen in perspectief te plaatsen, worden vergelijkingen gemaakt met andere bevolkingsgroepen, zoals met niet-westerse migranten en autochtonen.

2.2 Immigratie en emigratie

In deze paragraaf gaan we in op migratiestromen van Oost-Europeanen. Daarbij komen onderwerpen aan de orde zoals, het verloop van de migratie van Oost-Europeanen en voormalig Joegoslaven in de laatste tien jaar, de trends die daarin waar te nemen zijn en hoe deze trends zich verhouden tot de migratie van andere minderheden.

Ruim een halve eeuw geleden, net na de Tweede Wereldoorlog, was Nederland zelf nog een emigratieland en werd emigratie door de overheid aangemoedigd. Dit veranderde ten tijde van de economische hoogconjunctuur in de zestiger jaren. Gastarbeiders uit onder andere Turkije en Marokko werden op grote schaal gerekruteerd om in de Nederlandse industrie te komen werken. De term gastarbeider geeft al aan dat hun komst in principe als tijdelijke migratie werd beschouwd. De praktijk bleek anders. Toen de gastarbeiders hun gezinnen lieten overkomen en tevens aanzienlijke stromen migranten uit de voormalige koloniën (Suriname en de Antillen) naar Nederland kwamen, werd duidelijk dat grote groepen migranten in Nederland zouden blijven. In de jaren negentig veranderde het karakter van de immigratie opnieuw.

Naast de volgmigratie in het kader van gezinshereniging en gezinsvorming van bovengenoemde groepen zien we een sterk toenemende (asiel)migratie

---

³ Zie verklarende woordenlijst voor de definitie van de voormalige Sovjet-Unie.

vanuit Afrika, Azië en Midden- en Oost-Europa. In 2001 bereikte de immigratie zijn hoogtepunt. In dat jaar kwamen meer dan 133.000 migranten naar Nederland. Voor een deel betreft het personen die in Nederland zijn geboren (remigranten). Voor het overgrote deel (ruim 110.000) gaat het echter om migranten die niet in Nederland zijn geboren. In de vier jaar daarna (2002-2005) nam de immigratie van in het buitenland geboren migranten af tot 72.000 in 2005.

Vanaf 2006 groeide de totale immigratie opnieuw, voornamelijk als gevolg van het sterk stijgende aantal immigranten uit Oost-Europa. Alvorens ons te focussen op de omvang van de migratie vanuit Oost-Europa, geven we eerst aan hoe migratie in Nederland is gedefinieerd.

Definitie van migratie

De Nederlandse statistieken over immigratie en emigratie die door het CBS worden gepubliceerd en waar in dit hoofdstuk gebruik van wordt gemaakt, zijn gebaseerd op de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). Immigranten moeten zich bij de gemeente (in de GBA) laten inschrijven als zij van plan zijn in het halfjaar volgend op de vestiging langer dan vier maanden in Nederland te verblijven. Emigranten dienen zich uit te schrijven als de verwachte verblijfsduur in het buitenland ten minste acht maanden bedraagt. Zoals gezegd blijven als gevolg van deze wijze van registreren veel tijdelijke migranten buiten beeld omdat zij hier korter dan vier maanden verblijven, niet zijn ingeschreven in de GBA en derhalve ook niet voorkomen in de officiële migratiestatistieken van het CBS. De inschrijfplicht wanneer men langer dan vier maanden in Nederland zal blijven, geldt ook voor immigranten uit EU-landen.⁴

De door CBS gepubliceerde statistieken maken het mogelijk migratie op basis van drie verschillende invalshoeken te beschrijven:

- Nationaliteit = het aantal personen met een nationaliteit X dat vanuit het buitenland naar Nederland is gekomen of vanuit Nederland naar het buitenland is vertrokken.
- Land van herkomst = het aantal personen geïmmigreerd uit buitenland X (dat niet perse ook het geboorteland is) naar Nederland.
- Geboorteland = het aantal personen geboren in land X dat vanuit een buitenland (niet perse land X) naar Nederland is gekomen.

---

⁴ In de praktijk zullen waarschijnlijk ook migranten die hier langer blijven dan vier maanden zich niet altijd inschrijven in de GBA, mede omdat er weinig repercussies lijken te zijn. Hierdoor blijven ook de tijdelijke migranten die langer dan vier maanden in Nederland verblijven in deze statistieken mogelijk deels buiten beeld.

De in deze paragraaf gepresenteerde cijfers over immigratie en emigratie hebben betrekking op registratie volgens dit laatst genoemde geboorteland criterium.

Migratie van migranten uit de nieuwe EU-landen

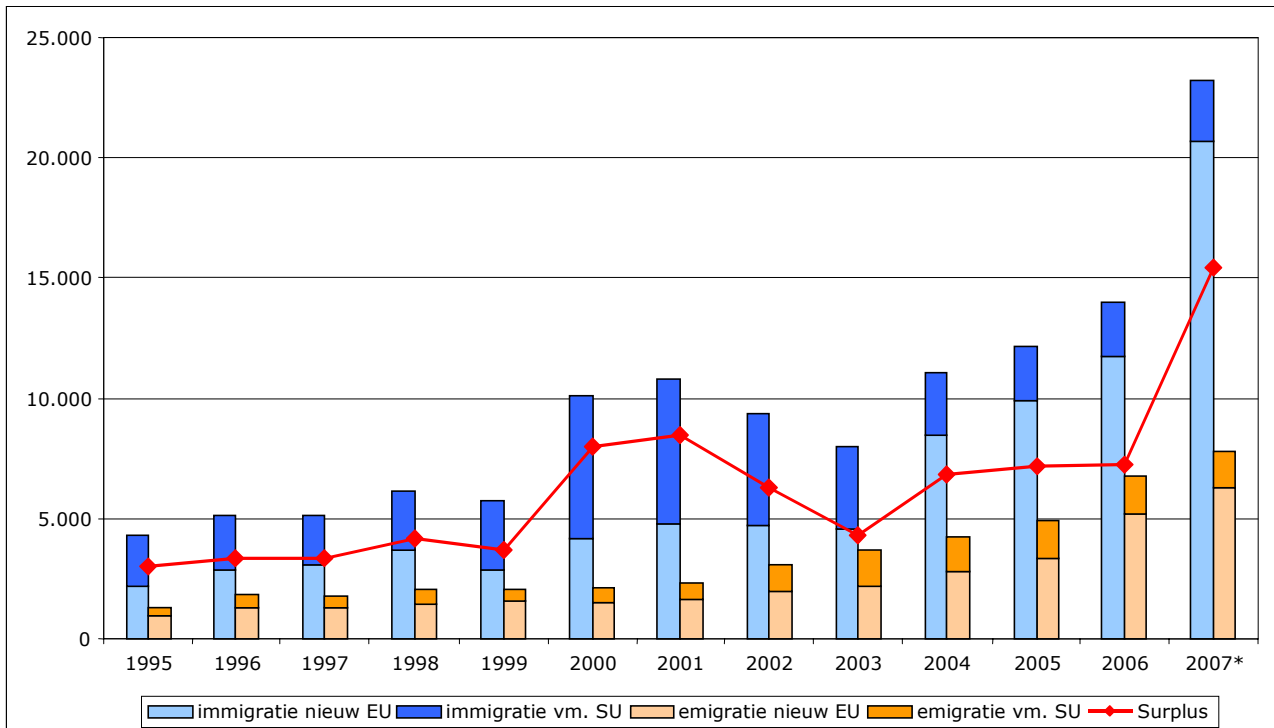
Migratie vanuit Oost-Europa naar Nederland is geen nieuw verschijnsel. Zo komen bijvoorbeeld al voor de Tweede Wereldoorlog Polen naar Nederland om in de Limburgse mijnen te werken en komen na de Hongaarse opstand in 1956 ruim 3.000 Hongaarse vluchtelingen naar ons land. Na de Praagse Lente in 1968 vroegen ongeveer 900 Tsjechen asiel aan en in 1982 na het uitroepen van de noodtoestand in Polen wordt aan ongeveer 250 Polen asiel verleend (Corpeleijn 2006). De migratie vanuit de Oost-Europese landen die sinds mei 2004 en januari 2007 deel uitmaken van de Europese Unie was voor 2004 echter niet zo omvangrijk. Relatief gezien was de huwelijksmigratie van vrouwen uit landen als Polen belangrijk (Pool 2003).

Figuur 2.1 geeft de immigratie van Oost-Europeanen in de periode 1995-2007 weer. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds migranten uit de tien Oost-Europese landen die nu tot de Europese Unie behoren en anderzijds migranten uit een van de opvolgerstaten van de voormalige Sovjet-Unie (exclusief de Baltische Staten). In de periode 1995-1999 komen jaarlijks zo'n 3.000 immigranten uit de tien Oost-Europese landen die nu tot de EU behoren naar Nederland. Voor ongeveer de helft gaat het daarbij om migranten uit Polen (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b2.1). Vanaf 2000 neemt de immigratie langzaam verder toe tot ongeveer 4.500 in 2003. Na de uitbreiding van de EU per 1 mei 2004 verdubbelt dit aantal tot 8.400 en neemt verder toe tot meer dan 11.000 in 2006. Immigranten uit Polen nemen hiervan veruit het grootste deel voor hun rekening. In 2006 vestigen zich meer dan 8.000 Polen officieel in Nederland. Dit is 70 procent van het totaal aantal immigranten uit de nieuwe EU-landen.

Na de toetreding tot de Europese Unie van Bulgarije en Roemenië in 2007 en het wegvallen van de beperkende maatregelen voor migranten uit de Oost-Europese landen die in 2004 waren toegetreden, zet deze stijging zich in 2007 versterkt voort. In 2007 hebben meer dan 20.000 migranten uit de Oost-Europese EU-landen zich officieel in Nederland gevestigd. Deze stijging ten opzichte van 2006 komt met name voor rekening van Bulgaren en Roemenen. In 2007 komen ruim 7.000 Bulgaren en Roemenen naar Nederland. In 2006 migreerden nog slechts 1.200 Bulgaren en Roemenen naar Nederland.

De in figuur 2.1 gepresenteerde cijfers laten ook zien dat niet alle Oost-Europese immigranten zich voor lange tijd of zelfs permanent in Nederland vestigen. Met de toenemende immigratie neemt ook de emigratie toe, zij het in veel mindere mate dan de immigratie. Van de Poolse immigranten uit 2004 is volgens cijfers van het CBS tot en met 2006 bijna een kwart weer teruggekeerd (Nicolaas 2007).

Figuur 2.1: Migratie van personen geboren in Oost-Europa (1995-2007*)

Met de toename van de immigratie vanuit de Oost-Europese EU-landen verandert ook het karakter van de migratie. In de tweede helft van de jaren negentig en in de eerste jaren van het nieuwe millennium was de migratie vanuit deze landen voornamelijk familie gerelateerd. Zo komt bijna de helft van alle Poolse migranten in die periode naar Nederland vanwege gezinshereniging of gezinsvorming. Hetzelfde geldt voor 45 procent van de immigranten uit de andere EU-landen (zie tabel b2.5). Dit waren voornamelijk vrouwen die naar Nederland kwamen om te trouwen met een Nederlandse man. In die periode immigrerden dan ook (veel) meer vrouwen uit Oost-Europa naar Nederland dan mannen (zie tabel b2.3). In de laatste jaren, die worden gekenmerkt door een sterk stijgende arbeidsmigratie, is hier verandering in gekomen en is het aantal naar Nederland migrerende mannen groter dan het aantal vrouwen. De trend van

een toenemende arbeidsmigratie uit de Oost-Europese EU-landen begint overigens al ruim voor de uitbreiding van de EU in 2004 (zie tabel b2.5).

Een andere substantiële groep uit de Oost-Europese EU-landen betreft de migranten die zich hier vestigen om te gaan studeren.

Migratie van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie

Aan het eind van 1991 viel, na de mislukte staatsgreep tegen het bewind van Gorbatsjow, de Sovjet-Unie uiteen in vijftien onafhankelijke staten.

Codagnone (1998a en 1998b) noemt vier factoren waardoor migratie in Rusland na het Sovjet tijdperk nieuwe relevantie kreeg. De eerste factor betreft de volledige liberalisering van het emigratieregime. De al onder Gorbatsjow ingevoerde vrijheid van beweging en vestiging was één van de grondrechten, die door de nieuwe Russische grondwet van 1993 wordt gegarandeerd. Een tweede factor betreft het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de stichting van de vijftien genoemde onafhankelijke staten op het territorium van de voormalige Sovjet-Unie. Het effect hiervan was dat veel mensen opeens in het buitenland (gesproken wordt van het 'nabije buitenland') bleken te leven. Het feit dat zij daar een (al dan niet bedreigde) minderheid onder de bevolking vormden, deed bij velen de wens tot repatriëring naar het moederland ontstaan. Een derde factor betreft de opkomst van etnische spanningen en soms openlijke etnische conflicten en oorlogen, die een omvangrijke stroom vluchtelingen op het territorium van de voormalige Sovjet-Unie op gang brachten. Een laatste factor betreft de grote stroom vluchtelingen en andere migranten, die vanuit de hele wereld – legaal of illegaal – via Moskou naar West-Europa proberen te komen.

Al deze factoren tezamen, alsmede de in de jaren negentig stagnerende hervormingen en de voortdurende economische crises in Rusland, brachten omvangrijke migrantenstromen op gang. Codagnone (1998a) benadrukt dat deze migraties zich voor het overgrote deel binnen de grenzen van de voormalige Sovjet-Unie afspelen.

Een deel van de migranten komt echter naar West-Europa; onder andere naar Nederland. De immigratie vanuit de opvolgerstaten van de voormalige Sovjet-Unie laat als gevolg van deze ontwikkelingen een ander patroon zien dan de migratie vanuit de andere Oost-Europese landen. In de periode 1995-1999 komen jaarlijks zo'n 2.000 migranten vanuit de voormalige Sovjet-Unie naar Nederland. In de jaren 2000 en 2001 vertoont de immigratie een piek. In die twee jaar vestigen zich jaarlijks zo'n 6.000 migranten uit de voormalige Sovjet-Unie in Nederland. Vanaf 2001 daalt de immigratie scherp naar een niveau van rond de 2.500 in 2003 om vervolgens in de daarop

volgende jaren zo rond dit niveau te blijven fluctueren (zie ook bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b2.1).

Migranten uit voormalig Joegoslavië

Anders dan de andere communistische landen in Midden- en Oost-Europa kent Joegoslavië al veel langer een traditie van internationale migratie. Al in 1964 werd, in samenhang met de liberalisering van het economisch leven in Joegoslavië, besloten ook de grenzen te openen. Joegoslaven kregen de vrijheid om zich tijdelijk of permanent in het buitenland te vestigen en daar te werken. In het eerste decennium na de liberalisering van de emigratiewetten (1964-1973) groeide het aantal Joegoslaven dat in Europa of elders in de westerse wereld verbleef van enkele duizenden tot bijna anderhalf miljoen personen. In 1973 kwam één op de tien gastarbeiders in West-Europa uit Joegoslavië. In de jaren '70 en '80 vertrokken minder Joegoslavische gastarbeiders naar het buitenland. Desondanks bleef het totale aantal Joegoslavische migranten in Europa min of meer constant vanwege de gezinshereniging (Schierup 1995: 286). Begin jaren '90 – dus voor het uitbreken van de oorlog in Joegoslavië – was er ook in Nederland al een redelijk omvangrijke gemeenschap van Joegoslavische migranten. Na 1991 neemt de migratie vanuit Joegoslavië nieuwe en tot dusver ongekende vormen aan. De oplopende etnische spanningen, het uiteenvallen van de Joegoslavische Federatie, de stichting van nieuwe staten en het uitbreken van diverse oorlogen op het grondgebied van voormalig Joegoslavië brengt een, sinds de naoorlogse periode, ongekende stroom vluchtelingen op gang. Het gewapende conflict rond de afscheiding van Slovenië (tien dagen in de zomer van 1991) was nog relatief onschuldig. In de jaren daarna ontstonden echter langdurige en bloedige oorlogen elders op het grondgebied van voormalig Joegoslavië die grote stromen vluchtelingen op gang brachten: in Kroatië (1991-1995), Bosnië-Herzegovina (1992-1995) en in en rond Kosovo (1999). Na de capitulatie van Milošević in 1999 waarna Kosovo onder beheer van de Verenigde Naties komt, neemt de stroom vluchtelingen naar Nederland sterk af (zie figuur 2.2).

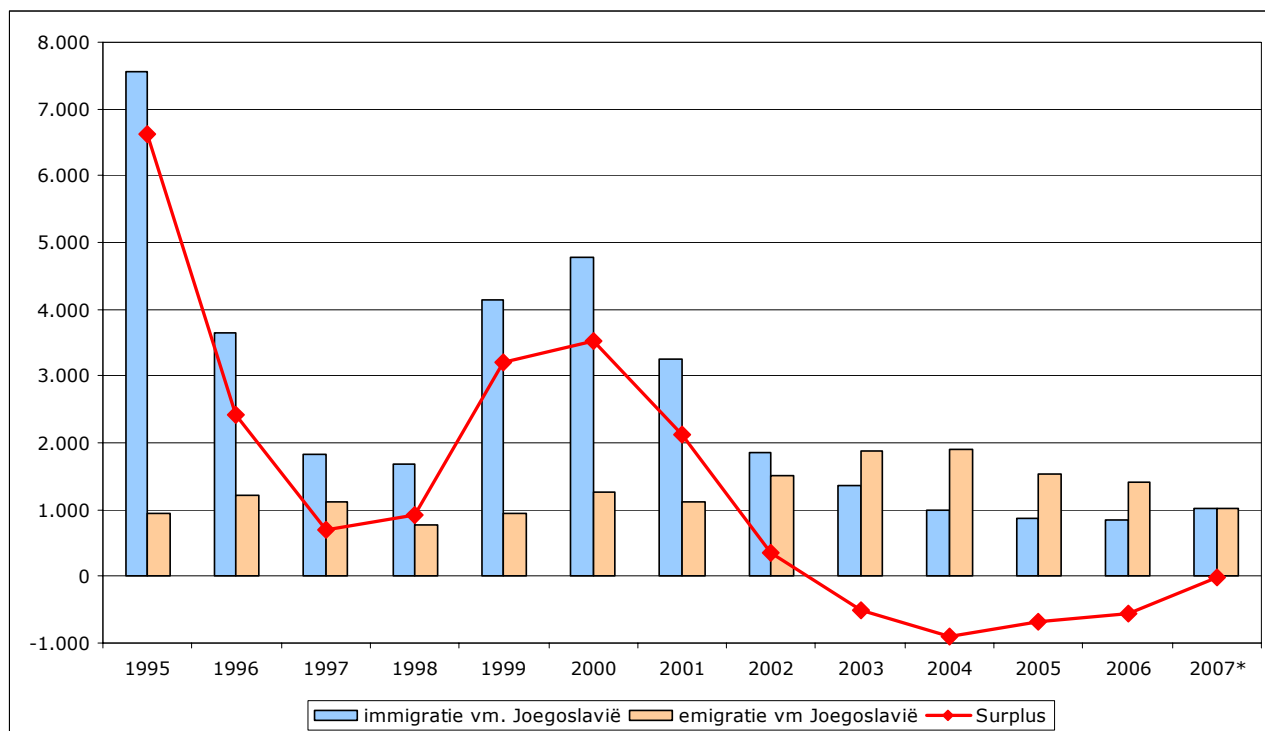
In de afgelopen vijf jaar komen jaarlijks nog zo'n 1.000 immigranten uit een van de opvolgerstaten van voormalig Joegoslavië naar Nederland. De emigratie ligt in dezelfde periode op een hoger niveau, waardoor het migratiesaldo van migranten uit voormalig Joegoslavië al vijf jaar negatief is. De emigratie bestaat deels uit remigratie naar voormalig Joegoslavië. De sleutelinformanten zeggen hierover:

„Ja, dat heeft te maken met de stabilisatie daar, de economie groeit, en zij investeren heel veel in Joegoslavië, want je hebt daar veel goedkopere prijzen. Ze openen daar hun bedrijven en investeren hun vermogens daar.” (r19)

„Dat [remigratie in het algemeen, Risbo] kan verschillende redenen hebben. De reden kan zijn dat de verblijfsvergunning hier verloopt, dat ze dus terug moeten. Het kan ook zo zijn dat de kansen in het land van herkomst toenemen.” (r22)

Overigens betekent dit niet dat de emigranten allemaal teruggaan naar een van de opvolgerstaten van voormalig Joegoslavië. Het kan ook gaan om migranten die doormigreren naar andere (EU-) landen. Migratiecijfers die betrekking hebben op het land van vestiging tonen dat ook aan. Ook uit de gesprekken met sleutelpersonen komt dit beeld naar voren.

„Er zijn bijvoorbeeld na de Balkanoorlog heel veel Bosniërs en anderen naar Noord-Amerika en Australië vertrokken. Het kan ook zo zijn dat die gemeenschappen nu een aantrekkingskracht uitoefenen op mensen die nu hier zijn. Dan blijkt dat ze hier weinig geld over hebben als ze duurzaam in een uitkering blijven. Dat vindt niemand prettig. Als dan de kans bestaat om het ergens anders te proberen. Ja, ik zal dat ook zeker niet uitsluiten, hoor, want zo denderend gaat het niet in voormalig Joegoslavië. Zeker als het EU burgers zijn, zal dat makkelijker voor ze zijn.” (r22)

Figuur 2.2: Migratie van personen geboren in voormalig Joegoslavië (1995-2007*)

2.3 Oost-Europeanen in Nederland 1996-2007

Voorgaande paragraaf bevat een overzicht van migratiestromen van Oost-Europa en voormalig Joegoslavië naar Nederland. Daaruit blijkt dat de migratie uit Oost-Europa de laatste jaren door verschillende oorzaken sterk is toegenomen. In deze paragraaf gaan we in op de vraag wat deze migratiestromen voor effect hebben gehad op de samenstelling van de Nederlandse bevolking. Net als in de vorige paragraaf richten we ons hier op de reguliere bevolking, dat wil zeggen personen die zich hier vestigen en zich formeel bij de betreffende overheidsdiensten laten registreren.

Definitie van bevolkingsgroepen

Uit voorgaande paragrafen werd duidelijk dat migranten op verschillende manieren gedefinieerd kunnen worden. Zo kunnen migranten worden ingedeeld naar nationaliteit, naar het land van herkomst en naar het geboorteland (zie paragraaf 2.2). Ook bij de beschrijving van de bevolking kan voor diverse invalshoeken worden gekozen. Zo kan de bevolking worden beschreven op basis van nationaliteit, op basis van geboorteland en op basis van etniciteit.

De definitie van bevolkingsgroepen op basis van hun etniciteit of etnische herkomst is in Nederlands onderzoek naar de maatschappelijke positie van minderheden het meest gebruikelijk. In deze definitie worden niet alleen migranten tot de allochtone bevolking gerekend, maar ook kinderen van deze migranten. In deze, in het kader van het minderhedenbeleid ontstane definitie, staat de maatschappelijke positie van allochtonen centraal. De belangrijkste doelstelling van het minderhedenbeleid is het bestrijden van maatschappelijke achterstanden bij bepaalde migrantengroepen. De redenering is dat bij bepaalde leden van deze migrantengroepen, maar ook bij hun nakomelingen, sprake is van een potentiële achterstandsituatie. Een definitie op basis van bijvoorbeeld nationaliteit is niet afdoende om actief op deze achterstandsituatie te kunnen ingrijpen, omdat steeds groter wordende groepen migranten en hun nakomelingen in een potentiële achterstandsituatie over de Nederlandse nationaliteit beschikken. Hetzij omdat ze die hebben verkregen (naturalisatie of geboorte in Nederland), hetzij omdat ze de Nederlandse nationaliteit altijd al hadden (met name personen afkomstig uit Suriname of de Nederlandse Antillen). Ook het criterium geboorteland is om soortgelijke redenen niet afdoende.

In het vervolg van deze rapportage sluiten we daarom aan bij de officiële door het CBS gehanteerde definitie van allochtonen. Een allochtoon is daarbij

gedefinieerd als een persoon van wie tenminste één van de ouders in het buitenland geboren is.

Niet alle allochtonen behoren tot de doelgroepen van het vroegere minderheden- en huidige integratiebeleid. De redenering is dat met name bij degenen die afkomstig zijn uit niet-geïndustrialiseerde landen sprake is van een potentiële achterstandsituatie (i.t.t. migranten afkomstig uit bijv. Duitsland, België of de Verenigde Staten). Er wordt daarom onderscheid gemaakt tussen zogenaamde westerse en niet-westerse allochtonen. Tot de niet-westerse allochtonen worden personen gerekend van wie tenminste één ouder is geboren in Turkije, Marokko, Suriname, de Nederlandse Antillen of Aruba, of in een ander land in Azië (m.u.v. Japan en Indonesië), Afrika of Latijns-Amerika. De vier klassieke allochtone groepen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) vormen binnen deze niet-westerse allochtonen een ruime meerderheid.

Westerse allochtonen zijn gedefinieerd als personen van wie tenminste één van de ouders geboren is in één van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië of Japan.

Zoals gezegd worden niet alleen migranten tot de allochtone bevolking gerekend, maar ook de kinderen van deze migranten. Binnen de groep allochtonen wordt onderscheid gemaakt tussen de eerste en tweede generatie. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren, worden gerekend tot de eerste generatie. Allochtonen die in Nederland zijn geboren, maar van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren, worden gerekend tot de tweede generatie.

Het Nederlandse integratiebeleid richt zich zoals gezegd voornamelijk op de groep van niet-westerse allochtonen. Oost-Europeanen en ook allochtonen afkomstig uit voormalig Joegoslavië worden tot de westerse allochtonen gerekend en blijven in veel onderzoek daardoor onderbelicht. Dit rapport focust juist op de demografische en maatschappelijke positie van deze Oost-Europese allochtonen. Om de positie van Oost-Europeanen in perspectief te plaatsten zal veelal een vergelijking worden gemaakt van de Oost-Europeanen met die van de niet-westerse allochtonen en autochtonen.

Oost-Europeanen binnen de Nederlandse samenleving 1996-2007

De toegenomen immigratie vindt uiteraard zijn weerslag in de bevolkingscijfers. Tabel 2.1 laat een sterke toename van de in Nederland wonende Oost-Europeanen zien. Zo is het aantal in Nederland gevestigde Oost-Europeanen uit de EU-lidstaten sinds 1996 bijna verdubbeld en is het aantal personen uit de voormalige Sovjet-Unie meer dan verdrievoudigd. De

omvang van de groep in Nederland gevestigde Oost-Europeanen groeit daarmee aanzienlijk sneller dan de groep niet-westerse allochtonen waartoe de klassieke minderheden (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) worden gerekend. We benadrukken nogmaals dat deze cijfers zijn gebaseerd op de officiële inschrijvingen in de GBA. De Oost-Europeanen die zich niet in de GBA inschrijven omdat ze zich niet permanent (lijken te) willen vestigen, zijn hierin derhalve niet opgenomen. Waarschijnlijk zal het daarbij grotendeels om (tijdelijke) arbeidsmigranten gaan.

Tabel 2.1: Bevolking Nederland naar herkomstgroep (1996-2007), peildatum 1 januari

	1996	1999	2001	2003	2005	2007	% groei
Oost-Europese EU-landen	50.290	56.721	61.386	68.291	77.686	92.693	84,3
<i>waaronder</i>							
<i>Polen</i>	25.125	28.483	30.600	34.051	39.815	51.339	104,3
<i>Voormalig Tsjecho-Slowakije</i>	7.106	8.008	8.860	9.596	10.423	11.495	61,8
<i>Hongarije</i>	11.454	11.903	12.104	12.530	12.655	12.931	12,9
<i>Estland</i>	285	329	354	393	504	545	91,2
<i>Letland</i>	367	437	502	588	734	883	140,6
<i>Litouwen</i>	233	436	539	744	1.170	1.544	562,7
<i>Roemenië</i>	4.226	5.136	6.017	7.221	8.417	9.374	121,8
<i>Bulgarije</i>	1.494	1.989	2.410	3.168	3.968	4.582	206,7
voormalig Sovjet-Unie	12.600	18.491	27.299	37.650	42.011	44.478	253,0
voormalig Joegoslavië	56.220	62.821	71.438	76.007	76.301	76.465	36,0
overig westers allochtoon	1.208.492	1.215.166	1.226.913	1.234.208	1.227.677	1.218.318	0,8
niet-westers allochtoon	1.171.113	1.346.035	1.483.188	1.622.602	1.699.042	1.738.452	48,4
autochtoon	12.995.174	13.060.991	13.116.851	13.153.814	13.182.809	13.187.586	1,5
totaal bevolking	15.493.889	15.760.225	15.987.075	16.192.572	16.305.526	16.357.992	5,6

Bron: CBS, StatLine

Per 1 januari 2007 telt Nederland bijna 16,4 miljoen inwoners. Een vijfde (3,2 miljoen) van deze 16,4 miljoen Nederlanders heeft tenminste één ouder die niet in Nederland is geboren en wordt dus tot de allochtone bevolking gerekend (zie de definitie eerder in deze paragraaf). Iets minder dan de helft van de allochtonen is van westerse herkomst, waartoe dus ook Oost-Europeanen en allochtonen afkomstig uit voormalig Joegoslavië worden gerekend. Tabel 2.2 gaat nader in op de omvang van de verschillende groepen per 2007. Op de peildatum wonen er volgens de officiële CBS-statistieken ruim 137.000 allochtonen van Oost-Europese herkomst in Nederland. Tweederde van hen is afkomstig uit één van de tien Oost-Europese EU-landen. Een derde van de Oost-Europeanen is afkomstig uit één van de opvolgerstaten van de voormalige Sovjet-Unie. Samen vormen zij ruim 4% van de totale allochtone bevolking en 0,8 procent van de totale Nederlandse bevolking. Daarnaast zijn er per 1 januari 2007 ruim 76.000

personen uit voormalig Joegoslavië in Nederland gevestigd. Dit komt overeen met 0,5 procent van de totale Nederlandse bevolking.

Tabel 2.2: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar herkomstgroep, 1 januari 2007

	aantal personen	aandeel van de totale bevolking (%)	aandeel tweede generatie (%)
Oost-Europese EU-landen	92.693	0,6	35,3
<i>waaronder</i>			
<i>Polen</i>	51.339	0,3	32,2
<i>Tsjechië en Slowakije</i>	11.495	0,1	38,8
<i>Hongarije</i>	12.931	0,1	55,6
<i>Baltische Staten</i>	2.972	0,0	27,3
<i>Roemenië</i>	9.374	0,1	28,2
<i>Bulgarije</i>	4.582	0,0	23,0
voormalig Sovjet-Unie	44.478	0,3	24,0
voormalig Joegoslavië	76.465	0,5	30,9
overig westers allochtoon	1.218.318	7,4	63,9
niet-westers allochtoon	1.738.452	10,6	41,6
<u>autochtoon</u>	<u>13.187.586</u>	<u>80,6</u>	<u>-</u>
<u>totaal bevolking</u>	<u>16.357.992</u>	<u>100,0</u>	<u>-</u>

Bron: CBS, StatLine

De laatste kolom van tabel 2.2 laat het aandeel van de tweede generatie zien. Dat zijn dus allochtonen die zelf in Nederland zijn geboren, maar van wie minstens één van de ouders in het buitenland is geboren. Van zowel de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen als van de allochtonen van Joegoslavische herkomst is iets minder dan een derde in Nederland geboren. Van de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie is een kwart in Nederland geboren. Daarmee wijken ze sterk af van de overige westerse allochtonen en de niet-westerse allochtonen waarvan respectievelijk 64 procent en 42 procent in Nederland is geboren.

Deze relatief beperkte omvang van de tweede generatie Oost-Europeanen hangt samen met hun migratiegeschiedenis. Een aanzienlijk deel van deze bevolkingsgroep is, zoals bleek in paragraaf 2.2, pas recentelijk naar Nederland gekomen.

2.4 Oost-Europeanen in 2007: demografie

In deze paragraaf geven we een overzicht van enkele algemene demografische kenmerken van de migranten uit Oost-Europa zoals bekend volgens de statistieken per 1 januari 2007: geslacht, leeftijd, plaats in het gezin en jaar van vestiging binnen Nederland.

Geslacht en leeftijd

Opvallend in tabel 2.3 is vooral het grote aandeel vrouwen onder de allochtonen uit Oost-Europa. Zowel bij de allochtonen uit de tien Oost-Europese EU-landen als bij allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie is het aandeel vrouwen rond de 60 procent. Dit grote aandeel vrouwen onder de Oost-Europese allochtonen is waarschijnlijk het gevolg van de aanzienlijke huwelijksmigratie van met name vrouwen die in de tweede helft van de jaren negentig heeft plaatsgevonden (Snel et al. 2004). Bij migranten afkomstig uit voormalig Joegoslavië zien we een min of meer gelijke verdeling van mannen en vrouwen.

Tabel 2.3: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar herkomstgroep, geslacht en leeftijd, 1 januari 2007 (%)

		man	vrouw	0-14 jaar	15-17 jaar	18-24 jaar	25-64 jaar	65 e.o.
Oost-Europese EU-landen	92.693	41,6	58,4	17,5	2,3	10,3	63,4	6,4
voormalig Sovjet-Unie	44.478	40,4	59,6	23,1	4,1	11,5	57,0	4,3
voormalig Joegoslavië	76.465	49,6	50,4	22,1	4,6	10,4	59,1	3,8
overig westers allochtoon	1.218.318	48,4	51,6	11,9	2,7	7,2	60,9	17,4
niet-westers allochtoon	1.738.452	50,5	49,5	27,4	5,4	12,8	51,2	3,3
autochtoon	13.187.586	49,5	50,5	17,4	3,6	7,8	55,4	15,8
totaal bevolking	16.357.992	49,4	50,6	18,1	3,7	8,3	55,4	14,5

Bron: CBS, StatLine

Ook qua leeftijdsverdeling wijken Oost-Europeanen en tevens Joegoslaven enigszins af van de autochtone bevolking (tabel 2.3). Onder de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië zijn de minderjarigen oververtegenwoordigd en zijn de 65-plussers sterk ondervertegenwoordigd in vergelijking met de autochtone bevolking. Dit is overigens niet verwonderlijk voor personen die deelnemen aan internationale migratieprocessen. Jongvolwassenen zetten deze stap vaker dan ouderen. Het aandeel minderjarigen onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen wijkt slechts marginaal af van het aandeel minderjarige autochtonen. Het aandeel personen in de leeftijd 18 t/m 64 jaar is onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen aanzienlijk groter en het aandeel 65-plussers aanzienlijk kleiner dan onder autochtonen.

Samenstelling van het huishouden

Een huishouden is gedefinieerd als een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften. In tabel 2.4 worden

zeven categorieën onderscheiden. Voor de exacte definitie van de categorieën wordt verwezen naar de begrippenlijst.

Bijna een kwart (22%) van de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is alleenstaand. Dit percentage is aanzienlijk hoger dan onder allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie (17,5%) en de niet-westerse allochtonen (15,2%). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat veel Oost-Europeanen uit de EU-landen naar Nederland komen voor werk, nog relatief jong zijn en nog geen gezin hebben of dat hun gezin (voorlopig) in het herkomstland achterblijft.

Tabel 2.4: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar plaats in huishouden en herkomstgroep, 1 januari 2007 (%)

	personen	gehuwd/samenwonend						
		alleenstaand	zonder kinderen	met kinderen	alleenst. ouder	thuiswonend kind	overig lid huishouden	institutioneel huishouden
Oost-Europese EU-landen ¹	89.721	21,9	25,7	20,6	3,6	22,8	4,5	0,9
voormalig Sovjet-Unie ²	47.450	17,6	16,7	23,6	5,3	31,3	4,4	1,1
voormalig Joegoslavië	76.465	13,6	13,7	28,9	4,5	34,4	4,1	0,7
overig westers allochtoon	1.218.318	20,7	29,0	23,9	3,4	19,6	2,1	1,3
niet-westers allochtoon	1.738.452	15,2	10,7	24,5	5,7	38,9	4,4	0,7
autochtoon	13.187.586	15,0	27,1	25,5	2,3	27,5	1,2	1,3
totaal bevolking	16.357.992	15,5	25,4	25,3	2,8	28,1	1,6	1,3

1. exclusief Baltische Staten

2. inclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Vestiging in Nederland

Een laatste onderwerp dat in dit hoofdstuk wordt besproken, betreft de periode die allochtonen reeds in Nederland verblijven. Het in tabel 2.5 vermelde aantal allochtonen verschilt van eerder gepresenteerde aantallen, omdat de cijfers uitsluitend betrekking hebben op de in het buitenland geboren allochtonen (eerste generatie). De tabel gaat dus feitelijk alleen in op personen die ooit naar Nederland zijn gemigreerd. Dat ligt voor de hand omdat de tweede generatie in Nederland is geboren en derhalve per definitie vanaf zijn of haar geboorte in Nederland is gevestigd.

We beginnen bij de migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen. Per 1 januari 2007 wonen ruim 60.000 eerste generatie migranten afkomstig uit één van de Oost-Europese EU-landen in Nederland. De helft van deze groep woont op 1 januari 2007 minder dan 5 jaar in Nederland. Een kwart woont al langer dan 15 jaar in Nederland. De grootste groep bij deze recente EU-migranten is afkomstig uit Polen. Van de Poolse migranten is 38 procent sinds twee jaar of korter in Nederland (zie tabel b2.9). Wat betreft migranten uit de voormalige Sovjet-Unie ziet het plaatje er iets anders uit. Van alle in Nederland aanwezige eerste generatie migranten uit de voormalige Sovjet-

Unie (33.800) woont op 1 januari 2007 ruim een derde nog geen 5 jaar in Nederland. Veruit de grootste groep (40%) van de migranten uit de voormalige Sovjet-Unie, heeft zich tussen de 5 en 10 jaar geleden gevestigd en woont dus al wat langer in Nederland. Slechts 5 procent woont hier al 15 jaar of langer.

Het aandeel recente eerste generatie migranten is onder de Oost-Europeanen beduidend groter dan onder migranten uit voormalig Joegoslavië. De grootste groep van migranten afkomstig uit één van de opvolgerstaten van voormalig Joegoslavië heeft zich tussen de 10 en 15 jaar geleden in Nederland gevestigd.

In beschouwingen over migranten uit voormalig Joegoslavië wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de eerste groep van arbeidsmigranten, die voor het uiteenvallen van de oude Joegoslavische Federatie naar Nederland is gekomen en de politieke vluchtelingen die sinds begin jaren '90 wegens het geweld en de oorlog in hun land zijn vertrokken. Op basis van de hier gepresenteerde gegevens (die echter alleen slaan op het jaar van vestiging, en niet op de individuele motieven van migranten om hun land te verlaten) kan gesteld worden, dat ongeveer een kwart van alle Joegoslaven die momenteel in Nederland verblijven tot de eerste groep van arbeidsmigranten gerekend kan worden. Ongeveer twee derde van de migranten uit voormalig Joegoslavië kwam 5 tot 15 jaar geleden naar Nederland en kan dus waarschijnlijk tot de groep van politieke vluchtelingen gerekend worden.

Tabel 2.5: Eerste generatie allochtonen naar herkomst en verblijfsduur, 1 januari 2007 (%)

	1e generatie	tot 2 jaar	2 tot 5 jaar	5 tot 10 jaar	10 tot 15 jaar	vanaf 15 jaar
Oost-Europese EU-landen	60.015	31,4	19,4	15,3	10,3	23,3
voormalig Sovjet-Unie	33.802	13,6	24,1	41,3	15,6	5,2
voormalig Joegoslavië	52.857	3,9	6,6	19,3	46,9	23,3
overig westers allochtoon	440.044	10,7	9,7	11,7	7,7	58,7
niet-westers allochtoon	1.014.476	7,7	11,1	19,2	13,6	48,3

Bron: CBS, StatLine

2.5 Samenvatting

In de afgelopen vijftien jaar hebben zich substantiële groepen migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie officieel in Nederland gevestigd. We zien voor deze drie groepen enigszins verschillende migratiepatronen. Vanaf 1995 tot 2003 neemt het aantal migranten uit de tien Oost-Europese landen die nu tot de EU behoren

gestaag toe van ruim 2.200 in 1995 tot 4.500 in 2003. Na de uitbreiding van de EU in mei 2004 met Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Estland, Letland en Litouwen stijgt het aantal immigranten explosief naar 8.500 in 2004 en verder naar bijna 12.000 in 2006. In 2007, na de uitbreiding van de EU met Roemenië en Bulgarije, neemt het aantal immigranten verder toe tot ruim 20.000. In de tweede helft van de jaren negentig zijn het voornamelijk vrouwen die naar Nederland komen om te trouwen met een Nederlandse man. Vanaf 2000 zijn het vooral migranten die hier komen om te werken. Tegelijk met de toenemende immigratie neemt ook de emigratie vanaf 2003/2004 enigszins toe. Maar dit cijfer ligt met zo'n 6.000 voor 2007 op een veel lager niveau dan de immigratie.

De immigratie vanuit de voormalige Sovjet-Unie is met name in de jaren rond de millenniumwisseling omvangrijk. In 2000 en 2001 komen jaarlijks bijna 6.000 migranten naar Nederland. Daarna neemt de immigratiestroom af. In 2006 is de immigratie met ruim 2.000 immigranten weer op het niveau van 1996. Het gaat hierbij voornamelijk om asielmigranten.

Tenslotte zien we in de eerste helft van de jaren negentig en rond de millenniumwisseling een zeer omvangrijke migratie vanuit voormalig Joegoslavië. In de periode 1993-1995 komen jaarlijks gemiddeld meer dan 8.000 Joegoslaven naar Nederland. In de drie jaar daarna, 1996-1998, daalt dit aantal scherp tot minder dan 2.000 in 1998 om vervolgens in 1999 en 2000, als gevolg van de Kosovo crisis, weer te stijgen naar jaargemiddelden van boven de 4.000 immigranten. Ook dit zijn met name asielmigranten die vluchten voor het oorlogsgeweld op het grondgebied van voormalig Joegoslavië. Na 2000 daalt het aantal immigranten uit voormalig Joegoslavië scherp en begint het aantal emigranten te stijgen. Vanaf 2003 is de emigratie zelfs groter dan de immigratie.

Wanneer we naar de bevolkingscijfers kijken, zien we dat aantal in Nederland gevestigde Oost-Europeanen uit de Oost-Europese EU-landen met ruim 80 procent is gestegen van 50.300 in 1996 naar 92.700 in 2007. De Polen vormen hierbinnen met 51.300 personen veruit de grootste groep in 2007. We benadrukken dat deze cijfers zijn gebaseerd op de officiële bevolkingsregistraties (dat wil zeggen op inschrijvingen in de Gemeentelijke Basis Administratie). De Oost-Europeanen die zich niet in de GBA inschrijven omdat ze zich niet permanent vestigen (de pendelende arbeidsmigranten) zijn hierin dus niet opgenomen. Het aantal personen uit de voormalige Sovjet-Unie is in dezelfde periode meer dan verdrievoudigd (van 12.600 naar 44.500).

De migrantengroepen afkomstig uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie zijn daarmee aanzienlijk sneller gegroeid dan de groep niet-westerse allochtonen. De omvang van deze groepen is echter nog relatief beperkt. Samen vormen zij ruim 4 procent van de totale allochtone bevolking en 0,8 procent van de totale Nederlandse bevolking. Daarnaast wonen per 1 januari 2007 ruim 76.000 personen uit voormalig Joegoslavië in Nederland. Dit komt overeen met 0,5 procent van de totale Nederlandse bevolking.

Eerste en tweede generatie

Van de allochtonen met een Midden- of Oost-Europese achtergrond is een derde zelf in Nederland geboren. Zij worden tot de allochtonen gerekend, omdat tenminste één van de ouders in één van de nieuwe Oost-Europese EU-landen, voormalig Joegoslavië of de voormalige Sovjet-Unie is geboren. Deze relatief beperkte omvang van de tweede generatie Oost-Europeanen hangt samen met het feit dat een aanzienlijk deel van deze bevolkingsgroep pas recentelijk naar Nederland is gekomen.

Geslacht en leeftijd

Zowel bij de allochtonen uit de tien Oost-Europese EU-landen als bij allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie is het aandeel vrouwen bovengemiddeld (rond de 60%). Dit is waarschijnlijk het gevolg van het grote aandeel vrouwelijke migranten dat in de periode 1995-2004 in het kader van gezinsvorming naar Nederland is gekomen (Snel et al. 2004).

Ook qua leeftijdsverdeling wijken Oost-Europeanen en Joegoslaven enigszins af van de autochtone bevolking. In vergelijking met de autochtone bevolking zijn de minderjarigen oververtegenwoordigd en de 65-plussers sterk ondervertegenwoordigd bij de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië. Het aandeel minderjarigen onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen wijkt slechts marginaal af van het aandeel minderjarige autochtonen. Het aandeel personen in de leeftijd 18 t/m 64 jaar is onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen aanzienlijk groter en het aandeel 65-plussers aanzienlijk kleiner dan onder autochtonen.

3.1 Inleiding

Het Nederlandse minderhedenbeleid is er sinds jaar en dag op gericht, dat “..leden van minderheidsgroepen ieder afzonderlijk en als groep een gelijkwaardige plaats en volwaardige ontplooiingskansen hebben” (vgl. Entzinger en Stijnen 1990: 256). Met enige regelmaat wordt daarom onderzoek gedaan naar de positie van minderheidsgroepen op essentieel geachte terreinen als onderwijs, arbeid en huisvesting, waarbij hun positie vergeleken wordt met die van de autochtone bevolking. Recente verslagen van dergelijk onderzoek zijn bijvoorbeeld het Jaarrapport Integratie 2007 van het Sociaal Cultureel Planbureau (Dagevos en Gijsberts 2007) en de Integratiekaart 2006 (WODC 2006). Het Jaarrapport Integratie schetst een gemengd beeld van de integratie van niet-westerse allochtonen. Zo is de schoolloopbaan van allochtonen, getuige de lage slagingspercentages en de hoge uitvalpercentages in het voortgezet onderwijs en het mbo, vaak nog problematisch en is de positie op de arbeidsmarkt niet echt rooskleurig (lage arbeidsparticipatie, hoge werkloosheid). Anderzijds wordt tegelijkertijd geconstateerd dat het gemiddelde opleidingsniveau in de afgelopen jaren wel is gestegen en de arbeidsmarktpositie in de afgelopen 10 jaar structureel is verbeterd (Dagevos en Gijsberts 2007).

Dit geldt in ieder geval voor die groepen, die ook wel worden aangeduid als de ‘klassieke niet-westerse minderheden’, oftewel: de Surinamers, Antillianen en Arubanen, Turken en Marokkanen. Deze groepen staan centraal in veel onderzoek dat in gaat op de maatschappelijke positie van allochtonen. Dergelijk onderzoek geeft in het algemeen echter geen informatie over de zogenaamde ‘westerse minderheden’ waartoe onder andere de Oost-Europeanen en de migranten uit voormalig Joegoslavië worden gerekend.⁵

Het is echter algemeen bekend dat de minderhedenpopulatie voortdurend in beweging is, dat er nieuwe minderheden- of migrantengroepen in Nederland aankomen, met hun eigen achtergronden, maatschappelijke

---

⁵ Voor een nadere toelichting op deze begrippen wordt verwezen naar de begrippenlijst

mogelijkheden en problemen, en dat er dus sprake is van een toenemende heterogeniteit binnen de groep die vaak al te generaliserend als 'de etnische minderheden' wordt aangeduid. Dit is wederom duidelijk geworden uit de analyses in hoofdstuk 2. Zo bleek uit de in dat hoofdstuk gepresenteerde cijfers dat in de afgelopen vijftien jaar relatief grote groepen Oost-Europeanen als huwelijksmigrant en asielmigrant naar Nederland zijn gekomen en dat in de laatste jaren (na de uitbreiding van de Europese Unie in 2004) een omvangrijke groep arbeidsmigranten, uit met name Polen, naar Nederland is gemigreerd. De vraag is hoe deze migranten integreren in de Nederlandse samenleving. In dit hoofdstuk komen centrale aspecten van integratie aan de orde zoals de onderwijs- en arbeidsmarktpositie. Daarnaast gaat het hoofdstuk in op de uitkeringsafhankelijkheid en de inkomenspositie van Oost-Europeanen. De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Hierna wordt allereerst ingegaan op de gehanteerde databronnen (paragraaf 3.2). Vervolgens wordt de onderwijspositie van migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië beschreven (paragraaf 3.3). Daarna wordt ingegaan op hun arbeidsmarktpositie (paragraaf 3.4). Bij dit laatste gaat het met name om de vraag of migranten uit Oost-Europa al dan niet werk hebben. In een aparte paragraaf wordt ingegaan op enkele kenmerken van werkenden uit beide migrantengroepen (paragraaf 3.5). Gegevens over werkenden en werklozen hebben gemeen dat zij betrekking hebben op de beroepsbevolking. Dat wil zeggen dat hierin specifieke groepen zoals bijvoorbeeld WAO'ers buiten beeld blijven. In aanvulling op de analyses over de arbeidsmarktpositie worden daarom gegevens gepresenteerd over de uitkeringspositie (paragraaf 3.6) en inkomenspositie (paragraaf 3.7). Nogmaals wordt opgemerkt dat de in dit hoofdstuk gepresenteerde gegevens betrekking hebben op de officieel in Nederland geregistreerde bevolking. De tijdelijke arbeidsmigranten van voornamelijk Poolse herkomst blijven daarmee dus buiten beeld. In hoofdstuk 6 wordt nader ingegaan op deze groep tijdelijke arbeidsmigranten.

3.2 Gebruikte databronnen

In dit hoofdstuk wordt informatie over de onderwijs- en arbeidsmarktpositie van migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië gepresenteerd. Om deze gegevens in een breder kader te plaatsen wordt de onderwijs- en arbeidsmarktpositie van deze groepen vergeleken met die van zowel de autochtone bevolking als die van

de niet-westerse minderheden in Nederland. De analyses in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op een drietal empirische bronnen. Verreweg de meeste gegevens zijn ontleend aan de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Daarnaast is gebruik gemaakt van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS en is, op basis van gesprekken met sleutelpersonen, aanvullende informatie verzameld over de onderwijs- en arbeidsmarktpositie.

3.2.1 Enquête Beroepsbevolking (EBB)

De belangrijkste databron voor de in dit hoofdstuk gepresenteerde gegevens is de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS. De EBB is een zeer grootschalige enquête die jaarlijks door het CBS wordt uitgevoerd.

Steekproefomvang en representativiteit

Jaarlijks worden voor dit onderzoek ongeveer 100.000 personen geënquêteerd onder een algemene steekproef van de Nederlandse bevolking. De steekproeftrekking ten behoeve van dit onderzoek geschiedt met de grootst mogelijke zorgvuldigheid waarbij veel aandacht wordt besteed aan de representativiteit van de respondenten in de steekproef voor de gehele bevolking. Om deze representativiteit te optimaliseren worden alle respondenten achteraf gewogen zodat de responsgroep op cruciale achtergrondkenmerken een goede afspiegeling is van de bevolking.

Definitie van etnische herkomst

De definitie van de etnische herkomst van de respondenten in de EBB komt overeen met de definitie die in hoofdstuk 2 is geformuleerd. Iemand is allochtoon als één van de ouders is geboren in het buitenland. Het geboorteland van de respondent is dus alleen van belang bij de bepaling van de generatie. Voor een nadere toelichting op deze begrippen wordt verwezen naar de begrippenlijst achterin het rapport. Opgemerkt wordt dat in dit hoofdstuk wordt verwezen naar staten die als zodanig niet meer bestaan omdat ze in de afgelopen decennia uiteen zijn gevallen in diverse opvolgerstaten. Het betreft voormalig Tsjecho-Slowakije, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie. Analyses voor migranten uit de diverse opvolgerstaten zijn echter niet op een valide manier te maken omdat alleen personen die geboren zijn in een opvolgerstaat op het moment dat een dergelijk gebied ook officieel als zodanig werd erkend tot deze opvolgerstaat worden toegerekend.

Omvang relevante subgroepen

Ondanks de zeer omvangrijke steekproef is het aantal jaarlijks responderende personen afkomstig uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië relatief beperkt. Dit probleem is deels ondervangen door gebruik te maken van zeven jaargangen van de EBB (2000 t/m 2006). Door deze aan elkaar te koppelen kunnen de analyses worden gebaseerd op alle respondenten die in al deze jaren in het onderzoek hebben geparticipeerd en ontstaat een onderzoeksbestand dat omvangrijk genoeg is om relatief betrouwbare uitspraken over relatief kleine groepen te kunnen doen. De analyses zijn gebaseerd op gegevens van in totaal 3308 respondenten uit de Oost-Europese EU-landen, 1511 respondenten uit de voormalige Sovjet-Unie en 3425 respondenten uit voormalig Joegoslavië.

Type respondenten

In dit onderzoek worden grofweg vier typen migranten onderscheiden: gezins/huwelijksmigranten, asielmigranten, tijdelijke (arbeids)migranten en illegale migranten (vgl. hoofdstuk 1). Tot welk type de respondenten van de EBB behoren, weten we strikt genomen niet. We weten alleen dat zij over een formeel, zelfstandig adres in Nederland beschikken. De steekproef voor de EBB is namelijk getrokken op basis van het Geografische Basisregister (GBR). Adressen van inrichtingen of tehuizen (waaronder asielzoekerscentra) zijn niet in het onderzoek meegenomen. Dit maakt het onwaarschijnlijk, dat tijdelijke arbeidsmigranten of illegale migranten als respondent aan de EBB hebben meegedaan. De respondenten zullen met name gezocht moeten worden in de kring van gezins-/huwelijksmigranten, arbeidsmigranten die zich permanent in Nederland hebben gevestigd en in de kring van asielmigranten, voor zover men over een formeel, zelfstandig adres in Nederland beschikt.

3.2.2 Het Sociaal Statistisch Bestand (SSB)

Voor de analyse van de uitkeringsafhankelijkheid en inkomen (paragraaf 3.6 en 3.7) is gebruik gemaakt van gegevens uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Het SSB is feitelijk een groot aantal registers (zoals de registraties van de belastingdienst en uitkeringsinstanties) die op persoonsniveau zijn gekoppeld aan de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Meer specifiek is gebruik gemaakt van de 'Integratiekaart 2006'. Dit is een onderzoeksbestand waarin deze koppeling van registers reeds is uitgevoerd en waarin naast demografische kenmerken van personen onder

andere gegevens zijn opgenomen over werkzame personen, uitkeringen, lonen en migratiemotieven.

3.3 Onderwijspositie

De onderwijspositie is naast werk een belangrijke indicator voor de maatschappelijke positie van personen. Een centrale indicator hierbij is het gerealiseerde opleidingsniveau van respondenten. De achterliggende gedachte is, dat een hoger opleidingsniveau ook meer kansen geeft op de arbeidsmarkt. Overigens kan op basis van de EBB geen volledig beeld van de onderwijspositie geschetst worden. Over prestaties van personen die onderwijs volgen of volgden zoals bijvoorbeeld Cito-scores, eindexamencijfers en dergelijke zijn in de EBB geen gegevens opgenomen. Aan de orde komen wel; de deelname aan onderwijs, het gerealiseerde opleidingsniveau en de opleidingsrichting. Waar mogelijk kan worden gekeken naar eventuele verschillen naar geslacht en tussen diverse leeftijdsgroepen.⁶

3.3.1 Onderwijsparticipatie

In Nederland zijn kinderen in de leeftijd van 5 tot en met 15 jaar volledig leerplichtig en 16 en 17-jarige kinderen gedeeltelijk leerplichtig.⁷ Ook na hun 17^e volgt een groot deel van de jongeren een volledige of deeltijdopleiding. Gemiddeld volgt ruim 60 procent van de jongeren in de leeftijd van 15 t/m 24 jaar voltijds onderwijs. De verschil tussen de herkomstgroepen is in deze leeftijdscategorie niet zo groot. Opvallend is wel het aandeel jongeren dat nog voltijds onderwijs volgt bij migranten afkomstig uit de voormalig Sovjet-Unie meer dan 10 procentpunt hoger is dan bij personen afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië.

---

⁶ Het CBS is bezig met de constructie van een zogenaamd opleidingsregister. Dit register zal onder ander worden gebaseerd op gegevens uit de EBB, maar ook op gegevens uit andere registers zoals bijvoorbeeld van de IBG en of van CWI. Het opleidingsregister is voor derden echter nog niet beschikbaar voor analyses.

⁷ Dit is de situatie tot 1 augustus 2007 dus ten tijde van de dataverzameling ten behoeve van de EBB. Daarna is, om de schooluitval in de leeftijdsgroep zestien tot achttien jaar terug te dringen, in de Leerplichtwet 1969 de kwalificatieplicht tot de achttiende verjaardag ingevoerd. Alle leerlingen blijven daarin volledig leerplichtig tot het einde van het schooljaar waarin ze zestien jaar worden. De kwalificatieplicht geldt voor jongeren die nog geen achttien jaar zijn, nog geen startkwalificatie hebben behaald en de volledige leerplicht achter de rug hebben. Zij zijn tot hun achttiende verjaardag (of tot het moment dat zij een mbo2-, havo- of vwo-diploma hebben behaald) kwalificatieplichtig.

Tabel 3.1: Personen die voltijds onderwijs volgen naar herkomstgroep en leeftijd (in %)

	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	15-64 jaar
Oost-Europese EU-landen vm Sovjet-Unie vm Joegoslavië	57,0 68,8 54,9	5,1 11,4 4,2	0,3 3,5 1,1	10,9 19,0 13,6
overig westers	60,9	3,3	0,2	10,0
niet-westers	63,0	4,7	0,9	18,2
Autochtoon	59,8	1,8	0,1	11,1
totaal	60,3	2,4	0,2	11,7

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Van de respondenten in de leeftijdscategorie van 25 t/m 44 jaar volgt gemiddeld 2,4 procent voltijds onderwijs. Opvallend in deze leeftijdscategorie is wederom het grote aandeel personen uit de voormalig Sovjet-Unie dat voltijds onderwijs volgt. Dit is meer dan zes keer zo hoog als bij autochtonen. De reden is wellicht dat (een deel van) de respondenten afkomstig uit de voormalig Sovjet-Unie en in mindere mate voormalig Joegoslavië als asielmigrant naar Nederland is gekomen en zich laat om- of bijscholen. Een andere mogelijke verklaring is dat het (deels) om personen gaat die Nederland zijn gekomen met het doel hier een opleiding te volgen. Ook onder de 45-64 jarigen afkomstig uit de voormalig Sovjet-Unie volgt een relatief hoog percentage nog een voltijds opleiding.

Gerealiseerd opleidingsniveau

De belangrijkste indicator voor de onderwijspositie van bevolkingsgroepen en individuen is het gerealiseerde opleidingsniveau. In tabel 3.2 is dit opleidingsniveau voor de bevolking van 15 t/m 64 jaar gepresenteerd. Het meest opvallende gegeven in tabel 3.2 is het hoge opleidingsniveau van migranten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie. Met name het zeer hoge opleidingsniveau van personen uit Roemenië, Bulgarije, de voormalige Sovjet-Unie en de Baltische Staten springt in het oog. Het aandeel hoog opgeleiden (HBO/ WO) uit deze landen is beduidend hoger dan bij alle andere groepen, inclusief de autochtonen. Onder migranten uit voormalig Joegoslavië is het aandeel hoger opgeleiden aanzienlijk lager dan onder autochtonen, maar aanmerkelijk hoger dan onder allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst.

Tabel 3.2: Gerealiseerd opleidingsniveau van de bevolking van 15-64 jaar naar herkomstgroep, 2000-2006 (in %)

	basisonderwijs	vmbo	havo/vwo/mbo	hbo/wo	gem.	N(ongewogen)
Oost-Europese EU-landen	7,8	18,5	44,0	29,7	3,0	2.453
<i>waaronder</i>						
<i>Polen</i>	8,5	20,5	47,0	24,0	2,9	1.298
<i>Hongarije</i>	5,1	19,7	44,8	30,5	3,0	311
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	8,8	17,5	41,0	32,7	3,0	421
<i>Baltische Staten</i>	1,9	19,7	41,9	36,4	3,1	90
<i>Roemenië</i>	7,7	9,5	38,3	44,5	3,2	244
<i>Bulgarije</i>	10,9	15,5	33,5	40,1	3,0	89
vm. Sovjet-Unie	9,5	19,6	33,7	37,3	3,0	1029
vm. Joegoslavië	12,4	30,2	42,6	14,9	2,6	2411
overig westers allochtoon	8,5	21,9	40,7	28,9	2,9	36.165
Marokko	41,1	26,8	24,6	7,4	2,0	5.972
Turkije	39,4	27,5	26,8	6,3	2,0	9.034
Suriname	16,9	29,3	38,6	15,1	2,5	8.082
Ned. Antillen	16,5	28,2	39,8	15,5	2,5	3.685
ov. niet-westers allochtoon	20,8	22,9	35,9	20,4	2,6	13.025
autochtoon	8,8	25,4	41,9	24,0	2,8	490.768

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

De geïnterviewde informanten bevestigen het beeld dat het gemiddelde opleidingsniveau van migranten uit Oost-Europese EU-landen en voormalig Sovjet-Unie hoog is.

"De meeste [migranten uit de voormalig Sovjet-Unie, Risbo] zijn wel hoogopgeleid. Het waren toch meestal vrouwen die kwamen uit de grote steden met een universitaire achtergrond. Ze spreken ook vaak Engels, Frans of Duits, wat een andere positieve reden is [om te trouwen met een buitenlander, Risbo]." (r6)

Twee informanten van Poolse achtergrond geven aan dat Polen veel waarde hechten aan het volgen van een hoge opleiding. Beiden denken dat het belang dat gehecht wordt aan onderwijs een kenmerkend verschil is tussen de Poolse en Nederlandse cultuur.

"Ten eerste is onderwijs voor ons heel belangrijk, dat hebben wij altijd gehoord. Ik probeer mijn kinderen dat ook bij te brengen. Wat je kunt leren is het belangrijkste in je leven. Niemand kan dit van je afnemen. Onderwijs, een opleiding op een hoog niveau, is heel belangrijk. Ik heb het gevoel dat voor veel Nederlanders school iets is wat iemand moet doen, maar dat als een kind niet wil de ouders hem of haar dan absoluut niet pushen. (...) Dit is één van de grootste verschillen." (r2)

"Heel veel mensen [in Polen, Risbo] gaan studeren. Het is gewoon vrij normaal dat je gaat studeren. (...) Vroeg een beroepskeuze maken en dat beroep gaan uitoefenen zonder daarvoor door te studeren (...) ...niemand wil het, alleen als het echt niet anders kan. In Nederland is het meer van: je moet doen waar je goed in bent, en je moet al vroeg gewoon een beroep kiezen en dan in die richting... Polen gaan veel langer door met de algemene ontwikkeling voordat ze echt een keuze maken." (r21)

Dit beeld geldt nadrukkelijk voor de migranten die hier officieel zijn gevestigd. Meerdere informanten geven aan dat alhoewel het gemiddelde opleidingsniveau in Polen hoog is en er dus veel waarde aan onderwijs gehecht wordt, veel van de tijdelijke migranten een relatief laag opleidingsniveau hebben. Toch zijn er ook onder de tijdelijke Poolse arbeidsmigranten hoogopgeleiden naar wie op de Poolse arbeidsmarkt geen vraag is. Vaak werken ze dan in een baan die onder hun niveau is (zie verder hoofdstuk 6).

Tabel 3.3: Gemiddeld gerealiseerd opleidingsniveau* van de bevolking (15-64 jaar) naar herkomstgroep, 2000-2006

	totaal	generatie		geslacht		leeftijd		
		1e gen	2e gen	man	vrouw	15-24	25-44	45-64
Oost-Europese EU-landen	3,0	3,0	2,8	3,0	3,0	2,4	3,1	3,0
vm. Sovjet-Unie	3,0	3,0	2,9	2,9	3,1	2,3	3,2	3,0
vm. Joegoslavië	2,6	2,6	2,8	2,7	2,5	2,2	2,8	2,6
overig westers allochtoon	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,4	3,1	2,8
niet-westers allochtoon	2,3	2,3	2,4	2,4	2,3	2,1	2,5	2,2
autochtoon	2,8	-	-	2,9	2,8	2,4	3,0	2,7
totaal	2,8	2,5	2,7	2,8	2,7	2,4	3,0	2,7

*Het gemiddelde opleidingsniveau is berekend door aan de vier onderscheiden niveaus de waarden 1 (basisonderwijs) tot en met 4 (hbo/wo) toe te kennen en op basis hiervan gemiddelden te berekenen

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Indien we kijken naar de deelpopulaties, zien we dat het gemiddelde opleidingsniveau van allochtonen uit de Oost-Europese EU-lidstaten en uit de voormalige Sovjet-Unie van de eerste generatie iets hoger is dan dat van de tweede generatie. Bij de allochtonen van Joegoslavische herkomst zien we evenals als bij de niet-westerse allochtonen het omgekeerde beeld. Bij deze groepen is het opleidingsniveau van de eerste generatie juist iets lager dan dat van de tweede generatie.

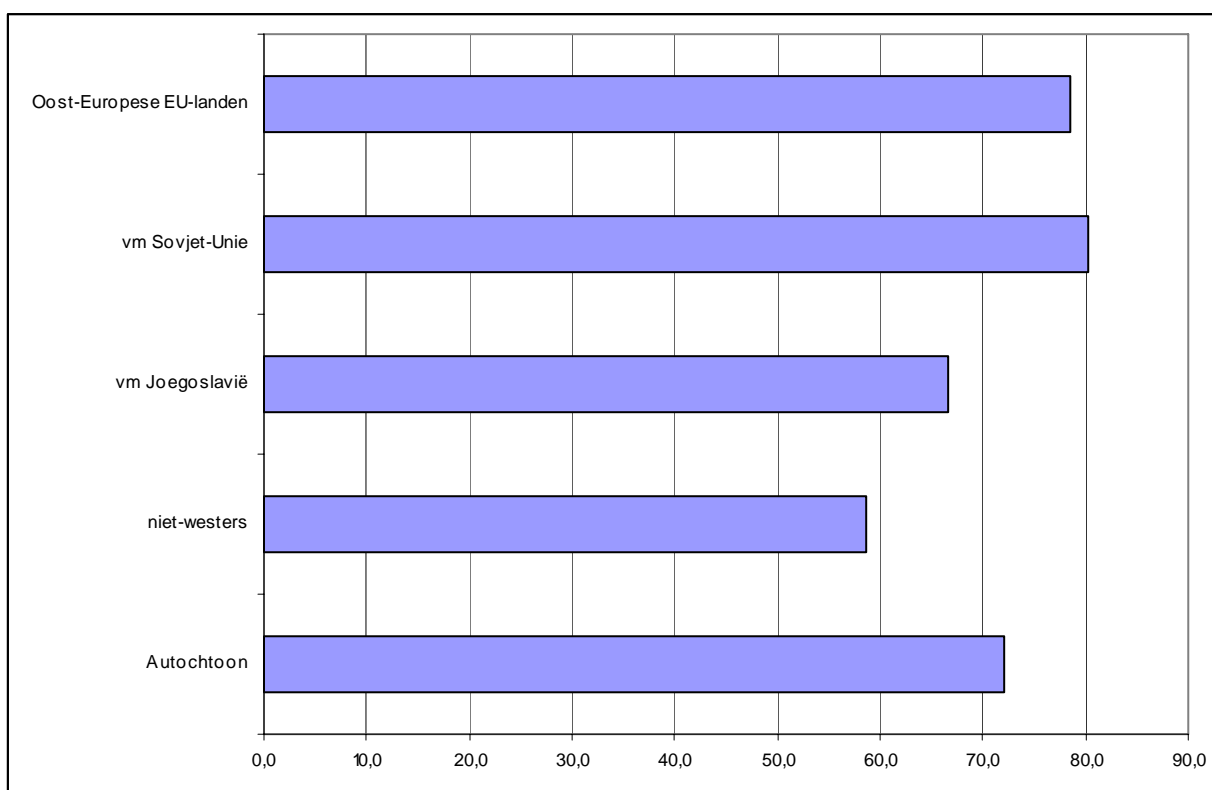
Vrouwen zijn gemiddeld genomen iets lager opgeleid dan mannen. Dit beeld geldt voor autochtonen, niet-westerse allochtonen en Joegoslaven, maar niet voor de Oost-Europeanen. Zo zijn allochtone vrouwen uit de Oost-Europese EU-landen even hoog opgeleid als de mannen en zijn vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie juist hoger opgeleid dan de mannen. Vrouwen uit de Sovjet-Unie zijn daarmee ook het hoogst opgeleid van alle onderscheiden groepen. Meerdere informanten geven aan dat Oost-Europese vrouwen een hoge graad van emancipatie hebben. Een informant van een Poolse zelforganisatie is van mening dat dit ook geldt op het gebied van onderwijs. Volgens haar heeft dat ook te maken met het voormalige communistische regime.

“Vrouwen worden gestimuleerd om gewoon door te studeren en er niet van uit te gaan dat ze later wel verzorgd zullen worden. (...) Dat is denk ik communistische achtergrond nog, hoor.” (r21)

Jongeren (15-24 jaar) uit alle onderscheiden groepen zijn gemiddeld genomen lager opgeleid dan ouderen. Dit kan worden verklaard uit het feit dat een aanzienlijk deel van deze jongeren nog bezig is met een opleiding en dus mogelijk nog een hoger opleidingsniveau zal realiseren (zie ook tabel 3.1). In hoofdstuk 8 gaan we nader in op het opleidingsniveau van de jongeren.

Startkwalificaties

De term startkwalificatie is in het hedendaagse onderwijsveld een veelgebruikte term. Iemand heeft een startkwalificatie als hij of zij een diploma heeft op havo of vwo niveau of beschikt over een mbo-diploma op niveau 2 van de bol/bll. Het achterliggende idee van de startkwalificatie is, dat dit het minimaal vereiste opleidingsniveau is voor een kansrijke positie op de arbeidsmarkt.

Figuur 3.1: Aandeel personen (15-64 jaar) met een startkwalificatie of voltijds onderwijs volgend naar herkomstgroep

Uit het zeer hoge gerealiseerde opleidingsniveau van Oost-Europeanen kon al worden afgeleid dat ze geen moeite hebben met het behalen van een

startkwalificatie. Figuur 3.1 laat zien welk deel van bevolking in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar in het bezit is van een startkwalificatie of nog voltijds onderwijs volgt. Zowel onder Oost-Europeanen uit de EU-lidstaten (78,5%) als onder migranten uit de voormalig Sovjet-Unie (80%) is het aandeel personen met een startkwalificatie hoger dan bij de autochtonen (72%). De verschillen met de niet-westerse allochtonen zijn nog aanzienlijk groter. Van de niet-westerse migranten heeft gemiddeld 59 procent een startkwalificatie. In hoofdstuk 8 waarin we specifiek aandacht besteden aan jongeren gaan we wat dieper in op startkwalificaties en het daaraan gerelateerde voortijdig schoolverlaten.

3.3.2 Opleidingsrichting

Behalve het opleidingsniveau is ook de opleidingsrichting van belang voor de kansen die iemand heeft op de arbeidsmarkt. Allereerst dient te worden opgemerkt dat juist van de Oost-Europeanen de opleidingsrichting relatief vaak niet kon worden bepaald, hetgeen mogelijk enige vertekening in de cijfers tot gevolg heeft.

Tabel 3.4: Opleidingsrichting van de bevolking van 15-64 jaar naar herkomstgroep, 2000-2006 (in %)

	algemeen	sociaal/juridisch	economisch/ administratief	natuur/technisch	verzorging
Oost-Europese EU-landen	41,5	14,7	11,7	19,5	12,6
<i>waaronder</i>					
<i>Polen</i>	45,0	12,1	11,4	19,5	12,1
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	37,9	17,4	12,0	19,5	13,1
vm. Sovjet-Unie	40,5	18,0	13,2	15,6	12,8
vm. Joegoslavië	48,5	9,7	9,6	21,7	10,4
overige westers allochtoon	36,2	14,9	14,6	19,4	15,0
niet-westers allochtoon	58,4	9,3	10,9	12,8	8,6
autochtoon	30,3	12,7	15,3	23,2	18,5
totaal	33,5	12,6	14,8	21,9	17,3

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Van de respondenten waar de opleidingsrichting wel van kon worden bepaald heeft het grootste deel een algemene (niet-beroepsgerichte) opleiding gevolgd. Dit geldt voor alle onderscheiden herkomstgroepen, maar voor allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie, voormalig Joegoslavië en niet-westerse allochtonen in sterkere mate dan voor autochtonen. Verder blijkt dat voormalig Joegoslaven ten opzichte van de andere Oost-Europese allochtonen relatief vaak een technische opleiding hebben gevolgd en relatief minder vaak een sociale of juridische opleiding. Onder autochtonen is het aandeel personen dat een technische opleiding

heeft gevolgd echter het grootst. Kijken we naar verschillen tussen mannen en vrouwen dan blijkt, weinig verassend, dat mannen veel vaker dan vrouwen een technische opleiding hebben gevolgd en dat vrouwen veel vaker voor een verzorgende (gezondheidszorg) opleiding hebben gekozen (zie tabel b3.1 in de bijlage). Dit beeld geldt wederom voor alle herkomstgroepen. Opvallend is wel het relatief hoge aandeel Oost-Europese en Joegoslavische vrouwen dat een technische opleiding heeft gevolgd. Dit aandeel ligt aanzienlijk hoger dan bij de autochtonen. Voor de mannen zien we juist het tegenovergestelde. Een laatste opvallend cijfer is het grote aandeel algemene (niet-beroepsgerichte) opleidingen bij Joegoslavische vrouwen, al ligt dat bij zowel bij de Turkse als bij de Marokkaanse vrouwen (en mannen) nog beduidend hoger.

3.4 Positie op de arbeidsmarkt

Uit het voorgaande mag worden afgeleid, dat met name de officieel in Nederland gevestigde migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten en de voormalig Sovjet-Unie er qua onderwijspositie goed voor staan. In mindere mate geldt dit ook migranten uit voormalig Joegoslavië. De vraag is wat dit betekent voor hun positie op de arbeidsmarkt. In hoeverre slagen zij erin hun (grotendeels elders verworven) kapitaal te verzilveren op de Nederlandse arbeidsmarkt?

3.4.1 Arbeidsparticipatie

Het is min of meer gebruikelijk om de arbeidsmarktpositie van bevolkingsgroepen vast te leggen in diverse kengetallen. Daarbij wordt veelal gerapporteerd over de bruto en netto arbeidsparticipatie en over het werkloosheidspercentage. We gaan hier eerst kort in op de definitie van deze termen. Het deel van de bevolking dat gelet op leeftijd in aanmerking komt voor deelname aan het arbeidsproces wordt aangeduid met de term *potentiële beroepsbevolking*. In Nederland is dat iedereen in de leeftijd van 15 tot en met 64 jaar. Met *bruto arbeidsparticipatie* wordt bedoeld op het deel van de potentiële beroepsbevolking (dus de bevolking van 15 t/m 64 jaar) dat actief is op de arbeidsmarkt, als werkende dan wel als werkzoekende. In deze wordt ook wel gesproken van de 'beroepsbevolking'. Iedereen die actief is op de arbeidsmarkt, dat wil zeggen die ten minste 12 uur per week werkt of voor ten minste zoveel uur werk zoekt, wordt tot de beroepsbevolking gerekend. Met *netto arbeidsparticipatie* wordt bedoeld op

dat deel van de potentiële beroepsbevolking dat feitelijk werkt. Het *werkloosheidscijfer* heeft tenslotte betrekking op dat deel van de beroepsbevolking dat niet of minder dan 12 uur per week werkt, maar wel voor ten minste 12 uur per week werk zoekt (zie ook begrippenlijst).

Bruto arbeidsparticipatie

De bruto arbeidsparticipatie geeft dus aan welk deel van de totale bevolking in de werkzame leeftijd zich daadwerkelijk op de arbeidsmarkt begeeft, als werkende of als werkzoekende. Lang niet iedereen die tot de potentiële beroepsbevolking behoort (alle personen van 15 t/m 64 jaar) is namelijk daadwerkelijk actief op de arbeidsmarkt. Veel voorkomende redenen om niet op de arbeidsmarkt te participeren zijn studie, zorg voor huishouden of kinderen, arbeidsongeschiktheid en vervroegde uittreding.

Tabel 3.5: Bruto arbeidsparticipatie naar herkomstgroep en jaar (in %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	65	65	63	63	62	65	65	64
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	67	61	56	63	64	66	66	63
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	64	69	68	64	59	63	64	64
vm. Sovjet-Unie	44	58	39	46	46	53	51	48
vm. Joegoslavië	55	58	61	53	63	61	65	60
overige westers allochtoon	67	67	67	69	68	69	69	68
niet-westers allochtoon	54	55	55	56	55	56	55	55
autochtoon	69	69	69	70	69	69	70	69
totaal	67	67	68	68	68	68	68	68

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Uit tabel 3.5 blijkt dat de deelname aan het arbeidsproces bij personen uit de Oost-Europese EU-landen in de periode 2000-2006 gemiddeld vijf procentpunten lager is dan de arbeidsdeelname van autochtonen, maar aanzienlijk hoger is dan de arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen. De bruto arbeidsparticipatie is in de afgelopen zeven jaar redelijk stabiel. De arbeidsdeelname van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie is beduidend lager dan die van migranten uit de Oost-Europese EU-landen en ook dan de arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen. Positief is dat de bruto arbeidsparticipatie van deze groep in de periode 2000-2006 is gestegen. De lage bruto arbeidsparticipatie van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie wordt onder andere veroorzaakt doordat een relatief groot aandeel van deze groep nog voltijds onderwijs volgt (zie ook tabel 3.1).

Netto arbeidsparticipatie

Een tweede indicator voor de arbeidsmarktpositie is de netto arbeidsparticipatie, dat wil zeggen dat deel van de totale bevolking in de werkzame leeftijd dat daadwerkelijk betaalde arbeid (12 uur per week of meer) verricht (tabel 3.6). We zien dat de netto arbeidsparticipatie van migranten uit de Oost-Europese EU-landen gemiddeld zeven procentpunten lager is dan de netto arbeidsparticipatie van autochtonen maar wel aanzienlijk hoger is (9 procentpunten) dan die van de niet-westerse allochtonen. De netto arbeidsparticipatie van personen uit de voormalige Sovjet-Unie is echter aanzienlijk lager dan die van niet-westerse allochtonen. De netto arbeidsparticipatie van Oost-Europeanen uit de EU-landen is in de afgelopen zeven jaar (2000-2006) enigszins gedaald, die van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie is licht gestegen (vooral in 2006).

Tabel 3.6: Netto arbeidsparticipatie naar herkomstgroep en jaar (in %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	61	58	57	55	56	58	55	57
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	63	52	50	56	59	57	55	56
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	59	66	63	55	52	59	55	58
vm. Sovjet-Unie	38	51	34	37	36	37	43	39
vm. Joegoslavië	51	51	59	45	51	49	60	52
overige westers allochtoon	64	64	63	65	63	63	65	64
niet-westers allochtoon	48	50	49	47	47	47	47	48
autochtoon	66	67	67	67	66	66	67	66
totaal	64	65	65	64	63	63	65	64

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

De (netto) arbeidsdeelname is bij de eerste generatie allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen beduidend lager dan bij de tweede generatie, bij vrouwen lager dan bij mannen en bij jongeren lager dan bij ouderen (tabel 3.7). Tevens zien we dat de netto arbeidsparticipatie van laag opgeleiden lager is dan van hoog opgeleiden (tabel 3.8). Op zich zijn deze verschillen weinig opzienbarend. Bij alle bevolkingsgroepen ligt de arbeidsdeelname bij vrouwen (wegens huishouden), jongeren (wegens studie) en laag opgeleiden (o.m. wegens grotere kans op arbeidsongeschiktheid en werkloosheid) lager dan bij mannen, ouderen en hoger opgeleiden. Opvallend is dat de arbeidsdeelname bij personen uit de voormalige Sovjet-Unie bij de oudste leeftijdscategorie (45+) juist hoger is dan bij volwassenen van middelbare leeftijd (25-44 jarigen). Dit is waarschijnlijk het gevolg van de specifieke migratiegeschiedenis van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Onder de 25-44 jarigen bevinden zich, naar wij aannemen, verhoudingsgewijs relatief

veel recente migranten (vluchtelingen, asielzoekers) die veel minder participeren op de Nederlandse arbeidsmarkt. Bij de oudere leeftijdsgroepen gaat het waarschijnlijk vaak om 'vroegere' arbeidsmigranten, die al langer in Nederland verblijven en een betere positie op de arbeidsmarkt hebben (zie ook analyse naar jaar van vestiging in tabel 3.8).

Verder is het geringe aandeel jongeren (15-24 jaar) uit de voormalige Sovjet-Unie dat betaald werk verricht, opvallend. Dit percentage ligt veel lager dan bij autochtonen en ook beduidend lager dan bij de niet-westerse allochtonen en de andere herkomstgroepen. Ook hier kan de verklaring gezocht worden in het grote aandeel respondenten dat nog (voltijds) onderwijs volgt, het relatief grote aandeel asielmigranten in deze groep of een combinatie van beide factoren. Het zou deels ook kunnen gaan om jonge 'drop outs' die een reguliere arbeids carrière hebben ingeruild voor een alternatieve carrière in informele of criminele circuits.

Tabel 3.7: Netto arbeidsparticipatie naar herkomstgroep, generatie, geslacht en leeftijd, 2000-2006 (in %)

	totaal	generatie		geslacht		leeftijd		
		1e gen.	2e gen.	man	vrouw	15-24	25-44	45-65
Oost-Europese EU-landen	57	52	64	72	48	37	66	54
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	56	51	64	70	49	36	65	54
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	58	54	64	74	48	39	66	54
vm. Sovjet-Unie	39	32	67	48	33	21	40	48
vm. Joegoslavië	52	50	63	60	44	33	64	45
overige westers allochtoon	64	62	65	72	55	40	79	56
niet-westers allochtoon	48	48	45	57	38	29	58	44
autochtoon	66			77	56	44	83	58
totaal	64	52	60	74	54	42	79	57

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Tabel 3.8: Netto arbeidsparticipatie naar herkomstgroep, opleidingsniveau en jaar van vestiging, 2000-2006 (in %)

	totaal	opleidingsniveau			jaar van vestiging		
		laag	middelbaar	hoog	1900-1989	1990-1999	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	57	40	59	71	55	53	46
<i>waaronder</i>							
<i>Polen</i>	56	42	59	69	51	51	49
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	58	37	59	72	58	55	44
vm. Sovjet-Unie	39	22	42	50	41	33	28
vm. Joegoslavië	52	36	62	71	54	50	36
overige westers allochtoon	64	47	66	78	60	67	60
niet-westers allochtoon	48	36	58	68	54	44	31
autochtoon	66	49	71	83	68	43	32
totaal	64	46	70	82	57	48	40

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Werkloosheid

De laatste indicator voor de arbeidsmarktpositie is het werkloosheidscijfer. Anders dan beide voorgaande kengetallen is het werkloosheidscijfer niet gerelateerd aan de totale bevolking van 15 t/m 64 jaar, maar aan de groep die feitelijk deelneemt aan de arbeidsmarkt. Het werkloosheidspercentage geeft aan welk deel van de arbeidsmarktparticipanten niet of minder dan twaalf uur per week werkt. De werkloosheid onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is, zo blijkt uit tabel 3.9, aanzienlijk en is in de afgelopen jaren toegenomen.⁸ De gemiddelde werkloosheid onder deze migranten is vergelijkbaar met de werkloosheid onder de niet-westerse allochtonen en is twee tot ruim drie keer hoger dan onder autochtonen. De werkloosheid onder migranten uit de voormalig Sovjet-Unie is met een gemiddelde van 18 procent in de periode 2000-2006 nog aanzienlijk hoger en is in de periode 2000-2006 ook enigszins toegenomen.

Tabel 3.9: Werkloosheid naar herkomstgroep en periode (in %)

	2000-2002	2003-2004	2005-2006	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	9	11	13	11
waaronder				
<i>Polen</i>	11	9	15	12
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	7	13	11	10
vm. Sovjet-Unie	13	21	23	18
vm. Joegoslavië	8	17	14	13
overige westers allochtoon	4	7	7	6
niet-westers allochtoon	10	15	16	13
autochtoon	3	5	5	4
totaal	4	6	6	5

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Een Poolse informant herkent het beeld van een hoge werkloosheid en een lage arbeidsparticipatie niet. Volgens haar is het de laatste jaren juist makkelijker geworden om werk te vinden. Zij vertelt dat de mensen in haar Poolse vriendenkring allemaal werken. Er zijn echter ook informanten die het beeld van een hoge werkloosheid onder Oost-Europeanen wel herkennen. Enkele informanten zijn van mening dat migranten die in Nederland moeizamer aansluiting vinden bij de behoeften van de arbeidsmarkt. Wegens verschillende factoren – onvoldoende taalbeheersing, hoge leeftijd, geen gelijke waardering van in het buitenland behaalde diploma's – hebben zij een zwakkere arbeidspositie.

⁸ Nogmaals wordt benadrukt dat de analyses betrekking hebben op de officieel gevestigde (in de GBA ingeschreven) bevolking. De grote groep tijdelijke arbeidsmigranten is in deze analyses dus niet of nauwelijks vertegenwoordigd.

“Die mensen komen uit eigen initiatief hier naartoe, zonder dat er echt een vraag naar is. Dan stuiten ze hier op problemen, dat hun diploma hier niet geldig is en dat ze de taal niet kennen. Dan kost het erg veel moeite om een plek te vinden in de Nederlandse samenleving.... maar dat geldt overigens niet voor de spreekwoordelijke Poolse loodgieters.” (r7)

Volgens enkele informanten is de onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal een van de oorzaken van de werkloosheid onder Oost-Europeanen. Met name voor beroepen waarvoor een hoog opleidingsniveau vereist is, is een goede beheersing van de Nederlandse taal van belang. Dit zou ook de hoge werkloosheid onder vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie, die vaak een hoog opleidingsniveau hebben, kunnen verklaren. Enkele andere informanten denken dat er sprake is van quasi-werkloosheid; zij denken dat er een redelijk grote groep is die zwart werkt. Ook wordt de behoefte van de Nederlandse arbeidsmarkt als mogelijke verklaring genoemd.

Als we kijken naar de verschillen tussen subgroepen voor het gemiddelde werkloosheidscijfer in de periode 2000-2006, dan zien we dat de werkloosheid verhoudingsgewijs hoger ligt bij de eerste generatie, bij vrouwen, bij de jongste leeftijdsgroep (tot 24 jaar) en bij lager opgeleiden (zie tabel 3.10 en 3.11). De werkloosheid onder vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie is het hoogst (tabel 3.10) en hun netto arbeidsparticipatie het laagst (tabel 3.7) van alle groepen. Dat terwijl zij van alle groepen het hoogste opleidingsniveau hebben (tabel 3.3). Zoals tabel 2.3 in hoofdstuk 2 laat zien, is zestig procent van de allochtonen afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie vrouw.

Tabel 3.10: Werkloosheid naar herkomst, generatie, geslacht en leeftijd, 2000-2006 (in %)

	totaal	generatie		geslacht		leeftijd		
		1e gen.	2e gen.	man	vrouw	15-24	25-44	45-65
Oost-Europese EU-landen	11	15	5	8	13	18	10	9
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	12	16	7	9	14	20	11	11
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	10	15	4	7	12	15	10	8
vm. Sovjet-Unie	18	24	5	16	21	21	21	12
vm. Joegoslavië	13	13	11	13	12	24	11	10
overige westers allochtoon	6	7	5	5	7	10	5	5
niet-westers allochtoon	13	14	14	13	14	20	13	11
autochtoon	4			3	5	9	3	4
totaal	5	12	7	4	6	10	5	4

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Een informant denkt dat het vooral om vrouwen gaat die naar Nederland komen om te trouwen met een Nederlandse man. Het is denkbaar dat zij ervoor gekozen hebben om fulltime huisvrouw te zijn. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor de lage arbeidsparticipatie maar deze verklaring is in strijd

met de verklaring van meerdere andere informanten die van mening zijn dat Oost-Europese vrouwen, waaronder vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie, zeer geëmancipeerd zijn. Oost-Europese vrouwen achten het normaal dat vrouwen werken en dat hun kinderen naar de crèche gaan. Zij beschouwen dat niet in strijd met goed moederschap. Een meer plausibele verklaring voor de hoge werkloosheid en de lage netto participatie onder vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie is wellicht dat de vrouwelijke gezinsmigranten die naar Nederland komen de eerste jaren van hun verblijf in Nederland volgens de wet niet mogen werken. Zoals een informant uitlegt is het voor personen die langdurig werkloos geweest zijn, moeizamer om weer de arbeidsmarkt op te gaan.

“Waar ik mee te maken heb zijn meestal vrouwen die een Nederlandse partner hebben. Ik heb contact gehad in vorig jaar mei. Zij mochten toen hier nog niet werken. Ze vonden het wel jammer. Ze waren ondertussen al 2 jaar werkloos. U weet; het is, om na 2 jaar werkloos te zijn geweest, moeilijk om werk te vinden ondanks hun opleiding. Ze hebben uiteindelijk geen baan gekregen.” (r26)

Opvallend is dat er tussen Joegoslavische mannen en vrouwen nauwelijks verschil is in de werkloosheidscijfers. Hiervoor zagen we dat Joegoslavische vrouwen zich minder vaak op de arbeidsmarkt begeven. Als zij dit doen, is de kans dat ze ook betaald werk verrichten ongeveer net zo groot als van hun mannelijke landgenoten. Ook zien we weer dat oudere migranten (vanaf 45 jaar) uit de voormalig Sovjet-Unie het gemiddeld beter doen op de arbeidsmarkt dan hun jongere landgenoten. Een mogelijke verklaring hiervoor is al gegeven. Onder de 'ouderen' (vanaf 45 jaar) bevinden zich verhoudingsgewijs meer arbeidsmigranten, die al langer in Nederland verblijven, hoog opgeleid zijn en redelijk goed geïntegreerd zijn op de Nederlandse arbeidsmarkt. Onder de 'jongeren' (tot 45 jaar) bevinden zich meer recente migranten, waaronder veel asielzoekers, die grote moeite hebben om een plek op de arbeidsmarkt te veroveren. Dit heeft te maken met de rechtspositie en immigratiegeschiedenis van asielmigranten. De beperkte mogelijkheden om zich te oriënteren op de Nederlandse samenleving en de vaak lange periode van onzekerheid omtrent het al dan niet verkrijgen van een verblijfsvergunning kunnen tijdens de asielprocedure bijdragen aan een zekere inactiviteit (WODC 2006:42). Een van de informanten vertelt dat vluchtelingen uit sommige landen van de voormalige Sovjet-Unie, een traumatisch verleden hebben wat voor psychische problemen kan zorgen waardoor mensen soms niet in staat zijn om werk te vinden.

"... erkende asielzoekers in Nederland, die dus een legale status hebben, zijn vaak mensen uit Azerbeidzjan, of Georgië. Die hebben soms psychische problemen. Die zijn toch getraumatiseerd en hebben dus soms moeite met werken. Dat is ook zo..., in vergelijking met Hongaren en Polen hebben ze een veel traumatischer verleden." (r6)

Dit argument wordt bevestigd wanneer we naar het jaar van vestiging kijken (tabel 3.11). Migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalig Sovjet-Unie die zich in en na de jaren 90 hebben gevestigd (waaronder veel asielmigranten) zijn vaker werkloos dan migranten die in de periode daarvoor naar Nederland zijn gekomen (waaronder veel arbeidsmigranten).

Tabel 3.11: Werkloosheid naar herkomst, opleidingsniveau en jaar van vestiging, 2000-2006 (in %)

	totaal	opleidingsniveau			jaar van vestiging		
		laag	middelbaar	hoog	1900-1989	1990-1999	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	11	14	11	8	11	15	23
<i>waaronder</i>							
<i>Polen</i>	12	12	12	10	12	14	24
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	10	17	10	7	9	16	21
vm. Sovjet-Unie	18	26	19	15	21	24	25
vm. Joegoslavië	13	17	11	9	9	14	17
overige westers allochtoon	6	8	5	5	6	7	9
niet-westers allochtoon	13	16	12	10	11	17	21
autochtoon	4	6	4	3	5	6	8
totaal	5	7	5	3	8	15	17

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

3.5 Kenmerken van werkenden

In de vorige paragraaf ging het om de vraag of personen al dan niet betaald werk verrichten dan wel daarnaar op zoek zijn. In deze paragraaf worden enkele kenmerken gepresenteerd van de banen van degenen die wel werk hebben. Ook hierover geeft de EBB enige informatie.

3.5.1 Bedrijfssector

Ruim vijftien procent van de werkzame migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten werkt in de commerciële dienstverlening. Voor Polen ligt dit percentage enigszins lager, voor werkenden afkomstig uit de overige Oost-Europese EU-landen iets hoger. Van de migranten uit de voormalige Sovjet-Unie werkt een nog groter deel (50%) in de commerciële dienstverlening. De verdeling van de Oost-Europese werknemers over de onderscheiden sectoren verschilt niet sterk van die van de autochtonen. Wat betreft de migranten uit voormalig Joegoslavië valt het relatief grote aandeel op dat

werkzaam is in de nijverheid (industrie, bouw en energie bedrijven). Wellicht is dit erfenis van het verleden, waarin veel Joegoslaven als gastarbeider naar Nederland zijn gekomen en veelal in de industrie zijn terechtgekomen.

Tabel 3.12: Werkenden naar bedrijfssector en herkomstgroep (in %)

	landbouw	nijverheid/bouw	commerciële dienstverlening	niet-commerciële dienstverlening	N
Oost-Europese EU-landen	3	18	45	34	1.494
waaronder					
<i>Polen</i>	3	20	42	35	789
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	3	16	49	32	705
vm. Sovjet-Unie	1	19	50	30	426
vm. Joegoslavië	2	30	44	24	1.342
overige westers allochtoon	1	20	44	35	24.633
niet-westers allochtoon	2	21	50	27	20.480
autochtoon	4	21	41	34	354.661
totaal	3	21	42	33	403.036

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

3.5.2 Functieniveau

Eerder is geconstateerd dat migranten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie een relatief hoog opleidingsniveau hebben maar dat dit gegeven vooralsnog niet tot een gunstige arbeidspositie, in termen van arbeidsparticipatie en werkloosheid, heeft geleid. De in tabel 3.13 gepresenteerde gegevens laten evenwel zien dat voor de Oost-Europeanen (migranten uit de Oost-Europese EU-landen en uit voormalige Sovjet-Unie) die wel een betaalde baan hebben geldt dat het relatief vaak om werk gaat van hoog niveau. Het aandeel werkenden in hogere en wetenschappelijke beroepen is onder Oost-Europeanen zelfs hoger dan onder autochtonen. We constateerden al eerder dat ook het aandeel hoogopgeleide Oost-Europeanen hoger is dan het aandeel hoogopgeleide autochtonen.

Tabel 3.13: Functieniveau van werkenden naar herkomstgroep (in %)

	elementair	lager	middelbaar	hoger	wetenschappelijk	N
Oost-Europese EU-landen	13	25	31	21	9	1.553
waaronder						
<i>Polen</i>	17	27	31	18	7	823
<i>ov. Oost-Europese EU-landen</i>	9	23	32	25	11	730
vm. Sovjet-Unie	12	24	31	23	11	453
vm. Joegoslavië	20	33	32	11	4	1.358
overige westers allochtoon	9	23	35	23	11	25.284
niet-westers allochtoon	22	32	30	12	4	20.754
autochtoon	9	25	37	21	8	361.912
totaal	10	26	37	20	8	411.314

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Een informant van een Poolse zelforganisatie denkt dat het de laatste jaren voor allochtonen afkomstig uit Polen die de Nederlandse taal voldoende beheersen makkelijker is geworden om werk te vinden wat aansluit bij hun opleidingsniveau.

“Jazeker. Zolang ze de taal goed beheersen, is het geen probleem. (...) Op het moment dat ik hier kwam, was het best moeilijk werk te vinden. Het was bijna onmogelijk voor ons om werk op niveau te krijgen. En nu op dit moment, hebben al mijn vriendinnen werk, echt goede banen. Die markt is veranderd. De laatste jaren is het veel makkelijker voor ons om werk te krijgen hier. (...) Ik denk dat ze gewoon echt mensen nodig hebben. Of je nou perfect Nederlands spreekt of niet, dat maakt niet uit. Ze hebben gewoon mensen nodig.” (r2)

Desondanks valt in tabel 3.13 op dat binnen de groep Oost-Europeanen de Polen relatief minder werkzaam zijn in de hogere beroepen en relatief wat vaker in de elementaire beroepen. Migranten uit bijvoorbeeld de voormalig Sovjet-Unie en de overige Oost-Europese landen zijn daarentegen wel beter vertegenwoordigd in het hogere functiesegment. Volgens meerdere informanten werken Polen vaker in elementaire beroepen omdat ze minder kieskeurig zijn en elk werk wat hen aangeboden wordt accepteren, ook als ze hoog opgeleid zijn. Omdat de Nederlandse arbeidsmarkt behoefte heeft aan laaggeschoolde arbeid, zijn dat de beroepen waar ze vaak in terecht komen.

Bij de Joegoslaven ligt het aandeel werkenden in hogere functies beduidend lager en het aandeel werkenden in lagere functies beduidend hoger dan bij de Oost-Europeanen en de autochtone Nederlanders. Het functieniveau van Joegoslavische werkenden is nagenoeg gelijk aan het functieniveau van niet-westerse allochtonen.

3.5.3 Flexibilisering

Kijken we naar de aard van dienstverband dan blijkt dat het aandeel Oost-Europeanen met een flexibel arbeidscontract hoger ligt dan bij autochtonen, maar lager dan bij de meeste klassieke minderheden (zie tabel b3.6 in de bijlage bij dit hoofdstuk).

Het aandeel ‘zelfstandigen’ onder Oost-Europeanen verschilt nauwelijks van dat van autochtonen, maar ligt aanmerkelijk hoger dan bij de klassieke minderheden. Volgens meerdere informanten hebben mensen afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen, met name de Polen, vaker een gezonde ondernemingsgeest. Volgens een informant geldt dat niet voor mensen uit de voormalige Sovjet-Unie.

“Als je kijkt naar andere groepen, bijvoorbeeld de Marokkanen. Die komen uit een groep, die komen van het platteland. Die haken aan bij de gemeenschap hier. Dat zijn niet de ondernemers van het land. En bij de OE, die komen met hun eigen bedrijfjes, als eenmansbedrijfje. Als loodgieter, timmerman, noem maar op. Maar uit de voormalige SU zal dit ook weer niet het geval zijn. Die zullen geen eigen bedrijf hebben, want dat zit ook niet in hun bagage.” (r7)

Daarnaast wordt door meerdere informanten vermeld dat vooral veel Polen zich als Zelfstandige Zonder Personeel (zzp-ers) geregistreerd hebben bij de Kamer van Koophandel. Op deze wijze konden zij tot 1 mei 2007 in Nederland werken zonder een tewerkstellingsvergunning. Dit onderwerp is meer uitgebreid besproken in hoofdstuk 6.

Wat betreft de arbeidsduur (tabel b3.7) worden geen grote verschillen tussen de groepen geconstateerd.

3.6 Uitkeringen

In het voorgaande is ingegaan op de arbeidsmarktpositie van de werkzame en werkloze beroepsbevolking. Daarmee blijft de positie van groepen die niet tot de beroepsbevolking worden gerekend zoals bijvoorbeeld huisvrouwen en arbeidsongeschikten grotendeels buiten beeld. Door de uitkeringen te bekijken ontstaat een meer volledig beeld van de arbeidsmarktpositie. Eerder gepresenteerde gegevens over de beroepsbevolking en werkloosheid hadden betrekking op de EBB. De EBB heeft, omdat het een steekproef betreft, als nadeel dat de resultaten voor relatief kleine groepen zijn gebaseerd op een klein aantal respondenten. Voor de minderheden uit de diverse Oost-Europese landen betekent dit dat niet alle wenselijke uitsplitsingen kunnen worden gemaakt, omdat zij onbetrouwbare resultaten zouden opleveren. De gegevens over uitkeringen zijn gebaseerd op het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Deze gegevens hebben betrekking op alle in de GBA ingeschreven inwoners van Nederland in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar. Dit betekent dat er nauwelijks beperkingen zijn wat betreft aantallen en we dus in principe over elke subgroep kunnen rapporteren. Echter de uitkeringsgegevens betreffen de stand van zaken op de laatste vrijdag van september 2004.

Ruim 13 procent van de Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen heeft een uitkering. Daarmee is de uitkeringsafhankelijkheid van deze groep ongeveer gelijk aan die van de autochtonen en aanzienlijk lager dan de uitkeringsafhankelijkheid van de niet-westerse allochtonen. Van de niet-westerse allochtonen is een kwart afhankelijk is van een uitkering. Kijken we binnen de groep migranten afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen, dan

valt op dat met name de uitkeringsafhankelijkheid van migranten uit Hongarije groot is, terwijl die van migranten uit de andere Oost-Europese landen iets onder het niveau van de autochtonen ligt. De uitkeringsafhankelijkheid van migranten uit de voormalig Sovjet-Unie is bijna vier procentpunten hoger dan die van de autochtonen. Uit een nadere uitsplitsing van het type uitkering blijkt dat met name migranten uit de voormalig Sovjet-Unie relatief vaak een bijstandsuitkering ontvangen, terwijl allochtonen van Hongaarse afkomst relatief vaak een arbeidsongeschiktheidsuitkering krijgen (zie tabel b3.8 in de bijlage). De uitkeringsafhankelijkheid van migranten uit voormalig Joegoslavië ligt op hetzelfde niveau als die van de niet-westerse allochtonen en is met ruim 26 procent dus aanzienlijk hoger dan uitkeringsafhankelijkheid van migranten uit de voormalig Sovjet-Unie en de Oost-Europese EU-landen.

Tabel 3.14: Personen met een uitkering naar achtergrondkenmerken per september 2004, 15-64 jaar (%)

	totaal	1e generatie	2e generatie	man	vrouw	18-24	25-44	45-60	61- 64
Oost-Europese EU-landen	13,4	11,7	17,1	13,3	13,5	4,4	9,5	22,7	38,0
<i>waaronder</i>									
<i>Polen</i>	13,2	11,2	17,9	12,4	13,6	3,8	9,4	22,4	38,5
<i>Hongarije</i>	16,5	14,3	18,1	17,6	15,8	4,4	11,5	22,6	38,8
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	12,8	12,3	14,0	12,9	12,8	5,4	8,8	21,8	33,0
<i>Roemenië</i>	11,0	11,1	10,6	10,7	11,2	4,8	7,9	24,4	36,0
<i>Bulgarije</i>	12,6	12,2	17,3	12,6	12,7	6,3	9,9	28,0	58,2
vm. Sovjet-Unie	17,0	16,2	22,8	17,5	16,6	7,2	16,3	27,4	43,1
vm. Joegoslavië	26,1	28,2	14,1	24,0	28,2	9,9	22,8	44,5	66,5
overige westers allochtoon	15,5	14,8	16,0	15,8	15,3	5,8	11,2	21,2	35,2
niet-westers allochtoon	25,0	28,8	10,7	23,6	26,4	11,3	26,2	41,1	62,9
autochtoon	13,3			13,6	12,9	5,4	9,9	18,8	31,5
totaal	14,8	24,6	14,4	14,9	14,6	6,4	12,2	20,5	33,4

Bron: CBS (SSB Integratiekaart 2006)

Uitsplitsing naar migratiegeneratie (tabel 3.14) laat zien dat de tweede generatie Oost-Europeanen vaker afhankelijk is van een uitkering dan de eerste generatie. Oftewel, in Nederland geboren kinderen van migranten uit Oost-Europa krijgen relatief vaker een uitkering dan hun ouders. Dit beeld zien we zowel bij de Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen als bij allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie. Een compleet ander beeld zien we bij de allochtonen van Joegoslavische herkomst en allochtonen met een niet-westerse achtergrond. De uitkeringsafhankelijkheid van eerste generatie migranten uit voormalig Joegoslavië is twee keer zo groot als die van hun kinderen (de tweede generatie). Het verschil in uitkeringsafhankelijkheid tussen de eerste en de tweede generatie bij migranten uit de niet-westerse

herkomstlanden is nog groter. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn beperkt. De uitkeringsafhankelijkheid van allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie is echter bij mannen bijna een procentpunt hoger. Bij allochtonen uit voormalig Joegoslavië is de uitkeringsafhankelijkheid van vrouwen met ruim 28 procent vier procentpunten hoger dan bij de Joegoslavische mannen (24 procent).

De uitkeringsafhankelijkheid van ouderen is veel hoger dan die van jongeren. Dit beeld zien we terug bij alle herkomstgroepen. Van de jongvolwassen Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen heeft 4,4 procent een uitkering. Voor de opvolgende leeftijdscategorieën van 25-44 jaar, 45-59 jaar en 60-64 jaar zijn deze percentages respectievelijk tien procent, drieëntwintig procent en achtendertig procent. Een soortgelijk beeld zien we bij de andere herkomstgroepen. De relatief lage uitkeringsafhankelijkheid van jongvolwassenen lijkt in tegenspraak met de eerder geconstateerde hoge werkloosheid in deze leeftijdscategorie. Bedacht moet echter worden dat een groot deel van de jongeren niet in aanmerking komt voor een uitkering omdat ze geen of onvoldoende arbeidsverleden hebben opgebouwd (in het geval van een WW-uitkering) een vaak nog bij hun ouders inwonen en dus ook geen recht hebben op een bijstandsuitkering. Ten opzichte van de jongeren is het aandeel 25-44-jarigen met een uitkering beduidend groter. Dit beeld zien we bij alle herkomstgroepen. Dit verschil is mogelijk het gevolg van een eveneens hoge werkloosheid in deze leeftijdscategorie in combinatie met het gegeven dat, anders dan bij de jongvolwassenen, het grootste deel van de 25-44 jarigen wel zelfstandig woont en dus wel in aanmerking komt voor een uitkering. Bijstandsuitkeringen komen in deze leeftijdscategorie gemiddeld genomen het vaakst voor. Met het stijgen der jaren neemt vooral het aandeel uitkeringen vanwege arbeidsongeschiktheid sterk toe. Het is een van de redenen van het verder toenemen van de uitkeringsafhankelijkheid van personen in de opvolgende leeftijdsklassen. Voor al deze leeftijdsklassen zien we dat de uitkeringsafhankelijkheid van allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie hoger is die van Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen. Allochtonen uit voormalig Joegoslavië zijn op hun beurt weer veel vaker afhankelijk van een uitkering dan allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie.

Tenslotte splitsen we uit naar het migratiemotief (tabel 3.15). We zien dat de uitkeringsafhankelijkheid onder asielmigranten (33,5%) het grootst is en die onder arbeidsmigranten het laagst (10,8%). Met name bij migranten uit

de voormalig Sovjet-Unie zijn deze verschillen zeer groot.⁹ Zo is de uitkeringsafhankelijkheid van asielmigranten met 27 procent ruim vijf keer hoger dan onder arbeidsmigranten (4,7%) uit de voormalig Sovjet-Unie. Gezinsmigranten vallen hier met een uitkeringsafhankelijkheid van ongeveer 10 procent tussen in. De uitkeringsafhankelijkheid van de verschillende migrantengroepen uit voormalig Joegoslavië is in de meeste gevallen aanzienlijk hoger dan die van de verschillende migrantengroepen uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Sovjet-Unie. Het geschetste beeld van een hoge uitkeringsafhankelijkheid van asielmigranten, een relatief lage uitkeringsafhankelijkheid van arbeidsmigranten met tussen deze twee extremen de uitkeringsafhankelijkheid van gezinsmigranten blijft echter overeind.

Tabel 3.15: Personen met een uitkering naar migratiemotief per september 2004, 15-64 jaar (%)

	Gezinshereniging	Gezinsvorming	Asiel	Arbeid	Overig
Oost-Europese EU-landen	9,5	9,9	30,2*	4,1	3,1
<i>Waaronder</i>					
<i>Polen</i>	10,2	11,3	29,5	4,9	1,7
<i>Hongarije</i>	8,5	7,4	27,1	4,7	1,6
<i>vm Tsjecho-Slowakije</i>	8,0	8,2	27,0	3,1	3,0
<i>Roemenië</i>	8,5	8,0	36,1	1,9	3,1
<i>Bulgarije</i>	7,8	10,4	34,7	4,5	7,7
vm. Sovjet-Unie	9,6	9,5	27,1	4,7	7,7
vm. Joegoslavië	20,6	15,0	28,3	13,1	9,0
overige westers allochtoon	9,8	8,5	14,3	9,8	4,7
niet-westers allochtoon	21,8	19,3	35,4	16,1	6,3
Autochtoon	18,5	16,6	33,5	10,8	5,5

Bron: CBS (SSB Integratiekaart 2006)

*NB: Er is in de periode 1996-2004 een zeer beperkt aantal asielmigranten uit de Oost-Europese EU-landen naar Nederland gekomen

3.7 Inkomen

In tabel 3.16 is het gemiddelde fiscale jaarinkomen gepresenteerd. De gegevens zijn afkomstig uit het SSB en gebaseerd op cijfers van de belastingdienst. De in de tabel gepresenteerde gegevens hebben betrekking op de werkzame personen. Personen met een uitkering zijn hierin dus buiten beschouwing gelaten. Het inkomen van migranten uit de Oost-Europese EU-landen is gemiddeld 3000 euro lager dan het gemiddelde inkomen van autochtonen, maar ruim 3000 euro hoger dan dat van de niet-westerse

⁹ Dit verschil lijkt ook groot te zijn bij de migranten uit de Oost-Europese EU-landen, hierbij dient echter opgemerkt te worden dat het gaat om een zeer klein aantal asielmigranten.

allochtonen. Vrouwen hebben gemiddeld een lager inkomen dan mannen, waarschijnlijk als gevolg van het feit dat zij vaker in een deeltijd werken dan mannen. Dit beeld zien we terug bij alle onderscheiden herkomstgroepen. De tweede generatie Oost-Europeanen heeft gemiddeld genomen een hoger inkomen dan de eerste generatie. Een tegengesteld beeld zien we bij de niet-westerse allochtonen. Tenslotte blijkt, op zich weinig verassend, dat ouderen gemiddeld genomen een hoger inkomen hebben dan jongeren.

Tabel 3.16: Gemiddeld fiscaal jaarinkomen (x1000) naar achtergrondkenmerken per september 2004, 15-64 jaar (%)

	tot.	man	vrouw	1egen	2egen	15-17	18-24	25-44	45-59	60-64
Oost-Europese EU-landen	26,7	34,6	20,9	24,0	31,1	4,9	14,9	25,5	31,6	39,4
<i>waaronder</i>										
<i>Polen</i>	24,6	32,4	19,3	21,4	30,7	4,7	14,6	23,1	29,8	35,8
<i>Hongarije</i>	30,4	38,7	22,6	28,0	31,5	5,2	14,3	29,4	33,8	37,4
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	30,1	39,5	23,6	28,9	31,8	6,0	18,4	27,9	36,7	46,3
<i>Roemenië</i>	27,1	33,3	22,5	26,4	31,4	5,5	14,7	26,8	32,2	38,5
<i>Bulgarije</i>	25,1	29,4	22,3	25,1	25,6	4,0	12,5	25,3	30,2	99,6
vm. Sovjet-Unie	25,4	32,9	19,8	22,7	34,0	3,6	12,7	24,7	30,5	36,2
vm. Joegoslavië	23,8	27,0	19,7	23,7	23,9	4,2	15,0	24,5	26,5	24,4
overige westerse allochtonen	31,6	39,0	22,5	33,6	30,5	4,8	15,2	30,8	36,1	36,6
niet-westerse allochtonen	23,3	25,9	19,6	23,8	21,0	4,6	13,8	24,3	28,0	28,5
autochtoon	29,6	36,7	20,4			5,4	16,0	29,3	34,1	34,3
totaal	29,2	36,0	20,5			5,3	15,7	28,9	34,0	34,3

Bron: CBS (SSB Integratiekaart 2006)

3.8 Samenvatting

Onderwijs

De officieel in Nederland gevestigde migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie zijn zeer hoog zijn opgeleid. Uit analyses van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS blijkt dat het aandeel hoger opgeleiden onder de migranten uit deze landen zelfs hoger is dan onder de autochtonen. Bij migranten uit voormalig Joegoslavië is het aandeel hoog opgeleiden weliswaar lager, maar wel aanzienlijk hoger dan onder de niet-westerse allochtonen van Turkse en Marokkaanse herkomst.

Arbeidsparticipatie

De netto arbeidsparticipatie (d.w.z. het deel van de bevolking in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar dat betaalde arbeid verricht van 12 uur of meer per week) van allochtonen uit Oost-Europese EU-landen (57%) is gemiddeld (over de periode 2000-2006) negen procentpunten lager dan netto arbeidsdeelname

van autochtonen (66%). De netto arbeidsdeelname van allochtonen van Joegoslavische herkomst (52%) is 14 procentpunten lager en die van allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie (39%) is zelfs 27 procentpunten lager dan die van autochtonen. De (netto) arbeidsdeelname van de eerste generatie allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is beduidend lager dan die van de tweede generatie, bij vrouwen lager dan bij mannen en bij jongeren lager dan bij ouderen. Tevens zien we dat de netto arbeidsparticipatie bij laag opgeleiden lager is dan bij hoog opgeleiden. Op zich zijn deze verschillen weinig opzienbarend. Bij alle bevolkingsgroepen ligt de arbeidsdeelname bij vrouwen (wegens huishouden) lager dan bij mannen, bij jongeren (wegens studie) lager dan bij ouderen, en bij laag opgeleiden (o.m. wegens grotere kans op arbeidsongeschiktheid en werkloosheid) lager dan bij hoog opgeleiden. Opvallend is wel dat onder migranten uit de voormalige Sovjet-Unie de arbeidsdeelname van 45-plussers hoger is dan de arbeidsparticipatie van volwassenen van middelbare leeftijd (25-44 jarigen). Dit is waarschijnlijk het gevolg van de specifieke migratiegeschiedenis van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Onder de 25-44 jarigen bevinden zich waarschijnlijk relatief veel recente migranten (vnl. asielzoekers) die veel minder participeren op de Nederlandse arbeidsmarkt. Bij de oudere leeftijdsgroepen gaat het waarschijnlijk vaak om 'vroeg' arbeidsmigranten, die al langer in Nederland verblijven en een betere positie op de arbeidsmarkt hebben. Opvallend is het geringe aandeel jongeren (15-24 jaar) uit de voormalige Sovjet-Unie, dat betaald werk verricht. Dit percentage ligt veel lager dan bij autochtonen, en ook beduidend lager dan bij de niet-westerse allochtonen. Hier kan de verklaring gezocht worden in het grote aandeel respondenten dat nog (voltijds) onderwijs volgt, het relatief grote aandeel asielmigranten in deze groep of een combinatie van beide factoren.

Werkloosheid

Migranten uit de Oost-Europese EU-landen (11%), de voormalige Sovjet-Unie (18%) en voormalig Joegoslavië (13%) zijn aanzienlijk vaker werkloos dan autochtonen (4%). De sleutelinformanten opperen verschillende verklaringen voor de hoge werkloosheid onder Oost-Europeanen. Het gebrek aan aansluiting met de behoeften van de arbeidsmarkt speelt een belangrijke rol. Onvoldoende taalbeheersing, hoge leeftijd, geen erkenning van de in het buitenland behaalde diploma's worden genoemd als mogelijke redenen voor de relatief zwakke arbeidspositie. Met name voor beroepen waarvoor een hoog opleidingsniveau vereist is, is een goede beheersing van de Nederlandse taal van belang. Ook de vaak langdurige asielprocedure, met als gevolg een

lange periode van gedwongen niets doen, wordt genoemd als een mogelijke verklaring voor de hoge werkloosheid. Deze verklaring geldt dan met name voor de eerste generatie migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië van wie een aanzienlijk deel als vluchteling naar Nederland is gekomen.

Functieniveau

De arbeidspositie van migranten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie is in termen van arbeidsparticipatie en werkloosheid dus niet echt rooskleurig te noemen. Positief is echter dat Oost-Europeanen die wel betaalde arbeid verrichten vaak een baan hebben met een hoog functieniveau. Het aandeel werkenden in hoge en wetenschappelijke beroepen is onder Oost-Europeanen zelfs hoger dan onder autochtonen. Het functieniveau van Joegoslavische werknemers is aanmerkelijk lager en lijkt meer op het functieniveau van de niet-westerse allochtone werknemers.

Uitkeringen

Per september 2004 ontvangt ruim 13 procent van de migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen een uitkering. Daarmee is de uitkeringsafhankelijkheid van deze groep gelijk aan die van de autochtonen, en aanzienlijk lager dan de uitkeringsafhankelijkheid van de niet-westerse allochtonen (25%). De uitkeringsafhankelijkheid van migranten uit de voormalig Sovjet-Unie (17%), en van migranten uit voormalig Joegoslavië (26%) is wel (aanzienlijk) hoger dan de uitkeringsafhankelijkheid van autochtonen.

4.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is de integratie van migranten op het gebied van onderwijs, arbeidsmarkt, uitkeringen en inkomen in kaart gebracht.

In dit hoofdstuk wordt de structurele integratie van Oost-Europeanen op het gebied van wonen beschreven. Er wordt onder andere aandacht besteed aan de geografische spreiding over Nederland, de typen wijken waar men woont, de typen huisvesting en de tevredenheid met de woning. Dit hoofdstuk beperkt zich tot de huisvesting van Oost-Europese migranten die zich voor langere tijd ofwel permanent in Nederland gevestigd hebben. In hoofdstuk 6 zal aandacht besteed worden aan de huisvesting van tijdelijke en irreguliere migranten.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. We gaan eerst in op de databronnen die in dit hoofdstuk zijn gebruikt (paragraaf 4.2). Vervolgens beschrijven we de geografische spreiding over Nederland van migranten uit Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië (paragraaf 4.3). Daarna gaan we in op de lokale woonomgeving (paragraaf 4.4). Hierbij wordt gekeken in wat voor soort wijken de Oost-Europeanen wonen en wordt de kwaliteit van de woonomgeving besproken. Vervolgens wordt ingezoomd op de typen woningen waarin men woont en op de tevredenheid met de woning (paragraaf 4.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting (paragraaf 4.6).

4.2 Gebruikte data

In dit hoofdstuk presenteren we zoals gezegd informatie over de woonsituatie van personen afkomstig uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië. Om deze gegevens in een breder kader te plaatsen, wordt de woonsituatie van deze groepen vergeleken met die van zowel de autochtone bevolking als die van de klassieke minderheden in Nederland. De analyses in dit hoofdstuk zijn voornamelijk gebaseerd op het Woon Onderzoek Nederland (WoON). Het

WoON is een jaarlijks onderzoek van het Ministerie van VROM om woonwensen en woonomstandigheden in kaart te brengen.

Verder zijn gegevens ontleend aan de bevolkingsstatistiek van het CBS. Daarnaast is op basis van gesprekken met sleutelpersonen aanvullende informatie verzameld over de woonpositie van allochtonen uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië.

WoON

Het doel van het Woon Onderzoek Nederland (WoON) is - kort samengevat - het verzamelen van statistische informatie over de huidige, vorige en gewenste huisvestingssituatie (woning en woonomgeving) van huishoudens en personen, inclusief de woonuitgaven. De gegevensverzameling vindt plaats via telefonische, face-to-face en sinds 2002 via internet enquêtes. De respondenten van het WoON worden geacht een representatief beeld te geven van de huishoudens en van de totale Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Het steekproefkader van WoON is de Gemeentelijke BasisAdministratie (GBA). Dat betekent dat de tijdelijke migranten die niet in de GBA geregistreerd zijn, per definitie geen deel uitmaken van de onderzoekspopulatie. Het voor het Risbo beschikbare onderzoeksbestand van het WoON uit 2006 bevat gegevens van 64.000 respondenten. Het aantal deelnemers uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is met respectievelijk 69, 120 en 246 respondenten helaas relatief beperkt. Daarbij komt dat de vragen uit de enquête niet altijd door alle respondenten zijn beantwoord, bijvoorbeeld omdat een vraag niet van toepassing was, of de respondent geen antwoord kon of wilde geven. De resultaten op basis van het WoON moeten dan ook met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

4.3 Geografische spreiding

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de huidige woonplaats van migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie. Van de klassieke migrantengroepen in Nederland is bekend dat zij zeer sterk geconcentreerd zijn in de vier grote steden van ons land (Dagevos en Gijsberts 2007). De vraag is of dit ook het geval is bij de groepen waarom het in deze studie gaat. Informatie over de geografische spreiding is alleen beschikbaar voor de relatief grote bevolkingsgroepen. De in tabel 4.1 gepresenteerde gegevens over de Oost-Europese EU-landen zijn

daarom alleen gebaseerd op allochtonen uit Polen en Hongarije (zie ook tabel b4.1).

Tabel 4.1: Bevolking naar herkomst en regio per 1 januari 2007 (%)

	Nederland	Noord	Oost	West	Zuid
Oost-Europese EU-landen*	64.270	6,1	16,1	51,1	26,7
voormalig Sovjet-Unie	47.450	10,2	19,0	51,1	19,7
voormalig Joegoslavië	76.465	8,6	17,4	52,3	21,6
overig westerse allochtoon	1.431.954	6,7	17,9	50,9	24,5
totaal niet-westerse allochtoon	1.738.452	3,9	15,3	67,1	13,7
autochtoon	13.187.586	11,7	22,4	43,6	22,4
totaal bevolking	16.357.992	10,4	21,2	46,7	21,7

*gebaseerd op cijfers over Polen en Hongaren, voor de overige Oost-Europese EU-landen zijn geen cijfers beschikbaar

Noord = Groningen, Friesland Drenthe

Oost= Overijssel, Gelderland

West = Zuid-Holland, Noord-Holland, Flevoland, Utrecht

Zuid = Zeeland, Noord-Brabant, Limburg

Bron: CBS, StatLine

Uit de in de bovenstaande tabel gepresenteerde gegevens blijkt dat meer dan de helft van de migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië in het westen van het land woont. Oost-Europese allochtonen zijn dus veel sterker geconcentreerd in het westen van het land dan autochtonen (44%), maar veel minder sterk dan de niet-westerse allochtonen (67%).

Van de totale Nederlandse bevolking woont 13 procent in één van de vier grote steden (tabel 4.2). De autochtonen, waarvan 9 procent in de G4 woont, zijn minder geurbaniseerd en de niet-westerse allochtonen waarvan bijna 40 procent in de G4 woont, zijn juist veel sterker geurbaniseerd. De migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië nemen een tussenpositie in. Zij wonen veel minder geconcentreerd in de G4 dan de niet-westerse allochtonen, maar zijn tegelijkertijd sterker geconcentreerd in de G4 dan de autochtonen. Van de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen woont ruim 17% in één van de vier grote steden. Deze cijfers wijken nauwelijks af van die van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Van de migranten uit voormalig Joegoslavië woont bijna een kwart in één van de vier grote steden.

Indien we de spreiding van de verschillende bevolkingsgroepen bekijken over de vier grote steden, zien we een sterke concentratie van Joegoslaven in Rotterdam, van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie in Amsterdam en een relatief sterke concentratie van allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen (voornamelijk Polen) in Amsterdam en Den Haag. We stellen nogmaals dat deze gegevens betrekking hebben op Oost-Europese migranten die zich voor langere tijd ofwel permanent in Nederland gevestigd hebben.

Tabel 4.2: Bevolking naar herkomst in de 4 grote gemeenten per 1 januari 2007 (%)

	Nederland	G4	Amsterdam	Den Haag	Rotterdam	Utrecht
Oost-Europese EU-landen*	64.270	17,5	6,0	5,4	4,3	1,8
voormalig Sovjet-Unie	47.450	19,0	7,1	4,8	5,2	1,9
voormalig Joegoslavië	76.465	23,8	7,1	2,6	11,7	2,4
overig westerse allochtoon	1.431.954	17,7	7,3	4,3	4,1	2,0
totaal niet-westerse allochtoon	1.738.452	39,1	14,7	8,9	12,0	3,5
autochtoon	13.187.586	8,8	2,9	2,0	2,4	1,5
totaal bevolking	16.357.992	12,8	4,5	2,9	3,6	1,8

*gebaseerd op cijfers over Polen en Hongaren, voor de overige Oost-Europese EU-landen zijn geen cijfers beschikbaar

Bron: CBS, StatLine

Absolute concentratie

In onderstaande tabel zien we de top-tien van gemeenten met hoogste absolute aantallen Polen, migranten uit voormalig Sovjet-Unie, voormalig Joegoslaven en niet-westerse allochtonen.

Tabel 4.3: Top-tien van gemeenten met hoogste absolute concentratie naar herkomst per 1 januari 2007

Polen		voormalig Sovjet-Unie		voormalig Joegoslavië		niet-westerse allochtonen	
Den Haag	2.927	Amsterdam	3.382	Rotterdam	8.978	Amsterdam	256.073
Amsterdam	2.786	Rotterdam	2.460	Amsterdam	5.428	Rotterdam	208.605
Rotterdam	2.215	Den Haag	2.268	Den Haag	1.994	Den Haag	154.289
Eindhoven	952	Eindhoven	960	Utrecht	1.813	Utrecht	60.476
Breda	891	Groningen	934	Nijmegen	1.587	Almere	46.166
Utrecht	874	Utrecht	911	Eindhoven	1.108	Eindhoven	31.966
Heerlen	847	Enschede	684	Tilburg	1.083	Tilburg	27.045
Tilburg	769	Nijmegen	605	Emmen	1.045	Arnhem	24.717
Haarlemmermeer	738	Leiden	565	Breda	997	Zaanstad	22.545
Venlo	682	Almere	555	Arnhem	949	Enschede	22.051

Aan de top-tien zien we dat de grootste absolute aantallen Polen, mensen uit voormalig Sovjet-Unie, en voormalig Joegoslaven zich in de grote gemeenten hebben gevestigd. Een Poolse informant geeft aan dat Polen inderdaad eerder geneigd zijn de steden op te zoeken.

"Nou, dan zoeken ze zeker meestal de grotere steden voornamelijk om werk te kunnen vinden. (...) Goed, als je trouwt met iemand die woont op het platteland dan ga je daar wonen natuurlijk, maar dat is niet de voorkeur." (r21)

Concentratie-index

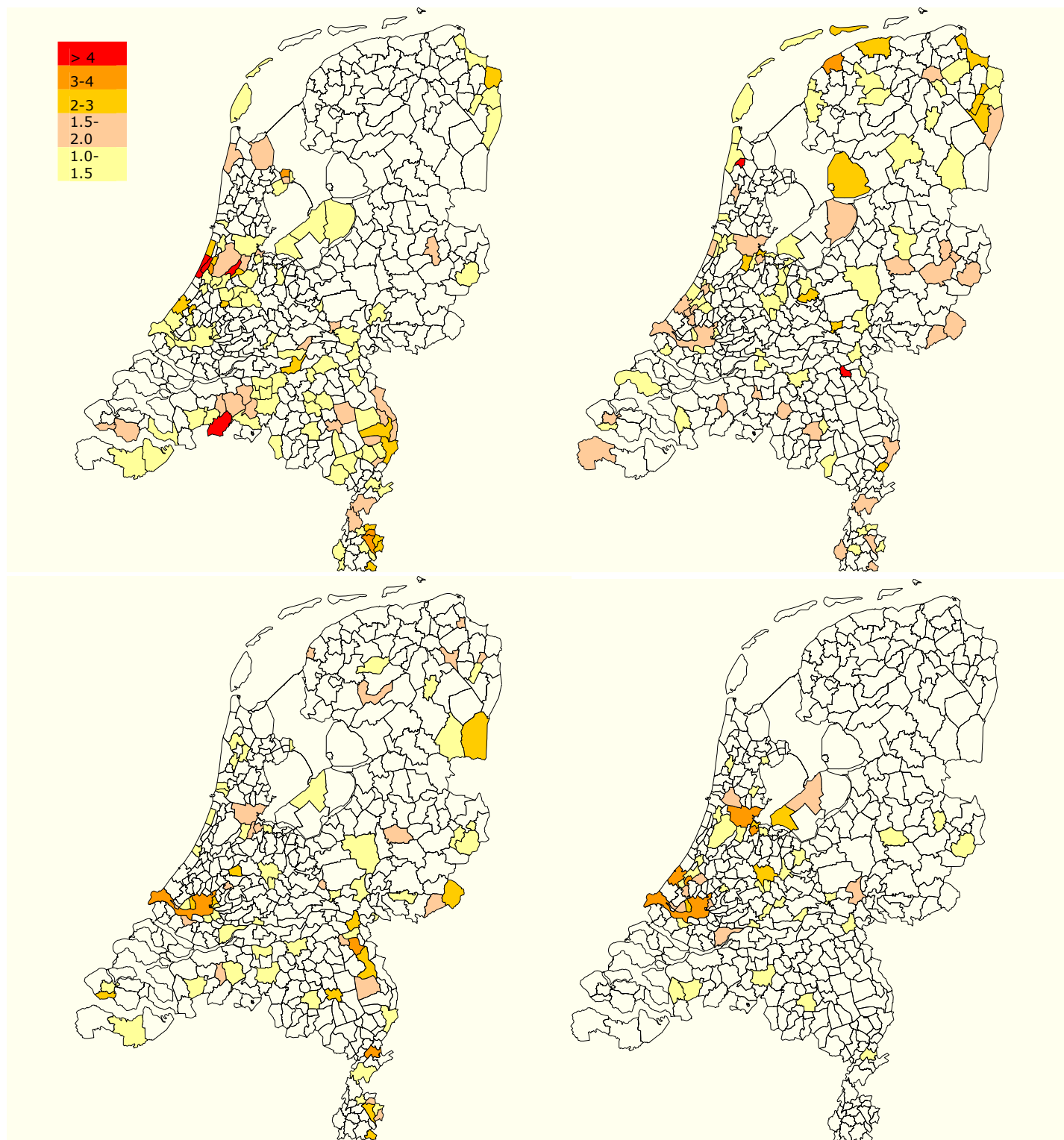
In onderstaande kaarten wordt middels een concentratie-index de relatieve concentratie van migranten uit Polen, de voormalige Sovjet-Unie, voormalig Joegoslavië en de niet-westerse allochtonen over Nederland weergegeven.

Wanneer de kleur van een gemeente rood of oranje is, betekent dit dat in die gemeente een bovengemiddelde concentratie van de betreffende groep aanwezig is. De relatieve concentratie is berekend door bijvoorbeeld het aantal Polen per 1000 inwoners van die gemeente te relateren aan het landelijke gemiddelde aantal Poolse inwoners per 1000 inwoners.

We leggen de berekening van de concentratie-index zoals weergegeven in tabel 4.4 uit aan de hand van een voorbeeld: de gemeente Zundert telt 20.849 inwoners waarvan 499 van Poolse origine (eerste of tweede generatie Polen). Dat betekent dat 2,4 procent van de Zundertse bevolking uit Polen bestaat. Of anders gezegd, van de 1000 inwoners zijn 24 van Poolse afkomst. Met dit promillage is in tabel 4.4 gewerkt. Wanneer we dit voor heel Nederland bekijken, zien we dat van de 16 miljoen inwoners ruim 51.000 van Poolse afkomst zijn. Dat is 0,3 procent. Dat betekent dat van elke 1000 inwoners 3 van Poolse herkomst zijn. Door het cijfer voor de gemeente te relateren aan die van Nederland wordt de concentratiemaat verkregen. Zundert komt in index uit op een score van 7,6 (namelijk $2,39/0,314=7,6$).

Bij een (ongeveer) gelijk aandeel Polen in de gemeente als het landelijk gemiddelde is de concentratie-index gelijk aan 1 ($0,314/0,314=1$). Dat is het geval bij de gemeente Utrecht. Bij een lager aandeel dan het landelijk gemiddelde daalt de concentratie-index naar 0.

Tenslotte betekenen de kleuren het volgende (met de Polen opnieuw als voorbeeld): in de rood gekleurde gemeenten is het aandeel Polen minimaal 4 keer zo hoog als het landelijk gemiddelde. In oranje gekleurde gemeenten is het aandeel Polen 3 tot 4 keer zo hoog als het landelijk gemiddelde, et cetera. In de lichtgeel gekleurde gemeenten is het aandeel Polen ongeveer gelijk aan het landelijk gemiddelde. De gemeente zonder kleur hebben een lager aandeel Polen dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 4.1: Relatieve concentratie van allochtonen. Van links naar rechts: a) Polen, b) de voormalige Sovjet-Unie, c) voormalig Joegoslavië, d) niet-westerse allochtoon

In onderstaande tabel zien we de top-tien van gemeenten met relatief de hoogste aandelen Polen, mensen uit de voormalige Sovjet-Unie, voormalig Joegoslaven en niet-westerse allochtonen. Nogmaals de indexscores zijn verkregen door de promillages van de gemeenten te relateren aan die van Nederland. Zo betekent de score 7,6 van Zundert dat het aandeel Polen in de gemeente Zundert 7,6 maal zo hoog is als het landelijk gemiddelde.

Tabel 4.4 laat zien dat de gemeente Zundert relatief het grootste aandeel Polen kent. Veel van deze Polen werken bij het uitzendbureau Exotic Green. Dat uitzendbureau noemt zichzelf één van de grootste werkgevers op het gebied van uitzenden en detacheren van met name Poolse uitzendkrachten in Nederland. Zij zijn actief in de logistieke en industriële sector, de food- en verpakkingindustrie en in alle agrarische sectoren. We zien dat er relatief veel Polen in de gemeenten in de Bollenstreek zijn gevestigd. Nogmaals het betreft hier nog alleen de permanente vestigers, niet de tijdelijke arbeidsmigranten die we vooral in deze regio verwachten. Na de gemeente Zundert volgen de gemeenten: Noordwijkerhout, Noordwijk, Aalsmeer en Brunssum.

Tabel 4.4: Top-tien van gemeenten met relatieve concentratie t.o.v. landelijk gemiddelde naar herkomst per 1 januari 2007

Polen		voormalig Sovjet-Unie		voormalig Joegoslavië		niet-westerse allochtonen	
Zundert	7,6	Grave	4,9	Cuijk	3,3	Rotterdam	3,4
Noordwijkerhout	4,8	Schagen	4,0	Rotterdam	3,3	Amsterdam	3,2
Noordwijk	4,5	het Bildt	3,9	Roermond	3,0	s-Gravenhage (gemeente)	3,1
Aalsmeer	4,3	Wageningen	2,9	Winterswijk	2,8	Almere	2,4
Brunssum	3,5	Winschoten	2,9	Bodegraven	2,5	Schiedam	2,2
Andijk	3,3	Pekela	2,5	Vlissingen	2,4	Diemen	2,2
Lisse	3,2	Beesel	2,4	Heerlen	2,2	Utrecht (gemeente)	2,0
Heerlen	3,0	Amstelveen	2,3	Capelle aan den IJssel	2,1	Lelystad	1,7
Hillegom	2,8	Ameland	2,3	Vaals	2,1	Arnhem	1,6
Maasdriel	2,8	Stadskanaal	2,2	Schiedam	2,1	Capelle aan den IJssel	1,6

De gemeenten Grave, Schagen, het Bildt, Wageningen en Winschoten kennen relatief het hoogste aandeel mensen uit de voormalige Sovjet-Unie.

De gemeenten Cuijk, Rotterdam, Roermond, Winterswijk en Bodegraven hebben verhoudingsgewijs het hoogste aantal mensen uit voormalig Joegoslavië binnen hun gemeentegrenzen. Opvallend is verder dat er in deze top-tien relatief veel Limburgse steden staan.

De top-tien gemeenten verschillen in de meeste gevallen van die van tabel 4.3. Dit is ook niet vreemd omdat het in tabel 4.3 om absolute aantallen en hier om relatieve index-cijfers gaat.

4.4 Woonomgeving

Een tweede vraag bij het beschouwen van de woonsituatie van migrantengroepen is de lokale woonomgeving; in wat voor typen wijken woont men en wat is de kwaliteit van hun woonomgeving? Volgens verschillende sleutelpersonen vestigen Oost-Europeanen en voormalig Joegoslaven zich vooral in achterstandswijken omdat de woningen daar goedkoper zijn, er meer woningen beschikbaar zijn en er in veel gevallen meer particuliere huurwoningen beschikbaar zijn (zie ook paragraaf 4.5).

Enkele informanten uit de Tarwewijk, een achterstandswijk in Rotterdam geven aan dat er om die redenen veel Oost-Europeanen in de buurt wonen.

“Er wonen hier veel Oost-Europeanen in de buurt. De Tarwewijk is van oudsher een buurt waar veel mensen beginnen als ze Rotterdam binnen komen. Er zijn betaalbare woningen, veel particuliere verhuur, veel leegstand, dus veel aanbod.” (r23)

“Ja, en via via horen ze weer over deze buurt.” (r25)

Een Poolse informant zegt hierover:

“Ik denk niet dat ze in bepaalde wijken willen... dat is denk ik afhankelijk van wat ze zich kunnen permitteren om een woning te betalen.” (r21)

De sleutelpersonen geven verder aan dat de keuze voor bepaalde wijken niet zozeer bepaald wordt door de aanwezigheid van landgenoten. Dit heeft er volgens een informant wellicht mee te maken dat het absolute aantal mensen uit bepaalde Oost-Europese landen niet omvangrijk is, waardoor er niet valt te spreken van bijvoorbeeld Bulgaarse wijken. Ook het hoge aantal gemengde huwelijken tussen Oost-Europeanen en autochtonen maakt volgens de informanten dat de Oost-Europeanen verspreid over verschillende wijken wonen. Immers in veel gevallen trekt de Oost-Europese partner bij de autochtone partner in. Ten slotte is er volgens de sleutelpersonen nog een andere reden, namelijk dat het minder in de cultuur zit om bij elkaar te willen wonen. Een Poolse informant zegt hier bijvoorbeeld over:

“Dat is het verschil tussen Polen en migranten van andere culturen. Want andere culturen willen samen zijn, zoals Chinezen in Den Haag. Wij hebben geen concrete buurten en wijken voor Polen. Ze wonen verspreid over allerlei buurten.” (r8)

40-wijken

Als kwantitatieve graadmeter voor de typen wijken waarin de Oost-Europeanen wonen, nemen we de lijst van 40-probleemwijken. Aan de hand

van het WoON-bestand wordt bekeken in hoeverre de migrantengroepen al dan niet in een van de 40-probleemwijken wonen. Deze veertig probleemwijken in achttien steden zijn in het voorjaar van 2007 door Minister Ella Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie (WWI) geselecteerd. Gezien de stapeling van sociale, fysieke en economische problemen die zich daar voordoen, worden er in deze wijken extra investeringen gedaan, in de hoop het tij te keren.

In tabel 4.5 wordt weergegeven welk percentage van de verschillende groepen in een probleemwijk woont. We zien dat slechts een klein percentage van de autochtonen in een dergelijke probleemwijk blijkt te wonen (3%). Van de traditionele migrantengroepen woont een kwart in een van de veertig probleemwijken. De groep afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië neemt een tussenpositie in; respectievelijk 13 procent en 15 procent woont in een van de veertig wijken. Van de personen uit Oost-Europa woont slechts een klein aantal in een probleemwijk (8%). Dit lage percentage kan echter ook veroorzaakt worden door het geringe aantal respondenten van Oost-Europese afkomst dat deel heeft genomen aan het WoON onderzoek waarop deze cijfers zijn gebaseerd.

Tabel 4.5: Bevolking naar herkomst in 40-probleemwijken en daarbuiten, in percentages, 2006.

	Woning staat in 1 van de 40 wijken?	
	nee	ja
Oost Europese EU-landen	92,4	7,6
voormalig Sovjet-Unie	86,9	13,1
voormalig Joegoslavië	85,2	14,8
overig westers allochtoon	94,9	5,1
Marokko	74,0	26,0
Turkije	71,7	28,3
Suriname	78,4	21,6
Nederlandse Antillen	80,8	19,2
overig niet-westers allochtoon	85,1	14,9
autochtoon	97,0	3,0
totaal	95,0	5,0

Bron: WoON 2006

GSB-indicatoren

Om de kwaliteit van de wijken waarin men woont in kaart te brengen gebruiken wij de GSB-indicatoren: verloedering, overlast en sociale kwaliteit. GSB-indicatoren zijn samengestelde indicatoren die in het kader van het GroteStedenBeleid zijn ontwikkeld.

De indicator verloedering bestaat uit de elementen: bekladding, vernieling, rommel en hondenpoep.¹⁰ De gemiddelde score van verloedering is een 2,1 (tabel 4.6). Dit betekent dat Oost-Europeanen uit de EU met een score van 2,4 meer verloedering ervaren in de buurt waar zij wonen. Dit geldt nog sterker voor de mensen uit voormalig Joegoslavië. De mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geven daarentegen een relatief lage score (2,0) aan de verloedering in de buurt en lijken iets meer tevreden over de bekladding, vernieling, rommel en hondenpoep in hun buurt dan autochtonen.

Tabel 4.6: GSB-indicatoren gemiddelde verloedering, overlast en sociale kwaliteit (0=weinig, 10=veel), 2006

	verloedering	overlast	sociale kwaliteit
Oost Europese EU-landen	2,4	2,1	6,6
voormalig Sovjet-Unie	2,0	2,0	6,4
voormalig Joegoslavië	2,8	2,5	6,1
overig westers allochtoon	2,3	2,0	6,6
Marokko	2,6	2,5	6,2
Turkije	2,9	2,6	6,1
Suriname	2,7	2,3	6,3
Nederlandse Antillen	2,3	1,9	6,2
overig niet-westers allochtoon	2,2	2,1	6,0
autochtoon	2,1	1,7	6,9
totaal	2,1	1,7	6,8

Bron: WoON 2006

Een andere GSB-indicator betreft de overlast in de buurt. De overlast is samengesteld uit de items: overlast van geluid, jongeren en buurtbewoners. De gemiddelde score van overlast is 1,7. We zien dat de EU Oost-Europeanen en migranten uit de voormalige Sovjet-Unie respectievelijk een 2,1 en een 2,0 geven voor de gemiddelde overlast in hun buurt. Zij ervaren meer overlast in hun buurt dan autochtonen, maar minder dan de mensen uit voormalig Joegoslavië, Marokko, Turkije en Suriname.

De laatste indicator voor de kwaliteit van de wijk waarin men woont, betreft de ervaren sociale cohesie in de buurt. Sociale cohesie is in het WoON gemeten aan de hand van vier stellingen: 'mensen in deze buurt kennen elkaar nauwelijks', 'in deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om', 'ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid' en 'ik voel me thuis in deze buurt'. De gemiddelde score voor sociale cohesie is 6,8. We zien dat de autochtonen het meest tevreden zijn over de sociale cohesie in hun buurt (6,9). De Oost-Europeanen uit de EU staan op de tweede plek (6,6). Zij

¹⁰ Let op: de scores zijn geen rapportcijfers en moeten ook niet als zodanig worden geïnterpreteerd. Het gaat niet om de absolute scores, maar om de relatieve verschillen.

lijken dus relatief tevreden over de sociale cohesie in hun buurt. De mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geven een lagere score (6,4), maar zijn nog altijd meer tevreden met de sociale kwaliteit dan de mensen uit voormalig Joegoslavië en de klassieke migratielanden.

4.5 Woningen

Na de landelijke en regionale spreiding en de woonomgeving van Oost-Europese migranten die zich voor langere tijd ofwel permanent in Nederland gevestigd hebben, beschreven te hebben, gaan we hier in op de typen woningen. Hierbij wordt eerst aandacht besteed aan objectieve kenmerken: woont men vooral in huur of koopwoningen, in eengezinswoningen of flats? Vervolgens wordt aandacht besteed aan de subjectieve kant, namelijk de tevredenheid met hun woning en het percentage verhuizingen. Het percentage verhuizingen kan in sommige gevallen als indicator voor de tevredenheid met de woonsituatie worden beschouwd. Immers wanneer men ontevreden is met de woonsituatie zal men wellicht sneller weer verhuizen (Engbersen et al. 2005).

Nogmaals vanwege het geringe aantal respondenten van Oost-Europese afkomst dat deel heeft genomen aan het WoON-onderzoek moeten de resultaten op basis van het WoON met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Type woningen

Wanneer we kijken naar de typen woningen van Oost-Europeanen uit de EU en migranten uit voormalig Joegoslavië, valt op dat de overgrote meerderheid in sociale huurwoningen woont. Ook wonen ze aanzienlijk vaker dan andere groepen in particuliere huurwoningen en relatief weinig in koopwoningen. Dit laatste geldt in mindere mate voor migranten uit de voormalige Sovjet Unie, waarvan een derde in een koopwoning woont. In vergelijking met autochtonen, waarvan tweederde in een koopwoning woont, is dit nog erg laag.

Tabel 4.7: Beheer woning naar herkomstgroep, 2006

	Beheer woning		
	Sociale verhuur	Particuliere verhuur	Koop
Oost Europese EU-landen	71,1	14,4	14,6
voormalig Sovjet-Unie	49,3	15,8	34,9
voormalig Joegoslavië	68,8	14,9	16,3
overig westers allochtoon	35,5	10,7	53,8
Marokko	77,6	5,8	16,7
Turkije	64,5	6,3	29,2
Suriname	52,9	7,0	40,1
Nederlandse Antillen	63,9	8,8	27,3
overig niet-westers allochtoon	59,0	10,9	30,1
autochtoon	27,1	7,5	65,4
totaal	31,0	7,8	61,1

Bron: WoON 2006

De sleutelpersonen geven verschillende redenen voor het feit dat Oost-Europeanen uit de EU relatief vaak in sociale huur en particuliere huurwoningen en relatief weinig in koopwoningen wonen. Volgens een Russische informant heeft het deels te maken met de minder stabiele situatie van Oost-Europeanen in Nederland. Veel mensen hebben een tijdelijk contract waardoor het moeilijker is om een hypotheek te krijgen. Veel migranten weten ook nog niet of ze voor altijd willen blijven waardoor huur een meer voor de hand liggende keuze is. Andere informanten geven aan dat het ook te maken heeft met onvoldoende kennis van het Nederlandse woonsysteem bijvoorbeeld met betrekking tot hypotheek, fiscale regelingen en corporatiewoningen. Dat men relatief veel in particuliere huurwoningen woont, komt volgens een informant omdat men bijvoorbeeld niet weet dat en hoe men zich moet inschrijven voor een corporatiewoning. Men is daardoor voor huurwoningen aangewezen op de particuliere markt. Het lage aandeel koopwoningen wordt volgens enkele informanten ook door de situatie in het herkomstland verklaard. Een Poolse en een Russische informant geven aan dat het kopen van een huis in het herkomstland niet gebruikelijk is.

“Het is in Polen ook niet gebruikelijk om een woning te kopen. Je koopt een stukje grond en je bouwt tien jaar en dan heb je een woning. Dan heb je er geen hypotheek op dus je hebt geen zorgen omdat je een grote schuld op je genomen hebt.” (r21)

“Ze zijn ook niet zo welvarend, dus kopen is moeilijker. En in het communisme kon je geen huizen kopen, dat is voor hen pas iets van de laatste jaren. Dus dat is voor hen een gigantische beslissing.” (r7)

De Oost-Europeanen uit de EU en migranten uit de voormalige Sovjet-Unie wonen wel in relatief duurdere huurwoningen. De migranten uit de voormalige Sovjet-Unie betalen in vergelijking met autochtonen en andere migrantengroepen (m.u.v. de overige westerse migranten) gemiddeld het hoogste bruto huurbedrag per maand. De Oost-Europeanen uit de EU betalen evenveel huur als de autochtonen. De migranten uit voormalig Joegoslavië betalen gemiddeld het laagste huurbedrag per maand. Zij wonen dus in relatief goedkope huurwoningen.

Tabel 4.8: bruto kosten huidige woning (euro/maand) en WOZ-waarde woning, 2006

	Gemiddelde bruto huur (euro/ maand)	Gemiddelde bruto woonuitgaven koopwoning (euro/ maand)	Gemiddelde WOZ-waarde woning (*1000)
Oost Europese EU-landen	416	*	*
voormalig Sovjet-Unie	444	598	265
voormalig Joegoslavië	372	580	160
overig westers allochtoon	444	656	259
Marokko	380	632	183
Turkije	383	687	177
Suriname	393	771	212
Nederlandse Antillen	387	823	230
overig niet-westers allochtoon	393	712	242
<u>autochtoon</u>	<u>416</u>	<u>615</u>	<u>257</u>
<u>totaal</u>	<u>414</u>	<u>623</u>	<u>256</u>

*ongewogen aantal respondenten <10

Bron: WoON 2006

Allochtonen uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie geven ten opzichte van de andere groepen per maand het laagste bedrag uit aan hun koopwoning.¹¹ Opvallend is verder dat de klassieke migrantengroepen, met name de Surinamers en Antillianen, bruto per maand het meest uitgeven aan hun koopwoning.

De gemiddelde WOZ-waarde van de woningen van mensen uit voormalig Joegoslavië is in vergelijking met de andere groepen aan de lage kant. Dit geldt overigens niet voor de woningen van de mensen uit de voormalige Sovjet-Unie; hun woningen hebben de hoogste WOZ-waarde van alle groepen, inclusief de autochtonen. Hierbij wordt nogmaals opgemerkt dat de resultaten gebaseerd zijn op een zeer beperkt aantal huizenbezitters.

De volgende vraag is, in wat voor soort woningen de Oost-Europeanen wonen? Van alle migrantengroepen wonen Oost-Europeanen uit de EU het vaakst in een flat, etagewoning, appartement, maisonnette, etc. Meer dan tweederde van de Oost-Europeanen uit de EU woont in dit type woning.

¹¹ Van de migranten uit de Oost-Europese EU-landen bezit slechts een beperkt aantal een koopwoning. Het aantal is te beperkt om te presenteren.

Slechts 31 procent woont in een eengezinswoning, het type woning waarin de meeste autochtonen (73%) wonen.

Tabel 4.9: Type woning naar herkomstgroep, 2006

	Type 1: eengezinswoning	Type woning Type 2: flat, etagewoning, appartement, maisonnette, etc	Type 3: Overig
Oost Europese EU-landen	31,0	68,6	0,4
voormalig Sovjet-Unie	47,1	49,5	3,4
voormalig Joegoslavië	41,9	56,5	1,6
overig westers allochtoon	62,9	34,1	3,0
Marokko	40,7	59,3	0,0
Turkije	44,5	54,1	1,3
Suriname	42,1	56,4	1,4
Nederlandse Antillen	39,1	58,9	2,0
overig niet-westers allochtoon	40,4	55,9	3,8
autochtoon	73,4	22,5	4,1
totaal	69,6	26,6	3,8

Bron: WoON 2006

Tevredenheid met woning

Een meer subjectieve vraag is, in hoeverre men tevreden is met de huidige woning. In onderstaande tabel worden alleen de scores gegeven van het aandeel mensen dat zeer tevreden is met de woning.¹² We zien dat de autochtonen het meest tevreden zijn met hun woning. De migranten uit de Oost-Europese EU-landen en voormalige Sovjet-Unie zijn vaker zeer tevreden met hun woning dan de niet-westerse migrantengroepen (met uitzondering van de Surinamers). Van de migranten afkomstig uit voormalig Joegoslavië is een opvallend klein deel zeer tevreden met de woning. Ze zijn van alle groepen het minst tevreden.

Zoals gezegd, wordt om de tevredenheid met de woonsituatie te peilen ook wel naar de verhuisgeneigdheid gekeken. In het tweede deel van tabel 4.10 wordt het percentage mensen dat de afgelopen twee jaar verhuisd is weergegeven. Met name de score van migranten afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie springt in het oog. Maar liefst 40 procent van hen is in de afgelopen twee jaar verhuisd. Deze migranten zijn opvallend minder honkvast dan de andere migranten groepen en de autochtonen. De migranten uit de Oost-Europese EU en voormalig Joegoslavië zijn relatief weinig verhuisgeneigd.

¹² De schaal liep van zeer tevreden, tot zeer ontevreden. Hier is alleen het aandeel respondenten gepresenteerd dat aangeeft zeer tevreden met de woning te zijn.

Tabel 4.10: Tevredenheid met woning en verhuizingen, 2006

	Tevredenheid met woning?	Verhuisd in afgelopen 2 jaar	
	zeer tevreden (%)	nee	ja
Oost Europese EU-landen	26,5	84,4	15,6
voormalig Sovjet-Unie	29,8	59,8	40,2
voormalig Joegoslavië	13,8	82,2	17,8
overig westers allochtoon	44,7	81,4	18,6
Marokko	15,6	81,2	18,8
Turkije	19,6	83,6	16,4
Suriname	31,3	80,7	19,3
Nederlandse Antillen	20,1	71,2	28,8
overig niet-westers allochtoon	22,1	74,4	25,6
autochtoon	52,7	85,3	14,7
totaal	49,2	84,3	15,7

Bron: WoON 2006

Wanneer we het aantal verhuizingen, zoals weergegeven in bovenstaande tabel, afzetten tegenover de tevredenheid met de woning in het linkerdeel van de tabel, valt op dat de migranten die meer tevreden zijn met hun woning, niet perse minder verhuizen en vice versa. In dit geval lijkt de verhuisgeneigdheid dus geen goede indicator voor de tevredenheid met de woonsituatie of spelen er wellicht andere redenen dan de woning een belangrijke rol in hun beslissing om te verhuizen.

4.6 Samenvatting

Geografische spreiding

In dit hoofdstuk hebben we de geografische spreiding van migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië over Nederland beschreven. We zien dat de Oost-Europese allochtonen veel sterker geconcentreerd zijn in het westen van het land dan autochtonen, maar veel minder sterk dan de niet-westerse allochtonen. Ook qua concentratie in de G4 nemen zij een tussenpositie in.

We zien een sterke absolute concentratie van Joegoslaven in Rotterdam, van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie in Amsterdam en een sterke concentratie van allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen (voornamelijk Polen) in Amsterdam en Den Haag.

Wanneer we kijken naar de relatieve concentratie zien we dat er relatief veel Polen in de gemeenten in de Bollenstreek zijn gevestigd.

Lokale woonomgeving

In dit hoofdstuk is er ook gekeken naar de lokale woonomgeving: de typen wijken waarin men zich vestigt, en de kwaliteit van de woonomgeving. Volgens verschillende sleutelpersonen vestigen de Oost-Europeanen zich vooral in achterstandswijken omdat de woningen daar goedkoper zijn, er meer woningen beschikbaar zijn en er in veel gevallen meer particuliere huurwoningen beschikbaar zijn.

Ook is gekeken in hoeverre men in een probleemwijk woont. De groep afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië neemt een tussenpositie in tussen de niet-westerse allochtonen en de autochtonen. Van de respondenten uit Oost-Europese EU-landen woont slechts een klein deel in één van de veertig probleemwijken.¹³

Tenslotte is er ook aandacht besteed aan de ervaren verloedering, overlast en sociale cohesie in de buurten waar men woont. De mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geven een relatief lage score aan de verloedering in de buurt en lijken zelf iets meer tevreden dan autochtonen. De Oost-Europeanen uit de EU en mensen uit voormalig Joegoslavië ervaren daarentegen meer verloedering in de buurt waar zij wonen. De Oost-Europeanen uit de EU en migranten uit de voormalige Sovjet-Unie ervaren meer overlast in hun buurt dan autochtonen, maar minder dan de mensen uit voormalig Joegoslavië, Marokko, Turkije en Suriname. De Oost-Europeanen uit de EU lijken relatief tevreden over de sociale cohesie in hun buurt. De mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geven een lagere score aan de sociale cohesie, maar zijn nog steeds meer tevreden met de sociale kwaliteit dan de mensen uit voormalig Joegoslavië en de klassieke migrantengroepen.

Woningen

Vervolgens wordt er ingezoomd op de typen woningen waarin men woont en de tevredenheid met de woning. Ook hier zijn de gegevens gebaseerd op het WoON. Vanwege het geringe aantal respondenten van Oost-Europese afkomst dat deel heeft genomen aan het WoON-onderzoek moeten de resultaten met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Oost-Europeanen uit de EU wonen relatief vaak in sociale en particuliere huurwoningen en relatief weinig in koopwoningen. Migranten uit de voormalige Sovjet-Unie wonen wel in relatief duurdere huurwoningen. Dit geldt niet voor de migranten uit voormalig Joegoslavië die in vergelijking in

---

¹³ Deze resultaten zijn gebaseerd op een beperkte groep respondenten. De betrouwbaarheid van het cijfer is dus beperkt. De uitkomsten moeten daarom met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

de goedkoopste huurwoningen wonen. De migranten uit voormalig Joegoslavië en uit de voormalige Sovjet-Unie geven ten opzichte van de andere groepen per maand het laagste bedrag uit aan hun koopwoning.

Van alle migrantengroepen wonen Oost-Europeanen uit de EU het vaakst in een flat, etagewoning, appartement, maisonette, etc.

Qua tevredenheid met de woning valt op dat de migranten afkomstig uit voormalig Joegoslavië van alle groepen het minst tevreden zijn met hun woning. Migranten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalige Sovjet-Unie zijn meer tevreden met hun woning dan migranten uit voormalig Joegoslavië, maar aanmerkelijk minder tevreden dan de autochtonen, die van alle onderscheiden groepen het meest tevreden zijn met hun woning.

Er is ook naar de verhuisgeneigdheid gekeken. We zien dat de migranten uit de Sovjet-Unie opvallend minder honkvast zijn dan de andere migrantengroepen en de autochtonen. De migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië zijn relatief weinig verhuisgeneigd.

5.1 Inleiding

In onze studie sluiten we aan bij een gangbaar onderscheid in de Nederlandse literatuur over integratievraagstukken, namelijk tussen structurele integratie aan de ene kant en sociaal-culturele integratie aan de andere kant.

De eerste dimensie, de structurele integratie, heeft betrekking op de maatschappelijke positie van migranten, in het bijzonder in termen van arbeidsmarkt-, onderwijs- en huisvestingspositie. Aan deze dimensie is in de voorgaande hoofdstukken aandacht besteed.

Bij de tweede dimensie, de sociaal-culturele integratie, gaat het in de kern om de mate waarin allochtonen zich als zodanig (blijven) onderscheiden (Dagevos en Odé 2006). Het gaat dan bijvoorbeeld om de mate waarin migranten informele contacten hebben met autochtone burgers en de mate waarin zij zich conformeren aan gangbare centrale normen van de Nederlandse samenleving (zie Vermeulen en Penninx 1994; Dagevos 2001).

Het Nederlands empirisch onderzoek laat zien dat structurele en sociaal-culturele integratie nadrukkelijk met elkaar verbonden zijn. Migranten met een goede maatschappelijke positie (stabiele baan, goede opleiding en huisvesting) onderhouden meer informele contacten met autochtone Nederlanders en onderschrijven nadrukkelijker 'moderne' waarden en idealen dan groepen migranten met een slechtere positie (Dagevos 2001; Odé 2002). Criminaliteit kan een uitdrukking zijn van geringe binding met de samenleving (sociaal-culturele integratie), maar ook van een gebrekkige structurele (sociaal-economische) integratie (Weerman 2001; Weerman et al. 2002).

In dit hoofdstuk staat deze tweede dimensie, de sociaal-culturele integratie van Oost-Europeanen, centraal. De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. We gaan hierna eerst in op de gangbare indicatoren voor sociaal-culturele integratie: sociale contacten, 'moderne' opvattingen en beheersing van het Nederlands (paragraaf 5.2). Vervolgens beschrijven we de gemengde huwelijken onder Oost-Europeanen (paragraaf 5.3). Daarna gaan we in op

hun lokale participatie (paragraaf 5.4). In paragraaf 5.5 geven we een samenvatting van dit hoofdstuk.

5.2 Sociale contacten, 'moderne' opvattingen en taal

Het is aanzienlijk moeilijker om de sociaal-culturele positie van Oost-Europeanen in kaart te brengen dan hun sociaal-economische positie. Dit komt doordat er relatief weinig (recente) gegevens over de sociaal-culturele integratie van allochtonen beschikbaar zijn, met name wanneer het gaat om Oost-Europeanen. Bovendien is sociaal-culturele integratie veel moeilijker te definiëren en heeft het onderwerp een normatieve lading.

Een gangbare operationalisatie van sociaal-culturele integratie is die van Jaco Dagevos. Hij gebruikt verschillende indicatoren om sociaal-culturele integratie te meten, namelijk: a) sociale contacten, b) 'moderne' opvattingen en c) beheersing van het Nederlands (Dagevos en Odé 2006).

Bij de eerste indicator, sociale contacten, gaat het om de etnische signatuur van vrijetijdscontacten. Er wordt gekeken naar de samenstelling van de vrienden- en kennissenkring van de migrant: bestaat deze vooral uit eigen leden, is deze gemengd of bestaat die overwegend uit autochtonen?

Ook de beheersing van de Nederlandse taal wordt als indicator beschouwd voor de mate waarin allochtone groepen zich als aparte groep onderscheiden.¹⁴ Deze indicator is natuurlijk sterk verbonden met structurele integratie, immers kennis van de Nederlandse taal is zeer belangrijk voor het verkrijgen van gekwalificeerde banen, het volgen van een opleiding, etc.

Dagevos ziet ook de mate van 'moderne' opvattingen als indicator voor sociaal-culturele integratie. Modernisering, oftewel; de overgang van een agrarische naar een postindustriële samenleving, gaat samen met nieuwe waarden, normen en houdingen. Processen van emancipatie, secularisering en individualisering vormen sleutelementen van het moderniseringsproces en daarmee van de huidige westerse cultuur. Daarom wordt gekeken in hoeverre migranten 'moderne' opvattingen aanhangen, met betrekking tot individualisering en de man-vrouw rolverdeling.¹⁵ Hoewel te bediscussiëren

---

¹⁴ De gegevens uit het onderzoek van Dagevos en Odé (2006) over taalvaardigheid zijn gebaseerd op de inschatting van de enquêteur en zijn dan ook slechts een ruwe indicatie.

¹⁵ De schaal moderne opvattingen binnen het onderzoek van Dagevos en Odé (2006) is gebaseerd op een factoranalyse van vier items die betrekking hebben op man-/vrouw rollen. Het gaat om de volgende items: de vrouw moet stoppen met werken wanneer zij een kind krijgt, de vrouw kan het beste verantwoordelijkheid nemen voor het huishouden, de man kan het beste voor het geld zorgen, en een opleiding voor jongens is belangrijker dan voor meisjes.

valt in hoeverre deze indicator en de stellingen waarmee deze indicator wordt gemeten (zie voetnoot) een valide en neutrale graadmeter is voor sociaal-culturele integratie, wordt er hier met betrekking tot de Oost-Europeanen toch aandacht aan besteed.

De afzonderlijke indicatoren zijn natuurlijk met elkaar verweven. Zo zal het onderhouden van meer contacten met autochtonen leiden tot meer bekendheid met de in Nederland geldende opvattingen en zal een grote mate van beheersing van de Nederlandse taal leiden tot meer sociale contacten buiten de eigen groep en vice versa.

Tabel 5.1: Sociale contacten, 'moderne' opvattingen en beheersing van het Nederlands onder vluchtelingen, 2003

	sociale contacten: (% meer met leden van de eigen groep)	'moderne' opvattingen: (gemiddelde schaalscore 1=traditioneel, 5=modern)	beheersing van het Nederlands: (% slecht/ matig)
voormalig Joegoslaven	26	3.44	30
Irakezen	40	3.13	43
Afghanen	33	3.14	45
Iraniërs	24	3.47	25
Somaliërs	47	2.92	48

Bron: ISEO/ SCP (SPVA '03)

De gegevens in bovenstaande tabel betreffen vijf groepen vluchtelingen. Er zijn in het onderzoek Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen (SPVA) of in de onderzoeken die het SPVA-onderzoek hebben opgevolgd (LAS en SIM) geen recentere data over deze groepen beschikbaar dan 2003 en er zijn helemaal geen gegevens over migranten uit Oost-Europa verzameld. Omdat de voormalig Joegoslaven wel deel uitmaken van de doelgroep van onderhavig onderzoek lichten wij de scores van die groep toe.

De (voormalig) Joegoslaven (en Iraniërs) onderscheiden zich van de andere vluchtelingengroepen:

- (ex-) Joegoslaven gaan in hun vrije tijd betrekkelijk veel om met mensen buiten hun eigen groep;
- (ex-) Joegoslaven hangen relatief 'moderne' opvattingen aan;
- (ex-) Joegoslaven beheersen de Nederlandse taal relatief goed.

Dagevos vergelijkt de scores van de (ex-) Joegoslaven ook met de klassieke migrantengroepen (uit andere onderzoeken van ISEO en SCP). Ook in vergelijking met de grote minderheidsgroepen zijn de (ex) Joegoslaven opvallend meer gericht op de Nederlandse samenleving en de geldende waarden en normen. Ten opzichte van de Turken en Marokkanen hebben de (ex-) Joegoslaven een meer gemixte vriendenkring en zijn ze duidelijk progressiever in hun opvattingen. Dagevos geeft aan dat het relatief hoge percentage contact van (ex-) Joegoslaven buiten de eigen groep samenhangt

met de ruimtelijke spreiding over het land en hun betrekkelijk geringe groepsomvang. Turken en Marokkanen hebben meer leden van de eigen groep in de buurt wonen, doordat de groep omvangrijker is en meer geconcentreerd woonachtig is in de grote steden. Kenmerkend voor de (ex-) Joegoslaven is verder het hoge opleidingsniveau en de gerichtheid op westerse 'moderne' waarden hetgeen ook bijdraagt aan een sterkere oriëntatie op de Nederlandse samenleving.

Vergelijken we de groep (ex-) Joegoslaven op deze punten met de groep Oost-Europeanen, dan zien we overeenkomsten. Ook de andere groepen Oost-Europeanen zijn relatief gering in omvang (zie hoofdstuk 2, tabel 2.1) en wonen net als de (ex-) Joegoslaven ten opzichte van niet-westerse allochtonen relatief verspreid over het land en over de vier grote steden (zie hoofdstuk 4). Verder hebben de migranten uit Oost-Europa gemiddeld een nog hoger opleidingsniveau dan de (ex-) Joegoslaven (zie tabel 3.2).

Wanneer we de redenering van Dagevos volgen, zullen de migranten uit Oost-Europa waarschijnlijk ook sterker op de Nederlandse samenleving georiënteerd zijn dan de meer klassieke migrantengroepen. Omdat wij niet over kwantitatieve gegevens over de sociale contacten, 'moderne' opvattingen en beheersing van de Nederlandse taal van Oost-Europeanen beschikken, hebben wij de sleutelpersonen in onze interviews naar deze aspecten gevraagd. Hierbij moet opgemerkt worden dat er in de gesprekken gesproken is over hun visie op de groep Oost-Europeanen. In de beeldvorming van de respondenten worden waarschijnlijk ook (onbewust) pendelmigranten meegenomen. Waar mogelijk wordt de mening over de sociaal-culturele integratie van de tijdelijke migranten in hoofdstuk 6 besproken. Bovendien is in gesprekken met Polen-deskundigen, voornamelijk gepraat over Polen, in gesprekken met voormalig Sovjet-Unie-deskundigen, voornamelijk over de voormalige Sovjet-Unie, enzovoort.

Sociale contacten

De meeste sleutelpersonen geven aan dat Oost-Europeanen minder dan de klassieke migrantengroepen op de eigen groep zijn gericht. Hierbij moet wel een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen de tijdelijke arbeidsmigranten en de migranten die zich meer permanent vestigen. Over de laatste groep wordt aangegeven dat die snel integreert en inburgert. Volgens de informanten is deze groep veelal hoogopgeleid, wil snel de taal leren en staat open voor contacten met de autochtone bevolking. Er kan volgens de informanten ook niet gesproken worden van een hechte

bijvoorbeeld Poolse gemeenschap. Een Poolse informant zegt hier het volgende over:

“Ja, Polen zijn in het algemeen groepsmensen, maar dat hoeft niet echt met de eigen groep te zijn. En de Poolse cultuur is ook een christelijke cultuur, dus ligt - denk ik - wat dichterbij de Nederlandse cultuur dan Moslimculturen. Maar, in het algemeen, is mijn ervaring dat Polen best makkelijk assimileren in vreemde landen. Ze passen zich aan. Ze vinden ook dat het eigenlijk nodig is om zich aan te passen. En natuurlijk worden er wat Poolse tradities in stand gehouden, dansen door een culturele vereniging of een dansgroep of iets dergelijks (...) Maar het is niet echt dat er minderheidsgroepen ontstaan en dat mensen dan alleen maar in die groep willen blijven.” (r21)

Om andere landgenoten te ontmoeten wordt zowel door de permanente migranten uit Polen, als ook door tijdelijke arbeidsmigrantinnen uit Polen bijvoorbeeld naar Poolse kerken gegaan. Enkele informanten geven aan dat er door Oost-Europeanen verder weinig organisaties opgericht worden. Een andere Poolse deskundige gebruikt ten aanzien van de sociale contacten van de permanente Poolse vestigers de volgende metafoer:

“De Polen die voor 2004 naar Nederland zijn gekomen, lossen zich op als een klontje suiker in een glas thee.” (r14)

Een Russische informant geeft aan dat voor de mensen uit de voormalige Sovjet-Unie geldt dat ze zeer gemakkelijk inburgeren in de maatschappij en dat ze daarmee niet te vergelijken zijn met bijvoorbeeld Turken en Marokkanen die vaak meer in eigen circuit blijven. Een medewerkster van een van de vier grote gemeentes deelt deze mening, omdat volgens haar de Oost-Europeanen überhaupt onvergelijkbaar zijn met de Turken en Marokkanen in Nederland.

“Turken en Marokkanen komen vaak uit achtergestelde regio's in het eigen land, zijn analfabeet of functioneel analfabeet. Alle Polen hebben in ieder geval hun lagere school afgemaakt en een groot gedeelte ook hun middelbare school. Van die mensen die in lage functies werken, hebben er heel veel zelfs een hbo of zelfs een wetenschappelijke opleiding afgemaakt. Ze zijn onvergelijkbaar.” (r12)

Voor de tijdelijke migranten is het met betrekking tot sociaal-culturele integratie een ander verhaal (zie ook hoofdstuk 6). Doordat zij hun verblijf in Nederland als tijdelijk beschouwen en met name met landgenoten samenwerken, focussen zij zich minder op de Nederlandse samenleving. Of zoals twee informanten over de arbeidsmigrantinnen zeggen:

“Deze mensen werken hier, maar zijn met hun geest thuis. Die mensen zijn hier voor een bepaalde periode.” (r24)

“Ze zitten met het hoofd in Nederland en met het hartje in Polen.” (r23)

‘Moderne’ opvattingen

Volgens de meeste respondenten komen de waarden en normen van Oost-Europeanen en Nederlanders grotendeels met elkaar overeen. Er bestaan verschillen, maar er kan niet gesproken worden van een kloof tussen culturen. Dit komt volgens de informanten met name door de gedeelde religie, het christendom, en door de gemeenschappelijke geschiedenis. Een Poolse informant zegt het volgende:

“Ik denk dat het dezelfde cultuur is als de Nederlandse. Wij zijn Europeanen. Wij voelen ons in Nederland niet als in een vreemd land. Voor geëmigreerde Turken en Marokkanen is het een nieuwe cultuur en een nieuwe situatie. Wij spreken een andere taal, maar wij zijn Europeanen. Een Pool in Duitsland, Nederland of Groot-Brittannië is niet makkelijk herkenbaar op straat. Iemand die uit het gebied rond de Middellandse Zee komt, is makkelijker herkenbaar. Als een Pool op straat loopt is het voor een Nederlander moeilijker te zeggen van, ‘oh, dat is een buitenlander’. (...) Wij zijn Europeanen en christenen, in principe net als Nederlanders. Als iemand uit een andere cultuur komt, zoals moslims...Nederland heeft een christelijk fundament en daarom heeft een Pool minder moeite met zich aan te passen aan de Nederlandse cultuur dan iemand van een andere cultuur.” (r8)

Volgens een Rusland-informant heeft Rusland zich in het verleden gericht op West-Europa, waardoor de culturele verschillen tussen Rusland en Nederland niet zo groot zijn.

Er worden ook enkele verschillen genoemd, bijvoorbeeld met betrekking tot emancipatie. De sleutelpersonen geven aan dat Oost-Europese vrouwen meer geëmancipeerd zijn dan Nederlandse vrouwen. Volgens een Poolse sleutelinformant worden vrouwen in Polen gestimuleerd om door te studeren, waardoor het opleidingsniveau van Poolse vrouwen gemiddeld hoog is. Bovendien is volgens de informanten de arbeidsparticipatie onder vrouwen in de herkomstlanden groter. Dit blijkt een erfenis uit de communistische tijd waarin veel vrouwen normaliter werkten. Een Rusland-informant zegt hierover:

“Kijk, emancipatie bestaat al lang in Rusland. Vrouwen werkten ook altijd. Het is ook voor hen misschien onbegrijpelijk waarom sommige vrouwen in Nederland met de kinderen thuis willen zitten. En de hele discussie over kinderopvang; ‘moet het wel? moet het niet?’. Voor die Oost-Europese vrouwen is het duidelijk

Sociaal-culturele integratie

dat die kinderen naar de crèche moeten omdat zij gaan werken, of gaan studeren. Dat is heel normaal." (r19)

Een Poolse informant zegt hierover:

"Ik vind dat Nederland qua emancipatie achterloopt. Wat mij betreft is Nederland niet modern. (...) In de sociaalcommunistische tijd was er volledige emancipatie. Er zijn in Polen meer vrouwen in een leidinggevende positie. Mensen verbazen zich dat er hier weinig vrouwen zijn in directies, posities van managers en zo. Wat dat betreft loopt Nederland in vergelijking met Polen achter." (r14)

En een andere Poolse informant beaamt dit met betrekking tot de Poolse vrouwen in Nederland:

"Het is niet zo als bij Marokkanen dat ze thuis worden gehouden. Veel vrouwen werken, gaan de deur uit." (r25)

Een verschil wat ook herhaaldelijk genoemd is door de respondenten betreft de mate waarin Oost-Europeanen gelovig zijn en hun geloof praktiseren. Doorgaans hechten de Oost-Europeanen meer waarde aan hun religie dan de Nederlandse autochtone bevolking. Andere informanten plaatsen daar een kanttekening bij, namelijk dat ook bij deze groepen een proces van secularisering aan de gang is. Een Poolse informant zegt hierover:

"Mensen zijn katholiek. Ze gaan graag naar de kerk. Ze zijn bijvoorbeeld tegen abortus. Niet allemaal. De Poolse maatschappij verandert. Ze zijn onder invloed van de buitenwereld. Je ziet ook een liberalisering plaatsvinden. Ook een individualisering. Polen begint op die punten op de westerse wereld te lijken. Nogmaals hun uitgangspositie is anders. Voor Nederlanders zijn het oerkatholieken met zeer traditionele waardepatronen." (r14)

Een andere kanttekening die twee Poolse informanten plaatsen, is dat er inderdaad veel naar de kerk wordt gegaan door Polen, maar niet zozeer omdat men gelovig is, maar meer om contacten op te doen met andere Polen. Een andere respondent is van mening dat de Polen in Nederland het geloof in mindere mate praktiseren dan in Polen.

"Ja, ze zijn gelovig, maar niet hier. Wel in Polen. Hier gaan ze wel naar de kerk, maar dat is het. Ze zijn doordeweeks niet gelovig." (r24)

Een ander verschil wat door sommige informanten genoemd wordt, is dat bijvoorbeeld door Polen, meer gedronken wordt.

“De normen en waarden verschillen wel iets, maar die normen en waarden zijn allemaal Europees. Ze hebben wel wat betreft bier drinken een andere traditie: ze doen dit meer in het openbaar en vaker.” (r24)

Een Poolse sleutelpersoon uit het onderwijs die getrouwd is met een Nederlandse man, ziet vooral ten aanzien van opvoeding van de kinderen grote verschillen. Zij geeft aan dat Nederlandse ouders meer keuzes aan het kind overlaten, dan Poolse ouders.

“Ik ben van mening dat ik het moet proberen en ik mijn best moet doen. In Nederland is het veel meer zo van: ‘die beslissing laten wij aan het kind over’. Maar waarvoor zijn de ouders dan? Je kan een zevenjarige geen beslissing laten maken over belangrijke dingen. Dat is geen inbreuk op privacy, maar dat is beslissingen nemen en opvoeden en sturen.” (r2)

Enkele informanten geven verder aan dat de in Nederland aanwezige Oost-Europeanen zich soms schuldig maken aan discriminatie jegens mensen met een andere huidskleur. Volgens de informanten speelt dit probleem in Oost-Europa, wat soms meegenomen wordt naar Nederland. De discriminatie komt volgens sommige informanten doordat men uit een meer homogene samenleving komt en daarom minder bekend is met mensen met een andere huidskleur en met een multiculturele samenleving. Sommige informanten verwachten dat het slechts een kwestie van wennen is, want bijvoorbeeld Polen zijn vrij nieuwsgierig en staan open voor andere culturen.

Een Poolse informant ziet, in tegenstelling tot de andere informanten, de Nederlandse en Poolse cultuur als tegenpolen van elkaar en identificeert zich meer met de Belgische cultuur.

“De Nederlandse maatschappij is voor Polen ook anders. Bijvoorbeeld bij de man-vrouw verhouding. Nederland is meer een feminien land in vergelijking met Polen. Polen is een masculien land. (...) in de jaren 90, toen ik dat boek [van de wetenschapper Geert Hofstede over cultuurverschillen, Risbo] had gelezen, kwam ik tot de conclusie dat Polen en Nederland totaal verschillend zijn. Wij staan als het ware haaks op elkaar. Polen zijn formeel. Nederlanders zijn informeel. Polen zijn hiërarchisch. Nederlanders zijn a-hiërarchisch. (...) Je kan zo een lijst maken met de verschillen. Polen zijn extrovert. Nederlanders zijn introvert. Wij zijn tegenpolen van elkaar. (...) Het is mijn eigen beleving, dat het zo is. Mensen die de Polen kennen vinden dat de Polen op Italianen lijken. Ze zeggen dat het Italianen uit Noord Europa zijn. Als je Polen wilt vergelijken met andere culturen dan lijken ze meer op Italianen en Belgen. Ik denk dat de Poolse cultuur iets dichter ligt bij de Belgen. Poolse mensen voelen zich meer thuis in België. In België heerst er meer chaos en kleine rotzooi, net als in Polen. Ik voel me persoonlijk wat meer thuis in België dan in het strak en goed georganiseerde Nederland.” (r14)

Het 'strak georganiseerde' wat bovenstaande respondent aangeeft, komt overeen met de mening van de volgende respondent. Volgens deze Poolse informant is een opvallend verschil dat Polen veel minder risicomijdend zijn en meer improvisatietalent hebben en Nederlanders meer planmatig en strak georganiseerd te werk gaan. Dit is volgens de informant een van de redenen waarom er zo veel Polen tijdelijk migreren:

"Nederlanders zijn controlefreaks. Ze willen alles plannen en bedenken, omdat Nederlanders niet met risico om kunnen gaan. Nederlanders zijn risico-mijders, terwijl Polen risiconemers zijn. Voor Polen is het geen enkel punt om even naar Nederland te komen. Een Nederlander zou zich lang van te voren verdiepen in de hele omgeving en in het land. Plussen en minnen tegen elkaar opwegen om zo tot een conclusie te komen. Een Pool die doet dat niet. Hij hoort over een collega, tante of een vriendje die het daar goed af is gegaan en denkt: 'dat is leuk. Dus ik ga ook! We zien het wel!'. Dit is wat dat betreft het voordeel van risico durven nemen. Het belemmert ze niet. Ik vind dit ook wel een asset van Polen, dat ze het risico durven nemen." (r14)

Taal

De informanten geven aan dat de Oost-Europeanen die hier permanent verblijven, de Nederlandse taal over het algemeen snel beheersen. Dit komt onder andere door hun vaak hoge opleidingsniveau. Een Poolse informant geeft aan:

"Voor ons is het natuurlijk belangrijk, want wij wonen hier en willen hier goed functioneren. Daarvoor moeten wij de taal leren, dus dat is iets vanzelfsprekends." (r2)

Ook een Russische informant geeft aan dat mensen uit de voormalige Sovjet-Unie zich er heel bewust van zijn dat taalkennis belangrijk is voor hun leven in Nederland. Daar komt bij dat een deel van de permanente vestigers hier in het kader van huwelijksmigratie gekomen is. Deze, veelal vrouwen, komen via hun autochtone echtgenoot snel in aanraking met de Nederlandse cultuur en taal. Een Poolse informant die zelf in deze situatie heeft gezeten, geeft aan dat zij snel de taal wilde leren.

"Ik kwam op verjaardagen van mijn Nederlandse man en dan voelde ik me echt zo'n stomme Pool. Op een gegeven moment hadden ze ook niet meer zo'n zin om Engels met me te spreken. En ook voor werk is het belangrijk om Nederlands te kunnen." (r25)

De mensen die hier tijdelijk zijn, focussen zich zoals gezegd meer op hun herkomstland dan op Nederland. Bovendien werken zij veelal met

landgenoten en weinig met autochtonen (zie ook hoofdstuk 6). Een Poolse informant zegt hierover:

“ Voor de mensen die via uitzendbureaus werken, is het helemaal moeilijk. De mensen komen hier en wonen alleen maar met Polen en werken alleen maar met Polen. Dan is het heel moeilijk om Nederlands te leren. Alleen in de supermarkt, als ze brood halen kunnen ze ‘bedankt’ zeggen.” (r25)

5.3 Gemengde huwelijken

Naast de indicatoren van Dagevos zijn er ook andere indicatoren voor sociaal-culturele integratie. Een dergelijke indicator is het percentage gemengde huwelijken en gemengd samenwonen. Door een huwelijk of door het samenwonen met een autochtone partner hebben allochtonen gemakkelijker toegang tot autochtone netwerken. Zij zullen wellicht meer geneigd zijn de Nederlandse taal te leren en meer bekend zijn met de centrale normen van de Nederlandse samenleving. Bovendien laat ander onderzoek (Van Rijn et al. 2004) zien dat gemengd gehuwden betere kansen hebben op de arbeidsmarkt.

Gemengde huwelijken komen veel minder voor onder ex-Joegoslaven dan onder Oost-Europeanen. Onder migranten uit de Oost-Europese EU-landen en uit de voormalige Sovjet-Unie zijn er opvallend veel gemengde huwelijken. Voor vrijwel alle gemeenschappen uit de Oost-Europese EU-landen geldt dat rond of meer dan de helft van het totaal aantal meerpersoonshuishoudens bestaat uit een partner van Oost-Europese en een partner van autochtone afkomst. De migranten afkomstig uit Hongarije gaan met 62 procent aan kop. Onder de migranten uit de Oost-Europese EU-landen komen gemengde huwelijken het minst voor onder Bulgaren (41%). Door veel informanten wordt bevestigd dat er veel gemengde huwelijken worden gesloten tussen Oost-Europeanen uit de EU-landen en autochtone Nederlanders.

“Wat heel opvallend was, is dat waar Turken en Marokkanen in hun eigen kringen trouwen het bij Poolse mensen volstrekt anders is. Ik begrijp dat Poolse vrouwen veel meer open staan voor een relatie met een Nederlandse man of een andere man.” (r23)

Volgens een informant uit de wetenschap zijn er onder deze groepen waarschijnlijk veel gemengde huwelijken, omdat de culturele afstand tot autochtonen gemakkelijk te overbruggen is.

Tabel 5.2: Huishoudensamenstelling, 2007

	Meerpersoonshh						Pers. Eenouderhh	Tot aantal meerpers. hh	% Eenpers.hh v tot aantal hh	% Overige hh van tot aantal hh
	Gehuwde paren			Niet-gehuwde paren						
	Niet-gemengd huwelijk		Gemengd huwelijk	Niet-gemengde partners		Gemengd partners	Pers. Eenouderhh	Tot aantal meerpers. hh	% Eenpers.hh v tot aantal hh	% Overige hh van tot aantal hh
Beide partners autochtoon	beide partners allochtoon	1 partner autochtoon, 1 partner allochtoon	Beide partners autochtoon	beide partners allochtoon	1 partner autochtoon, 1 partner allochtoon					
Oost Europese EU landen ¹⁶										
Polen		17,3	50,1		4,8	17,8	10,0	19.277	35,6	2,4
Hongarije		11,1	61,5		3,1	16,9	7,5	6.422	31,4	0,9
Roemenië		18,2	48,9		3,8	20,7	8,4	3.447	33,5	2,0
Bulgarije		17,3	41,3		7,7	22,8	10,8	1.485	40,1	2,7
Voormalig Tsjecho-Slowakije		11,0	53,1		4,9	23,6	7,4	4.529	37,4	1,3
Voormalig Sovjet-Unie		22,4	40,3		5,7	15,2	16,3	15.503	34,3	2,0
Voormalig Joegoslavië		46,3	19,4		8,4	11,1	14,8	23.293	30,3	1,8
Westers totaal		12,8	59,0		3,5	17,2	7,5	676.479	29,8	0,8
Niet-westers totaal		45,7	14,6		8,5	9,7	21,6	462.712	35,6	1,9
waaronder:										
Marokko		72,0	5,6		4,5	4,2	13,7	76.379	30,2	2,4
Turkije		73,4	4,6		4,7	3,1	14,2	97.351	26,2	1,2
Suriname		25,6	16,3		12,5	12,3	33,2	98.995	38,1	1,6
Nederlandse Antillen + Aruba		13,8	22,6		11,5	17,1	35,0	36.961	41,8	2,2
autochtoon	75,2	0,0	0,0	15,9	0,0	0,0	8,9	3.465.668	36,2	0,5
totaal	56,6	6,5	10,1	12,0	1,4	3,5	10,0	4.604.859	35,3	0,7

Bron: CBS, StatLine

¹⁶ Geen gegevens beschikbaar over Baltische Staten.

In veel gevallen gaat het om Oost-Europese vrouwen die een Nederlandse man trouwen. Volgens sommige informanten spelen economische redenen een rol om het herkomstland te verlaten en een Nederlandse man te trouwen. Een Rusland-informant is van mening dat het in de meeste gevallen niet om asielmigranten gaat. Volgens deze informant zijn de vrouwen hoogopgeleid, maar kunnen ze geen werk vinden in de voormalige Sovjet-Unie. Hierdoor hebben veel vrouwen ervoor gekozen om te trouwen met iemand uit het buitenland. De sleutelpersoon zegt hierover:

“De meeste zijn wel hoogopgeleid. Het waren toch meestal vrouwen die kwamen uit de grote steden met een universitaire achtergrond. Ze spreken ook vaak Engels, Frans of Duits, wat een andere positieve factor is [om te trouwen met een buitenlander, Risbo].” (r6)

Een Poolse sleutelpersoon vertelt dat misschien ook Nederlandse mannen actief een partner in het buitenland zoeken. Deze respondent denkt dat het niet zo is dat men perse een Pools-Nederlandse verbintenis aan wil gaan maar dat economische redenen en het op zoek zijn naar een partner, een grotere rol spelen.

“Überhaupt door de grenzen die zijn opengegaan. En het zou best kunnen dat er economische redenen achter zitten, dat Poolse vrouwen toch wel vinden dat ze hier in Nederland gewoon een betere toekomst hebben. En dat ook Nederlanders, die misschien moeilijk aan een vrouw komen, ook buiten de grenzen gaan zoeken, niet alleen naar Poolse vrouwen denk ik, maar überhaupt Europese vrouwen. Ik denk niet echt dat ... dat Pools-Nederlands echt meer speelt dan bij andere naties.” (r21)

Volgens een Poolse informant werden in het verleden ook veel huwelijken van Polen gesloten met autochtonen omdat Polen voorheen geen juridische ‘bewonerschap’ status in Nederland hadden en daardoor geen permanente verblijfsvergunning konden krijgen (zie hoofdstuk 1). Door te trouwen kon de Poolse partner dan toch in Nederland blijven. Daardoor zijn Pools-Nederlandse koppels soms eerder getrouwd dan ze gedaan zouden hebben als de Poolse partner wel een ‘bewonerschap’ status gehad zou hebben.

“Ik weet ook nog dat ik wel wilde samenwonen, maar dat mocht niet. Om hier te blijven moest ik getrouwd zijn. Dus ik denk dat het ook vaak daardoor komt.” (r2)

Ook zijn er relatief veel huishoudens met samenwonende ongetrouwde gemengde stellen. Wanneer we deze scores van migranten uit de Oost-Europese EU-landen en uit de voormalige Sovjet-Unie afzetten tegen die van

Marokkanen, Turken en Surinamers, tekent zich een duidelijk verschil af. Dit geldt overigens niet voor de migranten uit voormalig Joegoslavië. Zij kennen niet zo'n hoog aandeel gemengde samenwonende relaties (11%).

Het percentage huishoudens bestaande uit samenwonende ongetrouwde partners zou ook als indirecte indicator voor 'moderne' opvattingen kunnen worden gezien. Immers een neveneffect van secularisering is een toename van het ongehuwd samenwonen. Streng gelovigen zullen minder snel geneigd zijn ongehuwd te gaan samenwonen. Het proces van secularisering vormt een van de sleutelementen van het moderniseringsproces. In tabel b5.1 in de bijlage bij dit hoofdstuk worden de percentages van huishoudens met samenwonende partners (niet-gehuwd) gepresenteerd. We zien dat een groot deel van de Oost-Europeanen uit de EU ongehuwd samenwoont. Dit percentage ligt voor zowel de Oost-Europese EU-groepen, als migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië ver boven dat van de Marokkanen en Turken en zelfs (ver) boven dat van autochtonen. Met name de Bulgaren en de migranten uit voormalig Tsjecho-Slowakije, waarvan ongeveer een derde ongehuwd samenleeft, steekt af bij het gemiddelde percentage van 16 procent onder autochtonen.

Enkele sleutelpersonen geven aan dat het percentage ongehuwd samenwonen waarschijnlijk hoog ligt door de levensfase en situatie waarin ze verkeren. Wellicht was men wel getrouwd als men in Polen was gebleven, want daar trouwt men relatief jong en is er meer sociale controle. Maar volgens sommige informanten zijn de Oost-Europeanen die hierheen komen vaak jong, hun toekomst ligt nog niet vast en in Nederland is het minder vanzelfsprekend om te trouwen. Zij stellen wellicht om deze redenen het huwelijk nog even uit. Twee Poolse informanten zeggen er het volgende over:

"Nou, ja, dat heeft te maken met de nieuwe migratie. Mensen komen zelf, halen later hun vriendje of vriendin erbij. Doordat hun toekomst nog niet vastligt. Het zijn jonge mensen. Ze weten niet of ze gaan blijven of niet, ze zullen die beslissing [om te trouwen, Risbo] uitstellen. Ze merken dat het hier niet nodig is. De sociale druk is hier minder. De sociale druk in Polen is hoger. Een nieuw fenomeen is ook dat het aantal singles in Polen is toegenomen. Het woord single wordt nu gebruikt. Het is een nieuwe trend." (r14)

"Het is inderdaad zo dat in Polen het niet zo fraai is -niet normaal- om samen te wonen zonder getrouwd te zijn, dus het is ook niet algemeen geaccepteerd. Natuurlijk gebeurt het in de grote steden wel, maar in kleinere steden is het gewoon niet denkbaar. Maar ja, ik denk dat Polen, toch wel vrij denken, en dat ze dat in Polen niet kunnen doen door de normen die daar best streng zijn. In het buitenland passen ze zich makkelijk aan de normen aan als ze daar ook zo over denken, dus ik denk dat qua emancipatie, qua vrijheid de mensen toch wel wat verder zijn dan de Poolse regering of de kerk zou willen." (r21)

Een sleutelpersoon werkzaam in de wetenschap denkt dat wellicht mensen ook samenwonen, omdat je in Nederland überhaupt de mogelijkheid qua ruimte en huisvesting hebt om samen te wonen. Daarnaast was het in de communistische staten niet mogelijk om ongetrouwd samen te wonen.

“Je kon niet eens getrouwd samenwonen, vanwege de slechte huisvesting. Misschien ook een verklaring waarom er hier meer samengewoond wordt, is dat je hier de ruimte en de mogelijkheid hebt om samen te wonen. Daar kon het als je getrouwd was nog tien jaar duren voordat je een eigen woning kreeg. En om die te krijgen, moest je getrouwd zijn.” (r7)

5.4 Lokale participatie

Een andere indicator voor sociaal-culturele integratie is lokale participatie. We kunnen kijken naar de participatie in verenigingsverband (vgl. Klaver et al. 2007). Lidmaatschap van een vereniging is een manier om te participeren aan de samenleving. Via de activiteiten van een vereniging kunnen nieuwe sociale relaties ontstaan en kan men zich meer betrokken gaan voelen bij of zich meer inzetten voor de samenleving. Ook kan er gekeken worden naar de sociale lokale contacten in de buurt. Dagelijkse kortstondige contacten zijn immers belangrijk voor de sociale cohesie in een wijk.

Wij meten beide aspecten aan de hand van het WoON waarin gegevens staan over de deelname aan het verenigingsleven en de contacten met burens. Als we naar de participatie aan het verenigingsleven kijken, valt het volgende op. Migranten uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië nemen van alle groepen gemiddeld het minst frequent deel aan het verenigingsleven. Maar liefst 88 procent van deze twee groepen geeft aan zelden of nooit te participeren in verenigingsverband. Daarin staan deze groepen overigens niet alleen. Ook een beduidend aantal mensen uit andere migrantengroepen, en uit de autochtone groep, neemt zelden of nooit deel aan het verenigingsleven. De lage participatie in het verenigingsleven door migranten uit Oost-Europese EU-landen zou te maken kunnen hebben met hun recente komst naar Nederland.

Tabel 5.3: Deelname aan verenigingsleven naar herkomstgroep, 2006

	vaak	soms	zelden/ nooit
Oost Europese EU-landen	11,2	0,7	88,1
voormalig Sovjet-Unie	10,2	9,2	80,6
voormalig Joegoslavië	8,7	3,3	88,1
overig westers allochtoon	18,1	7,9	74,0
Marokko	8,4	6,4	85,3
Turkije	10,2	6,5	83,3
Suriname	10,9	5,3	83,8
Nederlandse Antillen	14,3	9,0	76,7
overig niet-westers allochtoon	9,2	5,6	85,3
autochtoon	22,4	11,0	66,5
totaal	20,8	10,3	68,9

vaak = minstens 1 keer per week, soms = tussen de 1 en 6 keer per twee maanden, zelden = zelden/ nooit

Bron: WoON 2006

Tabel 5.4: Contact met buren, 2006

	ik heb veel contact met andere buurtbewoners		
	eens	noch eens, noch oneens	oneens
Oost Europese EU-landen	40,7	22,5	36,8
voormalig Sovjet-Unie	41,9	21,9	36,2
voormalig Joegoslavië	39,7	23,2	37,0
overig westers allochtoon	45,5	21,9	32,6
Marokko	49,1	16,8	34,1
Turkije	50,8	20,4	28,8
Suriname	43,5	18,3	38,2
Nederlandse Antillen	41,6	23,1	35,3
overig niet-westers allochtoon	32,9	22,4	44,6
autochtoon	49,4	21,0	29,6
totaal	48,4	21,0	30,6

Bron: WoON 2006

In het WoON zijn de respondenten gevraagd in hoeverre ze het eens zijn met de stelling: 'Ik heb veel contact met andere buren'. In bovenstaande tabel worden de resultaten beschreven. Van de migranten uit de Oost-Europese EU-landen, uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië zegt ongeveer 40 procent veel contact te hebben met andere buurtbewoners. Dit is relatief laag in vergelijking met de meeste andere migrantengroepen.

5.5 Samenvatting

In dit rapport wordt niet alleen aandacht besteed aan de functionele integratie van migranten (via arbeid en onderwijs) in de Nederlandse samenleving, maar ook aan de sociaal-culturele integratie van migrantengroepen. Het gaat in de kern om de mate waarin allochtonen zich als zodanig (blijven) onderscheiden (Dagevos en Odé 2006). Er wordt hier een gangbare openrationalisatie van sociaal-culturele integratie gebruikt, met als indicatoren: a) sociale contacten, b) 'moderne' opvattingen en c) beheersing van het Nederlands (Dagevos 2006). Omdat wij niet over kwantitatieve gegevens van Oost-Europeanen over deze indicatoren beschikken, hebben wij de sleutelpersonen in onze interviews naar deze aspecten gevraagd.

Sociale contacten

De meeste sleutelpersonen geven aan dat Oost-Europeanen minder dan de klassieke migrantengroepen op de eigen groep gericht zijn. Hierbij moet er wel een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen de tijdelijke arbeidsmigranten en migranten die zich meer permanent vestigen. Over de laatste groep wordt aangegeven dat die snel integreert en inburgert. Volgens de informanten is deze groep veelal hoogopgeleid, wil snel de taal leren en graag in contact komen met de autochtone bevolking. Er kan volgens de informanten ook niet gesproken worden van hechte gemeenschappen onder de Oost-Europese migrantengroepen.

'Moderne' opvattingen

Volgens de meeste respondenten komen de waarden en normen van Oost-Europeanen en Nederlanders grotendeels met elkaar overeen. Er bestaan verschillen, maar er kan niet gesproken worden van een kloof tussen culturen. Dit komt volgens de informanten met name door de gedeelde religie, het christendom, en door de gemeenschappelijke geschiedenis.

Een voorbeeld van een verschil wat genoemd wordt heeft betrekking op vrouwenemancipatie. De arbeidsparticipatie onder vrouwen in de herkomstlanden is volgens de informanten groter, dan onder autochtone vrouwen.

Een ander verschil wat herhaaldelijk genoemd werd door de respondenten betreft de mate waarin Oost-Europeanen gelovig zijn en hun geloof praktiseren. Doorgaans hechten de Oost-Europeanen meer waarde aan hun religie.

Ook wordt volgens de informanten meer gedronken onder Oost-Europeanen. Een opvallend verschil is tenslotte, volgens een informant, dat Polen veel minder risicomijdend zijn en meer improvisatietalent hebben, en dat Nederlanders meer planmatig en strak georganiseerd te werk gaan. Dit is volgens deze informant een van de redenen waarom er zo veel Polen tijdelijk emigreren.

Taal

De informanten geven aan dat de Oost-Europeanen die hier permanent verblijven, de Nederlandse taal over het algemeen snel beheersen. Dit komt onder andere door hun vaak hoge opleidingsniveau. Daar komt bij dat een deel van de permanente vestigers hier in het kader van huwelijksmigratie gekomen is. Deze, veelal vrouwen, komen via hun autochtone echtgenoot snel in aanraking met de Nederlandse cultuur en taal.

Gemengde huwelijken

Naast de indicatoren van Dagevos zijn er ook andere indicatoren voor sociaal-culturele integratie. Een dergelijke indicator is het percentage gemengde huwelijken en gemengd samenwonen. Onder migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten en de voormalige Sovjet-Unie zijn er opvallend veel gemengde huwelijken. In veel gevallen gaat het om Oost-Europese vrouwen die een Nederlandse man trouwen.

Ook zijn er relatief veel huishoudens met samenwonende ongetrouwde gemengde stellen. Dit geldt overigens niet voor de migranten uit voormalig Joegoslavië. Het percentage huishoudens bestaande uit samenwonende ongetrouwde partners zou ook als indirecte indicator voor 'moderne' opvattingen kunnen worden gezien. Immers een neveneffect van secularisering is een toename van het ongehuwd samenwonen.

Lokale participatie

Een andere indicator voor sociaal-culturele integratie is lokale participatie; deze is uitgesplitst naar participatie in verenigingsverband en sociale lokale contacten in de buurt. Migrantengroepen uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië nemen, net als andere migrantengroepen, gemiddeld erg weinig deel aan het verenigingsleven. Migrantengroepen uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië blijken minder contact te hebben met andere burens, dan de meeste andere migrantengroepen.

6.1 Inleiding

In voorgaande hoofdstukken is aandacht besteed aan migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië die zich officieel in Nederland hebben gevestigd. Daarbij zijn bepaalde groepen migranten grotendeels buiten beeld gebleven. Zo zijn in de afgelopen jaren bijvoorbeeld omvangrijke groepen migranten naar Nederland gekomen om hier voor een korte periode arbeid te verrichten om vervolgens weer terug te keren. Deze tijdelijke arbeidsmigranten verblijven (waarschijnlijk) voor kortere tijd in Nederland, staan niet in de officiële gemeentelijke registraties vermeld en blijven daarom in de officiële migratie- en bevolkingsstatistieken van het CBS ook grotendeels buiten beeld. Het is met name deze groep die de laatste tijd veel media-aandacht krijgt. In dit hoofdstuk staan de tijdelijke en irreguliere migranten uit Oost-Europa centraal. De gepresenteerde informatie is gebaseerd op zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek.

In paragraaf 6.2 gaan we dieper in op deze groep van tijdelijke migranten. Er zal aandacht besteed worden aan de omvang van deze groep, leeftijd en andere achtergrondkenmerken. Ook wordt besproken in welke sectoren en functieniveaus zij in Nederland werkzaam zijn. Verder wordt er aandacht besteed aan de uitzendbureaus die tijdelijke arbeidsmigranten bemiddelen en aan de Oost-Europese tijdelijke migranten die als zelfstandig ondernemer in Nederland werken. Daarna wordt stilgestaan bij hun sociaal-culturele integratie, de huisvesting en de migratieredenen van de tijdelijke Oost-Europese migranten. In paragraaf 6.3 zal kort aandacht worden besteed aan de illegale migranten uit Oost-Europa die haast per definitie buiten de officiële overheidsstatistieken vallen.¹⁷

---

¹⁷ Over de (tijdelijke) arbeidsmigranten zijn reeds diverse publicaties verschenen. Zo heeft Ecorys in 2006 een eerste evaluatie van het werknemersverkeer uit de MOE-landen uitgevoerd waarin een breed scala aan onderwerpen over deze groep werd behandeld. Daar zijn ook onderwerpen aan bod gekomen die in deze studie onderbelicht blijven zoals eventuele verdringing van Nederlandse laaggeschoolden, de effecten op de economie, etc. In vervolg op deze studie is 2007 door RegioPlan een herhaalde evaluatie uitgevoerd (van den Berg, Brukman, van Rij 2007). Medio 2008 zal hiervan een update verschijnen waarin uitgebreid wordt ingegaan op onder andere de positie van de MOE-landers in Nederland en de effecten voor de Nederlandse arbeidsmarkt.

6.2 Tijdelijke arbeidsmigranten

“Een bussie vol met Polen
Waar komen ze vandaan?
Waar zitten ze verscholen?
Op het land of in de bouw.
Ze kijken niet zo nauw.
Ze komen met zijn allen.”

(Johan Vlemmix en Nol Roos 2008)

Over bovenstaande tekst afkomstig uit een carnavalshit van februari 2008 ontstond onder de Poolse gemeenschap de nodige ophef vanwege het weinig vleierende karakter van de tekst. Feit is dat omvangrijke groepen tijdelijke arbeidsmigranten van voornamelijk Poolse origine in Nederland werkzaam zijn en dat het beeld van Poolse werknemers in de landbouw-, bouw- en transportsector voor velen herkenbaar is. Legio verhalen over bussen en zelfs vliegtuigen vol met Polen die wekelijks heen en weer pendelen tussen Nederland en hun land van herkomst doen de ronde. Doordat een groot deel van de tijdelijke arbeidsmigranten in Nederland dus van Poolse afkomst is, wordt er in deze paragraaf veel aandacht besteed aan de Poolse tijdelijke arbeidsmigranten.

Juist omdat deze arbeidsmigranten hier in principe maar tijdelijk verblijven, komen ze niet voor in de officiële bevolkingsstatistieken. Hoe groot deze groep van tijdelijke arbeidsmigranten momenteel is, is daardoor onbekend. In de volgende paragraaf wordt een indicatie gegeven van de omvang van deze groep.

6.2.1 Arbeidsmigranten uit Oost-Europa: omvang

In deze paragraaf wordt ingegaan op de omvang van de groep in Nederland verblijvende tijdelijke arbeidsmigranten uit Oost-Europa. Allereerst worden gegevens gepresenteerd over verstrekte tewerkstellingvergunningen (twv's). Ten tweede wordt aandacht besteed aan een analyse van Corpeleijn (2006), die op basis van koppeling van verschillende registratiebestanden tot een schatting komt van de omvang van deze groep. Aan het eind van deze paragraaf wordt gepoogd om op basis van deze informatie een indicatie te geven van het aantal in Nederland verblijvende tijdelijke arbeidsmigranten uit Oost-Europa.

Per 1 mei 2004 openden Ierland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk hun grenzen voor arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten. In

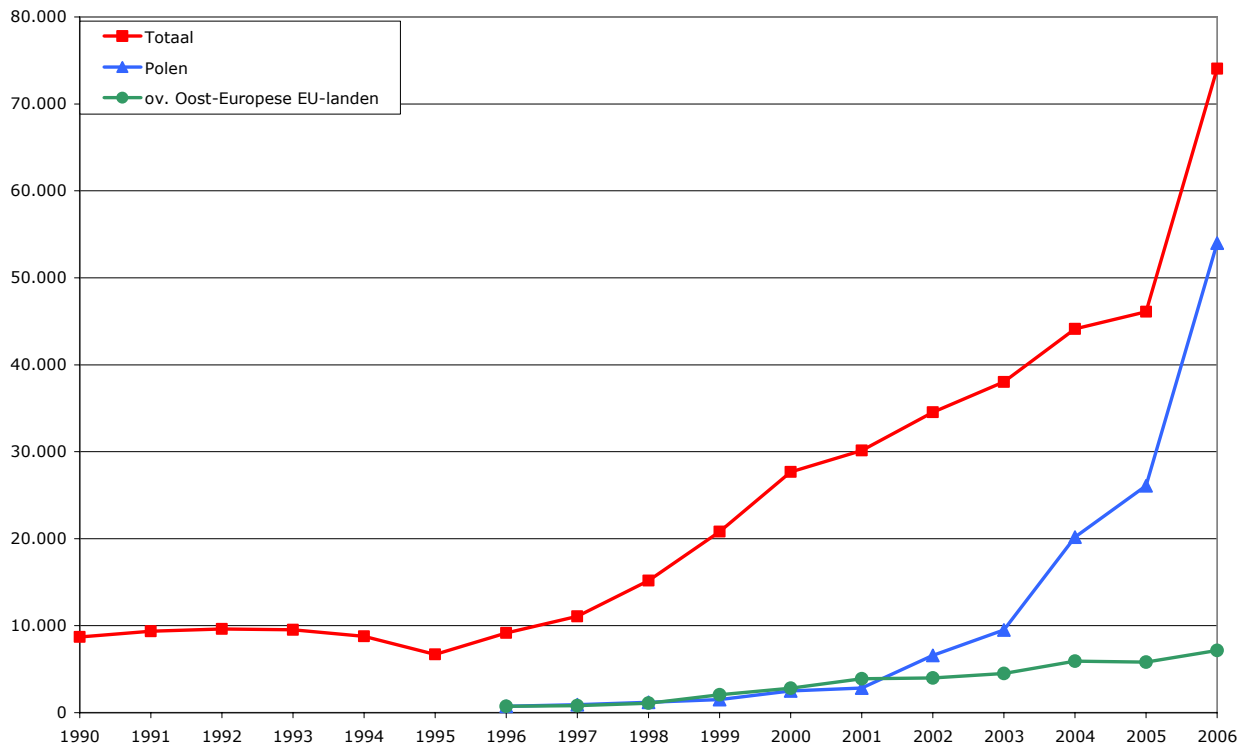
de zomer van 2006 volgen Griekenland, Portugal en Spanje en Nederland volgt per 1 mei 2007. Voor arbeidsmigranten uit Roemenië en Bulgarije die per 1 januari 2007 lid zijn geworden van de EU is een overgangperiode van kracht. Voor arbeidsmigranten uit deze twee landen is een tewerkstellingsvergunning nog steeds verplicht.

Hoewel Nederland pas relatief laat zijn grenzen opende, was er al voor 1 mei 2007 sprake van een omvangrijke arbeidsmigratie vanuit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten naar Nederland. Zo was Nederland bijvoorbeeld het op een na belangrijkste bestemmingsland van migranten uit Silezië, een deel van Polen dat eerst aan Duitsland toebehoorde. Omdat daar veel Polen uit Silezië ook een Duitse nationaliteit hebben, was er voor deze 'Duitse' Polen al van begin jaren 90 vrije toegang tot de Nederlandse arbeidsmarkt (Pool 2004). Daarnaast werkten er voor 1 mei 2007 ook al substantiële aantallen 'Poolse' Polen en migranten uit de andere nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten met een tewerkstellingsvergunning in Nederland. Uit de gesprekken met enkele informanten blijkt dat nog steeds veel Poolse tijdelijke arbeiders uit Silezië afkomstig zijn. Met name in het plaatsje Opole bevinden zich veel Nederlandse uitzendbureaus. Alhoewel zij de Duitse nationaliteit hebben, spreken zij niet altijd Duits.

"Veel Polen komen uit een bepaalde plaats in Polen; Opole wordt het genoemd. Dat is een heel klein plaatsje maar daar zitten wel veel uitzendbureaus uit Nederland. Dat is een belangrijke bronregio voor Nederland. (...) die hebben een Duitse nationaliteit. Die spreken Pools en volgens mij niet allemaal Duits." (r27)

Vanaf de jaren 80 was -gegeven de grote aantallen werkzoekenden en uitkeringsgerechtigden- een ongelimiteerde arbeidsimmigratie voor de overheid onacceptabel. Arbeidsmigranten waren alleen welkom voor banen waar geen Nederlandse (of werknemers uit de EU) voor beschikbaar waren. Dit is de basis van de Wet Arbeid Vreemdelingen (WAV). Het doel van deze wet is om selectief arbeidsmigranten te kunnen toelaten. Op grond van de WAV mogen personen van buiten de EU-15, IJsland, Liechtenstein, Noorwegen, Zwitserland -de vier leden van de *European Free Trade Association* (EFTA)-, Cyprus en Malta in Nederland geen arbeid verrichten zonder dat de werkgever beschikt over een tewerkstellingsvergunning. Een werkgever kan een tewerkstellingsvergunning aanvragen voor een arbeidskracht van buiten deze landen als er daarbinnen geen arbeidskrachten beschikbaar zijn. Het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) toetst de door de werkgevers ingediende aanvragen onder andere op beschikbaarheid van werkzoekenden in deze landen. Daarbij wordt opgemerkt dat er al voor de

uitbreiding van de EU in 2004 diverse uitzonderingen waren gemaakt op deze strikte regelgeving. Eind negentiger jaren, in een periode van sterke economische groei met een krappe arbeidsmarkt, was er veel vraag naar met name seizoenswerkers in de land- en tuinbouw. Tegelijkertijd werd duidelijk dat bijvoorbeeld in het Westland een op de vier bedrijven met illegale werknemers werkte (WRR 2001; Engbersen et al. 2006). In 2002 werd met het project 'Seizoenarbeid' geprobeerd hier een eind aan te maken. Dat project maakte het voor de land- en tuinbouwsector gemakkelijker om Poolse seizoensarbeiders in te huren (Broeders en Engbersen 2007). Tegelijkertijd begonnen uitzendbureaus met het werven van tijdelijke arbeidsmigranten uit Polen en andere Oost-Europese landen. De al genoemde Polen met een Duits paspoort waren hierbij extra gewild omdat deze zonder tewerkstellingsvergunning aan de slag konden. Als gevolg van deze activiteiten werkten in 2004 al meer dan 25.000 Poolse arbeidsmigranten in de land- en tuinbouw. Hiervan hadden naar schatting circa 10.000 een Duitse nationaliteit en daardoor geen tewerkstellingsvergunning nodig (Corpeleijn 2007: 181). Na de uitbreiding van de EU in 2004 nam het aantal arbeidsmigranten uit de Oost-Europese lidstaten verder toe. Na 2004 bleef een tewerkstellingsvergunning voor arbeidsmigranten uit de Oost-Europese lidstaten verplicht, maar in 2006 werden de eisen minder stringent. Tewerkstellingsvergunningen werden gemakkelijker verleend en werkgevers waren niet meer verplicht eerst te zoeken naar geschikte werknemers binnen de EU15, EFTA, Cyprus en Malta. Na 1 mei 2007 verviel de verplichte tewerkstellingsvergunning voor arbeidsmigranten uit de Oost-Europese lidstaten die in 2004 zijn toegetreden tot de EU helemaal. Voor arbeidsmigranten uit Roemenië en Bulgarije die per 1 januari 2007 tot de EU zijn toegetreden, geldt deze verplichting zoals gezegd voorlopig nog wel. Een manier om een indicatie te krijgen van de omvang van het aantal tijdelijke arbeidsmigranten dat in Nederland verblijft, is gebaseerd op het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen.

Figuur 6.1: Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen op basis van de WAV (1990-2006), Bron: CWI

In figuur 6.1 is het totaal aantal tewerkstellingsvergunningen alsmede het aantal aan Polen verstrekte tewerkstellingsvergunningen gepresenteerd. In de eerste helft van de jaren negentig is het totaal aantal uitgegeven tewerkstellingsvergunningen min of meer stabiel op 10.000. Als gevolg van de krapte op de arbeidsmarkt begint het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen midden negentiger jaren te stijgen. Ook na 2000 blijft, ondanks de economisch minder florissante periode, het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen stijgen. Na de uitbreiding van de EU in 2004 en de versoepeling van de beperkingen voor werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten in 2006 neemt het aantal verstrekte vergunningen zeer sterk toe tot ruim 74.000 in 2006. In de eerste vier maanden van 2007 stijgt het totaal aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen in versneld tempo door (zie tabel 6,1). In de periode van 1 januari tot 1 mei 2007 worden ruim 38.000 tewerkstellingsvergunningen verstrekt waarvan 34.500 aan migranten uit de Oost-Europese EU-landen. Daarna is er een zeer scherpe daling omdat voor arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen die in 2004 zijn toetreden tot de EU (waaronder Polen) een tewerkstellingsvergunning niet meer vereist is. Indien we de trend van de eerste vier maanden van 2007 extrapoleren naar heel 2007 -in een fictief scenario dat

tewerkstellingsvergunningen voor arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen ook na 1 mei 2007 nog wel vereist zouden zijn- dan zouden in 2007 naar schatting ongeveer 100.000 tewerkstellingsvergunningen aan migranten uit de Oost-Europese EU-landen zijn verleend.

Tabel 6.1: Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen op basis van de WAV (1990-2006)

	2003	2004	2005	2006	2007	jan-apr '07	mei-dec '07	2006 (%)
Oost-Europese EU-landen	13.610	26.074	31.822	61.079	37.967	34.564	3.403	82,5
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	9.460	20.190	26.079	53.981	32.195	31.470	725	72,9
<i>Vm. Tsjecho-Slowakije</i>	1.557	2.693	2.197	2.907	1.326	1.293	33	3,9
<i>Hongarije</i>	916	1.080	646	633	530	509	21	0,9
<i>Baltische Staten</i>	247	411	471	553	237	227	10	0,7
<i>Roemenië</i>	1.060	1.300	1.885	2.266	2.657	834	1.823	3,7
<i>Bulgarije</i>	370	400	544	739	996	207	789	1,0
vm. Sovjet-Unie	2.367	1.741	1.621	1.469	1.288	417	871	2,0
vm Joegoslavië	498	414	354	294	185	46	139	0,4
overig westers	5.238	4.241	3.137	2.879	2.726	944	1.782	3,9
totaal niet-westers	13.425	11.313	8.961	8.198	7.826	2.284	5.542	11,1
onbekend	363	261	133	67	35	6	29	0,1
totaal geboorteland	35.563	44.113	46.113	74.056	50.027	38.261	11.766	

Bron: CWI, bewerking Risbo

De tewerkstellingsvergunningen zijn in de laatste jaren vooral verstrekt aan arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen en dan met name aan Polen (zie ook tabel 6.1). In 2006 kregen bijna 54.000 Polen een tewerkstellingsvergunning, een stijging van meer dan 100 procent ten opzichte van 2005 toen ruim 26.000 Polen een tewerkstellingsvergunning kregen. Deze stijging zette in de eerste vier maanden van 2007 onverminderd voort. In de periode van 1 januari tot 1 mei 2007 werden 31.500 tewerkstellingsvergunningen verstrekt aan Polen. Op jaarbasis zou dit na extrapolatie uitkomen op ruim 90.000 tewerkstellingsvergunningen.

Als het gaat om een schatting van de omvang van de groep tijdelijke migranten die niet officieel in Nederland zijn gevestigd, dan hebben gegevens over de verstrekte tewerkstellingsvergunningen hun beperkingen. Ten eerste ontbreken zoals in elke officiële registratie arbeidsmigranten die hier illegaal werken. Ten tweede hebben de gegevens alleen betrekking op werknemers die in dienst zijn bij Nederlandse werkgevers. Zelfstandigen hebben al sinds 2004 vrije toegang tot de arbeidsmarkt; volgens gegevens van de Kamer van Koophandel zijn er per 1 januari 2007 ruim 7000 zelfstandige Poolse ondernemers (zie paragraaf 6.2.5). Ten derde refereren de cijfers aan het aantal verstrekte vergunningen en dus niet aan het aantal tijdelijke werknemers. Een arbeidsmigrant kan in hetzelfde jaar namelijk meer dan een

tewerkstellingsvergunning krijgen. Ten vierde hebben niet alle arbeidsmigranten een tewerkstellingsvergunning (meer) nodig. Dit geldt voor landen als Polen waarvoor de verplichte tewerkstellingsvergunning na 1 mei 2007 vervielen. Voor arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten die beschikken over een paspoort van een van de 'oude' EU-landen zijn er al veel langer geen beperkingen. Zoals gezegd is er in Polen een officieel erkende Duitse minderheid, die circa 300.000 personen telt. Deze personen bezitten naast de Poolse nationaliteit meestal ook de Duitse nationaliteit (Ecorys 2006, uit Corpeleijn 2006). Tenslotte is er mogelijkwerwijs een zekere overlap tussen de officieel gevestigde migranten en de tijdelijke migranten omdat een deel van de vergunningen wel voor een langere periode wordt verstrekt.

Tabel 6.2 gaat in op de duur waarvoor een vergunning wordt afgegeven. Van de in 2006 aan arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten verstrekte tewerkstellingsvergunningen heeft tweederde een geldigheidstermijn van minder dan 24 weken. In nog eens een kwart van de gevallen betreft het vergunningen die korter dan een jaar geldig zijn. Ruim 10 procent van de tewerkstellingsvergunningen heeft een duur langer dan een jaar. In 2005 had nog meer dan 90 procent van de aan arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten verstrekte tewerkstellingsvergunningen een geldigheidstermijn van minder dan 24 weken. Voor 2007 zien we een verdere verschuiving naar vergunningen die voor een langere periode geldig zijn.

Tabel 6.2: Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen op basis van de WAV naar geldigheidsduur 2006, 2007

	2006				2007			
	tot 24 weken	24-52 weken	1 tot 2 jaar	> 2 jaar	tot 24 weken	24-52 weken	1 tot 2 jaar	> 2 jaar
Oost-Europese EU-landen	64,6	24,4	6,0	5,0	26,8	52,7	13,3	7,2
Voormalig Sovjet-Unie	82,4	13,1	2,6	1,9	84,1	11,5	1,2	3,3
Voormalig Joegoslavië	72,8	17,0	3,4	6,8	58,4	29,7	3,8	8,1
overig westers	34,5	32,8	10,3	22,3	42,0	30,5	8,6	18,8
totaal niet-westers	56,5	29,8	5,6	8,1	52,8	26,8	6,3	14,1
Totaal	62,9	25,0	6,0	6,0	33,3	46,2	11,6	8,8

Bron: CWI, bewerking Risbo

Schatting van het aantal tijdelijke arbeidsmigranten op basis van de verstrekte tewerkstellingsvergunningen levert dus de nodige problemen op. Corpeleijn (2006) hanteert een andere methode om het aantal tijdelijke werknemers te schatten. Hij baseert zich op informatie uit administraties waarin alle werknemers zijn opgenomen voor wie loonbelasting en sociale premies worden afgedragen, waaronder ook de tijdelijke arbeidsmigranten, ongeacht of zij een tewerkstellingsvergunning hebben. Aan de hand van het

sofi-nummer is vastgesteld welke werknemers in de GBA zijn opgenomen. Op deze manier is onderscheid gemaakt tussen de werknemers die in Nederland wonen en de werknemers die in het buitenland wonen.

Corpeleijn merkt op dat binnen het uitgevoerde onderzoek tijdelijke arbeidsmigranten beschouwd worden als afkomstig uit één van de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten als zij daar wonen. Het woonland is dus het criterium voor de herkomst, niet het geboorteland of de nationaliteit. Tevens wordt opgemerkt dat de analyse betrekking heeft op werknemers uit de nieuwe EU-landen. Daardoor zijn arbeidsmigranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië hierin, met uitzondering van de werknemers uit de Baltische Staten en Slovenië, niet opgenomen. Dat zal overigens nauwelijks een vertekening van de resultaten opleveren omdat het bij de tijdelijke werknemers voor veruit het grootste deel gaat om Polen. Dit blijkt ook uit de gesprekken met de sleutelinformanten. Meerdere informanten merken op dat de tijdelijke arbeidsmigranten voor de overgrote meerderheid Polen zijn. Verder zien deze sleutelinformanten groepen tijdelijke arbeidsmigranten uit Bulgarije, Roemenië en Hongarije. Hoewel deze groepen kleiner in omvang zijn, vallen zij qua aantallen toch op.

Corpeleijn concludeert dat het aantal banen van tijdelijke arbeidsmigranten uit Oost-Europa in 2004 uitkomt op bijna 100.000, bijna drie keer zo veel als in 2000 (zie tabel 6.4). Bij een deel van deze banen gaat het om banen van korte duur. De bijna 100.000 banen in 2004 werden vervuld door naar schatting ongeveer 72.000 personen. Het gaat dan om zowel werknemers als zelfstandig werkzame personen (Corpeleijn 2007: 181).

De schatting van 72.000 niet in Nederland gevestigde arbeidsmigranten is bijna drie keer zo hoog als het aantal in 2004 aan arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten verstrekte tewerkstellingsvergunningen (26.000). Indien we voor 2006 eenzelfde vermenigvuldigingsfactor zouden hanteren, en dit zouden relateren aan de tewerkstellingsvergunningen die een korte geldigheidstermijn hebben (< 24 weken) dan komen we op een schatting van ongeveer 120.000 tijdelijk in Nederland verblijvende arbeidsmigranten. In een scenario dat ook tijdelijke arbeidsmigranten met tewerkstellingsvergunningen die korter dan een jaar geldig zijn, zich massaal niet zouden inschrijven in de GBA komt de schatting aanzienlijk hoger uit (op ruim 160.000 voor 2006). Beide schattingen zijn hoger dan de schatting van Van den Berg et al. (2007) die op basis van een sectorale bijschatting uitkomen op 100.000 tijdelijke arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten in 2006.

Volgens een informant uit de uitzendbureaubranche wordt het aantal tijdelijke arbeidsmigranten uit Polen vaak onderschat.

“Toen je vanaf 1 mei [2007, Risbo] geen vergunning meer nodig had, kwamen ze echt overal vandaag. Heel typisch is dat je in januari begraven wordt onder de sollicitanten, want dan begint het nieuwe seizoen weer. Dan is het aanbod zo groot, dat ik wel moet lachen als de overheid publiceert dat we 60.000 Polen in Nederland hebben. Dat is misschien alleen al in Noord-Holland!” (r10)

Deze informant is ook van mening dat de werkloosheid onder de tijdelijke arbeidsmigranten aan het toenemen is.

“Hier is de werkloosheid best wel aan het toenemen. Dat heeft te maken met de versoepeling van de regeling per 1 mei jongstleden. Nu komt alles deze kant op. Dat heb ik ook al vaker gehoord van collega's.” (r10)

Andere sleutelpersonen herkennen dit beeld niet.

6.2.2 Leeftijd en geslacht

Zoals in de vorige paragraaf reeds is besproken, zijn volgens de schatting van Corpeleijn (2007: 181) in 2004 ongeveer 72.000 niet in Nederland gevestigde Oost-Europese arbeidsmigranten werkzaam in ons land. Corpeleijn geeft aan dat van deze 72.000 personen het 45.000 mannen en 27.000 vrouwen betreft. De gemiddelde leeftijd van de tijdelijke arbeidsmigranten is volgens dat onderzoek 32 jaar (Corpeleijn 2006). Volgens een informant werkzaam in de uitzendbureaubranche, is het merendeel van zijn Oost-Europese uitzendkrachten tussen de 25 en 45 jaar oud en gaat het veelal om mannen. Een andere informant vertelt dat oudere arbeidsmigranten er de voorkeur aan geven niet via een uitzendbureau te werken omdat de Nederlandse uitzendbureaus in Polen het imago hebben werknemers niet goed te behandelen. Uit het interview met een andere sleutelinformant blijkt dat er wel oudere Poolse tijdelijke arbeidsmigranten naar Nederland komen maar dat die eerder bij het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) aankloppen. Daarnaast is het volgens haar in de Oost-Europese EU-landen voor oudere mensen zonder een opleiding lastig om werk te vinden.

“Een op de drie [tijdelijke arbeidsmigranten, Risbo] of de helft komt door middel van een uitzendbureau. Dat willen de ouderen niet. Dat heeft ook geen goed imago in Polen omdat ze dan niet goed worden verzorgd. De jongeren zijn dan de mensen die voornamelijk door middel van een uitzendbureau naar het buitenland gaan.” (r27)

“Als je kijkt naar Polen of Slowakije - naar de nieuwe landen – zie je dat mensen die boven de veertig zijn, moeilijk aan een baan kunnen komen. Die

mensen zijn daar al oud. In Polen wordt wel leeftijdsdiscriminatie toegepast. Het is moeilijk om zonder opleiding aan een baan te komen. Er is een grote groep met een hele goede lichamelijke conditie die nog kan werken. Deze mensen komen dan hier voor seizoensarbeid. (...) Ik krijg van die mensen hun cv's, dan zie ik dat zij in Spanje of Engeland seizoenswerk hebben gedaan." (r26)

6.2.3 Arbeidssector en functieniveau

De in tabel 6.3 gepresenteerde gegevens laten zien in welke sector de tijdelijke arbeidsmigranten werken. Het grootste deel van de tewerkstellingsvergunningen is verstrekt voor werk in de land- en tuinbouwsector. In 2006 is in totaal 54 procent van de tewerkstellingsvergunningen verstrekt voor vacatures in deze sector. Tijdelijke arbeidsmigranten uit Polen, Roemenië, Bulgarije en de Baltische Staten zijn vaker dan gemiddeld werkzaam in de land- en tuinbouw. Een andere sector waarvoor relatief veel tewerkstellingsvergunningen zijn uitgegeven is de zakelijke dienstverlening. Het gaat hier met name om werk voor uitzendbureaus.

Tabel 6.3: Verstrekte tewerkstellingsvergunningen naar sector en nationaliteit, 2006

	Polen	Vm. Tjecho-Slowakije	Hongarije	Baltische Staten	Bulgarije	Roemenië	Andere landen	Totaal
Land- en tuinbouw	65,8	16,0	20,4	59,0	64,0	70,1	10,0	53,8
Industrie	2,3	7,8	16,1	5,4	8,3	2,3	7,3	3,6
Bouw	0,2	0,8	0,0	0,4	0,0	0,0	0,7	0,3
Reparatie consumart. handel	0,8	1,3	3,0	1,4	0,5	0,2	4,9	1,6
Horeca	0,2	0,8	1,6	1,4	2,4	0,1	12,1	2,3
Vervoer, opslag en communicatie	0,7	34,5	1,3	1,6	0,7	9,0	6,9	3,3
Financiële instellingen	0,0	0,1	0,5	0,7	0,4	0,4	1,6	0,3
Verhuur; zakelijke dienstverlening	29,2	35,6	45,0	25,9	11,2	14,1	29,7	29,0
Openbaar bestuur; soc verzekering	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
Onderwijs	0,1	0,8	3,3	0,9	1,9	2,0	9,5	1,9
Gezondheids- en welzijnszorg	0,1	0,3	0,6	0,7	0,3	0,4	2,4	0,5
Cultuur, recreatie	0,7	2,0	7,9	2,5	10,3	1,3	14,7	3,3
Totaal (N)	53.981	2.907	633	553	739	2.266	12.923	74.056

Bron: CWI, bewerking Risbo

Ook volgens Corpeleijn (2006) zijn er wat de economische activiteit betreft twee hoofdgroepen te onderscheiden, namelijk de agrarische sector, voornamelijk de tuinbouw, en uitzendbanen (tabel 6.4). De werknemers die werken via een uitzendbureau, worden ingeleend door bedrijven in diverse sectoren, waaronder tuinbouwbedrijven. De activiteit van de inleener is echter niet bekend.

Tabel 6.4: Banen van werknemers die wonen in de nieuwe Oost-Europese lidstaten naar sector, 2006

	2000	2003	2004
Landbouw en visserij	11.000	16.000	23.000
Industrie en Bouwnijverheid	1.000	2.000	2.000
Handel en horeca	3.000	5.000	4.000
Overige commerciële dienstverlening	2.000	6.000	6.000
Niet-commerciële dienstverlening	-	-	-
Uitzendkrachten	15.000	58.000	62.000
Totaal	33.000	88.000	97.000
w.o. wonend in Polen	33.000	87.000	95.000

Bron: Corpeleijn (2006:37)

Ook volgens de informanten werken de meeste tijdelijke arbeidsmigranten in de tuin- en landbouw, al dan wel of niet via een uitzendbureau. Daarnaast noemen enkele informanten de bouw, de voedingsmiddelenindustrie en de horeca als sectoren waarin arbeidsmigranten vaak werkzaam zijn. Ook uit enkele gesprekken blijkt dat een groot deel van de tijdelijke arbeidsmigranten door een uitzendbureau bemiddeld wordt. Volgens een informant werkzaam in de uitzendbureaubranche, zijn er in totaal 2.000 uitzendbureaus in Nederland die arbeidsmigranten bemiddelen. Hij vertelt dat de circa 30 uitzendbureaus die aangesloten zijn bij de VIA (Vereniging van Internationale Arbeidsbemiddelaars) gezamenlijk tussen de 40.000 en 50.000 uitzendkrachten per jaar bemiddelen. Deze tijdelijke arbeidsmigranten zijn behalve uit Oost Europa ook uit andere Europese landen afkomstig.

Tabel 6.5: Verstrekte tewerkstellingsvergunningen naar beroep en nationaliteit, 2006

	Polen	Vm. Tjecho- Slowakije	Hongarije	Baltische Staten	Bulgarije	Roemenië	Andere landen	Totaal
Land- en tuinbouw	78,4	21,3	21,5	63,7	63,9	75,8	9,9	63,3
Artiesten	0,3	1,6	1,9	1,3	7,4	1,0	9,7	2,1
Productie werk	15,1	24,5	51,5	18,1	9,3	6,2	9,2	14,5
Wetenschap	0,4	2,2	9,8	2,5	4,9	3,0	19,6	4,1
IT- specialisten	0,0	1,7	0,6	0,9	0,9	1,2	10,0	1,9
Leidinggevende professionals	0,1	0,9	2,4	0,7	0,0	0,6	8,7	1,6
Adviseurs	0,1	0,4	1,7	0,4	1,1	0,2	4,8	1,0
Chauffeurs/ bestuurders	1,6	34,8	1,4	0,9	0,5	8,9	1,1	3,0
Horeca medewerkers	0,1	4,1	1,1	0,7	2,3	0,4	10,7	2,2
Ander diensten	0,6	2,6	3,6	4,5	3,7	1,2	10,7	2,5
Bouwwerkers etc	0,1	1,2	2,7	0,0	5,4	1,2	0,2	0,3
Verpleegkundigen etc	0,1	0,3	0,6	1,4	0,3	0,1	2,1	0,4
Sporters	0,0	0,2	0,5	0,4	0,3	0,1	2,4	0,4
Ongeschoold werk	3,1	4,0	0,6	3,6	0,0	0,0	0,4	2,5
Monteurs	0,1	0,1	0,0	0,5	0,0	0,0	0,3	0,1
Andere beroepen	0,0	0,1	0,0	0,4	0,0	0,0	0,4	0,1
Totaal (N)	53.981	2.907	633	553	739	2.266	12.923	74.056

Bron: CWI, bewerking Risbo

Als we in plaats van de sector kijken naar het beroep waarvoor tewerkstellingsvergunningen zijn verstrekt, dan zien we dat het aandeel arbeidsmigranten dat in de land- en tuinbouw werkt nog aanzienlijk groter is. Van de tijdelijke arbeidsmigranten uit Polen en Roemenië waarvoor in 2006 een tewerkstellingsvergunning is verleend, heeft meer dan driekwart een beroep in de land- of tuinbouw. Het gaat daarbij voornamelijk om laaggekwalificeerde arbeid. Ook bij de andere beroepen waar relatief grote aantallen tijdelijke arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten tewerkgesteld worden, gaat het veelal om laaggekwalificeerd werk zoals industrieel productiewerk, chauffeurs/ bestuurders en algemeen ongeschoold werk (tabel 6.5).

Ook uit de interviews met sleutelinformanten blijkt dat de Oost-Europese tijdelijke arbeidsmigranten voornamelijk laaggekwalificeerde arbeid verrichten. Een groot deel van hen beschikt niet over een hoge opleiding, maar het komt ook regelmatig voor dat hoogopgeleide Oost-Europeanen naar Nederland komen om hier tijdelijk te werken om geld te verdienen. Met name wegens de taalbarrière lukt het de hoger opgeleide migranten moeilijk om een functie in lijn met hun opleidingsniveau of -richting te vinden.

“Er zijn ook genoeg Oost-Europeanen met een hoger opleidingsniveau die hier eventjes naartoe komen om seizoenswerk te doen. (...) omdat ze bijvoorbeeld eventjes geen baan in het herkomstland hebben. Af en toe is het zo dat ze voor seizoenswerk meer kunnen verdienen dan voor het werk daar. (...) Ze willen gewoon werken en geld verdienen. Ze willen wel een hoger beroep, maar vaak krijgen ze dat niet. Vaak omdat ze de taal niet spreken. Dit is een hele hoge drempel.” (r26)

“Als je bijvoorbeeld praat over hoogopgeleide ICT'ers, dan lopen ze tegen de lamp aan. Want dan is het Engels niet voldoende om zich op een goede manier te kunnen bewegen. (...) tekening lezen en zo, dat is in het Nederlands en daar gaat het dus mis. Dat is de enige reden waarom ze te min zijn. De vraag is er wel vanuit de arbeidsmarkt. Maar de taal is te min.” (r10)

Volgens een informant is de bouwsector daarop een uitzondering. Volgens hem is het voor arbeidsmigranten met een opleiding in de techniek, zoals lassers en elektriciens, makkelijker om werk op hun eigen niveau te vinden, maar worden de diploma's van mensen met een administratieve opleiding gewoonlijk lager ingeschat. Een andere informant is het hier niet mee eens volgens hem worden net als in andere sectoren ook de diploma's van mensen in de bouwsector vaak lager gewaardeerd omdat de kans op vervalste diploma's niet gering is.

“In de technische vakken lukt het mensen wel om op hetzelfde niveau werk te vinden. We merken bijvoorbeeld dat wanneer je administratieve mensen

Tijdelijke en irreguliere migratie

herbergt daar een verschil in zit met diploma's met het westen. Ze worden heel vaak lager ingeschat. Hbo is dan mbo bijvoorbeeld." (r10)

"Ook al hebben ze een diploma. Ze zullen toch toetsen op het land van herkomst. Bijvoorbeeld lassen. Dan zullen ze zich afvragen of ze inderdaad kunnen lassen. De kans dat een diploma is vervalst is wel hoog. Daarom denk ik dat de kans op verzilveren niet zo heel hoog is." (r15)

Ook blijkt uit de interviews dat hoogopgeleide Oost-Europese arbeidsmigranten de voorkeur geven aan andere Europese landen zoals de Scandinavische landen of Groot-Brittannië boven Nederland, omdat daar de lonen hoger zijn, of omdat die hun grenzen eerder opengezet hebben. Volgens enkele sleutelinformanten is het in vergelijking met een aantal jaar geleden voor Polen met een hoge opleiding of voor vakmensen makkelijker om in hun eigen land op niveau werk te vinden.

"Ik verwacht niet dat er nu veel hoogopgeleiden uit Polen vertrekken om maar hier te kunnen werken, alles aanpakken, want op dit moment is het in Polen voor hoogopgeleiden toch wel wat makkelijker om een baan te vinden dan een tijd geleden. Ik denk dat het op dit moment minder speelt dan bijvoorbeeld vijf jaar geleden." (r21)

"Engeland heeft eerder de grenzen opengezet. De professor die wij gesproken hebben, zei zoiets van: 'mensen die naar Nederland gaan, zijn zo'n beetje de losers.' (...) Het zijn lager opgeleide mensen, die ook in Polen niet aan werk komen. Ze hebben daar geschoolde vakmensen nodig, dus dan komen ze naar Nederland." (r27)

Desondanks wordt door een informant uit de uitzendbureaubranche de tendens opgemerkt dat sinds kort hoogopgeleide arbeidsmigranten vaker naar Nederland komen en hier werk vinden wat conform hun niveau is.

"Wat je nu ook bijvoorbeeld ziet groeien, zijn de opgeleide mensen zoals ITers, accountants, natuurkundigen, tandartsen. (...) Dat neemt enorm toe. We zijn begonnen met seizoensarbeid waar je geen opleiding voor nodig hebt. Toen is dat overgeplaatst naar werk voor heel het jaar; door in de kassen en veilingen. Toen is het verschoven naar geschoolde arbeid heel het jaar door. En nu zie je steeds meer hoger opgeleiden, omdat we daar ook een tekort hebben op de arbeidsmarkt. Dat is nu nog geen groot aandeel. We verwachten wel een enorme groei." (r15)

6.2.4 Uitzendbureaus

In de vorige paragraaf is ingegaan op de omvang van de tijdelijke arbeidsmigranten die in Nederland via uitzendbureaus werken. In deze paragraaf staan we stil bij de werkwijze van deze bureaus.

Een deel van de Nederlandse uitzendbureaus biedt de tijdelijke arbeidsmigranten legale arbeidsvoorwaarden, degelijk vervoer en adequate huisvesting. Echter er zijn ook uitzendbureaus die niet op legale wijze

omgaan met arbeidsmigranten. Volgens een informant werkzaam bij de overheid, werkt van de tijdelijke arbeidsmigranten die bij het CWI een tewerkstellingsvergunning hebben, eenderde via een malafide uitzendbureau. Een informant uit de uitzendbureaubranche geeft aan dat drie vierde van de Nederlandse uitzendbureaus, 1.500 tot 1.700, malafide is. Hij voegt daaraan toe dat dit kleinere uitzendbureaus zijn, wat betekent dat zij per bureau niet veel uitzendkrachten bemiddelen.

"Er zijn 2.000 uitzendbureaus die met arbeidsmigranten werken. Daarvan zijn 1.500 tot 1.700 malafide. 300 tot 500 zijn normale uitzendbureaus. (...) Het zijn heel veel uitzendbureaus. Het zijn gelukkig kleine uitzendbureaus die malafide zijn, die 20 tot 30 uitzendkrachten hebben." (r15)

Meerdere informanten hebben hun zorgen geuit over de praktijken van malafide uitzendbureaus. Volgens hen betalen zij de tijdelijke arbeidsmigranten lonen onder het minimumloon of zien er zelfs vanaf om hen uit te betalen.

"... dan hoor je heel vaak dat ze bij een bedrijf of een collega uitzendbureau op een bepaalde manier werken en dan €3.50 aantoonbaar krijgen. Nou, dat is de helft van het minimum loon." (r10)

"Af en toe gebeurt het dat de werkgevers mensen niet betalen. Ik heb het wel eens gehad. Dat de werkgever veertig mensen op straat heeft gezet. (...) Dit was eenmalig. (...) Je hoort wel zo nu en dan van mensen dat ze niet worden uitbetaald. Of ze bellen mij van: 'is het juist dat ik zo veel heb gekregen?' of 'is er niet gesnoept?' (...) Er was een werknemer die weinig uitbetaald kreeg. Toen zeiden ze bij het uitzendbureau dat hij weinig kreeg omdat hij veel praatte." (r26)

Ook komt het volgens sommige informanten voor dat de arbeidsmigranten op onregelmatige tijden moeten werken, ze ontslagen worden als ze ziek worden of als ze een ongeluk krijgen op het werk. Daarnaast zijn er malafide uitzendbureaus die de tijdelijke arbeidsmigranten te kleine woonruimte aanbieden en hen geen begeleiding geven "om hun weg te vinden in Nederland" (r15). Volgens deze informant leidt het gebrek aan begeleiding ertoe dat tijdelijke arbeidsmigranten voor overlast zorgen.

"... overlast. Dat heeft te maken met werkgevers die niet betalen en ze in een klein huisje stoppen. Die mensen begeleiden ze niet en dan krijg je gauw problemen." (r15)

"...dat het werk geen regelmatige tijden heeft. Het komt ook voor dat ze een weekje drie dagen werken en een weekje vier dagen. (...) Dat is de reden waarom ze mij bellen en vragen: 'heb jij een andere baan hebben voor mij?', waardoor ze veel kunnen werken in een korte tijd." (r26)

Tijdelijke en irreguliere migratie

“Of als ze ziek zijn worden ze ontslagen. Of als er een ongeluk is gebeurd op de werkvloer worden ze ontslagen en weggestuurd.” (r26)

Volgens een Poolse sleutelinformant werkzaam bij een semi-overheidsinstelling is het makkelijker voor uitzendbureaus om de arbeidsmigranten oneerlijk te behandelen doordat hun kennis van de Nederlandse taal en hun rechten en plichten gering is.

“Meestal heeft het er ook mee te maken dat ze de taal niet goed beheersen. Dan gaan ze tekenen zonder te weten wat er staat. Ik zeg ook dat ze dat niet moeten doen. Het komt ook omdat ze informatie missen in Polen, dat ze zich niet goed voorbereiden. (...) Ze kennen de rechten niet goed. Als je vraagt wat voor contract ze hebben, dan zeggen ze dat ze dat niet weten. De uitzendbureaus weten dit soort dingen.” (r26)

Uit enkele interviews blijkt dat door toedoen van malafide uitzendbureaus Nederland als werkgever een slecht imago gekregen heeft onder de tijdelijke arbeidsmigranten in Polen. Daarnaast lijden de zaken van de legale uitzendbureaus onder de praktijken van deze malafide uitzendbureaus.

“Een op de drie [tijdelijke arbeidsmigranten, Risbo] of de helft komt door middel van een uitzendbureau. Dat willen de ouderen niet. Dat heeft ook geen goed imago in Polen omdat ze dan niet goed worden verzorgd. De jongeren zijn dan de mensen die voornamelijk door middel van een uitzendbureau naar het buitenland gaan.” (r27)

“Maar het is echt een crime. We hebben pas nog in een concurrentieslag gezeten bij een klant en daar worden mensen aangeboden voor €12 à €13 als totale kostprijs. (...) Het nettoloon is sowieso al €7,40, dus dan kom je altijd boven die €13 uit. Sociale lasten, huisvesting en vervoer moeten ook allemaal nog geregeld worden. Maar die Pool is allang blij dat hij werk heeft. Die vindt het allang best. Hij denkt: ‘ik verdien geld’. Totdat hij hoort dat hij hier een veelvoud van dat bedrag verdient. En dan gaat hij vragen stellen. En dan zeg ik dat hij nu bij een bureau zit wat zwart werkt. Maar dat weet ik niet zeker want ik kan niet in de boeken kijken.” (r10)

Meerdere informanten pleiten voor strengere controles op uitzendbureaus en maken hun ontevreden over het tekortschieten van het overheidsbeleid en de arbeidsinspectie kenbaar. De tijdelijke arbeidsmigranten en de legale uitzendbureaus worden daar de dupe van.

“Ik vind het jammer dat er echt te weinig controle is op die kleine uitzendbureaus. (...) voor die werkgevers maakt het niet uit hoe ze omgaan met die mensen. Ze weten dat die mensen geen kant op kunnen. (...) De werknemers worden zo sterk benadeeld. (...) Er zijn zulke rare praktijken. Ik vind dat de uitzendbureaus beter moeten worden gecontroleerd of gecertificeerd.” (r26)

"Ik heb de Tweede Kamer ook al een keer op visite gehad, ook met dit soort vragen. Maar die maken dan een beleid en dat beleid komt altijd te laat. Waarschijnlijk komt dit rapport ook te laat, want dan hebben ze allang weer nieuwe plannen. De inspectie komt echt handen tekort. De legale bureaus moeten daar allemaal tegenaan boksen." (r10)

6.2.5 Zelfstandige ondernemers

De Kamer van Koophandel publiceert cijfers over startende ondernemers en over totale aantallen ondernemers (tabel 6.6 en 6.7). Uit tabel 6.6 blijkt dat steeds meer Polen een eigen bedrijf in Nederland starten. In 2006 vormen Polen met 3.347 startende ondernemers veruit de grootste groep buitenlandse startende ondernemers (20% van alle buitenlandse starters). Ten opzichte van 2005 toen 2.581 Polen een eigen bedrijf begonnen zijn, is dat een stijging van 30 procent. Het tempo van de groei vlakt echter sterk af. Tussen 2004 en 2005 was er nog sprake van een groei van 1.400, wat een toename van 120 procent betekent. Het aantal starters uit Bulgarije en Roemenië stijgt ook, maar blijft in absolute aantallen gemeten relatief klein met respectievelijk 188 en 106 startende ondernemers.

Een ruime meerderheid (70%) van de Poolse startende ondernemers is actief in de bouwsector. Van de 2.350 Poolse starters in de bouwsector, zijn er 1.770 een klusbedrijf gestart. Enkele honderden Polen zijn actief in bouwspecialismen, zoals schilderen, timmeren, stukadoors, etc. Ook de sectoren industrie en landbouw zijn relatief populair bij startende Poolse ondernemers. In de landbouw heeft zich een daling voorgedaan ten opzichte van 2005. Toen startten nog 300 Polen een bedrijf in deze sector tegen 230 in 2006 (KvK, Startersprofiel 2006). Een grote meerderheid van de Poolse starters is man (77%). Hun gemiddelde leeftijd is met 32 jaar ten opzichte van het gemiddelde van 37 jaar relatief laag.

Tabel 6.6: Startende ondernemers naar nationaliteit over 2003-2006

	2003	2004	2005	2006
Oost-Europese EU-landen	442	1861	3353	4221
waaronder				
Polen	190	1169	2581	3347
vm Tsjecho-Slowakije	30	196	289	286
Hongarije	65	175	163	189
Baltische Staten	21	86	106	104
Roemenië	65	96	87	106
Bulgarije	71	130	126	188
Nederland	47.444	57.107	65.706	73.351
totaal	58.131	69.906	80.650	90.113

Bron: KvK, Startersprofiel 2006

Wanneer we kijken naar de totale aantallen Poolse ondernemers (tabel 6.7) zien we dat er in totaal per 1 januari 2007 ruim 7.100 Poolse ondernemers in Nederland zijn. Ten opzichte van het totaal aantal ondernemers van bijna 1 miljoen is dat een beperkt percentage (0,7%). Veruit de meeste Poolse zelfstandigen werken in de bouw (59%). Daarnaast zijn er relatief veel Poolse zelfstandigen werkzaam in de landbouw (9,3%) en in de facilitaire dienstverlening (8,3%) zoals schoonmaakbedrijven, uitzendbureaus en automatisering.

Tabel 6.7: Gevestigde ondernemers naar nationaliteit en economische activiteit per 2007

Sector	Polen		totaal	
	N	%	N	%
Landbouw	659	9,3	43.418	4,5
Industrie	405	5,7	59.844	6,2
Bouw	4.197	59,1	117.556	12,1
Groothandel	315	4,4	92.751	9,6
Detailhandel	221	3,1	155.367	16,0
Horeca	64	0,9	60.037	6,2
Vervoer	81	1,1	42.232	4,3
Financiën	9	0,1	20.603	2,1
Adviesdiensten	192	2,7	137.392	14,1
Facilitaire diensten	589	8,3	95.948	9,9
Persoonlijke diensten	313	4,4	105.923	10,9
Algemene diensten	58	0,8	40.024	4,1
Totaal	7.103	100,0	971.095	100,0

Bron: KVK, ondernemersprofiel, 2007

Uit de interviews met de informanten blijkt dat het hoge aandeel van Poolse zelfstandige ondernemers toe te schrijven is aan twee factoren: enerzijds de ondernemingsgeest van de Polen, anderzijds, zoals al aangegeven is, het omzeilen van de tewerkstellingsvergunning die 1 mei 2007 verplicht was voor Poolse arbeidsmigranten.

De Polen zijn in vergelijking met andere groepen eerder geneigd een eigen onderneming te starten. Een informant geeft aan dit merkwaardig te vinden, omdat het gedurende het communistische regime in Polen niet mogelijk was om zelfstandig ondernemer te zijn. Dat is pas sinds de invoering van het democratische stelsel in 1990 mogelijk.

“Aan de ene kant zijn de Polen - dit geldt niet voor Tsjechen en Hongaren - handelaren. Ze hebben veel de neiging om het kunstje af te kijken en zelf te doen. Dus worden ze zelfstandig.” (r15)

“... tijdens de communistische tijden mocht je eigenlijk niet zelf ondernemen. En het ondernemen is in Polen sinds het communisme gevallen is, enorm toegenomen. (...) En de economische omstandigheden waren inderdaad zo dat er allemaal staatsbedrijven waren, weinig particuliere bedrijven, (...) en er waren heel veel succesverhalen. (...) en in Nederland kan je het ook proberen.” (r21)

Door zich als zelfstandige ondernemer, zelfstandige zonder personeel (zzp'er), te begeven op de Nederlandse arbeidsmarkt, was het voor arbeidsmigranten uit Polen tot 1 mei 2007 niet nodig om te beschikken over een tewerkstellingsvergunning. Volgens meerdere informanten is dit een belangrijke reden voor het grote aandeel van Poolse zelfstandige ondernemers in Nederland. Op deze wijze kunnen ondernemers vanuit het buitenland werk aannemen. Eén van de informanten vertelt dat er Nederlandse of Poolse ondernemers zijn die zeggen als zelfstandige zonder personeel in Polen gevestigd te zijn. Van daaruit nemen zij werk aan, en vervolgens sturen zij Poolse arbeiders naar Nederland om tegen een lage loon te werken als zelfstandige zonder personeel terwijl diegene wegens de taalbarrière niet zelfstandig kan werken.

“Een voorbeeld is een Pools, of een Nederlands bedrijf dat dan zogenaamd in Polen een kantoor heeft, die zeggen dan aannemer te zijn. (...) En dan krijg je de constructie: een zelfstandige zonder personeel. (...) Die nemen dan vanuit het Poolse recht een klus aan in Nederland, zijn dan zelfstandig ondernemer, sturen die Poolse mensen naar Nederland toe en die gaan dat werk dan uitvoeren voor €3 per uur. En ze weten wel dat wij hier een wetgeving hebben die zegt dat je tenminste de gangbare lonen moet betalen. Vanuit het buitenland kan je dan werk aannemen. Maar zelfstandige zonder personeel betekent dat hij zelfstandig zijn werk moet kunnen uitvoeren. Kom je in Nederland dan loop je weer tegen het taalprobleem aan. Dus op het bouwterrein zal een voorman zo'n man moeten begeleiden en de hiërarchie is dan dat die man onder de voorman valt. Hij kan het dus niet zelfstandig. Dus is geen zzp'er.” (r10)

Deze informant vermoedt dat de constructie van zelfstandige zonder personeel wellicht gebruikt wordt om belastingen te ontduiken. De loon die in Nederland verdiend wordt, wordt dan noch in Nederland noch in Polen aangegeven.

“Mijn gevoel zegt - maar ik heb daar geen bewijzen van - dat daar ook nog een belastingsysteem inzigt, wat volgens mij niet dekkend is, en een Pool die zich aanbiedt voor €9, incasseert bruto voor netto. Dan is het maar de vraag of ze in Polen weten dat hij hier werkt op die manier. En het is de vraag of het Nederlandse bedrijfsleven weet dat hij thuis niks afdraagt.” (r10)

Volgens een informant werkzaam in de uitzendbureaubranche is na het vervallen van de verplichte tewerkstellingsvergunning voor Polen het aantal Poolse zelfstandige ondernemers afgenomen. Wij hebben hier geen kwantitatieve gegevens over.

“Het is wel opmerkelijk dat het aantal zelfstandigen na het opengooien van de grenzen is afgenomen omdat het niet meer nodig was om zelfstandige te zijn om hierheen te komen.” (r15)

6.2.6 Integratie

Over de integratie van (tijdelijke) arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten zijn geen kwantitatieve gegevens voorhanden. In kwalitatieve zin is wel de nodige informatie beschikbaar.

Op de werkvloer

In een grootschalige evaluatie van het werknemersverkeer uit de MOE-landen (Ecorys 2006) worden in een aantal sectoren case studies verricht. In deze case studies wordt ook de sociaal-culturele integratie van arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten binnen een aantal economische sectoren aan de orde gesteld. Het algemene beeld dat hieruit ontstaat, is dat sociaal-culturele effecten binnen de sectoren vooralsnog beperkt zijn, onder andere omdat de aanwezige arbeidsmigranten in de meeste onderzochte sectoren op het moment dat het onderzoek werd uitgevoerd klein in aantal zijn. Het arbeidsethos van de arbeidsmigranten wordt zeer hoog gewaardeerd. Ook concludeert men dat arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten meestal in groepjes werken en zich niet of nauwelijks ophouden met de Nederlandse arbeidskrachten. Over migranten in de bouwsector wordt gesteld:

“Omdat het aantal aanwezige arbeidsmigranten uit MOE-landen –in de bouw- relatief klein is, zijn de sociaal-culturele effecten die dit teweegbrengt vooralsnog beperkt. Evenals in andere sectoren blijkt dat arbeidsmigranten meestal in groepjes werken en zich niet of nauwelijks ophouden met de Nederlandse arbeidskrachten op een bouwplaats. Nederlandse arbeidskrachten voelen zich volgens Bouwend Nederland niet bedreigd door de aanwezigheid van arbeidsmigranten.” (Ecorys 2006: 152)

Over arbeidsmigranten in de land- en tuinbouw staat in het onderzoek van Ecorys:

“Het zijn voornamelijk Poolse arbeidsmigranten die werkzaam zijn in de agrarische sector. Hun arbeidsethos wordt door werkgevers zeer geprezen. Volgens Ter Beek et al. (2005) zijn werkgevers zelfs bereid om hier extra voor te betalen. “Een Pool is er tenminste en hij toont inzet”, zo luidt de redenering. Het is niet verwonderlijk dat de Poolse taal, gewoontes en gebruiken een steeds belangrijkere rol spelen op de werkvloer in agrarische bedrijven. Tot problemen leidt dit echter niet. Steeds meer werkgevers in de sector volgen cursussen om zich in de Poolse taal verstaanbaar te maken. Arbeidsmigranten werken meestal in groepjes en zonderen zich af van

Nederlandse collega's. Er is weinig sprake van samenwerking en integratie tussen Nederlandse en Poolse arbeidskrachten." (Ecorys 2006: 156)

Over arbeidsmigranten in de uitzendbranche wordt gesteld:

"In sectoren met veel laaggeschoolde arbeid wordt op de werkvloer steeds meer Pools gesproken en zijn Poolse gewoontes en gebruiken gemeengoed geworden. Nederlandse werkgevers waarderen in sterke mate de arbeidsmoraal van de Poolse uitzendkrachten. Er is door meerdere respondenten gewezen op de problematiek rondom huisvesting van uitzendkrachten uit MOE-landen in Nederland." (Ecorys 2006: 167)

Een informant uit de uitzendbureaubranche geeft aan dat er tijdelijke arbeidsmigranten zijn die over een goed arbeidsethos beschikken. Hij vertelt bijvoorbeeld dat sommige bedrijven zulke positieve ervaringen gehad hebben met bepaalde tijdelijke arbeidsmigranten dat ze specifiek om hen vragen wanneer ze weer tijdelijke arbeiders nodig hebben. Toch heeft deze informant ook ervaringen met arbeidsmigranten die zonder dat te melden niet op komen dagen op het werk. Tevens ziet hij dat de jongere arbeiders bereid zijn voor heel weinig geld van werkgever te veranderen. Volgens deze informant is er een duidelijk verschil tussen het voormalige Oostblok en West-Europa wat betreft de omgang met regels omtrent arbeid.

"Onder de jongeren is wel heel veel job-hopping. Die gaan echt voor een dubbeltje weer naar de volgende. Uiteindelijk zijn ze dan weer uitgerangeerd en dan is het klaar." (r10)

"Maar er zit wel echt een cultuurverschil tussen het voormalige Oostblok en het Westen. (...) Mensen die het niet zo nauw nemen met de regelgeving. Elke week zitten wij daar boven op: besprekingen, informeren, begeleiden. Je hebt dan een groep mensen die opeens massaal besluit om op maandagochtend niet naar het werk te gaan. Gewoon spontaan, zonder enige melding vooraf. (...) Je neemt werk aan en je moet gewoon verschijnen op je werk, tenzij je ziek bent, dan meld je dat. Dat kan in Polen niet en in Nederland al helemaal niet. (...) Ze hebben dan een kater of zin in een dagje vrij, beetje vakantie vieren." (r10)

In de samenleving

Hoewel veel economische studies en de officiële reacties van de Nederlandse overheid grotendeels positief zijn over de arbeidsmigratie uit de Oost-Europese EU-landen, lijkt de integratie van arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten in de Nederlandse samenleving nog enigszins achter te blijven.

Met name bij de lokale overheden leidt dit tot de nodige zorgen over de integratie van deze arbeidsmigranten in de Nederlandse samenleving. In december 2007 werd in Rotterdam een grote conferentie georganiseerd die

werd bezocht door een groot aantal gemeenten waar veel arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen wonen. De bijeenkomst had als doel de sociale problemen te bespreken die worden veroorzaakt door de grote instroom van deze migranten in bepaalde gemeenten. Een aantal problemen werd daarbij specifiek aan de orde gesteld:

- Poolse arbeidsmigranten zijn vaak onvoldoende verzekerd om gebruik te kunnen maken van de Nederlandse zorgstelsel;
- Een toenemende aantal Poolse kinderen stroomt in op Nederlandse scholen in bepaalde buurten, maar spreken niet of nauwelijks Nederlands en belasten daarmee de toch al overbelaste scholen nog eens extra;
- Poolse volwassenen veroorzaken irritaties (vaak als gevolg van overmatig alcoholgebruik) in specifieke Nederlandse (achterstands) buurten.

Tijdens de gesprekken met de sleutelinformanten zijn de laatste twee hierboven genoemde onderwerpen aangekaart. Volgens enkele sleutelinformanten uit Rotterdam en Den Haag zien zij de laatste jaren steeds meer Oost-Europese gezinnen met kinderen naar Nederland komen. Dat stelt de betreffende scholen en gemeentes voor nieuwe uitdagingen. Daarbij wordt met name gedoeld op het verzorgen van onderwijs voor deze nieuwe leerlingen. In hoofdstuk 8 wordt meer aandacht aan dit onderwerp besteed.

“Maar wij zien sinds 1 mei [2007, Risbo] steeds meer gezinnen met kinderen komen. Die kinderen worden aangeboden op de scholen in Nederland, spreken geen woord Nederlands. Dat kost dan weer geld, want er moet weer een extra docent komen, enzovoort, enzovoort.” (r10)

“De laatste jaren zie je ook gezinnen die uit Polen komen. De kinderen hiervan hebben extra taalles nodig en komen in zogenaamde schakelklassen te zitten. Rotterdam had al een groep die de Nederlandse taal niet zo machtig was. Hier bovenop komt dan nog eens een groepje. Nu heeft Rotterdam al ervaring hiermee, maar er zullen ook gemeentes zijn die hier minder ervaring mee hebben, met zaken zoals schakelklassen. In Rotterdam hebben we scholen die specifiek daarvoor uitgerust zijn. Je ziet wel dat sommige scholen vol raken.” (r18)

Tijdens de interviews geven meerdere sleutelinformanten, werkzaam bij de gemeente Rotterdam, bij een woningcorporatie of in de uitzendbureaubranche, aan dat zij vinden dat het imago van de dronken overlastveroorzakende Pool erg overtrokken is. Uit de interviews blijkt dat er wel degelijk sprake is van, voor Nederlandse begrip, overmatig drinken. Maar het gaat hoogstwaarschijnlijk om een minderheid die wegens

alcoholconsumptie overlast veroorzaakt. Hierdoor wordt er een verkeerd beeld geschetst van de Oost-Europese tijdelijke arbeidsmigrant.

“Als ik spreek over onze mensen [die voor dit uitzendbureau werken, Risbo], hebben wij alleen maar positieve ervaringen. We moeten een keer van dat negatieve verhaal af. Want als een Pool een keer tegen een boom aanrijdt of tegen iemand anders, dan komt dat met grote letters in de Telegraaf. Onze ervaring met Polen is alleen maar positief. Het zijn goede mensen. En natuurlijk is er wel eens wat gebeurd in die vier jaar tijd. Ik had dan die twee mensen waar ik het al over had. Die hebben gestolen en gedronken en die heb ik dan naar huis gestuurd.” (r10)

“De Pool heeft een heel slechte reputatie. Ik vind die absoluut niet terecht. (...) Het drankverbruik lijkt veel en vooral in het weekend. (...) maar dan denk ik aan mijn buurman en die drinkt veel meer dan alle Polen samen.” (r20)

“Als een dronken Pool een lantaarnpaal aanrijdt, dan staat dat in de krant. Als een student dat doet, staat dat niet in de krant. Alle uitwassen staan erin. (...) Als je de pers moet geloven doet deze groep wel veel meer overlast.” (r18)

Volgens een informant uit de uitzendbureaubranche is overdadig alcoholgebruik en nieuwsgierigheid naar softdrugs, vooral een probleem dat zich onder de jongere uitzendkrachten voordoet:

“Nou je hebt sowieso heel veel drinkers erbij. (...) De oudere mensen daar heb je geen last van. Die doen gewoon hun werk en ze kopen een tv en leuke dvd's of lezen een boek. Maar die mannen rond de 25 die willen nog wel eens wat gaan proberen bij de coffeeshop.” (r10)

Volgens een andere informant heeft het 'problematiseren' van het alcoholgebruik door Oost-Europeanen ook te maken met het cultuurverschil met Nederland.

“Het is normaal dat door de week tot 's avonds laat bier gedronken wordt. Dit soort verschillen heb je ook met Duitsland. In Nederland kennen we dat niet meer.” (r15)

Een andere informant, werkzaam bij de overheid, legt uit dat de tijdelijke arbeidsmigranten hier zijn om geld te verdienen wat ze vervolgens mee terug willen nemen naar hun land van herkomst. Daardoor kunnen zij niet veel geld uitgeven in Nederland wat erin resulteert dat zij weinig mogelijkheden tot recreatie hebben. Hierdoor neemt het alcoholgebruik toe waardoor de kans op het veroorzaken van overlast vergroot wordt.

“Dan komen ze naar Nederland. Die mensen hebben niet veel geld. Dat geld wat ze in Nederland verdienen, sparen ze voor als ze terug gaan. Hierdoor hebben mensen niet veel geld om te recreëren, waardoor ze veel alcohol nuttigen. Het

Tijdelijke en irreguliere migratie

alcoholgebruik zorgt dan weer voor overlast. Ze vervelen zich en hebben niet echt een sociaal leven in het ontvangende land en dat leidt tot toename van alcoholgebruik en overlast.” (r27)

Taal

Doordat de tijdelijke arbeidsmigranten naar Nederland komen met het doel gedurende een beperkte periode hier te werken en vervolgens weer terug te keren, steken zij weinig tijd in het leren van de Nederlandse taal, in het kennis maken met de Nederlandse cultuur en in het onderhouden van sociale contacten met de Nederlandse bevolking. Wel blijkt uit enkele interviews dat de tijdelijke migranten vaak Duits of Engels spreken, waardoor bijvoorbeeld de Nederlandse werkgevers met hen kunnen communiceren. Eén informant vergelijkt de instelling van de tijdelijke arbeidsmigranten met die van vakantiegangers.

“Je hebt ook een groep die hier komt voor drie maanden. Die wonen in Rotterdam en werken in het Westland. Die hebben hun eigen leven. Die werken en hebben veel contact met het thuisfront. Die zullen veel minder deelnemen aan het sociale leven. Ze spreken amper Engels of Nederlands. Die integreren ook niet veel. Dit geldt ook voor mensen die vanuit Nederland naar Frankrijk of Spanje op vakantie gaan. Die hebben dan ook te maken met allerlei praktische problemen.” (r18)

“Voor de mensen die via uitzendbureaus werken is het helemaal moeilijk [om de Nederlandse taal te leren, Risbo]. Die mensen komen hier en wonen alleen maar met Polen en werken alleen maar met Polen. Dan is het heel moeilijk om Nederlands te leren. Alleen in de supermarkt, als ze brood halen kunnen ze ‘bedankt’ zeggen.” (r25)

Volgens een informant zouden Polen wel de Nederlandse taal leren als ze zich hier voor langere periode zouden vestigen. Volgens een andere informant uit de uitzendbureaubranche zijn de hoogopgeleide tijdelijke migranten eerder geneigd om de Nederlandse taal te leren, maar dat hangt er mede mee samen dat zij hier voor een langere periode verblijven dan de ongeschoolde arbeiders.

“En kijk, als die mensen een vast beroep hebben, dan zullen ze hier blijven. En dan gaan ze wel Nederlands leren, hoor. Een Pool wil dat wel, maar niet voor zo'n korte tijd.” (r10)

“De ongeschoolde arbeiders zijn hier toch maar drie maanden. Dan heeft het niet veel zin om in zulke sociale dingen te investeren als ze hier toch maar drie maanden zijn. De groep die hoogopgeleid is, heeft veel meer bereidheid om kennis te maken met de mensen en de cultuur in Nederland.” (r15)

Normen en waarden

Het uitvoeren van onderzoek naar normen en waarden van een etnische groep heeft per definitie tot gevolg dat generalisaties worden gemaakt waarbij een grote groep van individuen over één kam wordt geschoren. Het is dikwijls lastig om te bepalen wanneer een gedrag of perceptie cultureel bepaald is, en derhalve als een norm of waarde beschouwd kan worden, en wanneer het gerelateerd is aan persoonlijke kenmerken van individuen. Deze taak wordt vele malen gecompliceerder wanneer men zich buigt over de normen en waarden van mensen uit verscheidene landen of zelfs van meerdere etnische groepen die hetzelfde land van origine hebben. De groep Oost-Europeanen omvat meerdere landen en talrijke etnische groepen. Desondanks wordt er hier aandacht besteed aan de normen en waarden van Oost-Europese tijdelijke migranten die in Nederland verblijven. Tijdens het lezen is het zaak zich bewust te zijn van bovenstaande uiteenzetting.

Veel van wat de sleutelpersonen in onze interviews over waarden en normen zeggen, geldt voor zowel de permanente als de tijdelijke arbeidsmigranten (zie ook hoofdstuk 5). Zo komen de waarden en normen van Oost-Europeanen en Nederlanders grotendeels met elkaar overeen, bestaan er verschillen, maar kan er niet gesproken worden van een kloof tussen culturen. Dit komt volgens de informanten met name door de gedeelde religie, het christendom, en door de gemeenschappelijke geschiedenis.

Een voorbeeld van een verschil heeft betrekking op de mate waarin de Oost-Europese arbeidsmigranten religieus zijn. In vergelijking tot de autochtone Nederlandse gemeenschap hechten zij meer waarde aan hun geloof en praktiseren dit vaker.

“Wij hebben momenteel meer seizoensarbeiders in de kerk dan vaste bewoners van Nederland. Ik denk dat 75 procent van de kerkgangers tijdelijke parochianen zijn.” (r8)

Een ander voorbeeld van een verschil heeft betrekking op emancipatie. Volgens een informant heerst in Oost Europa in hogere mate de traditionele man-vrouw rolverdeling dan in Nederland. Andere informanten geven aan dat de emancipatie van Oost-Europese vrouwen juist verder gevorderd is dan van autochtone vrouwen. De vrouwen zijn van huis uit meer gewend om te participeren op de arbeidsmarkt. (zie ook hoofdstuk 5).

“Ik denk dat er wel belangrijke verschillen zitten tussen het voormalige Oostblok en het Westen. (...) Daar heb je nog meer het traditionele gezinspatroon. De vrouw is voor de kinderen en de keuken en de man is de

Tijdelijke en irreguliere migratie

jager en gaat dus geld verdienen. Ik denk dat een Pool hetzelfde is als mijn opa vroeger. Als hij thuiskomt: op de bank ploffen, flesje bier pakken en wachten tot het eten klaar is. De gelijkwaardigheid tussen man en vrouw die we hier hebben is daar nog niet zo ingeburgerd.” (r10)

Een andere informant geeft aan dat hij ziet dat de jongere generatie veel meer 'verwesterd' is waardoor zij zich makkelijker aanpassen in Nederland.

“De jongeren zijn heel westers (...) Ze hebben een redelijke scholing gehad. Ze spreken Engels of Duits. Ze kijken naar MTV. Ze zijn heel erg gericht op het westerse. Ze passen zich ook heel makkelijk aan hier.” (r15)

6.2.7 Wonen

Het belangrijkste punt op de agenda van de conferentie eind 2007 in Rotterdam (zie paragraaf 6.2.6) betrof de huisvesting van de tijdelijke arbeidsmigranten. Uit onderzoek van Pool (2003) bleek al dat juist huisvesting een probleem vormt bij de toename van legaal tewerkgestelde Polen met een Duits paspoort. Nu, ruim vijf jaar later, lijken deze problemen met de grote toename van het aantal arbeidsmigranten sterk te zijn toegenomen en kampen met name gemeenten in de buurt van arbeidsintensieve land- en tuinbouwbedrijven met grote problemen op het gebied van huisvesting van de arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen. Met name de grote steden signaleren grote problemen in achterstandswijken waar een groot deel van de (veelal niet-westerse allochtone bevolking) al nauwelijks Nederlands spreekt en slecht is geïntegreerd.

Officieel zijn werkgevers in principe verantwoordelijk voor een adequate huisvesting van tijdelijke werknemers die bij hen in dienst zijn. De gemeente is toezichthouder en daarmee eerst verantwoordelijk voor controle en handhaving. De omvang en aard van de meldingen die bij gemeenten binnenkomen, tonen aan dat de huisvestingsproblematiek soms ernstig is (Van den Berg et al. 2007). Een informant van de gemeente Rotterdam vertelt over die overlast:

“Situaties van over-bewoning en illegale kamerverhuur. En dat gaat er niet zo zeer om dat het MOE-landers zijn, maar ook meer ... Kijk, het levert gewoon een hoge druk op de leefbaarheid en het gevoel van veiligheid in zo'n buurt. Je moet je voorstellen dat in een drie- of vierkamerwoning, bedoeld voor een gezin van maximaal vijf, zes personen, nu ineens zeven, acht personen wonen zonder dat die wat met elkaar te maken hebben. Dat zijn natuurlijk allemaal verschillende individuen die allemaal hun eigen vuil produceren, allemaal vaak met hun eigen auto komen, dus het levert gewoon extra druk op de buurt en dan met name op de veiligheid. Ze produceren ook wat meer geluid, zijn vaak mensen die vaak 's ochtends vroeg naar hun werk gaan, lopen over de trappen 's ochtends vroeg

en 's avonds laat, noem maar op. Vuil buiten zetten. Ja, en deze mensen hebben natuurlijk ook veel minder binding met de buurt zelf. Ze verblijven er maximaal vier maanden en vertrekken dan weer en vaak nog korter.” (r13)

Volgens gemeentes en de georganiseerde uitzendbranche zijn malafide uitzendbureaus voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de problemen omdat zij geen of hele slechte voorzieningen treffen voor hun werknemers op het gebied van huisvesting. Een informant zegt hier het volgende over:

“En dat zijn niet de Polen die het probleem zijn, maar de uitzendbureaus. (...) Het zijn niet de Polen die ervoor kiezen om ergens illegaal te wonen. Het zijn de uitzendbureaus die ze illegaal in huizen zetten. Wat uitzendbureaus doen: die regelen, ritselen wat met huiseigenaren. Veel met, wat zal ik zeggen, Turken, Surinamers, grote huisjesmelkers, die voor een maand, twee maanden een huis beschikbaar stellen. En dan stoppen ze er acht Polen in. En daar zijn die Polen ook niet blij mee. Het allerergste is dat ze ook nog gedwongen worden daar te wonen. De huisvestingskosten worden afgetrokken van hun inkomen, dus daarmee worden ze ook uitgebuit en uiteindelijk moeten ze voor een lager loon werken.” (r12)

Het gevolg is dat sommige tijdelijke werknemers wonen in overbevolkte slaaphuizen, schuren met geen of gebrekkige sanitaire voorzieningen en in gebouwen die niet voldoen aan de brandveiligheidsvoorschriften. De inadequate huisvesting en de concentratie van arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen in specifieke wijken met goedkope en door huismelkers beheerde woningen leiden daarmee mogelijk tot een verdere verloedering van de toch al achtergestelde buurten.

Voor de steden Rotterdam en Den Haag kampen met veel Oost-Europese nieuwkomers. Een informant uit Den Haag geeft aan dat veel van de arbeidsmigranten slechts voor enkele maanden komen en niet via de woningcorporatie een woning zoeken, maar veelal via het illegale circuit.

“Wij hebben vooral te maken met seizoensarbeiders in de regio die dan in Den Haag onderdak komen zoeken. Dat gaat dan om short stay onderdak, dus niet onderdak voor een langere periode via een woningcorporatie. Die komen dan al snel terecht in het circuit van illegale huisjesmelkers.” (r4)

Een andere informant van de gemeente Den Haag geeft een schatting van het percentage dat in illegale huisvesting woont:

“Wat we over het algemeen in Den Haag zien is dat Oost-Europeanen huisvesting vinden in illegale woonsituaties, illegale kamerverhuur, illegale pensions en dat soort dingen. (...) Het is moeilijk om een schatting te maken (...) maar, zeg maar met de natte vinger schat ik dat circa 40-45 procent van de MOE-landers die in illegale woonsituaties gehuisvest zijn. (...) Ze vestigen zich toch met name in de kwetsbare gebieden waar veel particuliere woningen staan.

Tijdelijke en irreguliere migratie

Een goedkope voorraad, en die goedkope voorraad is ook heel snel te gebruiken door ja, vaak toch huisjesmelkers die deze verhuren in kamers of zelfs bedden verhuren." (r13)

Gezien de problemen die de komst van Oost-Europeanen in sommige wijken versterken, heeft de gemeente Den Haag in sommige wijken een stop op de kamerverhuur gezet. De gemeente Rotterdam heeft "de Rotterdamwet" ingevoerd om de toestroom van kansarmen in achterstandbuurten tijdelijk te beperken.

"Ja, je ziet ze [de Oost-Europeanen, Risbo] in goedkopere wijken. Dat zijn juist wijken die wij kwetsbaar vinden. Daar is ook de Rotterdamwet van toepassing. Daar willen wij deze mensen dan ook liever niet huisvesten. We willen de sociale en culturele structuren ook terug in deze wijken. Dan maken wij ook "no go areas" van deze wijken." (r18)

In verschillende steden, zoals in Rotterdam, Den Haag en Dordrecht worden er door de gemeente en corporaties naar andere oplossingen voor het huisvestingsprobleem gezocht. De informanten noemen enkele voorbeelden, zoals het opzetten van speciale projecten voor tijdelijke migranten waarbij intensief samengewerkt wordt tussen gemeentes, woningcorporaties en uitzendbureaus om extra woonruimte te creëren. Ook probeert men het huisvestingsprobleem het hoofd te bieden door het neerzetten van containerwoningen, het intensiveren van controle van woningen, en door het inzetten van woningen die op de lijst staan om gesloopt te worden of een lange leegstand hebben voor tijdelijke verhuur aan arbeidsmigranten. Een sleutelpersoon werkzaam bij een woningcorporatie vertelt over de voordelen van dit laatste project:

"Iedereen heeft ook recht op een woning. Het mes snijdt ook aan twee kanten. De huizen blijven bewoond. Anders krijg je ook beplante woningen. Mensen gaan anders inbreken. Vaak komen er nieuwbouwwoningen in de wijken waar uiteindelijk gesloopt wordt, maar de winkeliers hebben dan in de tussentijd geen bestaansrecht. In dit geval kunnen ze in de tussentijd nog hun bestaansrecht behouden. De twee flats hebben in totaal ongeveer honderd appartementen. Het is uiteindelijk de bedoeling dat daar nieuwbouwhuizen komen. Er zou ook een nieuwe Albert Heijn komen, die had in de tussentijd geen bestaansrecht. In dit geval gaan de Polen voor hun dagelijkse boodschappen toch naar de Albert Heijn. Je hebt ook zo oren en ogen in de wijk. (...) Ik sta heel erg achter dit concept." (r20)

Deze informant geeft ook aan weinig klachten binnen te krijgen over Oost-Europeanen. De enige serieuze klacht die zij krijgt van de wijkbewoners gaat over de plaatsing van de auto's van de tijdelijke arbeidsmigranten. Door de toename van het aantal auto's van Oost-Europeanen werkzaam via

detacheringbureaus kunnen de vaste wijkbewoners hun auto niet meer voor hun deur parkeren.

6.2.8 Redenen van migratie

Ut de interviews blijkt dat de voornaamste reden voor tijdelijke arbeidsmigranten om naar Nederland te komen economisch van aard is. Vanwege de hogere lonen willen zij hier tijdelijk werken om het gespaarde geld vervolgens mee terug te nemen. Volgens enkele informanten investeren zij hun gespaarde geld in een studie of in een huis, of ze gebruiken het om in hun onderhoud te voorzien.

Ook blijkt uit verschillende interviews dat veel tijdelijke arbeidsmigranten herhaaldelijk naar Nederland komen om tijdelijk te werken. Met andere woorden, ze komen hier een aantal maanden werken, gaan vervolgens terug om na een tijdje weer naar Nederland te komen om te werken.

Volgens een informant van Poolse afkomst is een kenmerk van Polen dat ze sneller risico's nemen. Zij durven de onzekerheid die gemoeid gaat met het vertrekken naar een onbekend land eerder aan. Wat tevens een rol speelt, is de behoefte van de Nederlandse arbeidsmarkt. Enerzijds is er sprake van lage werkloosheid en anderzijds heeft het Nederlandse bedrijfsleven in toenemende mate behoefte aan vakmensen, zoals lassers, elektriciens en stukadoors. Daardoor kunnen tijdelijke arbeidsmigranten uit Oost-Europa in Nederland werk vinden. Daarnaast zien Nederlandse werkgevers de voordelen in van de flexibele arbeidsinstelling van de tijdelijke Poolse arbeidsmigranten.

"Dit zijn mensen die komen om conjuncturele behoeftes op de arbeidsmarkt komen bevredigen. Of dit nou komt door het seizoen of met de vraag van een bepaald vorm van bedrijvigheid. De vraag en aanbod komen dan heel makkelijk bij elkaar." (r22)

"Er is lage werkloosheid, dus het betekent dat er arbeidskrachten nodig zijn. De economie groeit. Het tweede is dat die mensen op verschillende uren beschikbaar zijn zoals zaterdagavond, want ze hebben toch geen gezin hier. Het derde is - natuurlijk is dit steeds meer in toenemende mate - dat het vakmensen zijn. Mensen uit het buitenland hebben vakkennis." (r15)

"Daarnaast is het voor werkgevers ook heel interessant. Terwijl een tijdelijk contract in Nederland een veel minder aantrekkelijke positie is voor zowel de autochtonen als de allochtonen. Je hebt veel liever een vaste aanstelling of dan maar een uitkering, in plaats van een knipperlicht effect. (...) Dat doen mensen in het algemeen liever niet. Over het algemeen is de Oost-Europeaan daar minder kritisch over." (r10)

Een informant uit de uitzendbureaubranche geeft aan dat alhoewel de algemene gedachte is dat Poolse tijdelijke arbeidsmigranten goedkoper zijn dan Nederlandse, dit in ieder geval voor de legale uitzendbureaus niet het geval is. Echter vanwege hierboven genoemde behoeftes van de arbeidsmarkt en kenmerken van Poolse tijdelijke arbeidsmigranten, zijn zij aantrekkelijk voor het Nederlandse bedrijfsleven.

“Ze hebben het over goedkope Polen, maar in principe kosten alle uitzendkrachten evenveel, want die mensen moeten worden begeleid en hebben huisvesting nodig. Dat zijn gewoon uren. ‘Goedkope Polen’, dat kan niet.” (r15)

Nederland moet niet alleen concurreren met de Oost-Europese herkomstlanden om de Oost-Europese arbeiders, maar ook met andere Europese landen. In sommige EU-landen zoals in Scandinavië, Duitsland en Groot-Brittannië liggen de lonen hoger. Daarnaast schijnt dat Nederland in Polen de reputatie heeft de Polen belachelijk te maken en kampen Nederlandse uitzendbureaus met het imago werknemers slecht te behandelen. Ook vertellen enkele informanten van Poolse afkomst dat er tijdelijke arbeidsmigranten zijn die in verschillende Europese landen werken of zelfs door heel Europa reizen op zoek naar werk.

“Als Europa geen nieuwe werkplaatsen opent, is er grote concurrentie. In bijvoorbeeld Groot-Brittannië en Ierland zijn er 1,5 miljoen nieuwe Poolse migranten, omdat het salaris veel hoger is dan in Nederland. Als iemand hard wil werken is het voor hem beter om naar Groot-Brittannië of Ierland te gaan voor wat meer dan 5 euro per uur. Meestal zijn in Nederland de salarissen heel laag, net of het slaven zijn. (...) Een Nederlander op hetzelfde niveau krijgt vaak drie of vier keer meer dan een Pool. Ik zie de laatste maanden dat steeds meer Polen willen emigreren van Nederland naar andere landen. Gisteren heb ik een Pools gezin op bezoek gehad, dat naar Noorwegen gaat voor een eenjarig contract. Hij krijgt daar voor hetzelfde werk veel meer dan in Nederland.” (r8)

“Sommige mensen reizen rond. Zoals een paar maanden in Nederland blijven, in Engeland, Ierland en dan naar een ander land. Vervolgens komen ze weer terug naar Nederland. Veel jonge mensen tot 25 jaar leven op deze manier. Ze werken door heel Europa. Tachtig procent van de mensen die werken in het buitenland, hebben een tijdelijk contract in Polen.” (r24)

Een opvallend kenmerk is volgens een informant dat bijvoorbeeld Polen veel minder risicomijdend zijn en meer improvisatietalent hebben, terwijl Nederlanders meer planmatig en strak georganiseerd te werk gaan. Dit is volgens deze informant een van de redenen waarom er zo veel Polen tijdelijk naar een ander land vertrekken.

“Nederlanders zijn controlefreaks. Ze willen alles plannen en bedenken, omdat Nederlanders niet met risico om kunnen gaan. Nederlanders zijn risicomijders, terwijl Polen risiconemers zijn. Voor Polen is het geen enkel punt om even naar Nederland te komen. Een Nederlander zou zich lang van te voren verdiepen in de hele omgeving en in het land. Plussen en minnen tegen elkaar opwegen om zo tot een conclusie te komen. Een Pool die doet dat niet. Hij hoort en denkt: ‘dat is leuk. Een collega, tante of een vriendje die het daar goed heeft gedaan. Dus ik ga ook! We zien het wel!’ Dit is wat dat betreft het voordeel van risico durven nemen. Het belemmert ze niet. Ik vind dit ook wel een asset van Polen, dat ze het risico durven te nemen.” (r14)

6.2.9 Toekomstperspectief verblijf in Nederland

Tijdens de interviews met de sleutelinformanten is hen gevraagd of zij denken dat de tijdelijke arbeidsmigranten de intentie hebben zich permanent in Nederland te vestigen. Volgens meerdere informanten komt voornamelijk het overgrote deel van de tijdelijke arbeidsmigranten voor een beperkte periode naar Nederland, vaak voor een paar maanden. Zij komen hier om binnen korte tijd veel te werken om zoveel mogelijk geld te sparen wat zij vervolgens weer mee terug kunnen nemen naar het land van herkomst. In het geval van gezinnen komen vaak één of beide ouders naar Nederland terwijl de kinderen achter blijven. Door te pendelen kunnen de tijdelijke arbeidsmigranten meer geld verdienen zonder hun *“levensmiddelpunt te veranderen”* (r22), zoals een informant aangeeft.

“... een medewerker van ons bedrijf. Die geeft heel goed aan, ik werk twee, drie seizoenen in Nederland heel veel uren. En dan ga ik terug. Ik heb een universitaire studie, ik begin een eigen bedrijf en ik bouw het huis van mijn moeder af. Dus de intentie ligt dan niet om hier te blijven.” (r10)

Bovendien geeft een informant aan dat hij steeds meer Poolse tijdelijke arbeidsmigranten ziet vertrekken naar andere EU-landen omdat daar de omstandigheden beter zijn.

“Ik zie de laatste maanden dat steeds meer Polen willen emigreren van Nederland naar andere landen. Gisteren heb ik een Pools gezin op bezoek gehad, dat naar Noorwegen gaat voor een eenjarig contract. Hij krijgt daar voor hetzelfde werk veel meer dan in Nederland.” (r8)

Enkele informanten zien het aantal dat de intentie heeft om zich in Nederland te vestigen toenemen hoewel het nog om kleine aantallen gaat.

“... in 99 procent van de gevallen die wij kennen, willen ze geld sparen en dan weer terug gaan. (...) Maar je ziet het gewoon omdraaien. (...) En we zien ook dat allemaal mensen zich gaan vestigen in Nederland. Dat neemt toe. (...) Bij onze mensen [uitzendkrachten, Risbo] is dat nog niet aan de orde. Maar we

Tijdelijke en irreguliere migratie

hebben natuurlijk voldoende contacten, dat zijn dan de broer, de zussen, de neven, de nichten, de ooms en tantes. We zien dus mensen zich vestigen. (...) Je merkt het ook aan de verkoop van woningen, dat die ook worden aangeboden aan Polen. (...) Als ze dan een huurhuis te pakken krijgen dan gaan ze daar met twee, drie gezinnen in. En proberen dan in Nederland te blijven.” (r10)

De informanten noemen een aantal redenen waarom de tijdelijke arbeidsmigranten zich voor langere periode hier zouden willen vestigen. Volgens een informant is het Nederlandse sociale stelsel een noemenswaardige reden.

“En omdat ons zekerheidsstelsel zo goed is, kunnen ze hier dan een beroep doen op alle zekerheden die er zijn. Zo trek je als een magneet steeds meer mensen aan. Het is hier allemaal aantrekkelijker dan thuis. Dat bewerkstelligt in mijn beleving de wens om zich hier te gaan vestigen.” (r10)

Volgens enkele informanten zijn het vooral de jongeren die geneigd zijn om zich hier te vestigen. De ouderen hebben al hun leven in het land van herkomst opgebouwd. Vanwege de economische groei in het land van herkomst en de sterke familiebanden denkt één informant dat maar een klein deel van de jongeren zich uiteindelijk in Nederland zal vestigen. Een informant van Poolse afkomst is van mening dat met name de jongere hoger opgeleiden en vakmensen voor langere periode in Nederland zullen willen blijven omdat zij momenteel in Nederland meer kans hebben om een geschikte baan te vinden. Volgens een andere informant van Poolse afkomst zullen de jongeren eerder geneigd zijn om zich in Nederland te vestigen vanwege de mogelijkheden tot zelfontwikkeling, de vrijheid en door de hogere salarissen hebben zij ook meer mogelijkheden tot recreatie.

“Dat komt omdat er twee categorieën zijn. Mensen boven de veertig die werkloos zijn geweest, komen hier en werken en hebben eigenlijk alles daar. En dan heb je mensen onder de dertig. Dat zijn de avonturiers. Die komen hier alleen en zijn heel westers. Bij die groep zie je de neiging om zich hier te vestigen. Vooral als ze hier een partner vinden (...) Dat aantal neemt ook toe. Het zal geen grote groep zijn uiteindelijk, omdat de familiebanden heel groot zijn en de economieën van de Oost-Europese landen natuurlijk ook hartstikke snel groeien, waardoor ze terug gaan.” (r15)

“Mensen met een hoge opleiding en mensen die vakspecialist zijn, die zullen blijven. Voor zulke mensen is het systeem in Nederland tien keer beter dan in Polen. (...) Dat zijn jongeren. (...) Die vinden de situatie hier beter dan in Polen.” (r24)

“De vrijheid is hier groter. (...) Je hebt meer ontwikkelingsmogelijkheden. In Polen ging je op je twintigste of tweeëntwintigste trouwen. Je had al twee kinderen. (...) Ik heb twee vrienden van een jaar of 28, 29. Die willen voor een weekje eventjes naar Turkije. Ze willen nog leuke dingen doen. Ze kunnen geld

verdienen. Ze kunnen zich meer dingen permitteren, dus het is makkelijker hier. Je gaat niet snel trouwen. Je gaat nog leuke dingen doen. Zulke mensen blijven hier, denk ik.” (r25)

De sleutelinformanten noemen ook redenen waarom de tijdelijke arbeidsmigranten terug willen gaan. Zoals hierboven al is vermeld, spelen de sterke familiebanden en de economische groei in Oost-Europese landen daarbij een rol. De economie in Polen, maar ook in andere Oost-Europese EU-lidstaten, is aan het verbeteren en de vooruitzichten zijn dat de werkgelegenheid in die landen zal groeien. Dit is een ontwikkeling die Turkije en Marokko niet doormaakten in de tijd dat veel gastarbeiders uit die landen besloten om zich hier te vestigen.

Bovendien geeft een respondent aan dat het EU-lidmaatschap maakt dat migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten niet perse hoeven te kiezen tussen teruggaan of in Nederland blijven waardoor heen en weer pendelen een gemakkelijke en realistische optie blijft. Dit was volgens de informant anders voor bijvoorbeeld de Marokkaanse en Turkse gastarbeiders.

“De Poolse economie is booming. Er is een groei van vijf procent. In Polen is er nu al tekort in bepaalde segmenten in de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld in de bouw. De lonen in Polen zijn flink gestegen. Dit gaat zich ook voortzetten, want de perspectieven van de Poolse economie zijn zeer goed. Dit wordt bepaald met name doordat Polen nu is toegetreden tot de Europese Unie. Wat Turkije en Marokko destijds niet hadden. Zij waren geen lid van de Europese Unie en hun economie ontwikkelde zich niet zo snel. Dat heeft zo aangehouden. Er zijn tachtig miljard structuurfondsen in Brussel die de komende vijf jaar naar Polen moeten komen voor infrastructuurprojecten. Dat betekent dat er meer werkgelegenheid zal ontstaan en er behoefte is aan mensen. De Poolse regering richt zich ook op terugkeerprogramma's. Alles duidt er op dat Polen in mindere mate naar Nederland zullen komen.” (r14)

“... iedereen dacht dat ze [klassieke gastarbeiders, Risbo] tijdelijk zouden blijven, maar die bleven dus heel permanent. Dat heeft alles te maken met het feit dat wij op een gegeven moment de deur dicht gooiden en zeiden dat als je nu naar Turkije gaat dan mag je er niet meer in. Dat soort politiek zorgt ervoor dat mensen eieren voor hun geld kiezen en hier blijven. Dat is bij de Oost-Europeanen geen issue. Ik denk dat daardoor de tijdelijkheid veel makkelijker realiteit zal zijn en blijven dan onder de klassieke gastarbeiders.” (r22)

Een informant van Poolse afkomst denkt dat de Polen die naar Nederland komen voor tijdelijk werk niet in staat zullen zijn om zich in Nederland staande te houden en daardoor terug zullen gaan naar hun land van herkomst.

“Vooral de mensen die hier werken door middel van bemiddelingsbureaus zullen niet weten hoe ze hier moeten overleven daarom zouden ze terug moeten naar Polen.” (r24)

Dezelfde informant vertelt dat de tijdelijke arbeidsmigranten hier zijn wegens economische redenen en dat zij het liefst in hun eigen land vertoeven. Zij zijn weliswaar met het hoofd hier maar met het hart in Polen. Een andere informant stemt daarmee in.

“Deze mensen werken hier, maar zijn met hun gedachten thuis. Die mensen zijn hier voor een bepaalde periode. Nu is het pure economische migratie.” (r24)
“Ze zitten met het hoofd in Nederland en met het hartje in Polen.” (r23)

6.3 Illegale migranten

Bovenstaande gegevens hebben voornamelijk betrekking op arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen die legaal naar Nederland zijn gekomen. Onderzoek naar in Nederland verblijvende illegale vreemdelingen (Engbersen et al. 1999, Engbersen et al. 2002, Leerkes et al. 2004) heeft aangetoond dat er voor de toetreding van deze landen tot de EU in 2004 substantiële aantallen Oost-Europese migranten in Nederland verbleven zonder dat zij beschikten over de noodzakelijke verblijfspapieren. Schattingen voor de periode 1997-2003 lieten zien dat het aantal migranten zonder geldige verblijfspapieren uit de Oost-Europese landen die nu tot de EU behoren steeg van 27.000 naar 70.000 in 2003. Onlangs is door Van der Heijden et al. (2006) een meer up to date schatting gemaakt. Door de uitbreiding van de EU per 2004 is het aantal illegale vreemdelingen uit Oost-Europa sterk afgenomen. Op basis van politieregistraties (PSH-V) van de handhaving van de vreemdelingenwet komen zij voor de periode april 2005 – april 2006 tot een schatting van 41.000 illegale West- en Oost-Europeanen. Specifiek over Oost-Europeanen doen zij geen uitspraken. Wel wordt een indicatie gegeven van het aantal illegale Bulgaren en Roemenen dat op het moment van de schatting nog geen deel uitmaakt van de EU. Deze komen uit op 15.000 respectievelijk 7.000. Als we deze schatting extrapoleren naar 2007 -in de situatie dat Roemenië en Bulgarije tot de EU zijn toegetreden maar voor arbeidsmigranten uit deze landen nog wel een tewerkstellingsvergunning nodig is- zou dat betekenen dat er in 2007 ongeveer 20.000 illegale migranten uit West- en Oost-Europa in Nederland verblijven.

6.3.1 **Illegale tewerkstelling**

Onderzoek van Regioplan (Groenewoud en Van Rij 2007) komt voor 2006 uit op een schatting van 86.250 tot 115.000 illegaal tewerkgestelde personen. Naar schatting is veertig à vijftig procent van de illegaal tewerkgestelde vreemdelingen afkomstig uit de acht MOE-landen: Estland, Letland, Litouwen, Polen, Slowakije, Tsjechië, Hongarije en Slovenië. Opgemerkt wordt dat het aantal illegale vreemdelingen in een land meestal groter is dan het aantal illegale arbeidskrachten, omdat niet alle illegale vreemdelingen werk hebben. Dit hoeft nu echter niet het geval te zijn. MOE-landers mochten, in de periode waar het onderzoek betrekking op heeft (2006), vrij in Nederland verblijven. Ze mochten alleen niet zonder tewerkstellingsvergunning aan het werk. Hierdoor worden ze niet geteld als illegale vreemdeling, maar als ze werk hebben zonder tewerkstellingsvergunning worden ze wel geteld als illegale arbeidskracht. In theorie kan de populatie van illegale vreemdelingen dus toch kleiner zijn dan de populatie van illegale arbeidskrachten.

Illegale migranten uit de voormalige Sovjet-Unie

Uit eerder onderzoek naar illegale migranten werd duidelijk dat er waarschijnlijk een substantieel aantal illegale migranten uit de voormalige Sovjet-Unie in Nederland woont.

Belangrijk is overigens om te onderkennen dat er geen strikte scheiding tussen legaal en illegaal in ons land verblijvende migranten gemaakt mag worden. De realiteit is eerder dat er sprake is van voortdurende overgangen tussen de ene status en de andere: mensen komen legaal het land binnen als toerist of als asielzoeker, maar blijven nadat hun tijdelijke verblijfsvergunning is verlopen of hun asielverzoek is afgewezen. Omgekeerd zijn er mogelijkheden om een illegaal verblijf te legaliseren, bijvoorbeeld door als illegale migrant een beroep te doen op de asielprocedure of door een huwelijk aan te gaan met iemand met de Nederlandse nationaliteit dan wel met een permanente verblijfsvergunning.

In gesprekken die we destijds voerden met sleutelpersonen werd ten aanzien van de illegale migranten uit de voormalige Sovjet-Unie gewezen op familieleden en vrienden van hier al langer verblijvende reguliere migranten. Het beeld dat wordt geschetst is dat van *overstayers*; mensen die hier vrienden of familieleden komen opzoeken en langer blijven dan hun visum formeel toestaat. In een enkel gesprek werd benadrukt dat het hier voor een deel gaat om mensen die een min of meer rondtrekkend bestaan leiden en van de ene kennis, vriend of familierelatie naar de andere trekken binnen West-Europa.

Verder zijn er ook illegale migranten als gevolg van internationale vrouwenhandel. Er is geen twijfel over dat er veel vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie via vrouwenhandel naar Nederland komen. Uit onderzoek naar de positie van slachtoffers van mensenhandel (Van Vianen et al. 2007) blijkt dat het uitermate moeilijk is om een valide schatting te maken van het aantal slachtoffers. Voor 2006 signaleerde de politie 3.000 vermoedelijke slachtoffers. In een derde van de gevallen werd geconstateerd dat het inderdaad een slachtoffer van mensenhandel betrof. Een deel hiervan is waarschijnlijk afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie. Onduidelijk is echter om hoeveel personen het gaat.

Joegoslaven

In het voorgaande is naar voren gekomen dat er ook sprake is van illegale Joegoslaven in Nederland. We zouden, in het geval van migranten uit voormalig Joegoslavië mogen veronderstellen dat het merendeel van de illegale migranten vooral in twee categorieën kunnen worden ondergebracht. In de eerste plaats zijn er mensen die naar ons land komen in het kielzog van recent aangekomen vluchtelingen die een verblijfsstatus hebben gekregen in Nederland. In de tweede plaats is er sprake van criminelen die al dan niet illegaal het land zijn binnen gekomen en in georganiseerd verband betrokken zijn bij allerlei vormen van criminaliteit. In het volgende hoofdstuk staat het onderwerp criminaliteit centraal.

6.4 Samenvatting

Omvang

Naast de migranten die zich officieel in Nederland vestigen, zijn in de afgelopen jaren omvangrijke groepen arbeidsmigranten naar Nederland gekomen om hier voor een korte periode arbeid te verrichten. Deze pendelende arbeidsmigranten verblijven (waarschijnlijk) voor kortere tijd in Nederland, zijn in het algemeen niet ingeschreven in de officiële gemeentelijke registraties en blijven daarom in de officiële migratie- en bevolkingsstatistieken grotendeels buiten beeld. Het is als gevolg daarvan dus ook niet mogelijk om de omvang van de migratie van deze groep exact in kaart te brengen. Desondanks is in dit hoofdstuk door gebruik te maken van verschillende bronnen, een schatting gegeven. Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen (twv's) geeft een grove indicatie voor de

omvang van de groep pendelende arbeidsmigranten. Na de uitbreiding van de EU in 2004 en de versoepeling van de beperkingen voor werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten in 2006 neemt het aantal aan arbeidsmigranten uit Oost-Europese EU-landen verstrekte tewerkstellingsvergunningen zeer sterk toe tot ruim 61.000 in 2006. Veruit het grootste deel hiervan is verstrekt aan Polen (54.000 in 2006). In de periode van 1 januari tot 1 mei 2007 zijn ruim 34.500 tewerkstellingsvergunningen verstrekt aan migranten uit de Oost-Europese EU-landen. In een fictief scenario, waarin tewerkstellingsvergunningen ook na 1 mei 2007 nog vereist zouden zijn, zouden in 2007 naar schatting 100.000 tewerkstellingsvergunningen aan arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen zijn verstrekt. Het aantal versterkte vergunningen aan werknemers uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is in vergelijking hiermee met 1.300 respectievelijk 200 marginaal.

Een andere methode om een beeld te krijgen van het aantal tijdelijke arbeidsmigranten, is om te kijken naar administraties waarin alle werknemers zijn opgenomen voor wie loonbelasting en sociale premies worden afgedragen en die te koppelen aan de GBA. Op basis hiervan wordt geschat dat in 2004 ongeveer 72.000 niet officieel in Nederland gevestigde arbeidsmigranten verblijven (Corpeleijn 2006). Deze schatting voor 2004 is bijna drie keer zo hoog als het aantal in 2004 aan arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten verstrekte tewerkstellingsvergunningen (26.000). Indien voor 2006 eenzelfde vermenigvuldigingsfactor wordt gehanteerd en deze gerelateerd wordt aan het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen dan komen we op een schatting van ongeveer 120.000 - 160.000 tijdelijk in Nederland verblijvende arbeidsmigranten. Beide schattingen zijn hoger, dan de schatting van Van den Berg et al. (2007) die op basis van een sectorale bijschatting uitkomen op 100.000 tijdelijke arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten in 2006.

Demografische kenmerken

Over de demografische kenmerken van de tijdelijke in Nederland verblijvende migranten is veel minder bekend. Van de 72.000 arbeidsmigranten in 2004 is ruim 60 procent man. De gemiddelde leeftijd is 32 jaar. Uit de interviews met sleutelinformanten blijkt dat het merendeel van de tijdelijke arbeidsmigranten uit jonge volwassen mannen bestaat.

Arbeid

Het merendeel van de tijdelijke arbeidsmigranten uit Oost-Europa werkt in de land- en tuinbouwsector. Ook werken er noemenswaardige aantallen tijdelijke arbeidsmigranten in de zakelijke dienstverlening (met name uitzendbureaus). Qua beroep gaat het vaak om laaggekwalificeerde arbeid. Uit de interviews met sleutelinformanten blijkt dat diploma's uit Oost-Europese landen vaak lager gewaardeerd worden. Verder blijkt dat een klein deel van deze tijdelijke arbeidsmigranten hoogopgeleid is. Met name wegens de taalbarrière lukt het de hoger opgeleide migranten normaliter niet om een functie in lijn met hun opleidingsniveau of -richting te vinden. Uit de interviews met de sleutelinformanten blijkt dat hoogopgeleide Oost-Europese arbeidsmigranten boven Nederland de voorkeur lijken te geven aan andere Europese landen zoals de Scandinavische landen of Groot-Brittannië, omdat daar de lonen hoger zijn. Bovendien is het in vergelijking met een aantal jaar geleden voor Polen met een hoge opleiding of voor vakmensen makkelijker om in eigen land op niveau werk te vinden.

Ook blijkt uit de interviews dat een noemenswaardig deel van de Nederlandse uitzendbureaus malafide is en tijdelijke arbeidsmigranten slecht behandelt. De praktijken van deze uitzendbureaus schaden de legale uitzendbureaus en zorgen voor een slechte reputatie van Nederland als werkgever. Meerdere informanten zijn van mening dat de overheid beter toezicht uit zou moeten oefenen op de uitzendbureaus.

Veel Polen hebben zich de laatste jaren als zelfstandige ondernemer bij de Kamer van Koophandel geregistreerd. Volgens de sleutelinformanten heeft dit twee oorzaken. Enerzijds was het tot 1 mei 2007 voor Polen die in Nederland in loondienst wilden werken, vereist om een tewerkstellingsvergunning aan te vragen. Dat gold niet voor de zelfstandigen zonder personeel. Anderzijds is een kenmerk van Polen dat zij ondernemend zijn.

Sociaal-culturele integratie tijdelijke arbeidsmigranten

Over de integratie van tijdelijke arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten is ook met name kwalitatieve informatie beschikbaar.

Veel van wat de sleutelpersonen over waarden en normen zeggen geldt voor zowel de permanente als de tijdelijke arbeidsmigranten. Zo komen de waarden en normen van Oost-Europeanen en Nederlanders grotendeels met elkaar overeen, bestaan er verschillen, maar kan er niet gesproken worden van een kloof tussen culturen. Doorgaans hechten de Oost-Europese arbeidsmigranten bijvoorbeeld meer waarde aan hun religie.

Volgens een informant zijn Polen veel minder risicomijdend en hebben ze meer improvisatietalent, wat een van de redenen is waarom er zo veel Polen tijdelijk naar Nederland vertrekken.

De integratie van tijdelijke arbeidsmigranten verloopt op sommige punten wel anders dan die van de migranten die zich permanent ofwel voor langere periode in Nederland vestigen. Doordat de tijdelijke arbeidsmigranten naar Nederland komen met het doel gedurende een beperkte periode hier te werken, steken de meeste weinig moeite in het leren van de Nederlandse taal, het kennis maken met de Nederlandse cultuur en in het onderhouden van sociale contacten met de Nederlandse bevolking. De mensen die hier tijdelijk zijn focussen zich, zoals gezegd, meer op hun herkomstland dan op Nederland. Bovendien werkt men veelal met landgenoten en weinig met autochtonen. Ecorys (2006) concludeert dat arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten meestal in groepjes werken en zich niet of nauwelijks ophouden met de Nederlandse arbeidskrachten. Sleutelpersonen geven aan dat de hoogopgeleide tijdelijke migranten eerder geneigd zijn om de Nederlandse taal te leren. De jongere generatie lijkt meer 'verwesterd' en past zich makkelijker aan in Nederland.

Een van de conclusies van een grootschalig onderzoek van het werknemersverkeer uit de MOE-landen is dat werkgevers in het algemeen zeer positief zijn over arbeidskrachten uit de Oost-Europese EU-landen, met name over hun arbeidsethos (Ecorys 2006). De meningen van de sleutelpersonen komen hier niet altijd mee overeen.

Op de conferentie eind 2007 in Rotterdam over de sociale problemen die veroorzaakt worden door de grote instroom van Oost-Europeanen uit de EU in bepaalde gemeentes, gaven verschillende lokale overheden aan wel de nodige zorgen te hebben over de gevolgen van deze arbeidsmigranten in de Nederlandse samenleving. Zo stroomt een toenemend aantal Poolse kinderen in op Nederlandse scholen die zich vaak in achterstandswijken bevinden. Zij spreken niet of nauwelijks Nederlands en belasten daarmee de toch al overbelaste scholen nog eens extra. Ook enkele sleutelinformanten spreken over de toename van Oost-Europese kinderen op scholen en de daarmee gepaard gaande uitdagingen. Tevens maken de lokale overheden zich zorgen over de overlast (vaak als gevolg van overmatig alcoholgebruik) die Poolse volwassenen zouden veroorzaken in specifieke Nederlandse (achterstands) buurten. Meerdere sleutelinformanten vinden dat het imago van de dronken overlastveroorzakende Pool overtrokken is. Uit de interviews blijkt dat er wel degelijk sprake is van, voor Nederlandse termen, overmatig drinken. Echter

waarschijnlijk gaat het slechts om een minderheid die wegens alcoholconsumptie overlast veroorzaakt.

Wonen

Vooraf in de steden Rotterdam en Den Haag is de instroom van Oost-Europese nieuwkomers groot. Het belangrijkste punt op de agenda van de conferentie eind 2007 in Rotterdam over de sociale problemen die veroorzaakt worden door de grote instroom van Oost-Europeanen uit de EU in bepaalde gemeentes, betrof de huisvesting van de tijdelijk arbeidsmigranten. Uit onderzoek van Pool (2003) bleek al dat juist huisvesting een probleem vormt bij de toename van legaal tewerkgestelde Polen met een Duits paspoort. Uit de gesprekken met de sleutelpersonen en de conferentie, lijken deze problemen met de grote toename van het aantal arbeidsmigranten nu, ruim vijf jaar later, sterk te zijn toegenomen. Met name gemeenten in de buurt van arbeidsintensieve land- en tuinbouwbedrijven kampen met grote problemen op het gebied van huisvesting van de arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen. Vooral de grote steden signaleren grote problemen in achterstandswijken waar een groot deel van de (veelal niet-westerse allochtone bevolking) al nauwelijks Nederlands spreekt en slecht is geïntegreerd.

Werkgevers zijn in principe verantwoordelijk voor een adequate huisvesting van tijdelijke werknemers die bij hen in dienst zijn. De gemeente is toezichthouder en daarmee eerst verantwoordelijk voor controle en handhaving. De omvang en aard van de meldingen die bij gemeenten binnenkomen toont aan dat de huisvestingsproblematiek soms ernstig is (Van den Berg et al. 2007).

Volgens gemeenten en de georganiseerde uitzendbranche zijn malafide uitzendbureaus voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor die problemen omdat zij geen of hele slechte voorzieningen treffen voor hun werknemers op het gebied van huisvesting. Het gevolg is dat tijdelijke werknemers wonen in overbevolkte slaaphuizen, schuren met geen of gebrekkige sanitaire voorzieningen en in gebouwen die niet voldoen aan de brandveiligheidsvoorschriften. De inadequate huisvesting en de concentratie van arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen in specifieke wijken met goedkope en door huismelkers beheerde woningen, leiden daarmee mogelijk tot een verdere verloedering van de toch al achtergestelde buurten.

Redenen van migratie

Volgens meerdere informanten is de voornaamste reden voor tijdelijke arbeidsmigranten om naar Nederland te komen economisch van aard. Ook blijkt dat veel tijdelijke arbeidsmigranten herhaaldelijk naar Nederland komen om tijdelijk te werken. De Polen durven de onzekerheid die gemoeid gaat met het vertrekken naar een onbekend land eerder aan. Door de lage werkloosheid en de toenemende vraag naar vakmensen op de Nederlandse arbeidsmarkt, kunnen tijdelijke arbeidsmigranten uit Oost-Europa in Nederland werk vinden. Nederland moet om deze tijdelijke arbeidsmigranten enerzijds concurreren met andere oude EU-lidstaten (hogere lonen, reputatie Nederland) en anderzijds met de aantrekkende economieën van de Oost-Europese EU-landen.

Toekomstperspectief verblijf

Uit de gesprekken met sleutelinformanten blijkt dat het overgrote merendeel van de tijdelijke arbeidsmigranten niet de intentie heeft om zich voor lange periode of permanent in Nederland te vestigen. Desondanks blijkt dat het aantal dat zich wel wil vestigen aan het toenemen is, hoewel het nog een klein aantal betreft. Het betreft dan vooral de jongere tijdelijke arbeidsmigranten, de hoger opgeleiden of de vakmensen.

De voornaamste redenen dat tijdelijke arbeidsmigranten zich juist niet in Nederland vestigen, zijn de sterke familiebanden en de verbeterende economie in het land van herkomst.

Illegalen

Door de uitbreiding van de EU is het aantal illegaal in Nederland verblijvende Oost-Europeanen sterk afgenomen. In 2003 verbleven er naar schattingen nog 70.000 illegale migranten uit Oost-Europese landen die nu tot de EU behoren in Nederland.

Door de uitbreiding van de EU per 2004 is het aantal illegale vreemdelingen uit Oost-Europa sterk afgenomen. Op basis van politieregistraties (PSH-V) van de handhaving van de vreemdelingenwet wordt voor de periode april 2005 tot april 2006 een schatting van 41.000 illegale West- en Oost-Europeanen gemaakt. Het aantal illegale Bulgaren en Roemenen wordt voor diezelfde periode geschat op 15.000 respectievelijk 7000 (Van der Heijden et al. 2006). Als we deze schatting extrapoleren naar 2007 -in de situatie dat Roemenië en Bulgarije tot de EU zijn toegetreden- zou dat betekenen dat er in 2007 ongeveer 20.000 illegale migranten uit West- en Oost-Europa in Nederland verblijven.

7.1 Inleiding

De (eventuele) betrokkenheid van Oost-Europeanen bij criminele activiteiten is al langer punt van aandacht van beleidsmakers. Zo worden al in de Integrale Veiligheidsrapportage van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (1999) bij de bespreking van het onderwerp jeugdcriminaliteit, jongeren afkomstig uit voormalig Joegoslavië genoemd als een groep met verhoudingsgewijs veel criminele activiteiten. Enkele jaren daarvoor waren twee politiestudies verschenen van Interregionale Rechercheteams over Joegoslavische en Oost-Europese criminaliteit (zie Snel et al. 2000). In deze studies werd geconstateerd dat er sprake is van een omvangrijk en hecht georganiseerd Joegoslavisch inbraakcircuit (dit zou deels ook gelden voor prostitutie). Een ander opvallend kenmerk van de Joegoslavische criminaliteit zou het gewelddadige karakter ervan zijn. Dit zou blijken uit het grote aantal gijzelingen, ontvoeringen, liquidaties c.q. pogingen daartoe waar Joegoslaven bij betrokken zijn. De inhoud van beide politierapporten wordt in wetenschappelijk onderzoek genuanceerd. Indicaties van een hecht georganiseerd inbraakcircuit werden door Van San, Snel en Boers (2002) niet gevonden. Wel toonden Snel et al. (2000) aan dat migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie relatief veel betrokken zijn bij criminaliteit. Uit politiegegevens over geregistreerde verdachten uit 1999 bleek bijvoorbeeld dat meer dan één op de tien personen geboren in voormalig Joegoslavië in de leeftijdscategorie 18 tot 24 jaar in dat jaar als verdachte in aanraking met de Nederlandse politie was gekomen. Joegoslavische jongeren kwamen daarmee - na Antillianen - op de tweede plaats als etnische groep met verhoudingsgewijs de meeste criminaliteit. Uit dezelfde cijfers bleek overigens dat ook jongeren uit andere voormalige Oostbloklanden in Nederland relatief vaak verdacht worden van het plegen van een delict (Snel et al., 2000; Van San, Snel en Boers, 2002). Ook later onderzoek onder migranten laat zien dat migranten uit bepaalde Oost- en Midden-Europese landen relatief sterk betrokken lijken te zijn bij bepaalde typen criminaliteit, in het bijzonder vermogensdelicten. Uit de studie

'Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen vergeleken' (Blom et al., 2005) kwam onder andere naar voren dat migranten uit voormalig Joegoslavië en de Sovjet-Unie een tussenpositie innemen in de verdachtenstatistiek. Zij worden vaker verdacht van criminaliteit dan autochtonen, maar minder vaak dan Marokkanen, Antillianen en Surinamers. Een zelfde beeld rijst op uit de statistieken over jeugdcriminaliteit (SCP/WODC/CBS, 2005). Onderzoek onder asielmigranten (de Boom et al. 2007) toont aan dat asielmigranten, waaronder veel van Joegoslavische of Sovjet-Russische herkomst, relatief vaak betrokken zijn bij criminaliteit en dat er verband is tussen de juridische posities en maatschappelijke posities van de groepen.

De besproken onderzoeken zijn erg algemeen, juist erg specifiek of gedateerd om uitspraken over de criminaliteitspositie van Oost-Europeanen op te baseren. In dit hoofdstuk worden aan deze bezwaren tegemoet gekomen door het uitvoeren van kwantitatief onderzoek naar de aard en omvang van de criminaliteit onder Oost-Europeanen per 2006. Daarnaast is op basis van gesprekken met sleutelpersonen aanvullende informatie verzameld. In paragraaf 7.2 wordt ingegaan op de databron en definities. In paragraaf 7.3 wordt aandacht geschonken aan de omvang en aard van criminaliteit van allochtonen die officieel in Nederland wonen (de ingezetenen) en in paragraaf 7.4 aan migranten die niet officieel in Nederland zijn gevestigd (de niet-ingezetenen). Deze paragrafen zijn voornamelijk gebaseerd op kwantitatief onderzoek. In de bevindingen uit het kwalitatieve onderzoek onder sleutelinformanten is vaak sprake van overlap tussen criminaliteit onder ingezetenen en niet-ingezetenen. Om deze reden is ervoor gekozen om het gros van het kwalitatieve materiaal in één paragraaf, 7.5, te presenteren. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met paragraaf 7.6 waarin een samenvatting van het hoofdstuk wordt gegeven.

7.2 Oost-Europese criminaliteit: omvang van het probleem

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de omvang van de criminele activiteiten van (eerste en tweede generatie) migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië. We beginnen met een kwantitatieve verkenning van de omvang van het probleem, waarbij we gebruik maken van de verdachtenregistraties uit het zogenaamde Herkenningsdienst Systeem (HKS) van de politie. We geven eerst een korte toelichting op dit registratiesysteem.

7.2.1 Herkenningsdienst systeem (HKS)

Om te kunnen achterhalen of en in welke mate Oost-Europeanen betrokken zijn bij criminele activiteiten maken we gebruik van verdachtenregistraties uit het zogenaamde Herkenningsdienst systeem (HKS). Dit is een administratiesysteem waarmee de politie gegevens registreert van verdachten tegen wie een proces-verbaal is opgemaakt wegens een misdrijf. Het systeem wordt door alle 25 politieregio's in Nederland, het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) en de Koninklijke Marechaussee gebruikt. Het HKS bestaat feitelijk uit 25 regionale deelbestanden. De Dienst Nationale Recherche Informatie (DNRI) van het Korps Landelijke Politiediensten beschikt echter over een zogenaamd metabestand van het HKS waarin alle personen van 12 jaar en ouder zijn opgenomen die in de periode 01-01-1996 t/m 31-12-2006 ooit werden verdacht van een misdrijf.¹⁸ In totaal staan ruim 1,3 miljoen (unieke) personen als verdachte geregistreerd in dit metabestand HKS. Opgemerkt wordt dat in dit bestand alleen misdrijven en verdachten van misdrijven staan geregistreerd. Overtredingen en verdachten van overtredingen worden hierin dus niet geregistreerd.¹⁹ Voor een uitgebreidere beschrijving van dit databestand wordt verwezen naar bijlage 7 van dit hoofdstuk.

In het HKS wordt derhalve vastgelegd van welk delict iemand wordt verdacht en bijvoorbeeld of iemand al eerder met de politie in aanraking gekomen is. Verdachten die worden vrijgesproken of bij wie de aanklacht wegens onrechtmatig verkregen bewijs wordt geseponeerd, worden in principe uit het HKS-bestand verwijderd.

Het HKS levert geen complete beschrijving van de criminaliteit in Nederland en is mogelijk enigszins selectief. SCP zegt daarover in het jaarrapport integratie 2007 het volgende:

“Volgens de slachtofferenquête van het CBS zijn in 2003 4,8 miljoen delicten ondervonden door burgers van 15 jaar en ouder. Slechts 1,7 miljoen delicten zijn bij de politie gemeld. Dit leidde tot een aantal van bijna 215.000 in het HKS geregistreerde verdachten met in totaal bijna 400.000 delicten. Gemiddeld wordt naar schatting dus minder dan een kwart van de geregistreerde delicten opgehelderd. Delicten die onbekend blijven bij de politie of delicten waarvan geen proces-verbaal is opgemaakt, worden niet in het HKS geregistreerd. Ook delicten waarbij geen verdachte met naam en toenaam ten tonele is verschenen blijven in het onderhavige onderzoek buiten beschouwing. Niet bekend is of het dark number verschilt voor uiteenlopende herkomstgroepen. Selectiviteit in het optreden van de politie – waarbij wordt verondersteld dat de politie extra alert

¹⁸ Sinds oktober 2004 worden ook verdachten die jonger zijn dan 12 jaar in het HKS geregistreerd.

¹⁹ Een misdrijf is daarbij gedefinieerd als een strafbaar feit van de ernstige soort dat als zodanig is omschreven en strafbaar gesteld in de wet (bron: Landelijke Criminaliteitskaart 2005).

is op het doen en laten van niet-westerse allochtonen – zou kunnen duiden op een oververtegenwoordiging van deze bevolkingsgroep in het HKS. In de jaren zeventig zijn drie studies uitgevoerd die zouden kunnen duiden op een mogelijke selectiviteit in de opsporing door de politie op basis van sociaal-economische status en/of etniciteit (Rovers 1999). In de overzichtsstudie van Rovers worden echter ook vier studies onder de loep genomen die na de jaren zeventig, toen de multiculturele Nederlandse samenleving haar huidige contouren begon aan te nemen, zijn uitgevoerd. In drie van deze studies werd geen directe selectiviteit bij beslissingen van de politie waargenomen. In een vierde onderzoek, verricht in 1997, werden bevindingen uit zelfrapportage vergeleken met geregistreerde delicten. Hier werden wel sporen van klassenjustitie langs ethnische lijn aangetroffen. Bij deze conclusie kan men echter de nodige vraagtekens plaatsen aangezien is aangetoond dat Marokkaanse en Turkse jongens vaker liegen over hun contacten met de politie dan hun Nederlandse tegenhangers (Junger 1990: in Bovenkerk 2003). Ook kan het zo zijn dat bij bepaalde delicttypen waaraan voornamelijk autochtonen zich schuldig maken de identiteit van de verdachte relatief vaak onbekend blijft. Zo is het niet onwaarschijnlijk dat het topje van de ijsberg van het aantal vermogensdelicten onder het hoogopgeleide – veelal autochtone – deel van de bevolking, de zogenoemde witteboordencriminaliteit, dat in het HKS wordt geregistreerd, in verhouding tot de overige vermogensdelicten erg klein is. Al met al mogen we concluderen dat er wellicht enige selectiviteit bestaat in het optreden van de politie, waardoor niet-westerse allochtonen enigszins oververtegenwoordigd zijn in het HKS. Overtuigend bewijs hiervoor ontbreekt echter.” (Dagevos en Gijsberts 2007:230).

Alles overziend is het HKS een relatief betrouwbare registratie om de criminaliteit onder bevolkingsgroepen in beeld te brengen.

7.2.2 Omvang van criminaliteit

Wat is de omvang van de criminaliteit onder Oost-Europeanen en hoe groot is deze in verhouding tot andere bevolkingsgroepen? Deze vragen staan centraal in deze paragraaf. Voordat we ingaan op de vraag in welke mate Oost-Europeanen zijn betrokken bij criminele activiteiten, zetten we kort uiteen hoe deze betrokkenheid normaliter wordt berekend. Dit geschiedt, relatief eenvoudig, door het aantal verdachten in een bepaald jaar te delen door de omvang van de bevolking in datzelfde jaar. Zo worden in 2004 bijvoorbeeld 13.670 Marokkanen van 12 jaar en ouder verdacht van betrokkenheid bij criminele activiteiten. Per 1 januari van hetzelfde jaar staan 223.376 Marokkanen van 12 jaar en ouder geregistreerd in het bevolkingsregister. Dit betekent dat in 2004 zes procent ($((13.670/223.376)*100=6,1)$) van de Marokkaanse bevolking bij de politie als verdacht staat geregistreerd. Dit verdachtenpercentage wordt ook wel aangeduid als 'de criminaliteitsgraad'. Voor de Oost-Europeanen is deze rekensom minder eenvoudig te maken omdat het niet duidelijk is hoeveel Oost-Europeanen in Nederland verblijven. Uit hoofdstuk 6 is immers duidelijk

geworden dat er een omvangrijke groep arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen in Nederland verblijft maar hier niet officieel is geregistreerd. Om te voorkomen dat als gevolg hiervan grote onnauwkeurigheden optreden bij de berekening van het criminaliteitscijfer maken we in navolging van de Landelijke Criminaliteitskaart (van Mantgem et al. 2007) onderscheid tussen ingezetenen en niet-ingezetenen:

- Ingezetenen worden daarbij gedefinieerd als personen die voorkomen in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en/of van het CBS is vastgesteld dat het een inwoner is van Nederland.
- Niet-ingezetenen worden daarbij gedefinieerd als personen die voorkomen in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en van het CBS niet is vast te stellen dat het een inwoner is van Nederland.

De cijfers in tabel 7.1 laten zien dat dit onderscheid voor de groep Oost-Europeanen zeker relevant is. Veruit het grootste deel van de verdachten van Oost-Europese afkomst woont niet in Nederland (of is in ieder geval niet in de GBA ingeschreven). Van de in totaal 6.367 in 2006 geregistreerde verdachten van Oost-Europese herkomst (= OE EU-landen + voormalig SU) is slechts 40 procent in Nederland gevestigd. Meer dan 60 procent van de verdachten woont dus in het buitenland of woont in Nederland, maar is niet als zodanig geregistreerd.

Nadere uitsplitsing naar herkomstgebied laat zien dat zich hierin grote verschillen voordoen. Van de verdachten uit de Oost-Europese EU-landen woont slechts 30 procent officieel in Nederland terwijl van de verdachten uit de voormalig Sovjet-Unie 60 procent in Nederland woont. Ook tussen de verschillende Oost-Europese EU-landen doen zich grote verschillen voor. Slechts een kwart van de Poolse verdachten behoort tot de officiële Nederlandse bevolking. Bij bijvoorbeeld de Hongaren ligt dit heel anders. Van deze bevolkingsgroep woont tweederde van de verdachten in Nederland (zie tabel b7.1 in de bijlage bij dit hoofdstuk). Dit is overigens nog steeds een relatief beperkt aandeel als we het vergelijken met de traditionele minderheden waarvan meer dan negentig procent van de verdachten in Nederland is gevestigd.

Tabel 7.1: Verdachten (12 jaar en ouder) naar etnische herkomst, 2006

	verdachten			% van totaal aantal verdachten	
	ingezetene	niet-ingezetene	totaal	ingezetene	niet-ingezetene
Oost-Europese EU-landen	1.356	3.136	4.492	30,2	69,8
vm. Sovjet-Unie	1.135	740	1.875	60,5	39,5
vm. Joegoslavië	2.312	316	2.628	88,0	12,0
overig westers allochtoon	15.988	5.107	21.095	75,8	24,2
niet-westers allochtoon	63.522	6.100	69.622	91,2	8,8
autochtoon	142.464	659	143.123	99,5	0,5
totale bevolking	226.777	16.058	242.835	93,4	6,6

Bron: HKS, bewerkt door KLPD/DNRI, Risbo

Om te voorkomen dat we de criminaliteitsgraad van Oost-Europeanen overschatten, werken we in dit hoofdstuk voornamelijk met verdachten die tot de reguliere in de GBA ingeschreven bevolking behoren (in paragraaf 7.4 wordt er aandacht besteed aan de niet-ingezetenen verdachten). Behalve over verdachten uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië worden hier evenals in voorgaande hoofdstukken ook gegevens gepresenteerd over niet-westerse allochtone verdachten en autochtone verdachten. Zij dienen in de analyse als referentiegroepen, waarmee de gegevens over personen uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië vergeleken kunnen worden.

7.3 Omvang en aard van criminaliteit van ingezetenen

De volgende vragen staan centraal in deze paragraaf:

- Wat is de omvang van de criminaliteit van migranten uit Oost-Europese EU-landen, de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië die officieel in Nederland zijn gevestigd?
- Hoe groot is de betrokkenheid bij criminaliteit in verhouding tot andere bevolkingsgroepen?
- Hoe heeft deze zich in de laatste zeven jaar ontwikkeld?

Ook wordt aandacht besteed aan herkomstgroep, geslacht, leeftijdsklasse en generatie van ingezetenen verdachten. Tot slot worden de soorten misdrijven behandeld waarvoor verdachten aangehouden zijn.

7.3.1 Verdachte ingezetenen naar herkomst

Tabel 7.2 toont de mate waarin Oost-Europeanen worden verdacht van criminele activiteiten uitgesplitst naar herkomstgroep. De analyses hebben betrekking op het (delict)jaar 2006. Dat wil zeggen dat wordt ingegaan op personen tegen wie in 2006 minimaal één proces-verbaal is opgemaakt op verdenking van betrokkenheid bij een misdrijf.

Tabel 7.2: Verdachte ingezetenen (12 jaar en ouder) naar etnische herkomst, 2006

	verdachten	bevolking	verdachten
Oost-Europese EU-landen	1.356	72.454	1,9
vm. Sovjet-Unie	1.135	35.009	3,2
vm. Joegoslavië	2.312	62.464	3,7
overig westers allochtoon	15.988	1.107.388	1,4
niet-westers allochtoon	63.522	1.333.512	4,8
autochtoon	142.464	11.343.425	1,3
totale bevolking	226.777	13.954.252	1,6

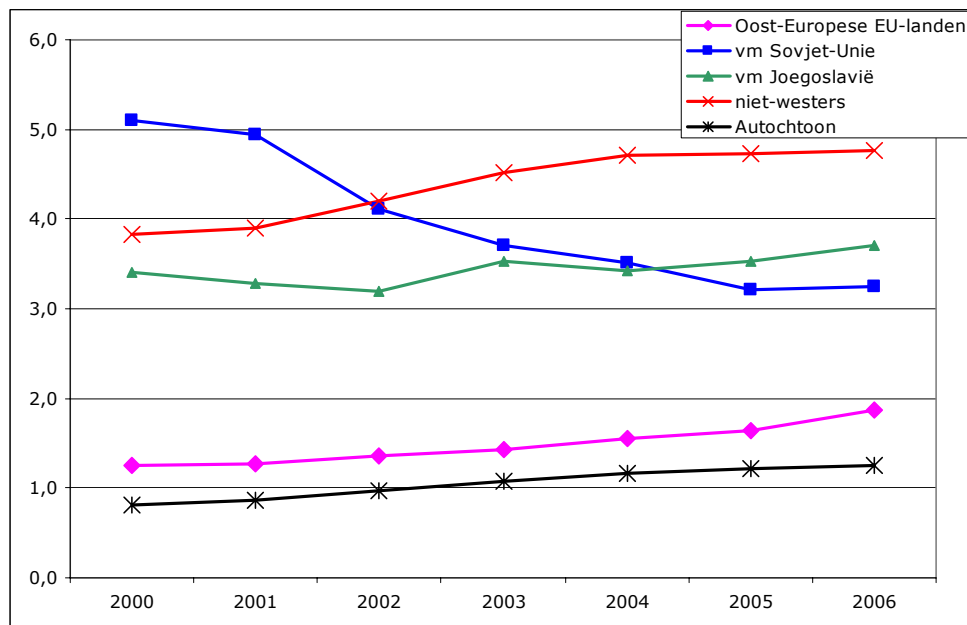
Bron: HKS, bewerkt door KLPD/DNRI, Risbo

Er doen zich verschillen voor in aandelen verdachten naar herkomstgebied, maar de gegevens in tabel 7.2 duiden niet direct op een zeer sterke betrokkenheid van in Nederland gevestigde Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen bij criminele activiteiten (1,9%). Allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië komen echter beduidend vaker in aanraking met de politie. Van de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie kwam in 2006 ruim 3 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf. Voor de (eerste en tweede generatie) migranten uit voormalig Joegoslavië is de criminaliteitsgraad een half procentpunt hoger. Deze percentages zijn hoger dan bij de autochtone Nederlanders (1,3%), maar lager dan bij de niet-westerse minderheden (4,8%).

7.3.2 Verdachten 2000-2006

Indien we de periode 2000-2006 in ogenschouw nemen, dan valt allereerst op dat relatief steeds meer personen in aanraking met de politie komen (zie figuur 7.1). In 2000 wordt gemiddeld 1,1 procent van de (ingezetenen) bevolking van 12 jaar en ouder verdacht van criminaliteit, in 2006 is dit met een half procentpunt toegenomen tot 1,6 procent. Deze trend doet zich bij nagenoeg alle onderscheiden bevolkingsgroepen voor, met uitzondering van allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie. De criminaliteitsgraad van

migranten uit de voormalig Sovjet-Unie daalt in de periode 2000-2006 met twee procentpunten van ruim 5 procent naar ruim 3 procent.

Figuur 7.1: Criminaliteitsgraad ingezetenen naar herkomstgroep (2000-2006)

7.3.3 Verdachten in 2006: deelpopulaties

In hoeverre doen zich verschillen voor in criminaliteit tussen mannen en vrouwen, leeftijdscategorieën en naar generatie? Deze vragen worden in deze paragraaf behandeld. We betrekken de analyses hier op de ingezetenen (in de GBA geregistreerde bevolking) in 2006.

We kijken eerst naar deelpopulaties binnen de groep verdachten. Het aandeel vrouwen in de totale verdachtenpopulatie is met 17 procent relatief laag. Opvallend is dat het aandeel vrouwen binnen de Oost-Europese verdachtenpopulatie veel hoger is. Van de verdachten uit de Oost-Europese EU-landen is het percentage vrouwelijke verdachten met 30 procent bijna twee keer zo hoog als het aandeel vrouwen in de totale verdachtenpopulatie. Het omgekeerde geldt voor het aandeel minderjarige verdachten (12-17 jaar). Het percentage minderjarige verdachten uit de Oost-Europese EU-landen is aanzienlijk lager dan het aandeel minderjarigen in de totale verdachtenpopulatie. Beide verschillen zijn (deels) terug te voeren op de verschillen in de bevolkingsstructuur. Er is onder deze bevolkingsgroepen bijvoorbeeld een relatief groot aandeel vrouwen (zie hoofdstuk 2).

Criminaliteit

Tabel 7.3: Ingezetenen, profiel verdachten 12 jaar en ouder naar etnische herkomst, 2006

	Oost- Europese EU-landen	voormalig Sovjet-Unie	voormalig Joegoslavië	overig westers	niet-westers	Autochtoon	totaal
verdachten	1.356	1.135	2.312	16.011	63.522	142.464	226.800
v. tot. verdachten per herkomstgrp.	30,2	60,5	88,0	75,5	91,2	99,5	93,4
Deelpopulaties (v d verdachten)							
vrouwen	31,3	25,1	20,0	19,5	15,6	16,8	16,8
12-17 jaar	10,5	13,0	17,3	11,3	18,2	13,5	14,7
18-24 jaar	22,9	28,0	23,2	19,6	27,5	23,5	24,3
25-45 jaar	47,9	43,1	45,9	44,1	43,8	39,8	41,4
eerste generatie	68,6	94,4	75,6	28,9	62,4	98,3	82,9
Criminaliteitsgraad							
bevolking (12 jaar en ouder)	72.454	35.009	62.464	1.107.388	1.333.512	11.343.425	13.954.252
van totale herkomstgroep	1,9	3,2	3,7	1,4	4,8	1,3	1,6
man	3,3	6,4	6,0	2,4	7,9	2,1	2,8
vrouw	1,0	1,3	1,5	0,5	1,5	0,4	0,5
12-17 jaar	3,3	4,1	5,9	2,8	6,2	2,1	2,8
18-24 jaar	3,5	6,5	6,6	3,6	7,8	3,3	4,1
25-44 jaar	1,9	3,0	3,7	1,9	4,6	1,5	2,0
45-64 jaar	1,2	2,0	1,9	0,9	2,4	0,8	0,9
65 jaar eo	0,3	0,5	0,5	0,3	0,6	0,2	0,2
1e generatie	1,8	3,4	3,3	1,1	4,0	-	-
2e generatie	1,9	1,3	5,3	1,7	6,7	-	-
Misdrijven (ingezetenen)							
aantal misdrijven	2.259	1.849	4.117	27.348	115.775	237.084	388.432
misdrijven per verdachte	1,7	1,6	1,8	1,7	1,8	1,7	1,7
vermogen zonder geweld	54,7	72,5	69,6	48,0	61,3	41,7	48,2
vermogen met geweld	3,2	3,3	5,7	2,6	7,1	2,0	3,5
vernietiging/openbare orde	21,8	18,7	23,3	29,1	26,1	30,7	29,1
geweld tegen personen	29,3	32,3	35,2	35,6	41,6	35,0	36,9
gewelddadig seksueel	0,7	0,6	0,9	0,9	1,6	0,9	1,1
overig seksueel	1,3	1,5	0,9	1,5	0,9	1,7	1,5
verkeersmisdrijven	36,3	21,1	26,1	30,9	21,3	33,1	29,5
opiumdelicten	9,0	5,9	7,0	11,2	11,6	9,0	9,9
overige delicten	10,3	7,0	9,4	10,9	10,7	12,3	11,7
totaal delicten	166,6	162,9	178,1	170,8	182,3	166,4	171,3

Bron: HKS, bewerkt door KLPD/DNRI, Risbo

7.3.4 Criminaliteitsgraad

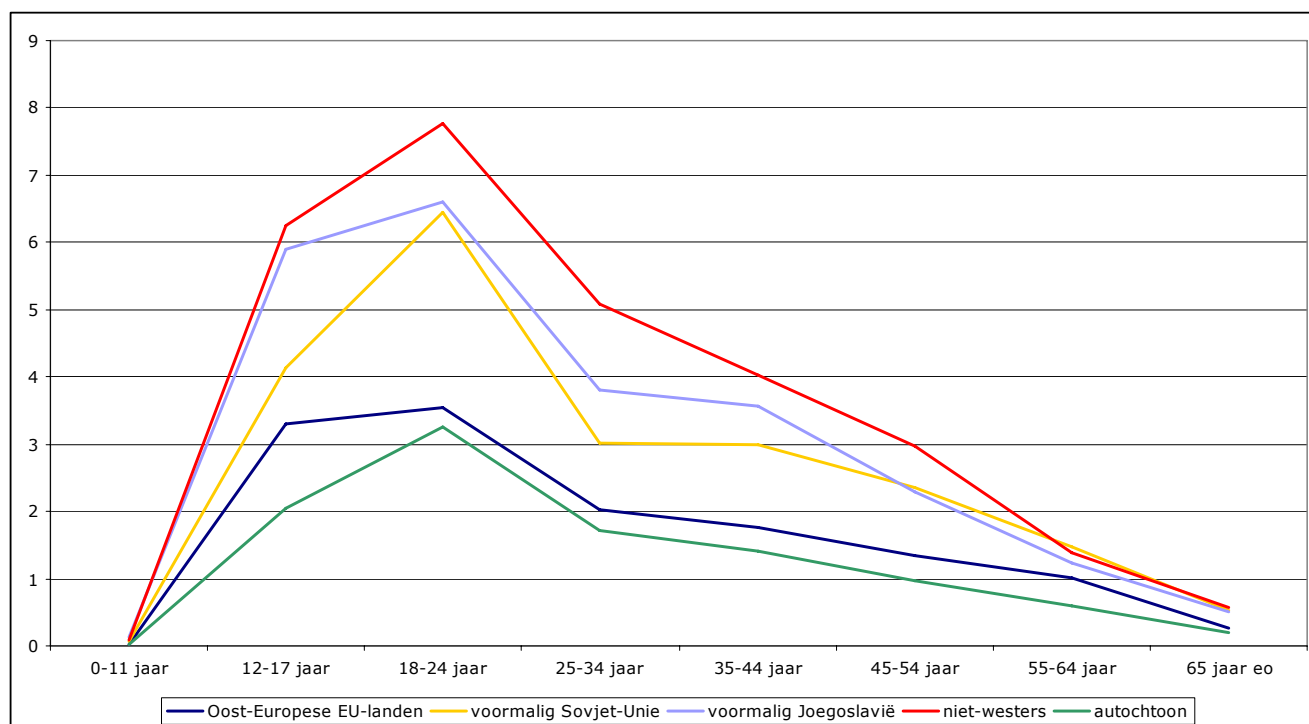
Van de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen kwam in 2006 bijna 2 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf. Voor allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie is de criminaliteitsgraad ruim een procentpunt hoger (3,2%) en voor de Joegoslavische minderheden nog een

half procentpunt hoger (3,7%). We zagen in tabel 7.2 al dat deze aandelen hoger liggen dan bij de autochtone Nederlanders (1,3%), maar lager dan bij de niet-westerse minderheden (4,8%). Een mogelijke verklaring voor het verschil in de betrokkenheid bij criminaliteit tussen enerzijds migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-Landen en anderzijds migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalig Sovjet-Unie is het verschil in verblijfsstatus. Migranten die een sterke verblijfspositie hebben (zoals de migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-Landen) zullen waarschijnlijk minder betrokken zijn bij criminaliteit dan asielmigrant uit voormalig Joegoslavië en de Sovjet-Unie met een zwakkere juridische status of geen verblijfsrecht. De verblijfsstatus heeft directe gevolgen voor de specifieke maatschappelijke context waarbinnen de verschillende migrantengroepen zich kunnen bewegen. Arbeidsmigrant met een tewerkstellingsvergunning uit de nieuwe EU-landen hebben veel meer mogelijkheden om via de reguliere arbeidsmarkt in hun levensonderhoud te voorzien dan de asielmigrant. Dat blijkt uit de omvangrijke werkloosheid onder asielmigrant met een verblijfsvergunning, ook als zij hoog opgeleid zijn (Dagevos en Odé, 2007).

7.3.5 Criminaliteit naar deelpopulaties

Uit de in tabel 7.3 gepresenteerde resultaten blijkt dat -op zich weinig verrassend- er zich aanzienlijke verschillen voordoen in de mate van verdenking van criminele betrokkenheid tussen mannen en vrouwen en tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Zo worden mannen veel vaker verdacht dan vrouwen, en komen minderjarigen (15-17 jaar) en jongvolwassenen (18-24 jaar) tweemaal zo vaak in aanraking met de politie dan de ouderen (25 jaar en ouder). In nagenoeg elk criminologisch onderzoek is aangetoond dat er een verband is tussen leeftijd en criminaliteit. De criminaliteitsgraad neemt vanaf het twaalfde levensjaar sterk toe en bereikt zijn piek bij de jongvolwassenen. Vervolgens daalt het criminaliteitscijfer snel en vanaf de middelbare leeftijd zijn de criminaliteitscijfers relatief laag. Omdat de leeftijdsopbouw van Oost-Europeanen afwijkt van die van de autochtone bevolking kan leeftijd een verklaring zijn voor verschillen in het aandeel verdachten binnen een bevolkingsgroep. Echter uit figuur 7.2 blijkt dat voor alle leeftijdscategorieën het algemene beeld in stand blijft dat Oost-Europeanen vaker betrokken zijn bij criminaliteit dan de autochtonen, maar gemiddeld genomen minder vaak dan de niet-westerse allochtonen.

Figuur 7.2: Verdachte ingezetenen naar leeftijd en etnische herkomst, 2006

Kijken we binnen de groep Oost-Europeanen, dan blijkt dat met name migranten uit de voormalige Sovjet-Unie relatief vaak worden verdacht van criminaliteit. Dit geldt met name voor mannen (6,4%), minderjarigen (4,1%) en jongvolwassenen (6,5%). De criminaliteitsgraad van jongvolwassen mannen ligt zelfs boven de 10 procent. Hetzelfde geldt voor de jongvolwassen mannen afkomstig uit voormalig Joegoslavië. Deze percentages liggen op eenzelfde niveau als die van bijvoorbeeld de Turken en de Surinamers (zie tabel b7.3).

Bij de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is er geen verschil in criminaliteitsgraad tussen eerste generatie en de tweede generatie. Bij allochtonen uit voormalig Joegoslavië en bij niet-westerse allochtonen wordt de tweede generatie vaker verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit dan de eerste generatie. Bij de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie is dit precies andersom. Hierbij wordt de eerste generatie veel vaker verdacht dan de tweede generatie. Daarbij wordt opgemerkt dat met name de populatie tweede generatie allochtonen van 12 jaar en ouder uit de voormalig Sovjet-Unie zeer beperkt van omvang is (zie ook hoofdstuk 2). Kleine verschillen in het aantal aangehouden verdachten kunnen daardoor het verdachtenpercentage sterk doen fluctueren.

Het hogere aandeel verdachten van de eerste generatie allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie ten opzichte van de tweede generatie, zou mogelijkverwijs verklaard kunnen worden met de bevindingen van een informant die onderzoek gedaan heeft naar de Russische diaspora in de Verenigde Staten. Volgens hem hebben de kinderen van Russische criminelen in de Verenigde Staten zich goed aangepast aan de Amerikaanse samenleving.

“Als je het zou vragen over Amerika dan zou ik zeggen: ja, dat is typisch maffia. Het zijn mensen die hier komen om criminele of op zijn minst activiteiten op het grijze gebied te ontpoien. Hun kinderen, die passen zich aardig aan. Vaak is het de ambitie van de ouders om heus niet crimineel te zijn. Hun ambitie is om zaken te doen, om zo voor het gezin te zorgen, een goede toekomst te bieden voor hun kinderen. Als die zaken zich helaas in het criminele circuit afspelen, nou, het zij zo.” (r22)

7.3.6 Misdrijven

Het laatste deel van tabel 7.3 gaat in op de aard van de criminaliteit onder de betreffende bevolkingsgroepen. Een verdachte kan per jaar meer dan één keer zijn aangehouden en per aanhouding kan het gaan om meer dan één misdrijf. Tussen de bevolkingsgroepen is weinig verschil in het aantal misdrijven dat per verdachte werd geregistreerd. Gemiddeld genomen wordt een verdachte in 2006 van 1,7 misdrijf verdacht.

Op basis van het soort misdrijf waarvoor een verdachte is aangehouden krijgen we meer inzicht in de eventuele verschillen in het criminele gedrag tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Per misdrijfcategorie is berekend hoeveel misdrijven er per honderd aangehouden verdachten zijn opgehelderd (van Mantgem et al. 2007:90). Oost-Europeanen worden relatief vaak verdacht van vermogensdelicten zonder geweld (zie begrippenlijst voor definitie). Voor allochtonen uit de voormalig Sovjet Unie geldt dat in extreme mate. Van iedere honderd verdachten die in 2006 werden aangehouden was dat 48 keer vanwege een geweldloos vermogensmisdrijf. Van de honderd verdachten afkomstig uit de voormalig Sovjet-Unie was dit 73 keer, voor verdachten van Joegoslavische herkomst 70 keer en voor verdachten afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen 55 keer. Oost-Europeanen worden relatief minder vaak verdacht van geweldsdelicten dan niet-westerse allochtonen. Van de honderd niet-westerse verdachten die in 2006 werden aangehouden gebeurde dat 42 keer vanwege geweld tegen personen. Per honderd verdachten afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen gebeurde dit 29 keer en per honderd verdachten afkomstig uit de voormalig Sovjet-Unie

32 keer. Oost-Europeanen uit de EU worden in vergelijking met de andere bevolkingsgroepen het vaakst verdacht van verkeersmisdrijven (36%). In hoofdstuk 1 werd verondersteld dat er ook een relatie bestaat tussen de verblijfsstatus en de aard van de delicten. Zo hebben arbeidsmigranten met een tewerkstellingsvergunning uit de nieuwe EU-landen bijvoorbeeld veel meer mogelijkheden dan de asielmigrant. Onderzoek onder illegale vreemdelingen wees bijvoorbeeld uit dat zij vooral betrokken zijn bij bepaalde typen delicten. Twee type delicten springen daarbij in het oog, enerzijds het gebruik van valse documenten en anderzijds kleine vermogensdelicten. Dit geldt in het bijzonder voor die groepen migranten die in geringe mate kunnen terugvallen op de hulp van familie of een etnische gemeenschap. Middels valse documenten kan men toegang verwerven tot de arbeidsmarkt en derhalve inkomsten verwerven, en middels vermogensdelicten kan men inkomsten verwerven (Engbersen en Van der Leun 2001; Leerkes et al. 2004). Beide delicttypen worden in tabel 7.3 gecategoriseerd als vermogensdelicten zonder geweld, en komen onder Joegoslaven en migranten uit de voormalig Sovjet-Unie vaker voor dan onder migranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen. Dit is een indicatie voor de hypothese dat er een relatie bestaat tussen de verblijfsstatus en de aard van de criminaliteit.

Een eerste conclusie is dat de omvang van het criminaliteitsprobleem onder de officieel in Nederland gevestigde Oost-Europeanen (ingezetenen) relatief beperkt is. Het percentage verdachten onder geregistreerde Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen is met 1,9 procent relatief laag. De percentages voor de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië liggen hoger, maar geven in vergelijking met bijvoorbeeld de Antillianen en Marokkanen zeker niet direct aanleiding om te veronderstellen dat er sprake is van een omvangrijk criminaliteitsprobleem.

7.4 Omvang en aard van criminaliteit van niet-ingezetenen

Een omvangrijk deel van de verdachten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalig Sovjet-Unie is niet officieel in Nederland gevestigd (de niet-ingezetenen). Van het totaal aantal verdachten uit de Oost-Europese EU-landen is meer dan tweederde niet als inwoner in een van de Nederlandse gemeenten ingeschreven. Dit geldt ook voor veertig procent van de verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie. Het in de vorige paragraaf geschetste criminaliteitsprofiel representeert dus slechts een beperkt deel

van de totale Oost-Europese verdachtenpopulatie. In die zin verschillen de Oost-Europeanen sterk van de niet-westerse alloctonen waarvan minder dan 9 procent niet in Nederland woont. In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de verdachte niet-ingezetenen. Er wordt aandacht besteed aan geslacht en leeftijdsklasse. Vervolgens worden de soorten misdrijven behandeld waarvoor verdachten aangehouden zijn en worden verklaringen gegeven voor de criminaliteit van niet-ingezetenen.

Voor deze groep is het zoals gezegd niet goed mogelijk een criminaliteitsgraad te berekenen omdat niet duidelijk is hoe omvangrijk de groep in Nederland verblijvende, maar niet officieel geregistreerde, Oost-Europeanen is.

7.4.1 Criminaliteit naar deelpopulaties

We kijken wederom eerst naar deelpopulaties binnen de groep verdachten (zie tabel 7.4).

Tabel 7.4: Niet-ingezetenen, profiel verdachten 12 jaar en ouder naar etnische herkomst, 2006

	Oost- Europese EU-landen	voormalig Sovjet-Unie	voormalig Joegoslavië	overig westers	niet-westers	autochtoon	totaal
verdachten	3.136	740	316	5.202	6.100	659	16.155
v. tot. verdachten per herkomstgrp.	69,8	39,5	12,0	24,5	8,8	0,5	6,6
Deelpopulaties (v d verdachten)							
vrouwen	15,2	14,9	13,6	12,3	15,3	15,2	14,3
12-17 jaar	1,2	3,6	4,1	4,4	3,8	6,7	3,6
18-24 jaar	30,5	25,1	17,4	29,8	20,0	19,1	25,3
25-45 jaar	59,5	63,4	70,3	51,5	65,9	43,4	59,1
Misdrijven							
aantal misdrijven	4.846	1.068	578	7.038	8.562	999	23.095
misdrijven per verdachte	1,5	1,4	1,8	1,4	1,4	1,5	1,4
vermogen zonder geweld	86,1	89,1	113,6	33,2	62,0	42,3	58,9
vermogen met geweld	2,5	2,4	3,2	1,6	3,1	7,1	2,6
vernieling/openbare orde	13,3	12,7	16,5	17,1	19,6	21,2	17,2
geweld tegen personen	10,1	9,6	14,9	10,5	16,7	24,0	13,4
gewelddadig seksueel	1,0	0,9	0,0	0,6	0,9	0,2	0,8
overig seksueel	0,5	0,0	0,6	0,9	0,6	1,1	0,7
verkeersmisdrijven	23,4	7,8	15,5	27,4	7,8	31,6	18,3
opiumdelicten	11,0	10,9	9,5	32,4	22,2	12,0	22,1
overige delicten	6,7	10,8	9,2	11,6	7,5	12,1	9,0
totaal delicten	154,5	144,3	182,9	135,3	140,4	151,6	143,0

Bron: HKS, bewerkt door KLPD/DNRI, Risbo

Het aandeel vrouwen in de totale verdachtenpopulatie van niet-ingezetenen is met 14 procent relatief laag en is ongeveer even hoog als het aandeel vrouwen onder de verdachte ingezetenen. Het aandeel vrouwen onder

ingezetenen binnen de verdachtenpopulatie uit de Oost-Europese EU-landen is wel aanzienlijk groter dan het aandeel vrouwen onder de niet-ingezetenen nieuwe EU-burgers. Het aandeel minderjarige verdachten (12-17 jaar) is binnen de groep niet-ingezetenen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen aanzienlijk lager dan gemiddeld. Dit beeld zagen we ook bij de ingezetenen. Het aandeel van jongvolwassenen (18-24 jaar) verdachten in deze herkomstgroep is juist hoger dan gemiddeld. Dit geldt echter weer niet voor de ingezetenen jongvolwassenen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen.

7.4.2 Misdrijven

Gemiddeld genomen worden onder de niet-ingezetenen minder misdrijven per verdachte geregistreerd, dan onder de ingezetenen. Zij recidiveren (in Nederland) dus minder. Dit is mogelijk een gevolg van een eventuele relatief beperkte verblijfsduur van niet-ingezetenen in Nederland.

Op basis van het soort misdrijf waarvoor een verdachte is aangehouden krijgen we meer inzicht in eventuele verschillen in het criminele gedrag van de verscheidene herkomstgroepen.

Het in de vorige paragraaf geschetste beeld van een bovengemiddelde betrokkenheid van Oost-Europeanen bij vermogensdelicten zonder geweld geldt voor de niet-ingezetenen in nog veel sterkere mate. Van iedere honderd verdachten uit de Oost-Europese EU-landen die in 2006 werden aangehouden gebeurde dat 86 keer vanwege een geweldloos vermogensmisdrijf, voor verdachten afkomstig uit de voormalig Sovjet-Unie gebeurde dit 89 keer. Bij de Joegoslaven is het beeld nog extremer. De 316 verdachten van Joegoslavische herkomst worden verdacht van 359 geweldloze vermogensdelicten. Per 100 verdachten zijn er dus ruim 113 geweldloze vermogensdelicten geregistreerd. Dit bevestigt de veronderstelling ook dat er een relatie bestaat tussen de verblijfsstatus en de aard van de delicten (zie paragraaf 7.3.6).

In hoofdstuk 1 werd ook verondersteld dat bepaalde groepen migranten naar Nederland migreren met het oogmerk om criminele activiteiten te plegen, zoals bijvoorbeeld drugshandel, autosmokkel, diefstal. We spreken in dit geval ook wel over migratiecriminaliteit. Hoewel deze vorm van criminaliteit met enige regelmaat in de media verschijnt (zie bijvoorbeeld Vanlommel in NRC-Next 2008, 28 februari) is er over de omvang van deze vorm van criminaliteit op basis van de beschikbare gegevens geen uitspraak te doen. Volgens een informant wordt mobiel banditisme, het bewust naar een land gaan om een criminele daad te plegen en vervolgens weer te vertrekken, in Nederland voornamelijk uitgevoerd door jonge mannen. Zij

hebben normaliter geen crimineel verleden en maken zich doorgaans eenmalig schuldig aan inbraken of autodiefstallen.

“Jonge mensen. (...) meestal zonder crimineel verleden. Ze doen het in opdracht van grotere bazen; soms van criminele organisaties, soms van bepaalde criminele figuren in hun land. En meestal is het één keer en niet meer, het zijn geen recidieven.” (r19)

In paragraaf 7.5 zal dieper ingegaan worden op het fenomeen mobiel banditisme.

7.4.3 Verklaringen voor criminaliteit van niet-ingezetenen

Het is op basis van de cijfers niet mogelijk te bepalen welk type migranten uit Oost-Europa verantwoordelijk zijn voor gepleegde misdrijven. Een mogelijkheid is dat het (deels) tijdelijke arbeidsmigranten betreft die, zo blijkt uit hoofdstuk 6, in grote getale naar Nederland komen en waarvan een deel betrokken kan zijn bij criminele activiteiten. Opgemerkt wordt dat zelfs in het geval dat de criminaliteit van niet-ingezetenen volledig voor rekening zou komen van deze arbeidsmigranten, het verdachtenpercentage nog relatief beperkt is gezien de geschatte omvang van het totaal aantal arbeidsmigranten dat tijdelijk in Nederland verblijft. Indien we de ruim 3.100 niet-ingezetenen verdachten relateren aan de in het voorgaande hoofdstuk geschatte populatie van 120.0000 tijdelijke niet-geregistreerde arbeidsmigranten, komen we uit op een criminaliteitsgraad van 2,5 procent. Dit is slechts iets hoger dan de criminaliteitsgraad van ingezetenen uit Oost-Europese landen.

Benadrukt wordt dat de cijfers uitsluitend betrekking hebben op (verdachten van) misdrijven. Over de betrokkenheid van migranten uit de Oost-Europese EU-landen bij overlastgevende overtredingen zoals openbare dronkenschap, burenruzies, zwartrijden, lichte verkeersovertredingen en dergelijke kunnen in kwantitatieve zin dus geen uitspraken worden gedaan. Wel geven verschillende sleutelpersonen aan dat dergelijke overtredingen onder deze groep regelmatig voorkomen. Tegelijkertijd zien deze sleutelpersonen in het algemeen geen aanwijzingen voor een overmatige betrokkenheid bij criminaliteit van deze tijdelijke arbeidsmigranten. Volgens de sleutelinformanten is dus slechts een klein deel van deze criminaliteit toe te schrijven aan de tijdelijke arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen.

Een andere mogelijke verklaring voor het relatief hoge aandeel niet-ingezetenen verdachten is dat bepaalde groepen migranten naar Nederland

migreren met het oogmerk om criminele activiteiten te plegen, zoals bijvoorbeeld drugshandel, autosmokkel en diefstal. We spreken in dit geval ook wel over migratiecriminaliteit (zie ook hoofdstuk 1). Volgens een sleutelinformant is het gros van de criminaliteit onder Oost-Europeanen in Nederland toe te rekenen aan migratiecriminelen (zie paragraaf 7.5). Tenslotte kan op basis van de aard van de delicten worden verondersteld dat het (deels) gaat om zogenaamde overlevingscriminaliteit. Dit geldt dan met name voor niet-ingezetenen verdachten afkomstig uit voormalig Joegoslavië en uit de voormalige Sovjet-Unie en mogelijk ook voor werklozen uit de Oost-Europese EU-landen. In hoofdstuk 1 werd verondersteld dat er een relatie bestaat tussen de verblijfsstatus en de aard van de delicten. Onderzoek onder illegale vreemdelingen wees bijvoorbeeld uit dat zij vooral betrokken zijn bij twee type delicten: enerzijds het gebruik van valse documenten en anderzijds kleine vermogensdelicten (zie voor meer hierover sectie 7.3.6).

7.5 Percepties van sleutelinformanten

In de vorige paragrafen is een beeld geschetst van de omvang en aard van de criminaliteit onder Oost-Europese groepen in Nederland, uitgesplitst naar ingezetenen en niet-ingezetenen. Deze paragrafen zijn voornamelijk gebaseerd op kwantitatief onderzoek. Zoals eerder gezegd, is in de bevindingen uit het kwalitatieve onderzoek onder sleutelinformanten vaak sprake van overlap tussen criminaliteit onder ingezetenen en niet-ingezetenen. Hierom is ervoor gekozen om het gros van het kwalitatieve materiaal gezamenlijk in deze paragraaf te presenteren. Deze paragraaf begint met mogelijke verklaringen voor criminaliteit onder Oost-Europeanen. Vervolgens wordt ingegaan op vermogensdelicten zonder geweld, georganiseerde misdaad en overige delicten. Tot slot, wordt aandacht besteed aan de bevindingen uit het kwalitatief onderzoek over criminaliteit onder vrouwen.

7.5.1 Verklaringen voor criminaliteit

Een voor de hand liggende verklaring voor criminaliteit onder Oost-Europeanen in Nederland is het verschil in welvaart tussen de oude en nieuwe EU-lidstaten.

“Dat vind ik wel een punt van zorg. Hoe verder de grenzen naar het oosten opengesteld worden, hoe moeilijker het voor ons controleerbaar blijft. Want alles komt echt hierheen, omdat ze hier meer kunnen verdienen. En de huizen

en de auto's zijn luxe. Ja daar wordt naar gekeken. (...) Dat is niet alleen hier, het is in heel Europa. In Spanje zie je het ook veel. Voordat de grenzen open waren, was dat nog niet." (r10)

"En, nou ja, goed, je kan het ook in een meer globale context bekijken, dat nog steeds in Oost-Europa de economie niet zo goed ontwikkeld is als in West-Europa. Ze proberen het wel, maar de salarissen zijn heel laag. Veel werkloosheid natuurlijk. De jonge mensen zoeken ergens anders naar mogelijkheden." (r19)

Volgens enkele informanten is het sinds de uitbreiding van de Europese Unie voor Oost-Europese criminelen makkelijker geworden om in de oudere EU-lidstaten te operen. Daarnaast maken de lagere straffen in Nederland en de relatief goede condities in Nederlandse gevangenissen het land aantrekkelijk voor Oost-Europese criminelen. Ook het normaliter geweldloze optreden van de Nederlandse politie heeft, volgens de informant, geen afschrikwekkend effect op Oost-Europese delinquenten.

"Nou, ten eerste de uitbreiding van de EU. Het is veel makkelijker om te reizen, open grenzen. Nederland is ook aantrekkelijk qua straffen, zachte straffen, hè? Je wordt opgepakt en toch vrijgelaten of je moet een boete betalen of een hele korte straf uitzitten. De gevangenissen zijn ook aantrekkelijk voor Oost-Europeanen. Zij zien het niet als een groot probleem om in de gevangenis te komen. (...) want de condities daar zijn relatief goed. Ze kunnen sporten, ze kunnen goed eten, ze kunnen medische hulp krijgen. Ze zien het niet als een grote straf." (r19)

"Ik ken een paar bandieten, die in Nederland wonen. Die wonen een paar dagen in Den Haag, een paar dagen in Rotterdam. Het is voor hun net vakantietijd. Ze zijn niet bang voor de politie. Bij ons [in Polen, Risbo] als de politie met bandieten gaat praten, dan komt er veel fysiek geweld aan te pas." (r24)

Een informant werkzaam bij een Poolse zelforganisatie denkt dat Polen er tijdens het communistische regime gewend aan zijn geraakt om de regels enigszins te omzeilen. Het is denkbaar dat dit ook geldt voor andere voormalige Oostbloklanden.

"Dat kan ook liggen aan de opvoeding van Polen, en vooral bij mensen die zijn opgevoed in de communistische tijd, (...) om een goed leven te hebben, moest je toch wel dingen verzinnen en je redden en dat was meestal tegen de regels in. En Polen zijn best gewend geraakt - door vroeger - om de regels te omzeilen, omdat je anders niet goed kon leven. De regels waren strak en die moest je gewoon omzeilen. En dat deed je met omkoperij, misschien wat anders. Maar dat deed ik ook. Iedereen deed het. (...) Ik denk dat de moraal, wat betreft normen en waarden, ietsjes lager ligt dan bij Nederlanders." (r21)

Polen

Enkele informanten van Poolse afkomst vertellen dat de tijdelijke arbeiders die door uitzendbureaus in Polen gerekruteerd worden, niet van te voren gecontroleerd worden op goed gedrag of crimineel verleden. Daardoor kunnen mensen met een crimineel verleden naar Nederland komen en hier criminele delicten ondernemen.

“Wanneer iemand uit Polen Poolse werknemers nodig heeft, dan is niemand geïnteresseerd om te weten wie met wie zaken gaat doen. In Polen heeft de rechtbank speciale rijen. Personen die vroeger problemen hadden met justitie, en nu problemen hebben en niemand gaat dit goed na. Zulke personen komen ook naar Nederland om te werken. Diegene moet uiteindelijk terug naar Polen. Hij gaat ook niet op zoek naar legaal werk en een legale verblijfplaats. Deze persoon begint ook met troep maken. Hij start met drugshandel, sigarettenhandel, cocaïnesmokkel naar Polen, ...” (r24)

“Het tweede probleem is, zoals ik net heb gezegd, dat ze in Polen mensen niet controleren. In Polen nemen uitzendbureaus de massa aan. Ze kijken niet naar de specialisaties. Ze nemen iedereen mee. Iedereen mag mee. Ze hebben rare praktijken gevonden.” (r25)

Voormalig Joegoslavië

In dit hoofdstuk hebben we gezien dat in 2006 een relatief hoog aandeel van de Joegoslavische ingezetenen verdacht wordt van een misdrijf (3,7%, zie tabel 7.3). In 2006 werden 316 niet-ingezetenen ex-Joegoslaven verdacht van een delict. Voor de criminaliteit onder individuen afkomstig uit voormalig Joegoslavië hebben enkele sleutelinformanten de verklaring aangedragen dat de ‘criminaliteitsgrens’ van deze migranten wegens de gewelddadige oorlogen mogelijk verhoogd is.

“Nee, het enige wat ik me zou kunnen bedenken -maar dat is puur een speculatie- is dat als je uit een oorlogssituatie komt en je bent gewend om vuurwapens te gebruiken, er een soort van ontremming ontstaat, waardoor je het makkelijker ook hier gaat gebruiken.” (r22)

Een andere sleutelinformant spreekt deze verklaring tegen. Volgens haar waren de mensen die tijdens de oorlogen gevlucht zijn, juist op zoek naar vreedzame omstandigheden.

“Kijk, er is één verklaring die ik helemaal niet accepteer, dat is dat de mensen op de één of andere manier veel van die oorlogcultuur meegenomen hebben, en veel gewelddadiger daardoor zijn. Dat kan ik me niet voorstellen. (...) Omdat mensen die hier naartoe kwamen, eigenlijk de vluchtelingen waren. Ze wilden weg van het conflict. Ze probeerden juist een vreedzame situatie te zoeken. Ze wilden doorgaan met hun studie of werk en de meesten deden dat ook. (...) Het

is niet iets wat een nationaal karakter is; dat de Joegoslaven meer gewelddadig zijn dan de Marokkanen of de Turken. Dat kan niet een verklaring zijn.” (r19)

Een andere informant denkt ook niet dat de relatief hoge criminaliteit onder mensen uit voormalig Joegoslavië direct toe te schrijven is aan het gewelddadige karakter van de Joegoslavische oorlogen, maar eerder aan de economische malaise die door de langdurige oorlogen veroorzaakt werd.

“Ik denk dat het te maken heeft met de jarenlange malaise waarin het land zich heeft verkeerd. Dan ga je op zoek naar alternatieven. Dat vertelden ze ook wel. Dat een geslaagde zware Joegoslavische maffia baas openlijk in de kranten kwam. Dat gaf een beeld van ‘als je iets wilt bereiken, moet je de misdaad in’. Omdat tijdens de oorlog alles plat lag; werk was moeilijk te vinden, scholen waren dicht. Velen kwamen toen in de asielprocedure terecht. Door de moeilijke omstandigheden kwamen ze hierheen. Dan verbaast het je niet dat er veel criminaliteit onder deze groep is.” (r16)

Verder geeft een informant als mogelijke verklaring dat sinds het uiteenvallen van voormalig Joegoslavië de rivaliteit en vijandigheid tussen de verschillende etnische gemeenschappen in Nederland toegenomen is.

“En dan, zoals ik zei, in de jaren 90 tijdens de val van de Federale Republiek van Joegoslavië -de val van het systeem- was er niet één Joegoslavische gemeenschap, maar het waren er meerdere: Servische, Kroatische, Bosnische, Macedonische. Dus er waren kleine groepjes die ook bepaalde patronen van rivaliteit en, ja, vijandelijkheid tegen elkaar hadden. En dat hangt waarschijnlijk ook samen met criminaliteit. (...) Mensen uit die gemeenschappen in Nederland pleegden geweld, of bepaalde soorten van bedreigingen, tegen hun eigen landgenoten. (...) Je kan zeggen dat het te maken heeft met de politieke situatie in Joegoslavië zelf. Dat wordt ook in hun leven in Nederland gereflecteerd.” (r19)

Een wetenschapper die onderzoek heeft gedaan naar mensen uit ex-Joegoslavië, is van mening dat de criminaliteit onder deze groep ten dele samenhangt met de lange asielprocedure (zie ook sectie 7.3.6)

“Wegens lange asielprocedures. Ze raakten door het lang wachten in de criminaliteit. Ze hadden dan geen inkomen, dan kwamen ze zo in de criminaliteit terecht.” (r16)

Meerdere informanten, allen werkzaam in de wetenschap, geven aan dat de overgrote meerderheid van de criminele delicten die door niet-ingezetenen gepleegd worden, toe te schrijven is aan migratiecriminaliteit. Volgens hen wordt slechts een klein deel van de delicten gepleegd door permanente migranten of tijdelijke arbeidsmigrantten.

“Dus immigranten die zich hier vestigen, hebben niks te maken met criminaliteit. En als je kijkt naar de nieuwe, de nieuwkomers, de Polen of nou, ja, de duidelijke arbeiders, dan zie je dat die ook niet betrokken zijn bij criminaliteit, of op een heel laag niveau. De criminaliteit is echt iets vanuit die landen; die komen hier naartoe, en ze gaan terug. Ze vestigen zich hier niet, en ze hebben ook geen contacten met de lokale gemeenschappen, met immigrantengemeenschappen. (...) die gebruiken Nederland voor criminaliteit en ze gaan terug, ze vestigen zich hier niet.” (r19)

In de volgende sectie zullen we dieper ingaan op het fenomeen van migratiecriminaliteit.

Migratiecriminaliteit

Enkele sleutelinformanten geven aan dat misdrijven die gepleegd worden door migranten die voor lange tijd in een land verblijven, verschillen van misdrijven die gepleegd worden door mensen die er slechts kort verblijven. Dit heeft voornamelijk te maken met de mate van kennis over de samenleving waarover men beschikt.

“ Als je hier langer bent, ken je de samenleving ook goed. Je zult andere vormen van criminaliteit krijgen, bijvoorbeeld uitkeringsfraude (...) bij de permanenten. Een ander voorbeeld is smokkelactiviteiten. Dingen die je vooral kunt doen, omdat je hier gevestigd bent. Je kent de wegen goed. Je weet waar je moet zijn. Terwijl de tijdelijke migranten toch eerder typische straatcriminaliteit zullen vertonen. Dingen waarbij je niet zozeer de samenleving hoeft te kennen, maar een paar slimme trucjes. Het balletje-balletje spel is daar bijvoorbeeld een goede vorm van. (...) Dit was heel populair een aantal jaar lang. Het is iets typerend voor de Oost-Europeanen, Roemenen geloof ik ook.” (r22)

Volgens een andere sleutelinformant was een paar jaar geleden alleen sprake van migratiecriminaliteit vanuit Polen en de Baltische Staten, maar sinds de toetreding van Bulgarije en Roemenië tot de EU komen ook mensen uit deze landen naar Nederland en naar andere oudere EU landen met het bewuste doel om een criminele daad te plegen.

Zoals eerder vermeld, is volgens enkele informanten uit de wetenschap het gros van de criminaliteit onder Oost-Europeanen in Nederland niet te wijten aan de allochtonen, noch aan de tijdelijke arbeidsmigranten, maar aan migratiecriminelen.

Volgens een sleutelinformant zijn twee groepen migratiecriminelen te onderscheiden: enerzijds de zakkenrollers en anderzijds de mobiele bandieten. Over het algemeen zijn de zakkenrollers families afkomstig uit Bulgarije of Roemenië. Veelal gaat het daarbij volgens de informant om Roma. Zij komen hier voor een aantal maanden, bijvoorbeeld een zomer, en

gaan met de hele familie - kinderen, vrouwen en mannen- te werk. Degenen die zich aan mobiel banditisme schuldig maken, komen doorgaans met de auto of met een busje hierheen om inbraken, autodiefstallen of andere diefstallen te plegen. Vervolgens vertrekken zij direct weer via Duitsland naar het thuisland. Vaak verblijven ze maar 24 uur in Nederland. Deze sleutelinformant vertelt dat het doorgaans gaat het om jonge mannen uit Polen of de Baltische Staten zonder crimineel verleden die hiernaartoe komen in opdracht van een crimineel individu of van een criminele organisatie.

“die reizen door Europa, door Duitsland, Frankrijk, België en ook Nederland, en daar heeft Nederland wel veel last van. Het gaat om minder zware criminaliteit, kleine criminaliteit zoals we het noemen. (...) dus ik kan niet zeggen hoe vaak, maar het is regelmatig. En een paar jaar geleden was er alleen sprake van mobiel banditisme uit Polen en de Baltische Staten. En nu met de twee nieuwe lidstaten, Bulgarije en Roemenië, zijn er nieuwe groepen bijgekomen, bijvoorbeeld Roma uit Bulgarije of uit Roemenië, en weer nieuwe vormen van criminaliteit wat we vroeger ook niet kenden. Zakkenrollen is eigenlijk een soort van nationale sport van Bulgaren en van Roemenen in Nederland. (...) Bulgaren en Roemenen die met zakkenrollerij bezig zijn, daar zitten echt kinderen tussen.” (r19)

Een andere sleutelinformant geeft ook aan dat diefstal via geldautomaten ook een typische vorm van migratiecriminaliteit is waar Roemenen zich vaak schuldig aan maken.

“Of het gebeuren van de geldautomaten. Dat is een typische hit-and-run tactiek. Je gaat ergens naar toe voor een paar maanden waar je de markt gaat afromen en weer vertrekt om het ergens anders te proberen. Dat is criminaliteit waar de Roemenen blijkbaar goed in zijn.” (r22)

7.5.2 Vermogensdelicten zonder geweld

Tijdens de gesprekken met sleutelinformanten is naar hun mening over vermogensdelicten zonder geweld gevraagd. De bevindingen daaruit worden in deze sectie behandeld.

Polen

Volgens meerdere informanten van Poolse afkomst maken de Polen zich voornamelijk schuldig aan diefstal en heling. Een informant werkzaam bij een Poolse zelforganisatie vertelt dat Polen met name bekend staan om het stelen van auto's. Een informant uit de uitzendbureaubranche vertelt over een enkel incident waarbij een Poolse medewerker een keer een bus van de zaak gestolen had. Volgens een andere informant is de illegale autohandel

afgenomen sinds er een registratiesysteem voor autokentekens in Nederland en Polen bestaat.

“in mindere mate worden er gestolen auto's naar Polen gebracht. Het laatste probleem speelde voornamelijk tien jaar geleden. Nu is er een goed registratiesysteem in Nederland en Polen, waardoor de illegale autohandel is afgenomen.” (r24)

“We hebben hier meegemaakt dat een collega van mij een nieuwe bus had, en een medewerker moest met die bus gaan rijden. Hij moest personeel ophalen op een fabriek. Hij is met die bus doorgereden naar Oekraïne en daar heeft hij hem verkocht voor €20.000. Dat was een Poolse medewerker.” (r10)

Voormalige Sovjet-Unie

In paragraaf 7.3 werd geschetst dat de criminaliteitsgraad onder migranten uit de voormalige Sovjet-Unie in de periode 2000-2006 gedaald is. Volgens een sleutelinformant zijn wegens de economische crisis in Rusland in 1998 veel Russen, waaronder zakenlieden, naar het buitenland vertrokken. Een deel van deze zakenlieden waren betrokken bij witwaspraktijken of andere financiële criminele daden. Na het aantrekken van de economie in Rusland zijn veel Russische zakenlieden teruggemigreerd.

“in 1998 was er een economische crisis in Rusland en daarna trokken veel zakenmensen terug. Dus de businesswereld hier, de Russische businesswereld, is heel erg gelimiteerd. Er zijn veel minder bedrijven. (...) Ze kwamen hier in de jaren 90 en probeerden een nieuwe markt en nieuwe klanten te zoeken en sommigen is dat gelukt. Ze waren betrokken bij witwassen bijvoorbeeld of bij bepaalde financiële misdaden.” (r19)

Een andere reden, zo vertelt deze sleutelinformant, voor het dalen van de criminaliteitsgraad onder mensen uit de voormalige Sovjet-Unie, is de invoering van de Nederlandse wet Melding Ongebruikelijke Transacties (Wet MOT) in 1994. Als gevolg daarvan werd het een stuk moeilijker om financiële delicten te plegen. In sommige andere landen is dat nog makkelijker waardoor deze landen interessanter zijn voor het plegen van dit soort criminaliteit. Daarnaast zijn, volgens de sleutelinformant, landen met een omvangrijke Russische gemeenschap aantrekkelijker voor de Russische maffia, en daar behoort Nederland niet toe.

“Maar de laatste tien jaar is dat veel minder. Nederland is niet zo interessant voor de Russische maffia. (...) ten eerste is er een hele kleine gemeenschap van Russische immigranten. Nou ja, vergelijk het met Duitsland. Daar heb je drie miljoen Russen wonen en in Nederland, nou ja op dit moment rondom 30.000, 35.000. Dat ten eerste. En ten tweede, nou ja, het enige wat ze hier deden in de jaren 90 was witwassen en gebruik maken van de Nederlandse banken. Maar

sinds de MOT, ken je die kreet, MOT? Melding Ongebruikelijke Transacties, dat is een hulp voor de banken, de banken moeten het melden als een bedrag, volgens mij, boven 12.000 euro wordt overgemaakt (...), en sinds de MOT, was het banksysteem ook niet zo aantrekkelijk voor de Russen. Zij gebruiken meer banken in Zwitserland en in Luxemburg, waar geen vragen worden gesteld en geen meldingen worden gedaan.” (r19)

Een andere informant die vanuit haar werk veel te maken heeft met asielzoekers vertelt over een groep uitgeprocedeerde asielzoekers van Georgische afkomst die drugsverslaafd zijn (zie ook sectie 7.3.6). Deze mensen mogen niet werken, dus grijpen naar illegale wijzen om aan geld te komen. Ook vertelt zij over Oost-Europeanen uit voormalig Sovjet-Unie die valse identiteitsdocumenten gebruiken of daarin handelen en over gevallen van winkeldiefstal.

“Ik zie bijvoorbeeld de groep Georgiërs die hier de laatste jaren zijn en zij zijn uitgeprocedeerde asielzoekers en zijn ook verslaafd. Ze hebben een manier nodig om aan hun geld te komen, want werken mogen ze toch niet. Dan gaan ze stelen en verkopen om zo aan hun geld te komen.” (r6)

“Maar ik merk wel dat bijvoorbeeld Oekraïners, Russen of Wit-Russen soms valse papieren hebben van Polen of andere landen uit de Europese Unie. Op deze manier proberen ze ook aan het werk te komen. Ze zijn niet bezig met het verspreiden van valse documenten, maar ze proberen wel met valse documenten werk te vinden. (...). Ze proberen hier geld te verdienen. Ze komen niet als Oekraïner hierheen als officiële werknemer. Hiervoor proberen ze ergens te komen aan valse documenten. Er zijn ook andere groepen zoals mensen uit Kaukasische republieken. Deze mensen doen vaak aan winkeldiefstal. Ze verkopen deze producten door en dat kan ook met papieren. (...) Het is voor verkoop in Nederland en om zo aan geld te komen.” (r6)

Voormalig Joegoslavië

In voorgaande paragrafen hebben we gezien dat het in bijna 70 procent van de misdrijven waarvan ingezetten ex-Joegoslaven verdacht worden om vermogensdelicten zonder geweld gaat. Bij de niet-ingezetten ging het in 2006 om 359 geweldloze vermogensdelicten.

Twee informanten vertellen over het bestaan van huisboetieks onder ex-Joegoslaven. Dat zijn boetieks bij mensen thuis waar gestolen spullen verkocht worden. De informanten vermoeden dat het runnen van deze boetieks op een georganiseerde manier verloopt.

“(...) ze zeiden dat er hele families waren die dat deden, stelen voor die boetieks. Ze gingen met lange jas met de hele familie naar winkels. (...) Dat zal ook op een vrij georganiseerde manier verlopen. Er is vraag naar.” (r16)

Ook vertelt dezelfde informant over georganiseerde diefstallen die op onprofessionele wijze uitgevoerd werden.

“Wat ze ook doen is georganiseerde diefstallen. Ze doen dat ook in groepjes. (...) De manier waarop het gebeurt, is heel onprofessioneel, zoals een steen door de ruit gooien.” (r16)

Een informant uit de wetenschap weet te vertellen over een groep ex-Joegoslavische kruimeldieven die grotendeels uit Roma bestond. Zij heeft in 2001-2002 onderzoek gedaan naar deze groep.

“Die [Roma, Risbo] werden neerbuigend aangekeken in Joegoslavië. Ze waren ook niet betrokken bij de georganiseerde misdaad in Nederland. (...) Die moesten overleven door allerlei inbraken die onprofessioneel, onvoorbereid en rondrijdend gepleegd werden. 's Morgens opstaan, in de auto stappen, rijdend in de buurt kijken of iemand thuis is, een steen pakken en naar binnen gaan. Soms hadden ze dan ook niks. (...) Het waren kleine diefstalletjes. Het waren niet alleen Roma's. Het waren ook andere jongens die de georganiseerde misdaad niet konden binnendringen. Als ze wisten dat ze niet konden binnendringen gingen ze na hun asielpcedure toch hier en daar stelen.” (r16)

Uit deze citaat blijkt dat zich ook ex-Joegoslaven in Nederland bevinden die zich bij de georganiseerde misdaad aangesloten hebben. In de volgende sectie besteden we aandacht aan Joegoslavische en Oost-Europese criminele organisaties.

Een informant geeft aan verbaasd te zijn dat het aantal vermogensdelicten zonder geweld onder mensen uit ex-Joegoslavië relatief hoog is, omdat ze juist als gewelddadige criminelen een reputatie hoog te houden hebben.

“Dat is een beetje raar omdat de Joegoslaven juist bezig waren met de verkoop van hun gewelddadige reputatie. (...) En als ik kijk naar wat zij deden, en wat voor functies zij vervullen in Nederlandse criminele organisaties dan zie je juist het gebruik van geweld. En zeker het hebben van geweld als reputatie is heel belangrijk.” (r19)

7.5.3 Georganiseerde misdaad

De informanten zijn van mening dat er geen noemenswaardige Oost-Europese criminele organisaties in Nederland actief zijn. Een informant, werkzaam in de wetenschap, merkt op dat de Oost-Europeanen niet als één gemeenschap gezien moeten worden maar dat het om kleine gefragmenteerde groepjes gaat die ook op sociaal gebied weinig met elkaar omgaan. Wel zegt zij dat het mobiel banditisme, wat in een vorige sectie besproken is, eerder voldoet aan het profiel van bendes. Ze geeft aan dat er

geen verband is tussen de georganiseerde misdaad en de tijdelijke arbeidsmigranten en de meer permanente migranten uit Oost-Europa. Volgens haar hebben de gevestigde immigranten geen criminele banden, en zijn de tijdelijke migranten alleen betrokken bij kleine criminele delicten.

“dat die hele gemeenschap van die immigranten wordt gezien als één gemeenschap. En dat is absoluut niet waar. Er zijn hele kleine groepjes van mensen, heel gefragmenteerd. Ze hebben heel weinig met elkaar, ook qua sociaal leven. Dus het gaat hier niet om echte bendes, behalve mobiele banditisme; die bendes die naar Nederland komen voor een bepaalde periode voor een opdracht.” (r19)

“Dus de indruk bestaat dat sinds de val van het communisme alle Oost-Europeanen naar West-Europa migreren en er heel veel criminelen in die migrantengemeenschappen zitten, maar dat valt alles reuze mee. (...) In principe, is er geen verband tussen de echte georganiseerde misdaad en de immigranten vanuit Oost-Europa. Dus immigranten die zich hier vestigen, hebben niks te maken met criminaliteit. En als je kijkt naar de nieuwe, de nieuwkomers, de Polen of nou, ja, de duidelijke arbeiders, dan zie je dat die ook niet betrokken zijn bij criminaliteit, of op een heel laag niveau.” (r19)

Deze informant is van mening dat Nederland geen aantrekkelijk land is voor de georganiseerde misdaad (zie ook sectie 7.5.2 voor Russische georganiseerde misdaad). Ook denkt ze dat de kleine omvang van de Oost-Europese gemeenschappen daarbij een rol speelt.

“Maar er is geen sprake van echte georganiseerde bendes, als je denkt aan gangs of aan straatcultuur of jeugdcultuur. Dat kan ik niet in verband brengen met de Oost-Europeanen. Dan denk je meer aan Marokkanen of aan Turken. Maar ja, het heeft ook te maken met het feit dat de aantallen van Oost-Europeanen nog niet zo hoog zijn. (...) , de maffia vestigt zich niet hier. (...) het is niet zo'n aantrekkelijk land voor de maffia. (...) We hebben hier geen Joegoslavische maffia, we hebben hier ook geen Russische maffia, ook geen Albanese maffia.” (r19)

Deze informant vertelt over de pogingen die Oost-Europese maffia tevergeefs gedaan hebben om vaste voet te krijgen in Nederland. Ongeveer tien jaar geleden was de Russische maffia op kleine schaal actief in Nederland. Zij hebben geprobeerd om een plek te werven op de Nederlandse drugsmarkt. Het is sommige Russen alleen gelukt om individueel als drugskoerier te fungeren.

“Ook wat betreft drugs, (...) Oost-Europa heeft geen productie van drugs, dus de Russische groepen hadden wel contacten hier, met Colombianen bijvoorbeeld, maar dat was niet zo grootschalig. Ze konden ook niet actief meedoen aan de drugshandel, alleen als koeriers, alleen als vervoerders van drugs naar Rusland. Maar het waren geen georganiseerde bendes die dat deden, dat waren individuele koeriers.” (r19)

Deze informant vertelt wel dat het voor Russische bedrijven gangbaar is om gebruik te maken van de diensten van niet legale beveiligingsorganisaties, die al dan wel of niet gelieerd zijn aan de Russische maffia. Toen Russische zakenlieden zich in Nederland vestigden na de Russische economische crisis van 1998, hebben zij wanneer er hier problemen waren ook gebruik gemaakt van deze beveiligingsorganisaties.

“... dat is een hele lange geschiedenis natuurlijk omdat in Rusland alle bedrijven een soort van protectie hebben. Er zijn groepen die hen beschermen tegen andere criminele groepen. (...) ze noemen het protectie-industrie. (...) het zijn gewoon van die politieorganisaties die op illegale manier opereren. Die mensen zijn niet persé leden van maffiagroepen. (...) Maar je kan wel zeggen dat het grootste deel in handen is van de maffia. (...) Hier gebeurt het steeds minder, maar in de afgelopen tien jaar kwamen veel zakenmensen naar Nederland, dat waren meestal export-import bedrijven, of joint ventures. En ze hadden nog wel contacten met de Russische protectiegroepen. En soms kwamen die protectiegroepen -als er problemen waren met de zaken hier- hiernaartoe met bedreigingen, geweld, ...” (r19)

Enkele informanten leggen uit dat er in Nederland de afgelopen tien jaar veel criminaliteit door mensen uit voormalig Joegoslavië veroorzaakt werd. Het ging daarbij om zwaardere criminelen die betrokken waren bij de georganiseerde misdaad in Nederland. Zij waren actief op het gebied van liquidaties en drugshandel. Een deel van deze zwaardere criminelen was al in voormalig Joegoslavië actief in het criminele circuit, een ander deel bestond uit hoogopgeleide vluchtelingen en kwam voor het eerst in Nederland in aanraking met criminaliteit.

Desondanks vertellen deze informanten dat er geen aanwijzingen gevonden zijn voor het bestaan van Joegoslavische criminele organisaties in Nederland. Wel merken zij op dat Joegoslaven vanwege hun gewelddadige imago door de Nederlandse onderwereld ingesteld werden als lijfwacht, en dat door de Nederlandse georganiseerde criminelen Joegoslaven naar Nederland gebracht worden om hier bijvoorbeeld een liquidatie uit te voeren.

“Omdat die [Joegoslaven, Risbo] een reputatie van gewelddadigheid hadden. Hiermee verdienden ze geld. Door hun reputatie werden ze heel makkelijk ingesteld als lijfwacht. Of ze werden ingesteld als incasso. Dit was voor het geval ze geld tegoed hadden bij iemand en dan gingen ze bij hen aankloppen. (...) de meeste gelinkt waren aan de Nederlandse situatie, bijvoorbeeld de Wallen en drugsdealers. ‘De Nederlandse drugsbaron omringd met Joegoslaven die zorgden voor zijn bescherming’; dat soort typen waren het.” (r16)

“Voor liquidaties werden ze vanuit Joegoslavië ingevlogen. Iemand uit Joegoslavië doet het voor veel minder. Het is veel goedkoper. Op het moment dat de politie er is, is diegene al in de tram of metro op weg naar zijn vliegtuig.

(...) Het waren liquidaties, individuele geschillen soms over hele kleine dingen..”(r16)

Volgens een andere sleutelinformant was er vijf jaar geleden ook sprake van Albanese georganiseerde misdaad. Dit vond op kleine schaal plaats.

“En er was ook sprake van Albanese georganiseerde misdaad, bijvoorbeeld een jaar of vijf geleden. Nou, het blijkt ook niet zo hoog te zijn als bijvoorbeeld in Duitsland of in Frankrijk.” (r19)

Deze informant vertelt dat Albanese organisaties in het verleden geprobeerd hebben om zich in Nederland te vestigen in de vrouwenhandel voor de prostitutie markt, maar de Nederlandse bordeelhouders hadden zelf al veel contacten met Oost-Europa voor dit doeleinde. De Albanese hebben zich wel in Groot-Brittannië in de vrouwenhandel kunnen vestigen.

“bijvoorbeeld Albanese probeerden hier aan de prostitutie markt deel te nemen, maar dat is ook niet gelukt. (...) Omdat er concurrentie was, concurrentie met de Nederlanders. (...) de vrouwenhandel, het brengen van nieuwe meisjes uit Oost-Europa, maar het bleek dat de Nederlandse bordeelhouders al veel contacten hadden met Oost-Europa. Dus het is echt niet gelukt. Albanese waren wel bijvoorbeeld actief in Londen, in Soho. Daar hebben ze geluk gehad en konden ze zich wel vestigen. En ze zijn nu al leiders in de vrouwenhandel in Engeland geworden, maar in Nederland gebeurde dat niet.” (r19)

Meerdere informanten van Poolse afkomst zijn van mening dat de Polen in Nederland niet in criminele organisaties opereren. Een informant zegt dat de Poolse maffia in Polen zelf opereert. Zij zijn actief in de mensenhandel voor de prostitutie markt.

“bijna nooit ernstige geweld of criminele activiteiten. Beetje diefstal en illegale handel. (...) Het is geen maffia. De echte Poolse maffia is in Polen. Zij zijn bezig met vrouwenhandel. Hiervan zou je misschien één of twee 2 in Rotterdam hebben.” (r24)

Volgens enkele informanten is er sinds kort sprake van Poolse vrouwen die met behulp van tussenpersonen op vrijwillige wijze naar Nederland komen om als prostituee te werken.

“Het allerergste is dat die Poolse vrouwen het zelf willen en nu hierheen komen. Ze hebben alleen mensen nodig om hierheen te komen. Dat zijn de tussenpersonen die dan geld vangen.” (r25)

Volgens deze informant zijn Poolse vrouwenhandelaren wel actief in het leveren van vrouwen uit bijvoorbeeld Oekraïne en Wit-Rusland voor de prostitutie markt in Nederland.

“Door Polen is er een ander probleem ontstaan. Zij hebben vrouwen uit bijvoorbeeld Oekraïne en Wit-Rusland hierheen gehaald voor de illegale vrouwenhandel.” (r25)

Een andere informant, werkzaam in de wetenschap, zegt dat er Oost-Europese vrouwen in de prostitutie belanden via mensenhandel, maar dat er geen zicht is op de omvang daarvan.

“We weten dat er op die manier wat Oost-Europese vrouwen in de prostitutie belanden, maar hoeveel het er zijn weten we niet. We weten alleen dat het gebeurt.” (r22)

Deze informant geeft ook aan dat er geen sprake is van mensensmokkel vanuit ex-Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie, maar wel dat er reisbureaus bestaan die visa regelen voor mensen die het land niet mogen verlaten.

“mensensmokkel is alleen een issue als er grenzen zijn waar je niet over mag. Dat geldt deels voor ex-Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie, maar voor de andere niet. We hebben gezien dat eigenlijk onder mensen uit de voormalige Sovjet-Unie mensensmokkel als een criminele bedrijfstak niet echt een rol speelt omdat flexibele reisbureaus hun diensten aanbieden. Die zorgen ervoor dat je een toeristenvisum kunt krijgen. Desnoods door kleine fraude te plegen. Dus mensensmokkel is niet echt een groot fenomeen in de voormalige Sovjet-Unie, althans voor mensen die deze kant op komen.” (r22)

Overige delicten

Naast vermogensdelicten zonder geweld en georganiseerde misdaad noemden de sleutelinformanten ook andere delicten. Deze waren divers van aard. De meeste delicten hebben betrekking op de Polen.

Een informant van Poolse afkomst vertelt dat er soms Polen zijn die wietplantages onderhouden voor Nederlandse wietkwekers. Verder vertelt een andere sleutelinformant dat het ook voorkomt dat mensen excessief alcohol drinken waardoor ze zich schuldig maken aan vandalisme of vechtpartijen. Enkele informanten vertellen dat er Oost-Europeanen zijn die in een onverzekerde auto rijden. Volgens een informant is dat, in het geval van Polen, omdat het in Polen niet verplicht is om auto's te verzekeren en zij niet weten dat dat in Nederland wel het geval is.

“Een Turk zet een plantage ergens neer met honderd plantjes. De Pool moet dan alleen gaan zorgen voor de plantage. (...) De Pool moet daar alleen op letten. Hij krijgt geld en dak boven het hoofd en mag daar gratis leven. In een onbewoond huis.” (r25)

“Maar ik zie dat onverzekerd zijn vooral als een gebrek aan informatie. (...) Om mensen te informeren dat ze, als ze hier rondrijden ook verzekerd dienen te zijn. Dat schijnt in Polen anders te zijn. Ik zie dat niet als een moedwillig, (...) niet aan de regels houden.” (r12)

Ook spreken enkele informanten over wapens. Volgens enkele informanten is het makkelijk om in Polen wapens te kopen en door de openstelling van de grenzen kan men deze meenemen naar andere EU-landen.

“Mensen halen wapens in Polen en nemen het mee hiernaartoe. (...) mensen kunnen die in Oost-Polen kopen. Ze kunnen alles kopen tegen lage prijzen, zoals de aka en pistolen. De handgranaten en de aka kosten in Polen minder dan duizend euro met kogels.” (r25)

“En wat je nu meemaakt -dat is wel een zorg die ik uitspreek-, is dat door de flexibiliteit met het openstellen van de grenzen werkelijk alles hiernaartoe komt. Het meest grappige vond ik: twee jaar geleden was ik zelf in Polen op vakantie. Daar zagen we langs de snelweg naar Noord-Polen dat ze mitrailleurs langs de weg verkochten. De grens was gewoon open, dus als je zo'n ding achterin de auto gooit en je wordt gezien als gewoon vakantieverkeer en je krijgt geen echte controle van je auto. Dan rij je gewoon met een geweer in je auto naar Nederland.” (r10)

Meerdere sleutelinformanten lieten weten dat de criminaliteit onder Oost-Europeanen niet zo hoog is als het algemene beeld doet overkomen.

“Als ik spreek over onze mensen [tijdelijke arbeidsmigranten die als uitzendkracht werken, Risbo], hebben wij alleen maar positieve ervaringen. We moeten een keer van dat negatieve verhaal af. Want als een Pool een keer tegen een boom aanrijdt of tegen iemand anders, dan komt dat met grote letters in de Telegraaf. Onze ervaring met Polen is alleen maar positief. Het zijn goede mensen. En natuurlijk is er wel eens wat gebeurd in die vier jaar tijd. Ik had dan die twee mensen waar ik het al over had. Die hebben gestolen en gedronken en die heb ik dan naar huis gestuurd. Van horen zeggen, weet ik wel dat er soms het een en ander gedaan wordt.” (r10)

Emancipatie en rollen vrouwen

In paragraaf 7.3 is uiteengezet dat in vergelijking met groepen uit andere landen, Oost-Europese ingezetenen vrouwen een hoog aandeel hebben binnen de verdachtenpopulatie. Bij de niet-ingezetenen komt het aandeel Oost-Europese verdachte vrouwen net boven het gemiddelde uit. Volgens meerdere informanten hangt dit ermee samen dat Oost-Europese vrouwen

een hoge graad van emancipatie hebben. Dit is met name een gevolg van het communistische verleden van deze landen.

“Onze vrouwen zijn inderdaad best... ja, gewoon gewend aan dingen aanpakken. Dat ze gewoon echt volledig meedoen aan de maatschappij en de emancipatie van vrouwen was altijd redelijk groot.” (r21)

“Gewoon ja, vrouwen worden meer geëmancipeerd en meer actief, ook in criminele carrières.” (r19)

Volgens een informant zijn de verdachte vrouwen niet actief in het circuit van mobiel banditisme. Zij denkt dat deze vrouwen normaliter geen leidinggevende functies hebben, wat bij de Afrikaanse maffia voorkomt. De Oost-Europese verdachte vrouwen voeren uiteenlopende taken uit zoals bijvoorbeeld het rekruteren van vrouwen voor de vrouwenhandel of het functioneren als drugkoerier. Een andere informant denkt dat deze vrouwen zich waarschijnlijk schuldig zullen maken aan diefstal en heling.

“Nou, de [vrouwelijke Oost-Europese verdachten, Risbo] zijn geen leiders. Het zijn geen leidinggevendenden, het zijn meer degenen die bepaalde taken vervullen, dus (...) ze assisteren of helpen de leiders, (...), het varieert per delict, in de vrouwenhandel bijvoorbeeld heb je ook vrouwen die meisjes rekruteren of visa regelen, of drugskoerieren, nou ja, er zijn heel veel taken die zij kunnen vervullen.” (r19)

“diefstal, denk ik. Dat is een delict waarbij vrouwen sowieso veel voorkomen. Drugshandel denk ik relatief minder. (...) En bij georganiseerde circuits. Daar spelen vrouwen vaak een rol bij. Bij diefstal, heling daar zou je moeten zoeken.” (r16)

7.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk stond de (mogelijke) betrokkenheid van Oost-Europeanen bij criminaliteit centraal. De gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op registraties van verdachten in het Herkenningsdienstsysteem (HKS) van de politie. We beschrijven de omvang van de criminaliteit aan de hand van het verdachtenpercentage ofwel de criminaliteitsgraad. Deze is berekend door het aantal verdachten uit een herkomstgroep in een bepaald jaar te delen door de omvang van de totale herkomstgroep in datzelfde jaar. De analyses hebben betrekking op personen van 12 jaar en ouder.

Om vertekeningen van de criminaliteitsgraad te voorkomen is in dit hoofdstuk onderscheid gemaakt tussen ingezetenen en niet-ingezetenen. Ingezetenen verdachten zijn personen die staan geregistreerd in het HKS en

waarvan op basis van informatie uit het HKS en/of van het CBS is vastgesteld dat het een inwoner is van Nederland. Niet-ingezetene verdachten zijn personen die voorkomen in het HKS maar waarvan op basis van informatie uit HKS en van het CBS niet is vast te stellen dat het een (geregistreeerde) inwoner is van Nederland.

Verdachte ingezetenen

Van de 72.000 geregistreeerde Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen van 12 jaar en ouder worden er in 2006 1.356 (1,9%) verdacht van een misdrijf. Allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië komen beduidend vaker in aanraking met de politie. Van de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie kwam in 2006 ruim 3,2 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf en van de bevolking met een Joegoslavische achtergrond 3,7 procent. Deze verdachtenpercentages zijn hoger dan bij de autochtone Nederlanders (1,3%), maar lager dan bij de niet-westerse allochtonen (4,8%).

We zien dat met name de criminaliteit onder minderjarige en jongvolwassen mannen uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië omvangrijk is. Van de minderjarigen uit de voormalig Sovjet-Unie kwam in 2006 ruim 4 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf. Van de minderjarigen van Joegoslavische herkomst 6 procent. Minderjarigen uit beide groepen komen daarmee veel vaker in aanraking met de politie dan autochtone minderjarigen (2,1%).

Ook het aandeel jongvolwassenen uit de voormalig Sovjet-Unie en uit voormalig Joegoslavië dat wordt verdacht van een misdrijf (6,5%) is aanzienlijk hoger dan het aandeel autochtone verdachte jongvolwassenen (3,3%).

De tweede generatie jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië wordt vaker verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit dan de eerste generatie. Onder de tweede generatie Joegoslavische jongvolwassenen is het percentage verdachten erg hoog.

Verdachten uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië worden relatief vaak verdacht van vermogensdelicten zonder geweld. Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen worden relatief vaak verdacht van verkeersmisdrijven.

Het percentage verdachten onder geregistreeerde Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen is met 1,9% relatief beperkt. De percentages voor de allochtonen uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië liggen hoger, maar geven in vergelijking met bijvoorbeeld de Antillianen en

Marokkanen niet direct aanleiding te veronderstellen dat er sprake is van een omvangrijk criminaliteitsprobleem.

Verdachte niet-ingezetenen

Een omvangrijk deel van de verdachten uit de Oost-Europese EU-landen en de voormalig Sovjet-Unie is niet officieel in Nederland gevestigd (de niet-ingezetenen). In 2006 worden in totaal bijna 4.500 personen afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit. Hiervan is 70 procent niet officieel in Nederland gevestigd. Van de bijna 1.900 verdachten uit de voormalig Sovjet-Unie woont 40 procent niet officieel in Nederland. Ter vergelijking, van de niet-westerse verdachten is slechts 9 procent niet in Nederland ingeschreven.

Het is op basis van de cijfers niet mogelijk te bepalen welk type migranten verantwoordelijk is voor deze misdrijven. Een mogelijkheid is dat het (deels) tijdelijke arbeidsmigranten betreft die zo blijkt uit hoofdstuk 6, in grote getale naar Nederland komen, en waarvan een deel betrokken kan zijn bij criminele activiteiten. Opgemerkt wordt dat zelfs in het geval dat de criminaliteit van niet-ingezetenen volledig voor rekening zou komen van deze arbeidsmigranten het verdachtenpercentage nog relatief beperkt is gezien de geschatte omvang van het totaal aantal arbeidsmigranten dat tijdelijk in Nederland verblijft.

Benadrukt wordt dat de cijfers uitsluitend betrekking hebben op (verdachten van) misdrijven. Over de betrokkenheid van migranten uit de Oost-Europese EU-landen bij overlastgevende overtredingen zoals openbare dronkenschap, burenruzies, zwartrijden, verkeersovertredingen en dergelijke kunnen in kwantitatieve zin dus geen uitspraken worden gedaan. Wel geven verschillende sleutelpersonen aan dat dergelijke overtredingen onder deze groep regelmatig voorkomen.

Tegelijkertijd zien deze sleutelpersonen in het algemeen geen aanwijzingen voor een overmatige betrokkenheid bij criminaliteit van deze tijdelijke arbeidsmigranten. Volgens de sleutelinformanten is dus slechts een klein deel van deze criminaliteit toe te schrijven aan de tijdelijke arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen.

Een andere mogelijke verklaring voor het relatief hoge aandeel van niet-ingezetene verdachten, is dat bepaalde groepen migranten naar Nederland migreren met het oogmerk om criminele activiteiten te plegen, zoals bijvoorbeeld drugshandel, autosmokkel en diefstal. We spreken in dit geval ook wel over migratiecriminaliteit (zie ook hoofdstuk 1). Volgens de sleutelinformanten is bij het gros van de door Oost-Europeanen gepleegde

misdrijven sprake van migratiecriminaliteit. Daarbij is enerzijds sprake van mobiel banditisme (overvallen, autodiefstallen en andere diefstallen) uitgevoerd door Polen en mensen uit de Baltische Staten en anderzijds spreekt men van Roemenen en Bulgaren, veelal Roma, die zich met de hele familie schuldig maken aan zakkenrollerij. Ook diefstal via geldautomaten wordt door migratiecriminelen uitgevoerd. Volgens enkele sleutelinformanten is het sinds de uitbreiding van de Europese Unie makkelijker geworden voor Oost-Europese criminelen om in de oudere EU-lidstaten te operen. Daarnaast maken de relatief lage straffen in Nederland en de relatief goede condities in Nederlandse gevangenissen het land volgens een informant wellicht aantrekkelijk voor Oost-Europese criminelen.

Tenslotte kan op basis van de aard van de delicten worden verondersteld dat het (deels) gaat om zogenaamde overlevingscriminaliteit. Dit geldt dan met name voor niet-ingezetene verdachten afkomstig uit voormalig Joegoslavië en de voormalig Sovjet-Unie en mogelijk ook voor werklozen uit de Oost-Europese EU-landen. In hoofdstuk 1 werd verondersteld dat er een relatie bestaat tussen de verblijfsstatus en de aard van de delicten. Onderzoek onder illegale vreemdelingen wees bijvoorbeeld uit dat zij vooral betrokken zijn bij bepaalde typen delicten. Twee type delicten springen daarbij in het oog: enerzijds het gebruik van valse documenten en anderzijds kleine vermogensdelicten. Dit geldt in het bijzonder voor die groepen migranten die in geringe mate kunnen terugvallen op de hulp van familie of een etnische gemeenschap. Middels valse documenten kan men toegang verwerven tot de arbeidsmarkt en middels vermogensdelicten kan men inkomsten verwerven (Engbersen en Van der Leun, 2001, Leerkes et al., 2004). Beide delicttypen zijn gecategoriseerd als vermogensdelicten zonder geweld en komen inderdaad onder migranten uit de voormalig Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië relatief vaak voor.

De waarheid moet waarschijnlijk worden gezocht in een combinatie van deze verklaringen. In deze verkennende studie is het niet mogelijk hier verder op in te gaan. Indien men wenst hier meer specifieke uitspraken over te doen, is nader onderzoek nodig.

Verklaringen

Tenslotte wordt door de sleutelinformanten nog een aantal specifieke verklaringen gegeven voor het aantal (niet-ingezetene) verdachten. Genoemd worden: het verschil in welvaart tussen Nederland en Oost-Europese landen, het wegvallen van de grenzen binnen de EU, het weinig afschrikwekkende karakter van de Nederlandse politie en de Nederlandse

Criminaliteit

straffen. Ook wordt er gezegd dat men tijdens het communistische regime in Polen, en mogelijk ook in de rest van het Oostblok, gewend geraakt is aan het omzeilen van regels. Specifiek voor Polen wordt het gebrek aan controle van uitzendorganisaties op het criminele verleden van de tijdelijke arbeidsmigranten nog als mogelijke oorzaak gegeven voor de criminaliteit onder Polen.

Als verklaring voor de criminaliteit onder migranten uit voormalig Joegoslavië wordt de economische malaise (in Joegoslavië), veroorzaakt door de langdurige oorlogen, aangedragen. Tevens kunnen de langdurige asielprocedures een rol gespeeld hebben.

Hoofdstuk 8 **Jongeren**

8.1 Inleiding

In voorgaande hoofdstukken is uitgebreid aandacht besteed aan de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen in Nederland. Er zijn daarbij her en der ook gegevens gepresenteerd over minderjarigen en jongvolwassen Oost-Europeanen.

In dit hoofdstuk worden de gegevens over jongeren samengevat en in een meer samenhangend geheel gepresenteerd. Jongeren zijn hierbij in principe gedefinieerd als personen in de leeftijd van 15 t/m 24 jaar. We zullen in dit hoofdstuk indien mogelijk (en zinvol) onderscheid maken tussen de minderjarigen (15 t/m 17 jarigen) en jongvolwassenen (18 t/m 24 jarigen).

Niet elk van de in voorgaande hoofdstukken behandelde onderwerpen komt in dit hoofdstuk aan de orde. Er wordt gefocust op kernaspecten. Achtereenvolgens wordt ingegaan op: migratie en demografie (paragraaf 8.2), opleidingsniveau en onderwijs (paragraaf 8.3), arbeid (paragraaf 8.4), uitkeringen (paragraaf 8.5), tijdelijke migranten (paragraaf 8.6) en criminaliteit (paragraaf 8.7). De samenvatting van het hoofdstuk is te vinden in paragraaf 8.8.

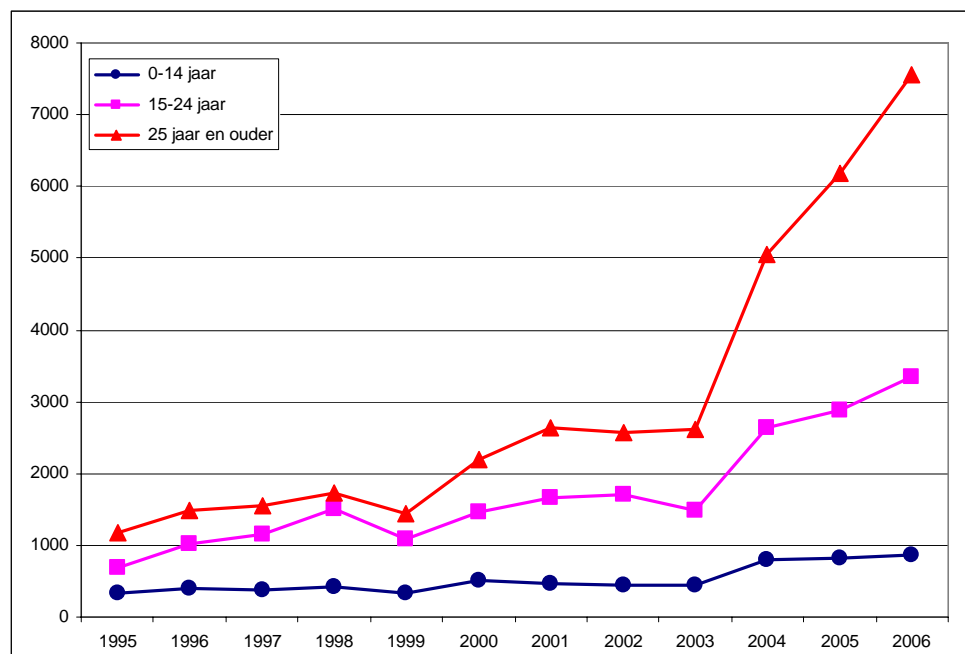
In de paragraaf over criminaliteit zal worden gewerkt met een enigszins afwijkende definitie van minderjarigen. In plaats van de leeftijdsklasse van 15 t/m 17 jarigen is daar gekozen voor een iets ruimere definitie van minderjarigen namelijk de groep van 12 t/m 17 jaar. Over het vraagstuk van tijdelijke migratie van jongeren (paragraaf 8.6) zijn in beperkte mate gegevens beschikbaar. Als databronnen gebruiken we in principe dezelfde als in voorgaande hoofdstukken. Daar waar het gaat om steekproefbestanden zoals de Enquête Beroeps Bevolking (EBB) dient te worden bedacht dat ondanks de enorme steekproefomvang (na stapeling van 2000 t/m 2006 gaat het om meer dan 800.000 respondenten) de groep minderjarige en jongvolwassen Oost-Europeanen in het onderzoeksbestand relatief beperkt is. Specifieke uitsplitsingen naar herkomstland zijn in het algemeen dan ook niet

mogelijk; dat zou leiden tot resultaten die niet betrouwbaar zijn omdat ze gebaseerd zouden zijn op een te beperkt aantal geënquêteerde personen.

8.2 Migratie en demografie

8.2.1 Immigratie

In hoofdstuk 2 is uitgebreid ingegaan op de immigratie vanuit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie²⁰ en voormalig Joegoslavië in de periode 1996-2007. Geconstateerd werd dat het aantal immigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-landen na de uitbreiding van de EU per 1 mei 2004 sterk is toegenomen. Uitsplitsing naar leeftijdsgroepen laat zien dat met name de groep van 25 jaar en ouder verantwoordelijk is voor deze sterke stijging (zie figuur 8.1). De immigratie van jongeren tussen 15 en 24 jaar en met name van kinderen tot 14 jaar neemt veel minder toe. Dit is mogelijk een aanwijzing dat de migratie voornamelijk arbeidsmigranten betreft die voornemens zijn weer terug te keren naar het land van herkomst en hun eventuele kinderen dus (vooralnog) niet laten overkomen.

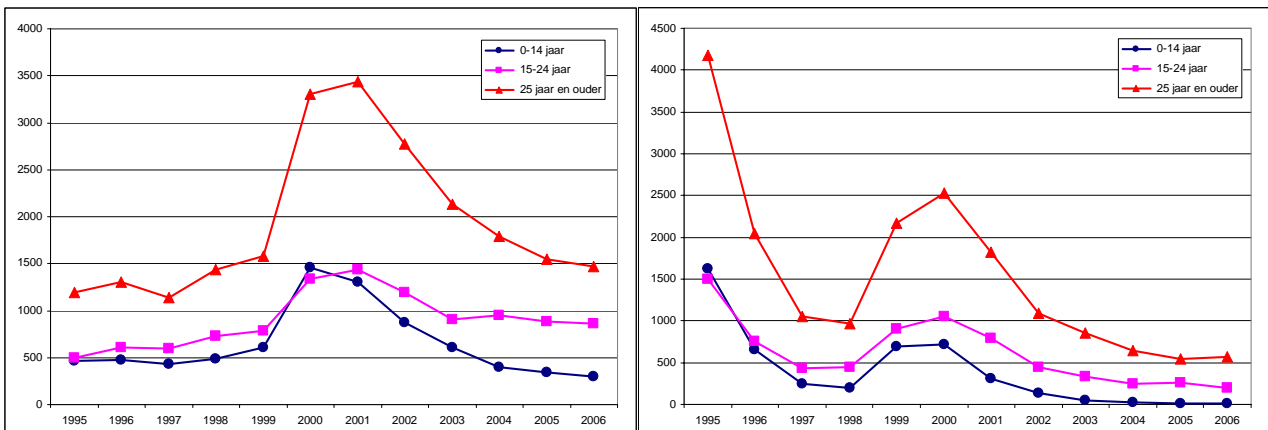

Figuur 8.1: Migranten uit de Oost-Europese EU-landen (1995-2006) naar leeftijd

²⁰ De in deze paragraaf gepresenteerde migratie en bevolkingscijfers over de voormalige Sovjet-Unie zijn exclusief de drie Baltische Staten (Estland, Letland, Litouwen). In de analyse worden deze tot de Oost-Europese EU-landen gerekend.

De immigratie vanuit de opvolgerstaten van de voormalige Sovjet-Unie heeft een totaal ander patroon. In de periode 1995-1999 komen jaarlijks zo'n 2.000 migranten vanuit de voormalige Sovjet-Unie naar Nederland. In de jaren 2000 en 2001 vertoont de immigratie een piek met name als gevolg van de sterk toegenomen migratie van personen van 25 jaar en ouder. Ook is in die periode een toename waar te nemen in de immigratie van jongeren tot 24 jaar. Vanaf 2001 daalt de immigratie van jongeren tot 14 jaar en van personen van 25 jaar en ouder scherp. Het migratiepatroon van de jongeren in de leeftijd van 15-24 jaar vertoont eenzelfde trend als die van de andere leeftijdsgroepen, maar de fluctuaties zijn bij deze groep minder sterk (zie figuur 8.2, links).

De immigratie vanuit voormalig Joegoslavië is sterk gerelateerd aan langdurige en bloedige conflicten op het grondgebied van voormalig Joegoslavië: Kroatië (1991-1995), Bosnië-Herzegovina (1992-1995) en in en rond Kosovo (1999). Elk van deze oorlogen bracht grote stromen vluchtelingen op gang. Na de capitulatie van Milošević in 1999, waarna Kosovo onder beheer van de Verenigde Naties kwam, nam de stroom vluchtelingen naar Nederland sterk af. Ten tijde van het Kosovo conflict zien we dat met name de immigratie van middelbare leeftijd (25 jaar en ouder) sterk toeneemt. De migratie van jongeren in de leeftijd van 0-24 jaar fluctueert minder sterk en is de laatste jaren zeer beperkt.

Figuur 8.2: Migratie uit de voormalig Sovjet-Unie (L) en voormalig Joegoslavië (R) naar leeftijd, 1995-2006

8.2.2 Demografie

Jonge Oost-Europeanen in Nederland 1996-2007

De immigratie heeft uiteraard zijn weerslag op de bevolkingsomvang. We zien met name een sterke toename van de in Nederland wonende Oost-

Europeanen uit de nieuwe EU-landen en van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie.

Oost-Europese jongeren in 2007

In tabel 8.1 wordt de leeftijdsverdeling van migranten afkomstig uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië gepresenteerd. Onder de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië zijn de jongeren enigszins oververtegenwoordigd ten opzichte van de totale bevolking. Dit geldt met name voor de personen in de leeftijd van 0 t/m 14 jaar. Qua leeftijdsverdeling wijken de allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen af van de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië. Het aandeel minderjarigen allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is ten opzichte van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië relatief kleiner en het aandeel personen in de leeftijd 18-64 jaar enigszins groter.

Tabel 8.1: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar herkomstgroep en leeftijd, 1 januari 2007 (%)

		0-14 jaar	15-17 jaar	18-24 jaar	25-64 jaar	65 e.o.
Oost-Europese EU-landen ¹	92.693	17,5	2,3	10,3	63,4	6,4
vm. Sovjet-Unie ²	44.478	23,1	4,1	11,5	57,0	4,3
voormalig Joegoslavië	76.465	22,1	4,6	10,4	59,1	3,8
overig westers allochtoon	1.218.318	11,9	2,7	7,2	60,9	17,4
niet-westers allochtoon	1.738.452	27,4	5,4	12,8	51,2	3,3
autochtoon	13.187.586	17,4	3,6	7,8	55,4	15,8
totaal	16.357.992	18,1	3,7	8,3	55,4	14,5

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

Geslacht en generatie

Opvallend in tabel 8.2 is vooral het grote aandeel vrouwen (60%) onder de jongvolwassen allochtonen uit de tien Oost-Europese EU-landen. Dit grotere aandeel vrouwen is waarschijnlijk het gevolg van het grote aandeel vrouwelijke migranten dat in de periode 1995-2004 om reden van gezinsvorming naar Nederland is gekomen (Snel et al. 2004). Bij de overige groepen zien we een min of meer normale verdeling van het aantal mannen en vrouwen.

Personen die zelf in Nederland zijn geboren, maar van wie tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren, worden gedefinieerd als tweede generatie allochtoon. Van alle allochtonen in de leeftijdsgroep van 0 t/m 14 is bijna 88 procent zelf in Nederland geboren (tabel 8.3). Het aandeel van de tweede generatie onder allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen en de

voormalige Sovjet-Unie blijft hier met respectievelijk 79 procent en 68 procent enigszins bij achter. Veel grotere verschillen zien we bij de minderjarigen in de leeftijd van 15 t/m 17 en de jongvolwassenen (18 t/m 24 jaar). Van de jongvolwassen allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is minder dan een kwart in Nederland geboren. Jongvolwassen allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie zijn nagenoeg alleen eerste generatie migranten. Minder dan drie procent in deze leeftijdsgroep is in Nederland geboren. Bij de jongvolwassen niet-westerse allochtonen is meer dan de helft van de tweede generatie. Het verschil in omvang van de tweede generatie tussen Oost-Europeanen en niet-westerse allochtonen is te verklaren door het verschil in migratiegeschiedenis. De Oost-Europeanen zijn in het algemeen pas relatief kort in Nederland en kunnen daardoor nog slechts in zeer beperkte mate in Nederland geboren jongvolwassen kinderen hebben.

Tabel 8.2: Jongeren naar herkomstgroep, leeftijd en geslacht, 1 januari 2007 (%)

	0-14		15-17		18-24	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Oost-Europese EU-landen ¹	51,6	48,4	52,9	47,1	40,0	60,0
vm. Sovjet-Unie ²	51,1	48,9	53,0	47,0	47,6	52,4
vm. Joegoslavië	51,6	48,4	52,5	47,5	50,2	49,8
overig westers allochtoon	51,2	48,8	50,7	49,3	49,5	50,5
niet-westers allochtoon	51,2	48,8	51,4	48,6	50,3	49,7
autochtoon	51,2	48,8	51,1	48,9	51,0	49,0
totaal	51,2	48,8	51,1	48,9	50,7	49,3

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

Tabel 8.3: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar herkomstgroep, leeftijd en generatie, 1 januari 2007 (%)

	0-14		15-17		18-24	
	1e gen	2e gen	1e gen	2e gen	1e gen	2e gen
Oost-Europese EU-landen ¹	21,3	78,7	43,8	56,2	78,3	21,7
vm. Sovjet-Unie ²	32,5	67,5	96,0	4,0	97,5	2,5
vm. Joegoslavië	14,3	85,7	71,5	28,5	72,2	27,8
overig westers allochtoon	16,3	83,7	17,9	82,1	27,7	72,3
niet-westers allochtoon	10,1	89,9	27,2	72,8	46,8	53,2
autochtoon						
totaal	12,2	87,8	27,3	72,7	44,1	55,9

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

8.3 Onderwijspositie

Onderwijs is, naast werk, één van de belangrijkste middelen om in de Nederlandse samenleving aanzien en erkenning te verwerven. Onderwijs

wordt dermate belangrijk geacht dat onlangs de leerplichtige leeftijd is uitgebreid van 16 naar 18 jaar.

Het doel hiervan is de schooluitval in de leeftijdsgroep zestien tot achttien jaar terug te dringen.²¹ Het onderzoek waarop de in deze paragraaf gepresenteerde gegevens zijn gebaseerd dateert echter van voor de aanpassing van de leerplicht en daarvoor was dus nog de oude situatie van toepassing dat kinderen in de leeftijd van 5 t/m 15 jaar volledig leerplichtig, en kinderen in de leeftijd van 16 t/m 17 jaar gedeeltelijk leerplichtig zijn.

Kijken we naar de onderwijsparticipatie (op basis van cijfers van de EBB) dan zien we dat minderjarigen (15 t/m 17 jaar) voor het overgrote deel nog onderwijs volgen (cijfers niet in tabel). Gemiddeld volgt in deze leeftijdscategorie nog zo'n 92 procent voltijds onderwijs. Daarnaast volgt nog ongeveer 3 procent deeltijd onderwijs. De verschillen tussen de herkomstgroepen zijn binnen deze leeftijdscategorie (zeer) beperkt. Met name van de Antillianen volgt een relatief groot deel geen onderwijs meer (8%). Ook na hun 17^e volgt nog een groot deel van de jongeren een volledige of deeltijdopleiding.

Tabel 8.4: Personen die voltijds onderwijs volgen naar herkomstgroep 18-24 jaar (in %)

	voltijd	deeltijd	geen
Oost-Europese EU-landen ¹	44,1	15,7	40,2
vm. Sovjet-Unie ²	55,8	20,8	23,4
vm. Joegoslavië	37,7	9,3	53,0
overig westers allochtoon	48,9	10,4	40,7
niet-westers allochtoon	47,8	9,8	42,4
autochtoon	46,5	11,7	41,8
totaal	46,7	11,4	41,9

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

Tabel 8.4 gaat in op de onderwijsparticipatie van jongvolwassenen (18 t/m 24 jaar). Van jongvolwassen autochtonen volgt ruim 46 procent voltijds onderwijs. Nog eens bijna 12 procent volgt deeltijd onderwijs. De verschillen tussen de herkomstgroepen zijn hier beduidend groter dan onder minderjarigen. Jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen wijken qua onderwijsparticipatie nauwelijks af van autochtonen. Een iets kleiner deel

²¹ Concreet betekent het dat per 1 augustus 2007 de kwalificatieplicht tot de achttiende verjaardag geldt. Alle leerlingen blijven daarin volledig leerplichtig tot het einde van het schooljaar waarin ze zestien jaar worden. De kwalificatieplicht gaat gelden voor jongeren die nog geen achttien jaar zijn, nog geen startkwalificatie hebben behaald en de volledige leerplicht achter de rug hebben. Zij zijn tot hun achttiende verjaardag (of tot het moment dat zij een mbo2-, havo- of vwo-diploma hebben behaald) kwalificatieplichtig (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2007).

volgt een voltijds opleiding (44%) en een iets groter aandeel deeltijdonderwijs (16%). Onder jongvolwassenen afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie is het aandeel voltijd studenten met 56 procent aanzienlijk hoger dan onder autochtonen. Daarnaast volgen jongvolwassenen afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie ook nog eens (vaker) een deeltijddopleiding of korte cursus dan autochtonen. De reden is wellicht dat (een deel) van de respondenten afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie als asielmigrant naar Nederland is gekomen en zich laat om- of bijscholen. Een andere mogelijke verklaring is dat het (deels) om personen gaat die naar Nederland zijn gekomen met het doel hier een opleiding te volgen. De onderwijsparticipatie van jongvolwassenen van Joegoslavische herkomst is aanzienlijk lager dan die van alle andere onderscheiden groepen.

Tabel 8.5: Personen die voltijds onderwijs volgen naar onderwijsniveau en herkomstgroep 18-24 jaar (in %)

	vmbo	havo/vwo/mbo	hbo/wo	N(ongewogen)
Oost-Europese EU-landen ¹	6,3	34,6	59,1	96
vm. Sovjet-Unie ²	16,0	38,6	45,4	56
vm. Joegoslavië	7,6	63,9	28,5	113
overig westers allochtoon	2,5	41,3	56,2	1.521
niet-westers allochtoon	10,3	50,8	38,7	2.835
autochtoon	2,2	42,7	55,0	23.906
totaal	3,4	43,7	52,8	28.527

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen

Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

Vervolgens kijken we naar het niveau van het onderwijs dat deze voltijds studenten op het moment dat zij werden geënquêteerd volgden (tabel 8.5). Joegoslaven volgen met name middelbaar onderwijs. Zij volgen aanzienlijk minder vaak hbo of wo onderwijs dan de Oost-Europeanen.

We zien dat het aandeel Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-lidstaten dat een opleiding op hbo of wo niveau volgt beduidend hoger ligt dan bij alle andere groepen (inclusief autochtonen).

Volgens twee Poolse sleutelinformanten werkzaam bij Poolse zelforganisaties doen Poolse leerlingen het erg goed op school. Ook vertellen zij dat er veel Poolse vrouwen zijn die getrouwd zijn met een Nederlandse man waardoor thuis veel Nederlands gesproken wordt. Daardoor hebben deze kinderen geen taalachterstand. Een van de informanten geeft aan dat ook kinderen van twee Poolse ouders heel goed Nederlands spreken.

“Het beeld dat ik heb, is dat ze het in het algemeen best goed doen op school. Dat de taalachterstand eigenlijk niet echt een rol speelt. En, nou ja goed, ik ken genoeg Poolse kinderen waarvan beide ouders Pools zijn die thuis alleen maar Pools spreken en gewoon op het vwo zitten en het gewoon goed doen in de

Nederlandse maatschappij. (...) net als ik zijn er meer Poolse vrouwen getrouwd met een Nederlander dus dan heb je toch wel dat je thuis veel Nederlands praat (...) waardoor de kinderen ook gewoon perfect Nederlands spreken en helemaal geen probleem hebben. Maar ook kinderen met twee Poolse ouders hebben geen probleem met de taal en doen gewoon normaal mee in de maatschappij."
(r21)

In de volgende sectie besteden we aandacht aan startkwalificaties van jongvolwassenen.

Startkwalificaties

Hier staat de vraag centraal welk onderwijsniveau de jongvolwassenen behaald hebben. We kijken daarbij allereerst naar de zogenaamde startkwalificaties. Een startkwalificatie wordt beschouwd als het minimaal vereiste opleidingsniveau voor een kansrijke arbeidsmarktpositie. Iemand heeft een startkwalificatie als hij of zij een havo- of vwo-diploma of een mbo-diploma op niveau 2 van de bol/bll heeft behaald.

Oost-Europese jongvolwassenen hebben geen grote moeite met het behalen van een startkwalificatie. Van de Oost-Europeanen uit de EU-lidstaten heeft tweederde een startkwalificatie hetgeen overeenkomt met de score van autochtonen. Bij migranten uit de voormalige Sovjet-Unie is het aandeel personen met een startkwalificatie met 63 procent iets lager dan onder de autochtonen (67%), maar aanzienlijk hoger dan onder de niet-westerse allochtonen (48%) en onder jongvolwassenen uit voormalig Joegoslavië (47%).

We merken op dat de startkwalificatie is afgeleid van het op het moment van enquêteren behaalde opleidingsniveau. We zagen eerder (tabel 8.4) dat een groot deel van de jongvolwassenen nog een (voltijds) opleiding volgt en dus wellicht nog een startkwalificatie zal behalen. In tabel 8.7 is het aandeel personen opgenomen dat reeds een startkwalificatie heeft behaald of op het moment van enquêteren een voltijds opleiding volgt en derhalve mogelijk nog een startkwalificatie zal behalen. Het aandeel jongvolwassenen dat aan dat criterium voldoet, is uiteraard aanzienlijk groter dan het aandeel dat al een startkwalificatie heeft (zie tabel 8.6).

Tabel 8.6: Startkwalificaties van jongvolwassenen (18-24) naar geslacht, generatie en herkomstgroep 2000-2006 (%)

	totaal	1 ^e generatie	2 ^e generatie	man	vrouw
Oost-Europese EU-landen ¹	66,9	61,1	75,9	64,8	68,1
vm. Sovjet-Unie ²	63,2	64,0	57,2	46,6	74,1
vm. Joegoslavië	47,2	39,8	63,1	41,6	53,0
overig westers allochtoon	66,9	69,8	66,1	64,0	69,9
niet-westers allochtoon	47,9	44,5	51,8	45,3	50,5
autochtoon	67,4			63,0	72,0
totaal	64,7	49,1	58,7	60,7	68,8

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen

Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

Tabel 8.7: Aandeel van de jongvolwassenen met startkwalificatie en/of voltijds onderwijs volgend naar geslacht, generatie en herkomstgroep 2000-2006 (%)

	totaal	1 ^e generatie	2 ^e generatie	man	vrouw
Oost-Europese EU-landen ¹	77,1	70,8	87,1	73,5	79,4
vm. Sovjet-Unie ²	83,6	81,3	100,0	76,8	88,0
vm. Joegoslavië	69,1	65,8	76,5	68,7	69,6
overig westers allochtoon	80,4	81,3	80,2	77,9	83,0
niet-westers allochtoon	69,8	65,2	75,0	68,2	71,4
autochtoon	81,2			77,8	84,7
totaal	79,5	68,2	77,6	76,5	82,7

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen

Bron: CBS (EBB 2000-2006) , bewerking Risbo

Splitsen we binnen de herkomstgroepen uit naar generatie, dan valt op dat de tweede generatie er in het algemeen beter in slaagt om een startkwalificatie te behalen dan de eerste generatie. Maar liefst driekwart van de tweede generatie migranten uit de Oost-Europese EU-lidstaten heeft al een startkwalificatie behaald, hetgeen aanzienlijk hoger is dan de score van autochtonen (zie tabel 8.6). Verder valt op dat Joegoslaven van de tweede generatie er veel beter in slagen om een startkwalificatie te behalen dan Joegoslaven van de eerste generatie. De verklaring zit hem waarschijnlijk in de migratiegeschiedenis. De eerste generatie jongvolwassenen Joegoslaven zijn voornamelijk personen die als asielmigrant naar Nederland zijn gekomen en de tweede generatie jongvolwassenen zijn vooral kinderen van Joegoslavische ouders die in de zestiger jaren als arbeidsmigrant naar Nederland zijn gemigreerd. De tweede groep heeft de schoolloopbaan waarschijnlijk geheel of anders gedeeltelijk in Nederland gevolgd wat de kans op het behalen van een startkwalificatie sterk vergroot (Dagevos en Gijsberts 2007:83). De eerste groep van asielmigranten zal in het algemeen meer moeite hebben met bijvoorbeeld de Nederlandse taal en heeft mogelijk de schoolloopbaan geheel of deels in het herkomstland gevolgd en kampt

mogelijk met een traumatisch oorlogsverleden, welke factoren zijn die de schoolloopbaan zullen bemoeilijken.

Bij migranten uit de Sovjet-Unie lijkt er op het eerste gezicht een omgekeerde relatie. Van de eerste generatie heeft een iets groter deel een startkwalificatie dan van de tweede generatie. Nadere analyse laat echter zien dat migranten van de tweede generatie die nog geen startkwalificatie hebben allen nog een voltijds opleiding volgen en de startkwalificatie dus mogelijk nog wel zullen behalen.

Vervolgens is uitgesplitst naar geslacht. In het algemeen geldt dat jongvolwassen vrouwen (69%) minder moeite hebben met het behalen van een startkwalificatie dan jongvolwassen mannen (61%). Het verschil is het grootst onder migranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Het aandeel jongvolwassen vrouwen met een startkwalificatie uit de voormalige Sovjet-Unie is maar liefst 30 procentpunten hoger dan het aandeel jongvolwassen mannen met een startkwalificatie. Van de mannen zonder startkwalificatie volgt echter nog wel een groot deel een hoge of middelbare opleiding en zal dus waarschijnlijk nog wel een startkwalificatie behalen.

Gerealiseerd opleidingsniveau

Het al dan niet in het bezit zijn van een startkwalificatie is feitelijk een afgeleide van het op het moment van enquêteren behaalde opleidingsniveau. In tabel 8.8 is dit hoogst behaalde opleidingsniveau voor de bevolking van 18 t/m 24 jaar gepresenteerd. Het meest opvallende in tabel 8.8 is het hoge opleidingsniveau van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Bij Joegoslaven is het aandeel hoger opgeleiden aanzienlijk lager dan bij autochtonen. Het ligt op ongeveer gelijk niveau als bij de niet-westerse allochtonen.

Tabel 8.8: Gerealiseerd opleidingsniveau van bevolking van 18-24 jaar naar herkomstgroepering 2000-2006 (in %)

	basisonderwijs	vmbo	havo/vwo/mbo	hbo/wo	gem.	N(ongewogen)
Oost-Europese EU-landen ¹	7,7	25,0	58,1	9,2	2,7	241
vm. Sovjet-Unie ²	8,6	28,2	49,5	13,7	2,7	107
vm. Joegoslavië	6,3	46,5	42,5	4,6	2,5	314
overig westers allochtoon	4,3	28,7	57,6	9,4	2,7	3.276
niet-westers allochtoon	13,7	38,3	43,0	5,0	2,4	6.310
autochtoon	3,1	29,5	57,0	10,4	2,7	54.023
totaal	4,6	30,7	55,1	9,6	2,7	64.271

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (EBB 2000-2006), bewerking Risbo

8.4 Werk

Uit voorgaande analyse bleek dat Oost-Europese jongeren relatief hoog opgeleid zijn. Voor Joegoslavische jongeren geldt dat veel minder, maar ten opzichte van de niet-westerse allochtonen, zijn zij er wel vaker in geslaagd succesvol een vmbo-opleiding af te ronden (zie tabel 8.8.).

In hoeverre zijn de jongeren er nu ook in geslaagd deze (succesvolle) schoolloopbaan om te zetten in een voordelige arbeidsmarktpositie? We kijken daarvoor naar de bruto en netto arbeidsparticipatie en naar de werkloosheid. We gaan hier eerst kort in op de definitie van deze termen. Het deel van de bevolking dat gelet op leeftijd in aanmerking komt voor deelname aan het arbeidsproces wordt aangeduid met de term *potentiële beroepsbevolking*. In Nederland is dat iedereen in de leeftijd van 15 tot en met 64 jaar. Met *bruto arbeidsparticipatie* wordt bedoeld op het deel van de potentiële beroepsbevolking (de bevolking van 15 t/m 64 jaar) dat actief is op de arbeidsmarkt, als werkende dan wel als werkzoekende. In deze wordt ook wel gesproken van de 'beroepsbevolking'. Iedereen die actief is op de arbeidsmarkt, dat wil zeggen die ten minste 12 uur per week werkt of voor ten minste zoveel uur werk zoekt, wordt tot de beroepsbevolking gerekend. Met *netto arbeidsparticipatie* wordt bedoeld op dat deel van de potentiële beroepsbevolking dat feitelijk werkt. Het *werkloosheidscijfer* heeft tenslotte betrekking op dat deel van de beroepsbevolking dat niet of minder dan 12 uur per week werkt, maar wel voor ten minste 12 uur per week werk zoekt (zie ook begrippenlijst).

De data over de arbeidsmarktpositie zijn evenals in hoofdstuk 3 gebaseerd op de Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS. Hoewel voor deze enquête jaarlijks zo'n 100.000 respondenten worden bevraagd is het aantal jongere deelnemers van Oost-Europese herkomst beperkt. Om te voorkomen dat de resultaten zijn gebaseerd op een (zeer) klein aantal respondenten wordt niet gerapporteerd over de afzonderlijke nieuwe EU-landen en over de afzonderlijke onderzoeksjaren. De gepresenteerde cijfers zijn dus een gemiddelde van de periode 2000-2006.

8.4.1 Arbeidsparticipatie en werkloosheid

Een eerste vraag bij de inventarisatie van de arbeidsmarktpositie van migrantengroepen is of men zich op de arbeidsmarkt begeeft. We zagen reeds dat een zeer groot deel van de minderjarigen (15-17 jaar) en de jongvolwassenen (18-24 jaar) nog bezig is met een voltijdse opleiding. Een groot deel van de jongeren in de potentiële beroepsbevolking (dat wil zeggen

alle jongeren in de leeftijd van 15 t/m 24 jaar) is dus niet actief op de arbeidsmarkt (heeft en zoekt geen baan van 12 uur of meer per week). De bruto arbeidsparticipatie (het deel van de bevolking van 15 tot 65 jaar dat zich daadwerkelijk op de arbeidsmarkt begeeft, als werkende of als werkzoekende) is derhalve onder jongeren in het algemeen aanzienlijk lager dan onder oudere volwassenen.

Uit tabel 8.9 blijkt dat gemiddeld 46 procent van de jongeren in de leeftijd van 15-24 jaar kan worden aangeduid als beroepsbevolking en dus als werkende of werkzoekende actief is op de arbeidsmarkt. Bij jongeren uit de voormalige Sovjet-Unie is dit aandeel beduidend lager dan bij autochtonen en ook fors lager dan bij de niet-westerse allochtonen. Op zich zijn deze verschillen weinig verassend, omdat we al zagen dat juist van deze herkomstgroep een aanzienlijk deel een voltijds opleiding volgt. De bruto arbeidsparticipatie van Oost-Europese jongeren uit de EU-lidstaten en Joegoslavische jongeren is iets lager dan die van de autochtonen maar ligt wel bijna 10 procentpunten hoger dan die van de niet-westerse allochtone jongeren. Weinig verassend is dat vrouwen gemiddeld genomen minder participeren dan mannen. Een uitzondering hierop vormen jonge vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie. Zij nemen met 37 procent vaker deel aan het arbeidsproces dan jonge mannen uit de voormalige Sovjet-Unie (16%).

Tabel 8.9: Arbeidsparticipatie en werkloosheid van 15-24 jarigen naar herkomst en geslacht (gem. 2000-2006, in %)

	bruto arbeidsparticipatie			netto arbeidsparticipatie			werkloosheid		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
Oost-Europese EU-landen ¹	47,5	43,8	45,3	35,0	38,8	37,3	26,5	11,3	17,7
vm. Sovjet-Unie ²	16,2	36,8	26,8	12,5	29,4	21,2	-	-	20,8
vm. Joegoslavië	46,6	41,3	44,0	33,6	33,2	33,4	27,9	19,5	24,1
overig westers allochtoon	44,2	45,9	45,0	40,1	40,6	40,3	9,2	11,6	10,4
niet-westers allochtoon	39,0	33,5	36,3	31,2	27,1	29,2	20,0	19,2	19,6
autochtoon	50,2	46,1	48,2	46,2	41,8	44,0	8,1	9,2	8,6
totaal	48,2	44,3	46,2	43,5	39,6	41,6	9,6	10,5	10,0

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (EBB 2000-2006), bewerking Risbo

Netto arbeidsparticipatie

Een tweede indicator voor de arbeidsmarktpositie is de netto arbeidsparticipatie, dat wil zeggen dat deel van de jongeren van 15 t/m 24 jaar dat daadwerkelijk betaalde arbeid van 12 uur per week of meer verricht (tabel 8.9).

We zien wederom dat de netto participatie onder jongeren uit de voormalige Sovjet-Unie aanzienlijk lager is dan bij alle andere groepen. Een

verklaring hiervoor is zoals gezegd de hoge onderwijsparticipatie waardoor jongeren niet kunnen werken. In tegenstelling tot de bruto arbeidsparticipatie, is de netto arbeidsparticipatie van jonge Oost-Europeanen uit de EU-lidstaten en Joegoslaven wel veel lager dan die van de autochtonen. Het aandeel dat beschikbaar is voor de arbeidsmarkt verschilt dus niet zo sterk terwijl het aandeel dat daadwerkelijk een baan heeft van 12 uur of meer, aanzienlijk meer afwijkt. Het is een indicatie dat de arbeidspositie van Oost-Europese jongeren minder goed is dan op grond van hun opleidingsniveau zou mogen worden verwacht.

Werkloosheid

De laatste indicator voor de arbeidsmarktpositie is het werkloosheidscijfer. Anders dan beide voorgaande kengetallen is het werkloosheidscijfer niet gerelateerd aan de totale groep jongeren van 15 t/m 24 jaar, maar aan de beroepsbevolking, dus aan die groep jongeren in de leeftijd van 15 t/m 24 jaar die als werkende of werkzoekende actief is op de arbeidsmarkt. Het werkloosheidspercentage geeft dus aan welk deel van de beroepsbevolking niet of minder dan twaalf uur per week werkt.

De werkloosheid onder jongeren uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is, zo blijkt uit tabel 8.9, twee tot bijna drie keer zo hoog als onder autochtone jongeren en is daarmee vergelijkbaar met de werkloosheid onder de niet-westerse allochtone jongeren. De werkloosheid van Joegoslavische jongeren was in de periode 2000-2006 gemiddeld zelfs ruim 4 procentpunten hoger dan onder de niet-westerse allochtonen. Opvallend is dat jonge vrouwen uit de Oost-Europese EU-lidstaten en voormalig Joegoslavië het beter doen dan de jonge mannen. We constateerden al dat jonge vrouwen uit deze herkomstgebieden zich minder vaak op de arbeidsmarkt begeven. Als zij dit doen, is de kans dat ze ook betaald werk verrichten echter groter dan bij hun mannelijke landgenoten.

Werkzame personen in de populatie

Bovenstaande cijfers hebben zoals gezegd betrekking op (omvangrijk) steekproefonderzoek. Het nadeel daarvan is dat analyses op specifieke subgroepen (zoals minderjarigen en jongvolwassenen) voor herkomstgroepen die in relatief beperkte mate in de steekproef zijn vertegenwoordigd veelal betrekking hebben op kleine aantallen. Hierdoor zijn de betrouwbaarheidsmarges groter dan gewenst. Er zijn echter ook enkele gegevens bekend over de gehele populatie op basis van het Sociaal Statistisch Bestand, met name

de Integratiekaart 2006. De analyses op dit bestand bevestigen het beeld dat de arbeidsparticipatie van jongvolwassen Oost-Europeanen beperkt is (zie tabel b8.6 in de bijlage bij dit hoofdstuk). Van de jongvolwassen Oost-Europeanen afkomstig uit de nieuwe EU-lidstaten verricht per september 2004 een kwart betaalde arbeid, voor jongvolwassen migranten uit de voormalige Sovjet-Unie is het aandeel werkzame personen met 18 procent nog aanzienlijk lager. Uit de analyse blijkt ook dat het aandeel personen met een uitkering in deze leeftijdsklassen relatief beperkt is. In de volgende paragraaf gaan we daar dieper op in.

8.5 Uitkeringen

In het voorgaande is ingegaan op de arbeidsmarktpositie van jongeren. Daarmee blijft de positie van jongeren die niet tot de beroepsbevolking worden gerekend zoals bijvoorbeeld huisvrouwen deels buiten beeld. Het geschetste beeld van de arbeidsmarktpositie kan worden aangevuld door naar de uitkeringen te kijken. De gegevens over uitkeringen zijn gebaseerd op het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Deze gegevens hebben betrekking op alle inwoners van Nederland in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar. Dit betekent dat er veel minder beperkingen zijn wat betreft aantallen en we dus in principe ook binnen de groep jongeren voor subgroepen kunnen rapporteren. De uitkeringsgegevens betreffen de stand van zaken op de laatste vrijdag van september 2004.

Tabel 8.10: Uitkeringen aan jongvolwassen naar herkomst, generatie en geslacht (%)

	18-24 jaar					15 tot 65 jaar
	totaal	1e generatie	2e generatie	man	vrouw	totaal
Oost-Europese EU-landen ¹	4,4	3,6	6,1	4,3	4,4	13,4
vm. Sovjet-Unie ²	7,2	7,2	8,6	7,5	6,9	17,0
vm. Joegoslavië	9,9	9,4	11,1	9,4	10,5	26,1
overig westers allochtoon	5,8	3,8	6,5	5,3	6,3	15,5
niet-westers allochtoon	11,3	12,7	9,8	10,0	12,7	25,0
autochtoon	5,4	-	-	4,9	5,8	13,3
totaal	6,4	10,8	8,6	5,8	7,1	14,8

¹exclusief Estland, Letland, Litouwen; ²inclusief Estland, Letland, Litouwen
Bron: CBS (SSB-Integratiekaart 2004), bewerking Risbo

De uitkeringsafhankelijkheid (het deel dat een uitkering ontvangt) van de jongvolwassenen is aanzienlijk kleiner dan die van de totale groep van 15 tot 65 jaar. Dit beeld zien we terug bij alle herkomstgroepen. Van de jongvolwassen Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen heeft 4,4 procent

een uitkering. Daarmee is het aandeel jongeren dat een uitkering ontvangt binnen deze groep één procentpunt lager dan onder bij de autochtone jongeren en zeven procentpunten lager dan bij de jongere niet-westerse allochtonen. Jongvolwassen migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië zijn met aandelen van 7,2 procent respectievelijk 9,9 procent aanzienlijk vaker afhankelijk van een uitkering dan jonge Oost-Europeanen uit de nieuwe EU-landen.

Uitsplitsing naar generatie laat zien dat de tweede generatie jonge Oost-Europeanen vaker afhankelijk is van een uitkering dan de eerste generatie. Dit beeld zien we tevens bij allochtonen uit voormalig Joegoslavië. Bij migranten van niet-westerse herkomst zien we juist het tegenovergestelde beeld.

Tenslotte is een uitsplitsing gemaakt naar geslacht. Het verschil tussen jongvolwassen mannen en vrouwen is beperkt. Wanneer we kijken naar de totale bevolking is gemiddeld genomen de uitkeringsafhankelijkheid van de jongvolwassen vrouwen ruim een procentpunt hoger dan die van jongvolwassen mannen. Dit geldt tevens voor de voormalig Joegoslaven. Bij de migranten uit de Oost-Europese EU-landen zijn ongeveer evenveel mannen als vrouwen uitkeringsafhankelijk. De uitkeringsafhankelijkheid van de jongvolwassen mannen uit de voormalige Sovjet-Unie is een half procentpunt hoger dan die van jongvolwassen vrouwen.

8.6 Tijdelijke migranten

De analyses in voorgaande paragrafen zijn gebaseerd op bestaande onderzoeksbestanden en officiële registraties en hebben als gevolg daarvan betrekking op de bevolking die officieel in Nederland is gevestigd. Uit de analyse van verstrekte tewerkstellingsvergunningen (twv's) in hoofdstuk 6 werd duidelijk dat er een aanzienlijk aantal tijdelijke arbeidsmigranten in Nederland verblijft, die voornamelijk afkomstig zijn uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten. Deze zijn veelal niet officieel in Nederland gevestigd en voorgaande analyses zeggen dan ook weinig over de positie van deze specifieke groep. Helaas zijn er geen betrouwbare kwantitatieve gegevens voorhanden over de omvang en demografische samenstelling van deze tijdelijke arbeidsmigranten.

Op basis van de in hoofdstuk 6 gepresenteerde cijfers en het feit dat het bij arbeidsmigranten vaak gaat om jonge personen mag worden aangenomen dat het bij een aanzienlijk deel van de tijdelijke arbeidsmigranten zal gaan

om jongvolwassenen. Daarnaast zal een deel van de arbeidsmigranten ook zijn gezin naar Nederland laten overkomen.

Volgens een informant komen de meeste tijdelijke arbeidsmigranten zonder kinderen naar Nederland maar laten hen achter bij familieleden in het land van herkomst.

“Bij de meeste [tijdelijke arbeidsmigranten, Risbo] komt een van de gezinsleden hiernaartoe. De kinderen blijven thuis. In sommige gevallen komen de man en de vrouw. De kinderen blijven dan achter bij opa en oma. Zij zijn wel tijdelijk hier voor het werk. Ze willen geld verdienen en terug.” (r6)

Desondanks ziet een informant, werkend in het onderwijs voor leerlingen met een taalachterstand, sinds twee jaar het aantal leerlingen uit de Oost-Europese landen toenemen. Tot twee jaar geleden zaten slechts enkele leerlingen uit Oost-Europese landen op deze school, terwijl zij nu tachtig leerlingen uit deze landen hebben.

Volgens deze informant leren leerlingen uit Oost-Europa even snel de Nederlandse taal als andere leerlingen afkomstig uit andere landen. Ook ziet hij geen verschil tussen hun onderwijsniveau en dat van andere leerlingen. De grootste groep Oost-Europese leerlingen die op deze school zit, is van Poolse afkomst. Volgens deze informant komen de Poolse leerlingen vaak uit eenoudergezinnen. Hij merkt op dat jongens, van 15-17 jaar, vaak met hun vader komen. In principe wille zij de arbeidsmarkt op maar wegens de leerplicht moeten zij nog naar school. Zij gaan dan vaak in hun vrije tijd alsnog werken.

“Het kan zijn dat vader hier met één of meer jongens komt die 15, 16 of 17 zijn. In principe willen zij de arbeidsmarkt op maar ze zijn nog leerplichtig dus komen ze op school terecht. Maar dat betekent dat ze in hun vrije tijd, in het weekend bijvoorbeeld, gaan klussen.” (r1)

De informant vertelt verder dat deze jongens vaak met andere mannen een kamer delen. Dat zorgt voor spanningen. Deze jongens krijgen vanuit thuis, volgens deze informant, heel weinig begeleiding. Het komt ook voor dat zij met de volwassenen met wie ze een kamer delen, excessief alcohol drinken.

“En vaak zie je ook dat deze kinderen met meer op een kamer zitten, dat brengt nogal wat spanningen (...), problemen met zich mee. Zo'n leerling die heeft totaal geen begeleiding, om het zo uit te drukken (...) vanuit thuis. Het komt ook wel eens voor dat leerlingen zich in het weekend schuldig maken aan overmatig drankgebruik, omdat ook de volwassenen dat doen op die kamer.” (r1)

Deze informant merkt op dat alleenstaande Poolse moeders die naar Nederland komen vaak hun dochters, van 15-16 jaar, meenemen. Deze meisjes werden in Polen op traditionele wijze opgevoed en hadden te maken met veel sociale controle. Wanneer ze naar Nederland komen, proeven zij volgens deze informant de vrijheid met als gevolg dat de moeders de grip op de kinderen verliezen.

"... die [meisjes, Risbo] kunnen dan behoorlijk uit de pas gaan lopen. Omdat ze de vrijheid gaan proeven. Ze kunnen niet goed omgaan met die vrijheid. Het is een vrij strak geregisseerd gebeuren geweest in Polen want vaak komen ze van het platteland. Strak opgevoed, goede sociale controle. Hier vervalt dat allemaal. Hier proeven en ruiken ze de individuele vrijheid, waardoor kinderen soms in het weekend tot laat willen gaan stappen, etc. met alle problemen van dien, waardoor er geen grip meer is op die kinderen en kinderen soms van huis weg lopen." (r1)

Ook binnen gezinnen met twee ouders doen zich dergelijke problemen voor, maar in mindere mate, aldus deze informant.

"... je hebt natuurlijk wel gezinnen die normaal zijn. Dat betekent vrouw en man. Dat kan ook wel goed gaan, maar ook daar heersen spanningen. Weer om dezelfde reden dat die kinderen meer vrijheid willen dan hun gegund wordt in een traditionele opvoeding." (r1)

Deze informant vertelt dat er ook Roemeense kinderen, Letten, Oekraïners en Russen op zijn onderwijsinstelling zitten. Volgens hem lijkt hun gedrag op dat van de Poolse kinderen. Na de Polen, zijn de Bulgaren de grootste groep. Ook hun ouders komen naar Nederland om tijdelijk te werken. Deze informant heeft het idee dat de Bulgaarse leerlingen behoorlijk uit de pas lopen en agressief gedrag vertonen.

"... op de één of andere manier heb ik het idee dat vooral Bulgaarse kinderen uit de pas lopen (...) behoorlijk uit de pas lopen zelfs, bij het agressieve. (...) het is zo dat we vaak te maken hebben met agressie van de Bulgaarse kinderen. (...) naar leerlingen toe, maar ook naar het personeel." (r1)

Deze sleutelinformant vertelt verder dat de Oost-Europese leerlingen soms sociaal-emotionele problemen hebben. Dat komt overigens volgens de informant niet vaker voor dan onder andere groepen. Wat volgens de informant wel meer dan bij andere groepen voorkomt is dat de Oost-Europese leerlingen een hele nacht weg blijven, doordat hun ouders hen niet meer in de hand hebben. Daar lijden hun schoolprestaties onder.

“Sociaal-emotionele problemen, soms worden kinderen thuis geslagen of op allerlei andere manieren mishandeld. Soms hebben ze andere emotionele problemen. Die kunnen zich niet concentreren, moeilijk slapen. En dat heeft dan weer z'n uitwerking hier op school in het dagelijkse leven. Vaak hoor je dat het kind 's avonds niet is thuis gekomen en dan hoor je dat het kind met vriendinnen is weggeweest of bij het vriendje is blijven slapen. (...) Er komen ook wel problemen voor bij andere kinderen; Turkse en Marokkanen, maar niet dit soort problemen. (...) dat ze 's avonds laat thuis komen is een ander verhaal maar dat ze helemaal niet thuiskomen! En dat ze bij vrienden gaan slapen of vriendinnen.” (r1)

Zoals al in hoofdstuk 6 vermeld zijn er tijdelijke migranten die heen en weer reizen tussen het land van herkomst en het buitenland. Ze werken een tijd in een ander land en gaan daarna weer voor een periode terug naar het land van herkomst, enzovoort. Hier zitten ook ouders tussen die hun kinderen met zich meenemen. Deze informant uit het onderwijs voor leerlingen met een taalachterstand, vertelt over ouders die hun kinderen mee terug nemen naar Polen om na een tijdje opnieuw terug te keren naar Nederland omdat de ouders hier weer willen werken.

“Soms komt er een moeder of vader die het kind voor langere tijd mee terug wil nemen, langer op vakantie, en als we dat niet toestaan dan schrijven ze dat kind uit. Na twee of drie maanden komen ze terug en schrijven ze zich weer ergens anders in het land in. En staan ze weer in geschreven. Dat zie je wel eens gebeuren.” (r1)

De informant geeft verder aan dat Oost-Europese kinderen vaak discriminerend gedrag vertonen tegenover mensen met een donkere huidskleur. Hij denkt dat als deze groep in omvang toeneemt, dat voor problemen zou kunnen zorgen in de Nederlandse maatschappij.

“Nou, ik vind het wel een politiek symbool waar we aandacht aan moeten besteden want de groep wordt steeds groter. Zolang de groep nog klein is zoals bij ons op de locatie -je hebt nog andere grotere groepen zoals Turken en Marokkanen en noem maar op- dan krijgen zij de kans niet om zich duidelijk te manifesteren. Op het moment dat de groep groter wordt en procentueel in de meerderheid is dan denk ik dat ze straks nog lastiger worden dan het nu is. (...) Nou, ik weet niet hoe zij vanuit het Oostblok opvoedingsysteem kijken maar zij kijken neer op mensen met een andere kleur.” (r1)

Deze informant geeft ook aan dat hij merkt dat deze leerlingen meer zorg nodig hebben dan andere kinderen. Ook merkt hij dat deze kinderen vaak niet in Nederland willen zijn.

“Nou, het zijn meer zorgleerlingen, je moet meer zorg aan ze besteden maar het is te vroeg om te praten over behoorlijke lesuitval, omdat die groep pas sinds twee jaar zo binnenstroomt. Maar we moeten ze wel blijven volgen. (...) ze

hebben wel meer zorg nodig (...) ze willen meer vrijheid en dat wordt niet getolereerd door de ouders (...) vaak is het zo dat zij aangeven dat ze hier eigenlijk helemaal niet willen zijn, ze willen terug naar hun eigen land.” (r1)

Verder vertelt hij dat momenteel de organisatie rondom Leerplicht niet vlekkeloos verloopt. Deze leerlingen hebben behoefte aan extra zorg. De school is verplicht deze leerlingen aan te nemen maar wettelijk zijn de ouders niet verplicht zichzelf en hun kinderen in te schrijven in het gemeenteregister. Daardoor kan Leerplicht niet achter deze kinderen aan in het geval van problemen.

“naarmate de volume toeneemt zal ook de volumezorg toenemen. Dus dat is een punt van aandacht wat we niet uit het oog moeten verliezen. (...) En als het gaat om permanent verblijf hier of serieus omgaan met Leerplicht zaken. Wat je ook vaak ziet is dat leerlingen hier op school zitten maar niet ingeschreven staan [in de GBA, Risbo]. Waardoor de leerplichtambtenaar ook niet achter hun aan kan gaan. De leerling bestaat voor ons niet maar wij moeten ze wel inschrijven, dat is ons probleem omdat ze wel leerrecht hebben. (...) Een kind dat zich aanmeldt en nog leerplichtig is, zijn wij als openbare school verplicht aan te nemen. Vervolgens, als er problemen zijn, ja, dan wordt gezegd, ‘maar die leerling bestaat voor ons niet’.” (r1)

8.7 Criminaliteit

In deze paragraaf gaan we in op de betrokkenheid van Oost-Europese en Joegoslavische jongeren bij criminaliteit. De aanpak van jeugdcriminaliteit is sinds 2002 voor de overheid een centraal thema. Jonge Joegoslavische verdachten hebben al langer de aandacht van beleidsmakers. Zo worden al in de Integrale Veiligheidsrapportage van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (1999) bij de bespreking van het onderwerp jeugdcriminaliteit, jongeren afkomstig uit voormalig Joegoslavië genoemd, als een groep met verhoudingsgewijs veel criminele activiteiten. Onderzoek van Snel et al. (2000) toonde aan dat (jonge) migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie relatief vaak betrokken zijn bij criminaliteit. Uit politiegegevens over geregistreerde verdachten in 1999 bleek bijvoorbeeld dat meer dan één op de tien personen geboren in voormalig Joegoslavië in de leeftijdscategorie tussen 18 en 24 jaar in dat jaar als verdachte in aanraking met de Nederlandse politie was gekomen. Joegoslavische jongeren kwamen daarmee -na Antillianen- op de tweede plaats als etnische groep met verhoudingsgewijs de meeste criminaliteit.

Uit dezelfde cijfers bleek overigens dat ook jongeren uit andere voormalige Oostbloklanden in Nederland relatief vaak verdacht worden van

het plegen van een misdrijf (Snel et al. 2000; Van San et al. 2002). Ook uit studies die daarna zijn verricht, blijkt dat migranten uit bepaalde Oost- en Midden-Europese landen relatief sterk betrokken zijn bij bepaalde typen criminaliteit, in het bijzonder vermogensdelicten. Uit de studie 'Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen vergeleken' (Blom et al. 2005) kwam onder andere naar voren dat migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie een tussenpositie innemen in de verdachtenstatistiek. Zij worden vaker verdacht van criminaliteit dan autochtonen, maar minder vaak dan Marokkanen, Antillianen en Surinamers.

Een zelfde beeld rijst op uit de statistieken over jeugdcriminaliteit (SCP/WODC/CBS 2005). Onderzoek onder asielmigranten (de Boom et al. 2007) toont aan dat jongvolwassen asielmigranten uit de voormalige Sovjet-Unie relatief vaak betrokken zijn bij criminaliteit. In hoofdstuk 7 is al uitgebreid aandacht besteed aan criminaliteit onder Oost-Europeanen. Geconstateerd werd dat de criminaliteitsgraad onder minderjarige en jongvolwassen migranten uit Oost-Europa aanzienlijk hoger is dan onder ouderen. Zij wijken daarin niet af van andere herkomstgroepen. In deze paragraaf gaan we nader in op de criminaliteit onder minderjarigen en jongvolwassenen.

8.7.1 Omvang van criminaliteit

In deze paragraaf staan de volgende vragen centraal. Wat is de omvang van de criminaliteit onder minderjarige en jongvolwassen Oost-Europeanen? Hoe heeft deze zich in de periode 2000-2006 ontwikkeld? Hoe groot is de betrokkenheid bij criminaliteit in verhouding tot andere bevolkingsgroepen?

We beschrijven de omvang van de criminaliteit aan de hand van het verdachtenpercentage ofwel de criminaliteitsgraad. Deze is berekend door het aantal verdachten in een bepaald jaar te delen door de omvang van de bevolking in datzelfde jaar. Zo worden in 2006 bijvoorbeeld 33.000 minderjarigen (12-17 jaar) verdacht van betrokkenheid bij criminele activiteiten. Per 1 januari van datzelfde jaar staan er ruim 1,2 miljoen minderjarigen geregistreerd in het bevolkingsregister. Dit betekent dat in 2006 bijna 3 procent $(33.296/1.201.799)*100=2,8\%$ van de minderjarige bevolking bij de politie als verdacht staat geregistreerd.

In hoofdstuk 7 bleek dat het grootste deel van de verdachten afkomstig uit Oost-Europese EU-lidstaten niet officieel in Nederland woont (dat wil zeggen niet in de GBA is ingeschreven). Om vertekeningen in het berekende percentage verdachten te voorkomen, is daarom onderscheid gemaakt tussen ingezetenen en niet-ingezetenen. Ingezetenen verdachten zijn personen die

staan geregistreerd in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en/of van het CBS is vastgesteld dat het een inwoner is van Nederland. Niet-ingezetenverdachten zijn personen die voorkomen in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en van het CBS niet vast te stellen is dat het een (geregistreerde) inwoner is van Nederland.

Behalve over verdachte jongeren uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië worden hier evenals in voorgaande hoofdstukken ook gegevens gepresenteerd over de criminaliteitsgraad van niet-westerse allochtone en autochtone jongeren. Zij dienen in de analyse als referentiegroepen, waarmee de gegevens over Oost-Europeanen en voormalig Joegoslaven vergeleken worden.

Ingezetenverdachte minderjarigen en jongvolwassenen 2006

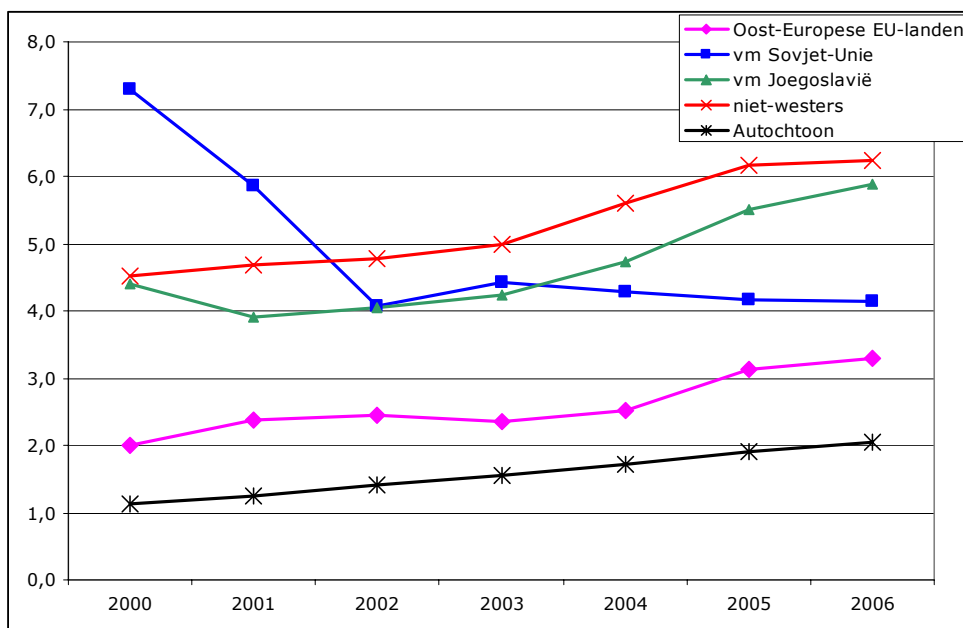
Van de ingezetenverdachte minderjarigen uit de Oost-Europese EU-landen kwam in 2006 ruim 3 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b8.7). Voor minderjarigen uit de voormalige Sovjet-Unie is de criminaliteitsgraad bijna 1 procentpunt hoger (4,1%). Minderjarigen uit beide groepen komen dus vaker in aanraking met de politie dan de autochtone minderjarigen (2,1%), maar minder vaak dan allochtone minderjarigen van Joegoslavische herkomst (5,9%) en niet-westerse minderjarigen (6,2%).

Voor ingezetenvolwassenen zien we een iets ander beeld (zie tabel b8.8). Van de jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen wordt in 2006 3,5 procent verdacht van een misdrijf. Dit is nauwelijks hoger dan de criminaliteitsgraad van jongvolwassen autochtonen. Jongvolwassenen uit de voormalige Sovjet-Unie (6,5%) en uit voormalig Joegoslavië (6,6%) komen wel aanzienlijk vaker met de politie in aanraking op verdenking van een misdrijf dan autochtone jongvolwassenen.

Ingezetenverdachte minderjarigen en jongvolwassenen 2000-2006

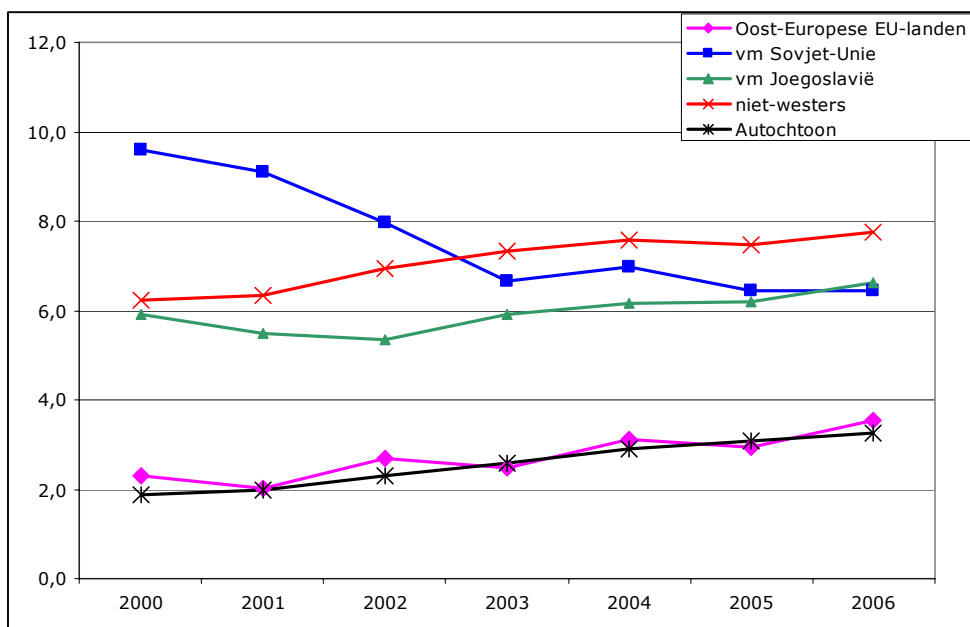
Indien we de periode 2000-2006 in ogenschouw nemen, dan valt allereerst op dat relatief steeds meer minderjarigen met de politie in aanraking komen (zie figuur 8.3). In 2000 wordt gemiddeld 1,7 procent van de (ingezetenv) minderjarigen verdacht van criminaliteit, in 2006 is dit met ruim een procentpunt toegenomen tot 2,8 procent (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b8.7). Deze trend doet zich bij nagenoeg alle onderscheiden bevolkingsgroepen voor. Voor minderjarige verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie doet zich echter een omgekeerde beweging voor. De criminaliteitsgraad van minderjarige verdachten uit de voormalig Sovjet-Unie

daalt in de periode 2000-2006 met ruim 3 procentpunten van ruim 7 naar 4 procent.

Figuur 8.3: Percentage minderjarige verdachten naar herkomstgroep (2000-2006)

De trend van een toenemende criminaliteit onder minderjarigen zien we terug bij de jongvolwassenen (zie figuur 8.4 en tabel b8.8).

Figuur 8.4: Percentage jongvolwassen verdachten naar herkomstgroep (2000-2006)

Per 1 januari 2000 werd 2,5 procent van de jongvolwassenen verdacht van een misdrijf. In 2006 is dit opgelopen naar meer dan 4 procent, een stijging van 1,5 procentpunt. Wederom zien we bij de jongvolwassen verdachten uit

de voormalige Sovjet-Unie een hieraan tegengestelde beweging. De criminaliteitsgraad van jongvolwassen verdachten uit de voormalig Sovjet-Unie daalt in de periode 2000-2006 met ruim 3 procentpunten van ruim 9 naar 6 procent.

Criminaliteit naar geslacht en generatie

Er doen zich, weinig verrassend, aanzienlijke verschillen voor in de criminaliteitsgraad van minderjarige en jongvolwassen mannen en vrouwen. Mannen worden veel vaker verdacht van criminaliteit dan vrouwen (tabel 8.11).

Minderjarigen van de eerste generatie worden vaker verdacht van criminaliteit dan minderjarigen van de tweede generatie. Daarbij wordt opgemerkt dat het bij de tweede generatie allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen en met name bij de tweede generatie allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie om een in omvang zeer beperkte groep gaat (zie paragraaf 8.2). Een klein verschil in het aantal geregistreerde verdachten kan dus tot een aanzienlijke fluctuatie in het percentage verdachten leiden.

Voor de jongvolwassenen zien we een meer gefragmenteerd beeld. De tweede generatie jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië wordt vaker verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit dan de eerste generatie. Met name het percentage verdachten van de tweede generatie Joegoslavische jongvolwassenen is erg hoog. We zagen al eerder dat de onderwijs- en arbeidsparticipatie van Joegoslavische jongeren relatief laag is en de werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid juist relatief hoog is (zie paragraaf 8.3 en 8.4). Deze aspecten wijzen erop dat de integratie van deze jongeren, die dus in Nederland zijn geboren, niet goed lijkt te verlopen. In dat opzicht vertoont deze groep overeenkomsten met de niet-westerse allochtone jongeren van de tweede generatie. Bij allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie zien we een omgekeerd beeld. Van de jongvolwassenen uit de voormalige Sovjet-Unie wordt de eerste generatie juist vaker verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit dan de tweede generatie. Onder de eerste generatie zijn wellicht veel jongeren die maatschappelijk gezien een achterstandspositie hebben zoals bijvoorbeeld asielzoekers die niet of slechts in beperkte mate mogen werken, vaak in onzekerheid verkeren over hun verblijfspositie en vaak lang in asielzoekerscentra verblijven. Deze factoren werken niet integratiebevorderend en kunnen een verklaring zijn voor het relatief wat hogere percentage verdachten. Nogmaals wordt opgemerkt dat het bij de tweede generatie allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie gaat om een zeer

beperkte bevolkingsgroep en dit cijfer dus met de nodig voorzichtigheid geïnterpreteerd dient te worden.

Tabel 8.11: Ingezeten verdachte minderjarigen en jongvolwassenen naar geslacht en generatie, 2006

	Oost- Europese EU-landen ¹	voormalig Sovjet- Unie ²	voormalig Joegoslavië	overig westers	Niet- westers	autochtoon	totaal
Minderjarigen							
bevolking (12-17 jaar)	4.327	3.549	6.789	64.514	185.218	937.402	1.201.799
ingezeten verdachten (12-17 jaar)	180	174	413	2.041	11.791	19.275	33.875
<i>Criminaliteitsgraad</i>							
gemiddeld (12-17 jaar)	3,3	4,1	5,9	2,8	6,2	2,1	2,8
man	4,5	6,7	9,0	4,2	10,0	3,2	4,4
vrouw	2,1	1,5	2,5	1,4	2,3	0,9	1,1
1e generatie	4,2	4,2	6,0	2,5	6,5	-	-
2e generatie	2,7	2,1	5,7	2,9	6,1	-	-
Jongvolwassenen							
bevolking (18-24 jaar)	8.753	4.924	8.107	87.952	225.016	1.023.861	1.358.613
ingezeten verdachten (18-24 jaar)	310	318	536	3.141	17.458	33.448	55.211
<i>Criminaliteitsgraad</i>							
gemiddeld (18-24 jaar)	3,5	6,5	6,6	3,6	7,8	3,3	4,1
man	6,5	11,4	11,1	5,9	13,2	5,5	6,9
vrouw	1,7	1,9	2,2	1,2	2,3	0,9	1,2
1e generatie	3,2	6,5	5,8	2,5	7,0	-	-
2e generatie	4,6	3,4	8,3	4,0	8,4	-	-

¹inclusief Estland, Letland, Litouwen; ²exclusief Estland, Letland, Litouwen

Bron: HKS, bewerking KLPD/DNRI, Risbo

Misdrijven

Wanneer we naar de typen misdrijven kijken, zien we de volgende patronen. Jongeren (minderjarigen en jongvolwassenen) uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië worden relatief vaak verdacht van vermogensdelicten zonder geweld zoals bijvoorbeeld winkeldiefstal (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b8.9 en b8.10).

Minderjarigen uit de voormalige Sovjet-Unie worden relatief vaak verdacht van geweldsdelicten tegen personen. Van de 100 minderjarige verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie die in 2006 werden aangehouden gebeurde dat 47 keer vanwege geweld tegen personen. Gemiddeld worden 36 van de 100 minderjarigen hiervan verdacht. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een deel van deze verdachten reeds lange tijd in asielzoekerscentra verblijven. Uit een studie van De Haan en Althoff (2002) blijkt dat asielzoekers die in asielcentra verblijven weliswaar slechts in beperkte mate bij criminaliteit zijn betrokken, maar dat als zij delicten plegen, het vaak gaat om relatief lichte vergrijpen zoals winkeldiefstal, weerspanning en onderling geweld binnen het asielzoekerscentrum.

8.7.2 Omvang en aard van criminaliteit van niet-ingezetenen

Van het totaal aantal minderjarige verdachten uit de Oost-Europese EU-landen woont 20 procent niet in Nederland, dat wil zeggen is niet officieel als inwoner in een van de Nederlandse gemeenten ingeschreven (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b8.9). Voor de jongvolwassen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen ligt dit aandeel veel hoger (zie tabel b8.10). Van de jongvolwassen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen woont meer dan driekwart niet (officieel) in Nederland. Van de minderjarige en jongvolwassen verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie woont 15 respectievelijk 37 procent buiten Nederland.

Het hiervoor geschetste beeld van de verdachte jongvolwassenen representeert dus slechts een beperkt deel van de totale Oost-Europese verdachtenpopulatie. In die zin verschillen de Oost-Europeanen sterk van de niet-westerse jongvolwassenen waarvan slechts 7 procent buiten Nederland woont. Voor de niet-ingezetenen jongvolwassenen is het niet mogelijk een criminaliteitsgraad te berekenen, omdat niet duidelijk is hoe omvangrijk de groep in Nederland verblijvende, maar niet officieel geregistreerde, jongvolwassen Oost-Europeanen is.

Volgens een informant, werkend in het onderwijs voor leerlingen met een taalachterstand, merken zij overigens niets van crimineel gedrag van leerlingen afkomstig uit Oost-Europese EU-landen.

Een informant werkzaam in de wetenschap vertelt dat mobiel banditisme in Nederland voornamelijk uitgevoerd wordt door jonge mannen. Zij komen alleen hierheen om bijvoorbeeld een overval te plegen of auto's te stelen en gaan vervolgens weer terug.

“Meestal zonder crimineel verleden, ze doen het in opdracht van grotere bazen. Soms van criminele organisaties, soms van bepaalde criminele figuren in hun land. En meestal is het dan één keer en niet meer, het zijn geen recidiven.”
(r19)

Ook vertelt deze sleutelinformant over Bulgaarse en Roemeense kinderen, veelal Roma, die naar Nederland komen met hun familie voor zakkenrollerij om daarna weer verder te trekken.

“Maar het zijn echt steeds jongere mensen, bijvoorbeeld Bulgaren en Roemenen die met zakkenrollerij bezig zijn, dat zijn echt kinderen. Die families sturen die kinderen, omdat ze minder opvallen natuurlijk en makkelijk zijn. (...) ze komen bijvoorbeeld voor de zomertijd of voor een paar maanden en dan gaan ze weer terug naar hun land. (...), dat zijn echt grote families. Vrouwen met kinderen en mannen natuurlijk ook.” (r19)

Deelpopulaties

Kijken we naar deelpopulaties binnen de groep van minderjarigen niet-ingezetenen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen dan blijkt dat het aandeel vrouwen met 22 procent overeenkomt met het gemiddelde en dus niet opvallend hoog of laag is (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b8.9 en b8.10). Bij de jongvolwassen niet-ingezetenen uit de Oost-Europese EU-landen is het aandeel vrouwelijke verdachten met bijna 19 procent iets lager, maar tegelijkertijd wel iets hoger dan het aandeel vrouwelijke verdachten in de totale niet-ingezetenen verdachtenpopulatie.

Misdrijven

Gemiddeld genomen worden onder de niet-ingezetene minderjarigen en jongvolwassenen minder misdrijven per verdachte geregistreerd dan onder de ingezetenen (zie bijlage bij dit hoofdstuk, tabel b8.9 en b8.10). Zij recidiveren derhalve minder. Dit is mogelijk een gevolg van een eventuele relatief beperkte verblijfsduur in Nederland.

Op basis van het soort misdrijf waarvoor een verdachte is aangehouden, krijgen we meer inzicht in eventuele verschillen in het criminele gedrag tussen de verschillende herkomstgroepen. Het hiervoor geschetste beeld van een bovengemiddelde betrokkenheid van Oost-Europeanen bij vermogensdelicten zonder geweld doet zich onder de niet-ingezetene minderjarigen en jongvolwassenen in nog wat sterkere mate voor. Ook onder de niet-ingezetenen zien we dat minderjarigen uit de voormalige Sovjet-Unie relatief vaak worden verdacht van geweldsdelicten tegen personen.

8.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn gegevens over Oost-Europese jongeren tot en met 24 jaar in een meer samenhangend geheel gepresenteerd.

Migratie en demografie

Allereerst is ingegaan op migratiebewegingen. In de periode 1995-2006 neemt de immigratie van jongeren uit Oost-Europese EU-landen in lichte mate toe, terwijl de migratie van volwassenen sterk toeneemt. Dit is mogelijk een aanwijzing dat de toenemende migratie uit deze landen voornamelijk arbeidsmigranten betreft die voornemens zijn weer terug te keren en hun eventuele kinderen doorgaans nog niet laten overkomen. Het migratiepatroon

Jongeren

van jonge migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië verschilt niet sterk van het migratiepatroon van oudere migranten uit deze herkomstlanden, zij het dat de fluctuaties onder jonge migranten minder extreem zijn.

Wanneer gekeken wordt naar de situatie per 1 januari 2007 zien we dat onder de allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië, de jongeren, met name de groep van 0-14 jarigen, enigszins oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van de totale bevolking. Het aandeel minderjarige allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is ten opzichte van migranten uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië relatief kleiner en het aandeel personen in de werkzame leeftijd (18-64 jaar) juist groter.

Opvallend is het grote aandeel vrouwen (60%) onder de jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-lidstaten. Dit is waarschijnlijk het gevolg van het grote aandeel vrouwelijke migranten dat in de periode 1995-2004 in het kader van gezinsvorming naar Nederland is gekomen (Snel et al. 2004).

Van de jongvolwassen allochtonen uit de Oost-Europese EU-landen is minder dan een kwart in Nederland geboren (tweede generatie). Nagenoeg alle jongvolwassen allochtonen uit de voormalige Sovjet-Unie zijn eerste generatie migranten. Onder de jongvolwassen van Joegoslavische herkomst is ruim een kwart van de tweede generatie. In vergelijking met de niet-westerse allochtonen, waarvan meer dan de helft van de jongeren van de tweede generatie is, is het aandeel van de tweede generatie Oost-Europeanen en Joegoslaven derhalve veel kleiner.

Onderwijspositie

Jongeren uit de Oost-Europese EU-lidstaten en de voormalige Sovjet-Unie zijn relatief hoog opgeleid. Dit komt overeen met de meningen van de sleutelinformanten. Voor Joegoslavische jongeren geldt dat in veel mindere mate, maar ten opzichte van de niet-westerse allochtonen, zijn zij er wel vaker in geslaagd succesvol een vmbo-opleiding af te ronden.

Werk

De werkloosheid onder jongeren uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is twee tot bijna drie keer zo hoog als onder autochtone jongeren. De werkloosheid onder Joegoslavische jongeren was in de periode 2000-2006 gemiddeld zelfs ruim 4 procentpunten hoger dan de werkloosheid onder niet-westerse allochtone jongeren. De Oost-Europese jongeren slagen er dus in beperkte mate in een

(succesvolle) schoolloopbaan om te zetten in een voordelige arbeidsmarktpositie.

Uitkeringen

De uitkeringsafhankelijkheid van jongeren uit de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië is aanzienlijk hoger dan die van jonge autochtonen. Het aandeel jongeren uit de Oost-Europese EU-lidstaten dat een uitkering ontvangt, is daarentegen juist enigszins lager dan het aandeel autochtone jongeren dat afhankelijk is van een uitkering. Uitsplitsing naar generatie laat zien dat de tweede generatie jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië vaker afhankelijk is van een uitkering dan de eerste generatie.

Tijdelijke migranten

De in dit hoofdstuk gepresenteerde gegevens over jongeren hebben voornamelijk betrekking op de bevolking die officieel in Nederland is gevestigd. Uit hoofdstuk 6 werd duidelijk dat er ook een aanzienlijk aantal tijdelijke arbeidsmigranten, voornamelijk afkomstig zijn uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten, in Nederland verblijft maar hier niet officieel is gevestigd. Helaas zijn er geen betrouwbare gegevens voorhanden over de omvang en demografische samenstelling van deze tijdelijke arbeidsmigranten, maar op basis van de in hoofdstuk 6 gepresenteerde cijfers en het feit dat het bij arbeidsmigranten vaak gaat om jonge personen mag worden aangenomen dat het bij een aanzienlijk deel van de tijdelijke arbeidsmigranten zal gaan om jongvolwassenen. Voor informatie over deze groep wordt verwezen naar hoofdstuk 6.

Op basis van gesprekken met sleutelpersonen is wel enige informatie over de kinderen van de (tijdelijke) arbeidsmigranten beschikbaar. Hoewel volgens de informanten de meeste tijdelijke arbeidsmigranten hun kinderen niet mee naar Nederland nemen, is recentelijk op scholen wel een toename te merken van het aantal kinderen van tijdelijke arbeidsmigranten uit de Oost-Europese EU-landen. Uit de interviews blijkt dat deze leerlingen even snel het Nederlands leren als kinderen uit andere landen en dat zij een vergelijkbaar onderwijsniveau hebben. De meeste (tijdelijke) Oost-Europese leerlingen zijn van Poolse afkomst.

Er spelen bij sommige jongeren ook wel problemen. Zo zijn er jongens, van 15-17 jaar, die hier met hun vader naartoe komen om te werken, maar die vanwege de leerplichtwet verplicht naar school moeten. Ze moeten hun woonruimte dan vaak delen met andere mannen die werken en krijgen vanuit

thuis vaak weinig begeleiding. Daarnaast maakt de, in vergelijking met het herkomstland, veel 'vrijere' Nederlandse samenleving het voor de ouders moeilijker om de kinderen onder controle te houden.

Een informant vertelt verder dat Oost-Europese leerlingen dikwijls discriminerend gedrag vertonen ten opzichte van mensen met een donkere huidskleur en maakt zich wel enige zorgen over de mogelijke ontwikkelingen als de omvang van Oost-Europeanen in Nederland toeneemt.

Tenslotte wordt opgemerkt dat Oost-Europese leerlingen meer zorg nodig hebben dan andere kinderen. Maar doordat de tijdelijke arbeidsmigranten vaak niet zijn ingeschreven in het gemeenteregister, kan de school geen aanspraak maken op de diensten van Leerplicht.

Criminaliteit ingezetenen

Ingezetenen verdachten zijn personen die staan geregistreerd in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en/of van het CBS is vastgesteld dat het een inwoner is van Nederland.

Van de minderjarige ingezetenen uit de Oost-Europese EU-landen kwam in 2006 ruim 3 procent in aanraking met de politie op verdenking van een misdrijf. Voor minderjarigen uit de voormalige Sovjet-Unie is de criminaliteitsgraad bijna een procentpunt hoger (4,1%). Minderjarigen uit beide groepen komen vaker in aanraking met de politie dan de autochtone minderjarigen (2,1%), maar minder vaak dan allochtone minderjarigen van Joegoslavische herkomst (5,9%) en niet-westerse minderjarigen (6,2%). Van de jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen wordt in 2006 3,5 procent verdacht van een misdrijf. Dit cijfer wijkt nauwelijks af van het percentage verdachten onder jongvolwassen autochtonen (3,3%). Voor jongvolwassenen uit de voormalige Sovjet-Unie en uit voormalig Joegoslavië is de criminaliteitsgraad met ruim 6,5 procent wel aanzienlijk hoger dan onder autochtone jongvolwassenen.

In de periode 2000-2006 zien we voor de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië een lichte toename in het aantal jongeren dat verdacht wordt van een misdrijf. Voor jongeren uit de voormalige Sovjet-Unie is juist een daling te zien in het percentage verdachten.

De tweede generatie jongvolwassenen uit de Oost-Europese EU-landen en voormalig Joegoslavië wordt vaker verdacht van betrokkenheid bij criminaliteit dan de eerste generatie. Met name het percentage verdachten van de tweede generatie Joegoslavische jongvolwassenen is relatief hoog. Wanneer we daarbij ook de relatief lage onderwijs- en arbeidsparticipatie, en de relatief hoge werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid in ogenschouw

nemen, kunnen we concluderen dat de integratie van de Joegoslavische jongeren die in Nederland zijn geboren nog niet optimaal verloopt.

Jongeren (minderjarigen en jongvolwassenen) uit de Oost-Europese EU-lidstaten, de voormalige Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië worden relatief vaak verdacht van vermogensdelicten zonder geweld. Minderjarigen uit de voormalige Sovjet-Unie worden relatief vaak verdacht van geweldsdelicten tegen personen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een deel van deze verdachten reeds lange tijd in asielzoekerscentra verblijft en de delicten betrekking hebben op relatief lichte vergrijpen, weerspanning en onderling geweld binnen het asielzoekerscentrum.

Criminaliteit niet-ingezetenen

Niet-ingezetene verdachten zijn personen die voorkomen in het HKS en waarvan op basis van informatie uit het HKS en van het CBS niet vast te stellen is dat het een (geregistreerde) inwoner is van Nederland.

Van het totaal aantal minderjarige verdachten uit de Oost-Europese EU-landen woont 20 procent niet in Nederland. Voor de jongvolwassen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen ligt dit aandeel veel hoger. Meer dan driekwart van de jongvolwassen verdachten uit de Oost-Europese EU-landen woont niet in Nederland. Van de minderjarige en jongvolwassen verdachten uit de voormalige Sovjet-Unie woont 15 procent respectievelijk 37 procent buiten Nederland. Het hierboven geschetste beeld over de ingezeten verdachte jongvolwassenen representeert dus slechts een beperkt deel van de totale Oost-Europese verdachtenpopulatie. In die zin verschillen de Oost-Europeanen sterk van de niet-westerse jongvolwassenen waarvan slechts zeven procent buiten Nederland woont. Voor de niet-ingezetene jongvolwassenen is het niet mogelijk een criminaliteitsgraad te berekenen omdat niet duidelijk is hoe omvangrijk de groep in Nederland verblijvende, maar niet officieel geregistreerde, jongvolwassen Oost-Europeanen is.

Het hiervoor geschetste beeld van een bovengemiddelde betrokkenheid van Oost-Europeanen bij vermogensdelicten zonder geweld doet zich onder de niet-ingezetene minderjarigen en jongvolwassenen in nog wat sterkere mate voor. Volgens een sleutelinformant is een groot deel van de door Oost-Europeanen in Nederland gepleegde misdrijven toe te schrijven aan mobiel banditisme. Zij komen alleen hierheen om bijvoorbeeld een overval te plegen of auto's te stelen en gaan vervolgens weer terug. Ook vertelt deze informant over Bulgaarse en Roemeense kinderen, veelal Roma, die naar Nederland komen met hun familie voor zakkenrollerij om daarna weer verder te trekken.

Literatuur

Alba, R. & V. Nee (1997). 'Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration'. In: *International Migration Review*, 31 (8), pp. 26-74.

Bauman, Z. (1999). *Liquid Modernity*. Oxford: Polity Press.

Bauman, Z. (2005). *Liquid Life*. Oxford: Polity Press.

Beek, H.M. ter, J.W.M. Mevissen, J. Mur & C. Pool (2005), *Poolshoogte. Onderzoek naar juridische constructies en kostenvoordelen bij het inzetten van Poolse arbeidskrachten in drie sectoren*. Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen.

Berg, P. van den, M. Brukman & C. Van Rij (2007). *De Europese grenzen verlegd. (Eerste) evaluatie flankerend beleid vrij verkeer van werknemers MOE-landen*. Amsterdam: Regioplan.

Blom, M., J. Oudhof, R. Bijl & B. Bakker (2005). *Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken*. Voorburg/ Den Haag: CBS/WODC.

Boerman, F., W. Tilburg, M. Grapendaal (2002). *Landelijke criminaliteitskaart 1999. Aangifte- en verdachtenanalyse op basis van HKS-gegevens*. Zoetermeer: KLPD.

Boom, J. de, G. Engbersen & A. Leerkes (2006). *Asielmigratie en criminaliteit*. Apeldoorn/ Amsterdam: Politie en Wetenschap/ Elsevier Overheid.

Boom, J. de, A. Weltevrede, G. Engbersen & E. Snel. (2007). *Migration, Immigrants and Policy in the Netherlands. Report for the Continuous Reporting System on Migration (SOPEMI) of the Organization of Economic Co-operation and Development (OECD)*. Rotterdam: Risbo (in druk).

Bovenkerk, F. (2003). 'Over de oorzaken van allochtone misdaad'. In: F. Bovenkerk, M. Komen en Y. Yeşilgöz (red.), *Multiculturaliteit in de strafrechtspleging*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Broeders, D. & G. Engbersen (2007). 'The Fight against Illegal Migration. Identification Policies and Immigrants' Counter Strategies'. In: *American Behavioral Scientist*, 50 (12), pp. 1592-1609.

Castles, S. & M.J. Miller (1993). *The Age of Migration*. London: Macmillan.

Codagnone, C. (1998a). 'The New Migration in Russia in the 1990s'. In: K. Koser & H. Lutz. *The New Migration in Europe. Social Constructions and Social Realities*. London: Macmillan, pp. 39-59.

Codagnone, C. (1998b). *New Migration and Migration Politics in Post-Soviet Russia*. Ethnobarometer Programme Working Paper No. 2. Beschikbaar via Internet: www.cemes.org/current/ethpub/ethnobar/wp2/wp2_ind.htm

Corpelijn, A. (2006). 'Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie'. In: *Bevolkingstrends*, 3^e kwartaal, 2006, pp. 33-39.

Corpelijn, A. (2007). Onderzoeksnotitie. Werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 23 (2), pp. 177-182.

Cruyff, M. & P. van der Heijden (2004). 'Een raming van het aantal illegalen in Nederland' [An Estimation of the Number of Illegals in the Netherlands]. In: A. Leerkes, M. Van San, G. Engbersen, M. Cruijff & P. van der Heijden (red.). *Wijken voor illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid* [Neighbourhoods for Illegals. On Spatial Dispersion, Housing and Liveability]. Den Haag: SdU Uitgevers, pp. 31-41.

Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Dagevos, J. & A. Odé (2006). 'Nieuwe groepen in Nederland. Nieuwe integratiepatronen?'. In: H.M.A.G. Smeets (red.). *Jaarboek Minderheden*

Literatuur

2006). Houten/ Den Haag: Bohn Stafleu van Loghum/ SdU Uitgevers, pp. 39-59.

Dagevos, J. & M. Gijsberts (red.) (2007). *Jaarrapport Integratie 2007*. Den Haag: SCP.

Dagevos, J. & A. Odé (2007). 'Het heden en de toekomst van nieuwe groepen in Nederland. Divergerende integratiepatronen'. In: ACVZ. *Nederland migratiesamenleving 2025*. Den Haag: ACVZ, pp. 8-29.

Ecorys (2006). *Evaluatie werknemersverkeer MOE-landen*. Rotterdam: Ecorys.

Emmet, I., H. de Miranda, F.J. Niewenhuis, C.Y. Sikkema & W.A.C. van Tilburg, m.m.v. R. Beijersbergen, Henegouwen, K. van, D. Lakhi, L. Prins (2006). *Landelijke criminaliteitskaart 2005. Een analyse van misdrijven en verdachten*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.

Engbersen, G. & R. Gabriëls (red.) (1995). *Sferen van integratie*. Amsterdam: Boom.

Engbersen, G., R. Staring, J. van der Leun & J. Kehla (1999). *Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen*. Amsterdam: Boom.

Engbersen, G. & J. van der Leun (2001). 'The Social Construction of Illegality and Criminality'. In: *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9 (1), pp. 51-70.

Engbersen, G., R. Staring, J. van der Leun, J. de Boom, P. van der Heijden en M. Cruijff (2002). *Illegale vreemdelingen in Nederland. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting*. Rotterdam: Risbo.

Engbersen, G., E. Snel en A. Weltevrede (2005). *Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam. Eén verhaal over twee wijken*. WRR voorstudie. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Engbersen, G., J. van der Leun & J. de Boom (2007). 'The Fragmentation of Migration and Crime'. *Crime and Justice. A Review of Research*, (Special Issue on Crime and Justice in the Netherlands, Editors M. Tonry & C.

Bijleveld). Chicago: Chicago University Press Crime and Justice Series, pp. 389-452.

Entzinger, H.B. & P.J.J. Stijnen (1990). *Etnische minderheden in Nederland*. Meppel: Boom.

Faist, T. (1996) 'Immigration, Integration, and the Welfare State: Germany and the USA in a Comparative Perspective'. In: R. Baubock, A. Heller & A. Zolberg (red.). *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury.

Gordon, M. (1964). *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press.

Groenewoud, M. & C. van Rij (2007). *Naleving van de Wet arbeid vreemdelingen in 2006. Onderzoek onder werkgevers*. Amsterdam: Regioplan.

Gryzmala-Kazłowska, A. (2005). 'From Ethnic Cooperation to In-Group Competition. Undocumented Polish Workers in Brussels'. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), pp. 675-697.

Haan, W. de & M. Althoff (2002). *Vreemd en verdacht. Een verkennend onderzoek naar criminaliteit in en om asielzoekerscentra*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Heijden, P.G.M. van der, G. van Gils, M. Cruijff & D. Hessen (2006). *Een schatting van het aantal in Nederland verblijvende illegale vreemdelingen in 2005*. Utrecht: IOPS-Utrecht.

Hirschi, T. & M. Gottfredson (1983). Age and the Explanation of Crime. In: *The American Journal of Sociology*, 89 (3), p. 552-584.

Junger, M. (1990). *Delinquency and Ethnicity. An Investigation on Social Factors Relating to Delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch Boys*. Deventer: Kluwer.

Kamer van Koophandel (2007a). *Startersprofiel 2006*.

Literatuur

Kamer van Koophandel (2007b). *Ondernemersprofiel 2007*.

Kicinger, A., & A. Weinar (eds.) (2007). *State of the Art of the Migration Research in Poland*. IMISCOE Working paper no. 19. Beschikbaar via Internet:

http://www.imiscoe.org/publications/workingpapers/documents/StateofthearmigrationresearchPoland_000.pdf

King, R., J. Connell & P. White (1993). *The New Geography of European Migrations*. London: Belhaven.

Klaver, J., A. Odé & M. van Gent (2007). *Vluchtelingenwerk Integratiebarometer 2006*. Amsterdam: Regioplan.

Koser, K. en H. Lutz (1998). 'The New Migration in Europe: Contexts, Constructions and Realities.' In: K. Koser en H. Lutz (eds.), *The New Migration in Europe. Social Constructions and Social Realities*. London: Macmillan, pp. 1-17.

Kupiszewski, M. (2002). 'How Trustworthy are Forecasts of International Migration between Poland and the European Union.' In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (4), pp. 627-645.

Lammers, J., W. van Tilburg, L. Prins, H. de Miranda & K. Lakhi (2005). *Landelijke criminaliteitskaart 2004. Een analyse van geregistreerde misdrijven en verdachten op basis van HKS-gegevens*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.

Lange, T. de, S.R. Verbeek, R. Cholewinski & J.M.J. Doornik (2003). *Arbeidsimmigratie naar Nederland. Regulering en demografische en economische aspecten in internationaal vergelijk*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.

Lange, T. de & C. Pool (2004). 'Vreemde handen aan het bed. De werving van Poolse verpleegkundigen in Nederland.' In: *Migrantenstudies*, 20 (3), pp. 130-144.

Leerkes, A., M. van San, G. Engbersen, M. Cruijff & P. van der Heijden (2004). *Wijken voor illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid*. Den Haag: SdU Uitgevers.

Leerkes, A. (2007). *Illegaal verblijf en veiligheid in Nederland*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. Dissertatie.

Lucassen, J. (1987). *Migrant Labour in Europe, 1600-1900*. Londen: Croom Helm.

Mantgem, J. van, L. Moerenhout & W. van Tilburg, m.m.v. R. Beijersbergen, van Henegouwen, L. Prins (2007). *Landelijke criminaliteitskaart 2006. Een analyse van misdrijven en verdachten op basis van gegevens uit HKS*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.

Ministerie van Binnenlandse Zaken (1999). *Integrale Veiligheidsrapportage 1998*.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007). *Verder leren dan je neus lang is. Invoering kwalificatieplicht per 1 augustus 2007*. Folder.

Nicolaas (2007). 'Immigratie Oost-Europeanen blijft hoog'. In: *CBS Webmagazine*, 28-11-2007.

Odé, A. (2002). *Ethnic-cultural and Socio-economic Integration in The Netherlands. A Comparative Study of Mediterranean and Caribbean Minority Groups*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Okolski, M. (2001a). 'Incomplete Migration. A New Form of Mobility in Central and Eastern Europe. The Case of Polish and Ukrainian Migrants'. In: C. Wallace, D. Stola (eds). *Patterns of Migration in Central Europe*. Houndsmilss/Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 105-128.

Okolski, M. (2001b) 'The Transformation of Spatial Mobility and New Forms of International Population Movements. Incomplete Migration in Central and Eastern Europe.' In: J. Dacyl (ed.) *Challenges of Cultural Diversity in Europe*. Stockholm: CEIFO, pp. 57-109.

Pijpers, R. & M. van der Velde (2007). 'Mobility across Borders. Contextualizing Local Strategies to Circumvent Visa and Work Permit

Literatuur

- Requirements.' In: *International Journal of Urban and Regional Research*, 31 (4), pp. 819-835.
- Pool, C. (2003). 'Hedendaagse migratie van Polen naar Nederland.' In: *Justitiële Verkenningen*, 29 (4), pp. 63-80.
- Pool, C. (2004). 'Open Borders: Unrestricted Migration? The Situation of the Poles with a German Passport in The Netherlands as an Example for Migration after Accession to the European Union'. In: *IMIS-Beiträge*, 24, 2004.
- Prins, L. (2005a). *Dex 2000. Gebruikershandleiding versie 7.0*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.
- Prins, L. (2005b). *Landelijke criminaliteitskaart. Populatieprofielen 2004*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.
- Prins, L. (2005c). *Landelijke criminaliteitskaart. Misdrijventabellen 1999 t/m 2004*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.
- Rijn, van A.S., A. Zorlu, R.V. Bijl & B.F.M. Bakker (2004). *De Ontwikkeling van een Integratiekaart*. Den Haag: WODC/CBS.
- San, M. van, E. Snel & R. Boers (2002). *Woninginbrekers en zware jongens. Daders uit voormalig Joegoslavië in beeld*. Apeldoorn: Politie & Wetenschap.
- San, M. van & E. Snel. (2004). 'Using Myths. Former Yugoslav Perpetrators and Violence'. In: *Crime, Law & Social Change*, 41, 2004, pp. 195-208.
- Schierup, C.U. (1995). 'Former Yugoslavia: Long Waves of International Migration'. In: R. Cohen (red.), In: *The Cambridge Survey of World Migration*. Cambridge University Press, pp. 285-288.
- SCP, WODC en CBS (2005). *Jaarrapport Integratie 2005*. Den Haag.
- Snel, E., G. Engbersen & J. de Boom, (2004). *Migration and Migration Policies in The Netherlands. Dutch SOPEMI-Report 2002*. Rotterdam: Risbo.
- Snel, E., J. de Boom, J. Burgers & G. Engbersen (2000). *Migratie, integratie en criminaliteit. Migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie in Nederland*. Rotterdam: Risbo.

Snel, E., J. de Boom & G. Engbersen (2004). *Migration, Immigrants and Policy in The Netherlands. Report for the Continuous Reporting System on Migration (SOPEMI) of the Organization of Economic Co-operation and Development (OECD)*. Rotterdam: Risbo.

Snel, E., G. Engbersen & A. Leerkes (2006). 'Transnational Involvement and Social Integration'. In: *Global Networks. A Journal of Transnational Affairs*, 6 (2), pp. 285-308.

Thomas, W.I (1971) [1921] 'The Immigrant Community'. In: J. Short (ed.). *The Social fabric of the Metropolis. Contributions of the Chicago School of Urban Sociology*. Chicago. Chicago: University of Chicago Press, pp. 120-130.

Tilburg, W., F. Boerman, L. Prins (2003). *Landelijke criminaliteitskaart 2002. Aangifte- en verdachtenanalyse op basis van HKS-gegevens*. Zoetermeer: KLPD.

Tilburg, W., J. Lammers, K. Lakhi, L. Prins (2004). *Landelijke criminaliteitskaart. Een analyse van geregistreeerde misdrijven en verdachten op basis van HKS-gegevens*. Zoetermeer: KLPD-DNRI.

Vanlommel, S. (2008, 28 februari). 'Nederland in trek bij mobiele bandieten. Steeds meer winkeliers dupe van Europese dieven'. In: NRC-Next, p. 11.

Vermeulen, H. & R. Penninx (eds.) (1994). *Immigrant Integration: The Dutch Case*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Vertovec, S. (2007). 'Super Diversity and its Implications'. In: *Ethnic and Racial Studies*, 30 (6), pp. 1024-1054.

Vianen, R. van, Maaskant, G., Wijers, M. & S. ter Woerds (2007). *Positie van slachtoffers van mensenhandel: 1^e trendrapportage 2006*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/ Adviesbureau Van Montfoort.

Wallace, C., V. Bedzir, O. Chmouliar & E. Sidorenko (1998). *Some Characteristics of Labour Migration and the Central European Buffer Zone*. Vienna: Institute for Advanced Studies, Sociological Series No. 25.

Literatuur

Wallace, C. (2002). 'Opening and Closing Borders. Migration and Mobility in East-Central Europe'. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (4), pp. 603-625.

Weerman, F. (2001). 'Controlebenaderingen'. In: E. Lissenberg, S. van Ruller, R. van Swaaningen (red.). *Tegen de regels IV. Een inleiding in de criminologie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri, pp. 135-152.

Weerman, F., J.J.M. van Dijk, H.I. Sagel, L.G. Toornvliet (red.) (2002: 4e herziene druk) *Actuele criminologie*. Den Haag: SdU Uitgevers.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) (2001). *Nederland als immigratiesamenleving* [The Netherlands as an Immigration Society]. Den Haag: SdU Uitgevers.

WODC (2006). *Integratiekaart 2006*. Den Haag: WODC.

Wrong, D.H. (1994). *The Problem of Order. What Unites and Divides Society*. Cambridge: Harvard University Press.

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.1: Immigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland 1995-2007

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	2.211	2.901	3.092	3.662	2.857	4.168	4.787	4.712	4.549	8.465	9.873	11.778	20.224
<i>waaronder</i>													
<i>Polen</i>	1.249	1.498	1.478	1.682	1.168	1.871	2.189	2.337	2.234	5.162	6.746	8.364	10.253
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	251	389	417	614	460	716	765	566	455	988	1.019	1.154	1.239
<i>Hongarije</i>	236	383	422	492	407	488	580	472	413	592	594	586	991
<i>Baltische Staten</i>	65	122	131	156	110	139	187	221	211	564	513	424	489
- <i>Estland</i>	9	24	21	16	19	27	28	31	46	95	80	64	75
- <i>Letland</i>	19	33	45	45	33	47	42	66	50	124	124	107	116
- <i>Litouwen</i>	37	65	65	95	58	65	117	124	115	345	309	253	298
<i>Roemenië</i>	304	346	416	478	448	657	719	653	733	717	570	777	2.412
<i>Bulgarije</i>	106	163	228	240	264	297	347	463	503	442	431	473	4.840
voormalig Sovjet-Unie*	2.090	2.256	2.031	2.504	2.865	5.965	5.996	4.612	3.440	2.578	2.260	2.199	2.425
voormalig Joegoslavië	7.565	3.636	1.818	1.682	4.133	4.780	3.248	1.844	1.357	995	863	847	969
overig westers allochtoon	22.989	27.131	28.080	29.624	30.284	31.655	31.329	29.190	26.506	25.221	25.002	28.350	31.395
niet-westers allochtoon	39.676	50.259	52.124	58.951	54.037	62.465	64.894	59.450	48.834	37.313	34.112	34.492	36.822
Nederland	21.396	22.566	22.715	25.984	24.974	23.817	23.150	21.442	19.828	19.447	20.187	23.484	24.984
totaal geboorteland	96.099	108.749	109.860	122.407	119.151	132.850	133.404	121.250	104.514	94.019	92.297	101.150	116.819

*exclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Tabel b2.2: Emigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland 1995-2007

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	982	1.302	1.289	1.468	1.598	1.518	1.660	1.986	2.158	2.809	3.317	5.160	6.301
<i>waaronder</i>													
<i>Polen</i>	439	608	654	725	662	728	762	836	1.020	1.232	1.673	3.034	3.462
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	169	185	192	247	282	232	278	479	342	464	540	735	727
<i>Hongarije</i>	145	191	214	246	352	251	311	280	316	468	359	483	462
<i>Baltische Staten</i>	15	26	39	39	38	54	60	61	69	99	194	268	221
- <i>Estland</i>	5	7	11	8	4	16	9	13	17	25	44	62	34
- <i>Letland</i>	3	9	10	15	12	11	16	16	17	33	50	62	62
- <i>Litouwen</i>	7	10	18	16	22	27	35	32	35	41	100	144	125
<i>Roemenië</i>	156	213	130	127	167	168	163	224	253	378	354	383	645
<i>Bulgarije</i>	58	79	60	84	97	85	86	106	158	168	197	257	784
voormalig Sovjet-Unie*	290	525	499	557	455	613	666	1.084	1.551	1.412	1.634	1.598	1.345
voormalig Joegoslavië	936	1.222	1.122	774	938	1.263	1.120	1.500	1.874	1.890	1.539	1.400	1.006
overig westers allochtoon	20.987	24.498	21.100	21.795	21.203	20.919	20.563	24.002	23.712	24.798	24.138	27.371	25.727
niet-westers allochtoon	20.506	24.033	20.129	18.910	18.798	17.250	19.177	24.715	29.590	31.949	35.368	37.636	31.894
Nederland	38.507	40.365	37.849	35.778	35.785	37.414	39.380	43.631	45.946	47.377	53.729	59.305	56.303
totaal geboorteland	82.195	91.945	81.973	79.289	78.779	78.977	82.566	96.918	104.831	110.235	119.725	132.470	122.576

*exclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.3a: Immigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland en geslacht 1995-2007 (Mannen)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	754	893	941	1.115	1.030	1.653	1.981	1.730	1.704	3.385	4.693	6.158	10.444
waaronder													
Polen	371	456	435	489	432	738	892	868	834	2.216	3.492	4.635	5.712
vm. Tsjecho-Slowakije	80	93	111	161	130	273	341	207	190	392	483	631	677
Hongarije	89	127	125	174	168	228	288	206	210	242	262	224	508
Baltische Staten	18	29	30	32	29	49	47	62	62	168	155	128	159
- Estland	2	6	6	5	5	10	8	8	9	30	25	13	23
- Letland	9	8	13	9	12	19	16	19	16	31	37	26	30
- Litouwen	7	15	11	18	12	20	23	35	37	107	93	89	106
Roemenië	149	131	152	189	172	258	295	239	236	252	176	378	932
Bulgarije	47	57	88	70	99	107	118	148	172	115	125	162	2.456
voormalig Sovjet-Unie*	911	933	754	946	1.200	2.713	2.641	1.925	1.253	870	750	780	887
voormalig Joegoslavië	4.183	1.890	950	822	2.204	2.446	1.714	887	610	434	352	368	460
overig westers allochtoon	12.055	14.233	14.731	15.261	15.730	16.645	16.530	15.021	13.483	12.878	12.605	14.530	16.263
niet-westers allochtoon	21.508	26.173	27.144	30.964	27.646	32.591	34.316	30.919	24.517	18.024	16.565	17.134	19.277
Nederland	11.963	12.434	12.404	14.429	13.585	12.917	12.582	11.591	10.925	10.609	11.172	12.721	13.467
totaal geboorteland	51.481	56.556	56.924	63.537	61.395	68.965	69.764	62.073	52.492	46.200	46.137	51.691	60.798
*exclusief Baltische Staten													

Bron: CBS, StatLine

Tabel b2.3b: Immigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland en geslacht 1995-2007 (Vrouwen)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	1.457	2.008	2.151	2.547	1.827	2.515	2.806	2.982	2.845	5.080	5.180	5.620	9.780
waaronder													
Polen	878	1.042	1.043	1.193	736	1.133	1.297	1.469	1.400	2.946	3.254	3.729	4.541
vm. Tsjecho-Slowakije	171	296	306	453	330	443	424	359	265	596	536	523	562
Hongarije	147	256	297	318	239	260	292	266	203	350	332	362	483
Baltische Staten	47	93	101	124	81	90	140	159	149	396	358	296	330
- Estland	7	18	15	11	14	17	20	23	37	65	55	51	52
- Letland	10	25	32	36	21	28	26	47	34	93	87	81	86
- Litouwen	30	50	54	77	46	45	94	89	78	238	216	164	192
Roemenië	155	215	264	289	276	399	424	414	497	465	394	399	1.480
Bulgarije	59	106	140	170	165	190	229	315	331	327	306	311	2.384
voormalig Sovjet-Unie*	1.179	1.323	1.277	1.558	1.665	3.252	3.355	2.687	2.187	1.708	1.510	1.419	1.538
voormalig Joegoslavië	3.382	1.746	868	860	1.929	2.334	1.534	957	747	561	511	479	509
overig westers allochtoon	10.934	12.898	13.349	14.363	14.554	15.010	14.799	14.169	13.023	12.343	12.397	13.820	15.132
niet-westers allochtoon	18.168	24.086	24.980	27.987	26.391	29.874	30.578	28.531	24.317	19.289	17.547	17.358	17.545
Nederland	9.433	10.132	10.311	11.555	11.389	10.900	10.568	9.851	8.903	8.838	9.015	10.763	11.517
totaal geboorteland	44.618	52.193	52.936	58.870	57.756	63.885	63.640	59.177	52.022	47.819	46.160	49.459	56.021
*exclusief Baltische Staten													

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.4a: Immigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland en leeftijd (0-20 jaar)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	521	610	585	682	483	701	706	624	647	1.161	1.160	1.280	2.586
<i>waaronder</i>													
<i>Polen</i>	296	297	267	331	182	275	286	302	302	677	724	858	1.313
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	67	94	85	132	89	158	165	71	52	113	104	91	117
<i>Hongarije</i>	62	70	75	67	48	70	67	52	53	69	59	67	115
<i>Baltische Staten</i>	15	34	41	33	29	37	50	59	57	122	129	77	94
- <i>Estland</i>	2	6	2	4	2	7	6	8	10	28	17	9	15
- <i>Letland</i>	7	11	17	11	11	21	15	19	11	27	35	23	22
- <i>Litouwen</i>	6	17	22	18	16	9	29	32	36	67	77	45	57
<i>Roemenië</i>	67	78	81	84	90	120	80	57	93	83	55	57	281
<i>Bulgarije</i>	14	37	36	35	45	41	58	83	90	97	89	130	666
voormalig Sovjet-Unie*	615	644	548	704	895	1.979	1.866	1.310	880	576	448	419	402
voormalig Joegoslavië	2.344	1.035	450	425	1.405	1.532	872	440	247	148	129	105	115
overig westers allochtoon	6.003	6.206	6.132	6.763	6.796	6.953	6.711	6.013	5.942	5.157	4.921	5.573	6.192
niet-westers allochtoon	14.025	17.539	18.152	19.781	20.301	22.324	22.703	20.491	14.290	10.037	8.392	7.823	8.284
Nederland	4.790	5.249	5.384	6.138	6.559	6.337	6.017	5.326	5.060	4.859	4.770	5.682	6.154
totaal geboorteland	28.390	31.283	31.251	34.493	36.439	39.826	38.875	34.204	27.066	21.938	19.820	20.882	23.733
*exclusief Baltische Staten													

Bron: CBS, StatLine

Tabel b2.4b: Immigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland en leeftijd (20 tot 65 jaar)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	1.662	2.266	2.480	2.959	2.358	3.453	4.059	4.059	3.887	7.285	8.693	10.482	17.588
<i>waaronder</i>													
<i>Polen</i>	941	1.193	1.203	1.338	981	1.589	1.892	2.027	1.924	4.476	6.012	7.495	8.927
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	179	290	330	482	370	556	599	489	400	872	913	1.061	1.122
<i>Hongarije</i>	169	307	345	421	354	415	509	413	360	521	532	519	870
<i>Baltische Staten</i>	49	85	89	123	80	102	136	162	154	442	384	346	393
- <i>Estland</i>	7	17	18	12	16	20	22	23	36	67	63	55	60
- <i>Letland</i>	12	22	28	34	22	26	26	47	39	97	89	84	94
- <i>Litouwen</i>	30	46	43	77	42	56	88	92	79	278	232	207	239
<i>Roemenië</i>	234	265	325	390	355	535	634	589	636	633	512	720	2.114
<i>Bulgarije</i>	90	126	188	205	218	256	289	379	413	341	340	341	4.162
voormalig Sovjet-Unie*	1.446	1.581	1.451	1.770	1.932	3.911	4.047	3.241	2.498	1.959	1.783	1.757	1.975
voormalig Joegoslavië	5.047	2.507	1.313	1.223	2.682	3.198	2.337	1.379	1.097	834	723	736	840
overig westers allochtoon	16.650	20.563	21.568	22.493	23.091	24.362	24.282	22.852	20.229	19.758	19.739	22.406	24.835
niet-westers allochtoon	25.174	32.137	33.299	38.450	33.110	39.485	41.583	38.504	34.170	26.996	25.426	26.341	28.142
Nederland	15.707	16.383	16.314	18.869	17.394	16.513	16.129	15.127	13.881	13.607	14.337	16.522	17.690
totaal geboorteland	65.762	75.437	76.425	85.764	80.568	90.922	92.437	85.162	75.762	70.439	70.701	78.244	91.070
*exclusief Baltische Staten													

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.4c: Immigratie van Oost-Europeanen naar geboorteland en leeftijd (65 jaar of ouder)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Oost-Europese EU-landen	28	25	27	21	16	14	22	29	15	19	20	16	50
voormalig Sovjet-Unie*	29	31	32	30	38	75	83	61	62	43	29	23	48
voormalig Joegoslavië	174	94	55	34	46	50	39	25	13	13	11	6	14
overig westers allochtoon	336	362	380	368	397	340	336	325	335	306	342	371	368
niet-westers allochtoon	477	583	673	720	626	656	608	455	374	280	294	328	396
Nederland	899	934	1.017	977	1.021	967	1.004	989	887	981	1.080	1.280	1.140
totaal geboorteland	1.947	2.029	2.184	2.150	2.144	2.102	2.092	1.884	1.686	1.642	1.776	2.024	2.016

*exclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Tabel b2.5: Immigratie van Oost-Europeanen naar migratiemotief 1995-2004

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	95-04
Polen											
Arbeid	7,2	13,8	13,2	18,8	22,6	31,5	37,9	32,4	35,7	37,2	28,6
Asiel	1,9	0,7	1,7	0,6	1,0	1,0	0,0	0,3	0,2	0,3	0,6
Gezinsvorming	44,9	46,0	43,8	36,5	30,5	26,9	28,2	28,8	30,1	16,2	29,5
Overig Gezin	36,7	27,8	19,9	19,3	15,6	17,0	12,5	14,8	14,9	18,1	18,6
Studie	3,9	4,2	6,2	7,8	14,7	11,2	12,4	13,8	11,1	9,1	9,7
overige motieven	5,3	7,5	15,3	16,9	15,2	12,3	8,8	9,8	8,1	19,2	12,9
totaal (N)	1.203	1.462	1.435	1.631	1.098	1.800	2.122	2.254	2.161	5.097	20.263
Ov. Oost-Europese EU-landen											
Arbeid	11,1	10,1	12,8	20,2	18,3	22,4	30,2	22,3	20,6	25,4	20,9
Asiel	10,4	5,6	3,5	1,8	5,3	10,3	6,7	3,5	3,0	0,8	4,7
Gezinsvorming	37,6	40,5	35,2	32,3	25,6	25,5	29,9	36,8	37,6	24,5	31,7
Overig Gezin	29,5	23,6	19,2	16,7	18,1	13,3	9,3	8,4	9,2	12,1	14,3
Studie	4,9	12,0	15,4	14,4	20,8	16,1	14,7	20,9	22,0	21,2	17,3
overige motieven	7,0	8,8	13,7	14,3	12,0	12,1	8,8	7,9	7,3	16,1	11,1
totaal (N)	858	1.241	1.419	1.751	1.495	2.060	2.313	2.078	2.025	2.654	17.894
vm. Sovjet-Unie*											
Arbeid	6,2	6,4	6,7	11,6	10,4	5,9	7,0	7,9	9,2	13,9	8,3
Asiel	52,7	40,1	32,0	31,2	40,7	65,4	59,0	47,7	32,0	9,6	44,8
Gezinsvorming	18,5	23,8	26,4	24,6	18,8	10,7	15,7	20,9	27,3	29,1	20,1
Overig Gezin	18,1	20,7	21,6	19,2	16,9	10,0	9,4	11,3	15,3	19,4	14,5
Studie	2,9	6,2	9,2	9,0	9,0	5,0	5,0	7,6	10,2	16,1	7,7
overige motieven	1,4	2,6	4,0	4,3	4,2	3,1	3,8	4,6	5,8	11,7	4,5
totaal (N)	2.146	2.362	2.151	2.632	2.948	6.067	6.142	4.776	3.610	3.090	35.924
vm. Joegoslavië											
Arbeid	0,5	0,8	3,1	4,8	2,5	2,6	4,2	4,6	5,8	6,7	2,6
Asiel	87,5	71,4	53,6	39,7	78,6	77,3	65,3	45,4	28,1	19,3	69,1
Gezinsvorming	3,3	8,1	18,0	27,0	7,3	8,8	16,8	30,0	39,0	32,6	12,6
Overig Gezin	8,2	17,5	21,5	23,4	9,0	7,5	7,8	9,5	14,8	15,7	11,4
Studie	0,2	1,2	2,5	3,0	1,5	2,2	3,7	5,9	6,7	11,1	2,4
overige motieven	0,3	0,9	1,6	2,1	1,2	1,4	2,2	4,8	5,7	14,3	1,9
totaal (N)	7.538	3.609	1.790	1.614	4.050	4.698	3.169	1.730	1.261	906	30.365

*inclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.6: Oost-Europeanen in Nederland 1996-2007

	1996	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	groei
Oost-Europese EU-landen	50.290	54.266	58.289	61.386	64.967	68.291	71.302	77.686	85.108	92.693	84,3
<i>waaronder</i>											
<i>Polen</i>	25.125	27.315	29.180	30.600	32.210	34.051	35.542	39.815	45.402	51.339	104,3
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	7.106	7.616	8.274	8.860	9.456	9.596	9.813	10.423	11.033	11.495	61,8
<i>Hongarije</i>	11.454	11.742	11.917	12.104	12.359	12.530	12.564	12.655	12.860	12.931	12,9
<i>Baltische Staten</i>	885	1.075	1.293	1.395	1.535	1.725	1.903	2.408	2.757	2.972	235,8
- <i>Estland</i>	285	316	346	354	371	393	431	504	537	545	91,2
- <i>Letland</i>	367	409	459	502	531	588	633	734	822	883	140,6
- <i>Litouwen</i>	233	350	488	539	633	744	839	1.170	1.398	1.544	562,7
<i>Roemenië</i>	4.226	4.722	5.451	6.017	6.667	7.221	7.895	8.417	8.788	9.374	121,8
<i>Bulgarije</i>	1.494	1.796	2.174	2.410	2.740	3.168	3.585	3.968	4.268	4.582	206,7
voormalig Sovjet-Unie*	12.600	16.259	21.332	27.299	33.368	37.650	40.130	42.011	43.244	44.478	253,0
voormalig Joegoslavië	56.220	60.959	66.947	71.438	74.640	76.007	76.346	76.301	76.322	76.465	36,0
ov. westers allochtoon	1.208.492	1.210.463	1.219.967	1.226.913	1.233.621	1.234.208	1.232.077	1.227.677	1.222.891	1.218.318	0,8
niet-westers allochtoon	1.171.113	1.278.453	1.408.767	1.483.188	1.558.353	1.622.602	1.668.297	1.699.042	1.720.050	1.738.452	48,4
autochtoon	12.995.174	13.033.792	13.088.648	13.116.851	13.140.336	13.153.814	13.169.880	13.182.809	13.186.595	13.187.586	1,5
totaal bevolking	15.493.889	15.654.192	15.863.950	15.987.075	16.105.285	16.192.572	16.258.032	16.305.526	16.334.210	16.357.992	5,6
*exclusief Baltische Staten											

Bron: CBS, StatLine

Tabel b2.7: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar herkomstgroep, 1 januari 2007

		man	vrouw	0-14 jaar	15-17 jaar	18-24 jaar	25-64 jaar	65 e.o.
Oost-Europese EU-landen	92.693	41,6	58,4	17,5	2,3	10,3	63,4	6,4
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	51.339	41,8	58,2	17,8	2,4	11,4	63,9	4,5
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	11.495	41,0	59,0	17,7	2,1	8,6	63,0	8,6
<i>Hongarije</i>	12.931	45,1	54,9	11,3	1,5	5,8	65,5	16,0
<i>Baltische Staten</i>	2.972	33,8	66,2	22,5	3,4	14,0	55,4	4,7
- <i>Estland</i>	545	33,4	66,6	20,0	1,8	11,9	56,3	9,9
- <i>Letland</i>	883	35,7	64,3	19,5	2,8	15,5	55,8	6,3
- <i>Litouwen</i>	1.544	32,8	67,2	25,2	4,3	13,8	54,9	1,9
<i>Roemenië</i>	9.374	40,5	59,5	21,7	2,6	8,7	63,5	3,6
<i>Bulgarije</i>	4.582	37,7	62,3	20,3	2,4	16,2	58,9	2,2
voormalig Sovjet-Unie*	44.478	40,4	59,6	23,1	4,1	11,5	57,0	4,3
voormalig Joegoslavië	76.465	49,6	50,4	22,1	4,6	10,4	59,1	3,8
ov. westers allochtoon	1.218.318	48,4	51,6	11,9	2,7	7,2	60,9	17,4
niet-westers allochtoon	1.738.452	50,5	49,5	27,4	5,4	12,8	51,2	3,3
autochtoon	13.187.586	49,5	50,5	17,4	3,6	7,8	55,4	15,8
totaal bevolking	16.357.992	49,4	50,6	18,1	3,7	8,3	55,4	14,5
*exclusief Baltische Staten								

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.8: Samenstelling van de Nederlandse bevolking naar plaats in huishouden en herkomstgroep, 1 januari 2007

	personen in huishouden	Alleenstaand	Gehuwd/samenwonend		Alleenst.		overig lid huishouden	institutioneel huishouden
			zonder kinderen	met kinderen	ouder	thuiswonend kind		
Oost-Europese EU-landen	89.721	21,9	25,7	20,6	3,6	22,8	4,5	0,9
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	51.339	21,6	25,3	20,0	3,8	23,4	5,1	0,9
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	11.495	24,0	26,4	19,4	2,9	22,8	3,6	0,8
<i>Hongarije</i>	12.931	23,1	30,0	23,5	3,7	15,7	2,9	1,1
<i>Baltische Staten</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>- Estland</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>- Letland</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>- Litouwen</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Roemenië</i>	9.374	19,1	23,5	21,6	3,1	27,5	4,0	1,2
<i>Bulgarije</i>	4.582	22,7	21,8	19,8	3,5	25,9	5,7	0,7
voormalig Sovjet-Unie*	47.450	17,6	16,7	23,6	5,3	31,3	4,4	1,1
voormalig Joegoslavië	76.465	13,6	13,7	28,9	4,5	34,4	4,1	0,7
ov. westers allochtoon	1.218.318	20,7	29,0	23,9	3,4	19,6	2,1	1,3
niet-westers allochtoon	1.738.452	15,2	10,7	24,5	5,7	38,9	4,4	0,7
autochtoon	13.187.586	15,0	27,1	25,5	2,3	27,5	1,2	1,3
totaal bevolking	16.357.992	15,5	25,4	25,3	2,8	28,1	1,6	1,3

*inclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Tabel b2.9: Eerste generatie allochtonen naar herkomst en verblijfsduur per 1 januari 2007

	1e generatie	tot 2 jaar	2 tot 5 jaar	5 tot 10 jaar	10 tot 15 jaar	15 jaar en meer
Oost-Europese EU-landen	60.015	31,4	19,4	15,3	10,3	23,3
<i>waaronder</i>						
<i>Polen</i>	34.831	38,1	18,9	12,4	10,7	19,6
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	7.033	25,4	16,6	17,0	9,1	31,5
<i>Hongarije</i>	5.736	16,9	13,4	13,8	8,2	46,6
<i>Baltische Staten</i>	2.160	35,2	31,1	18,6	9,3	5,7
<i>- Estland</i>	326	33,7	29,8	14,1	11,7	10,7
<i>- Letland</i>	601	32,3	27,0	18,8	12,6	8,8
<i>- Litouwen</i>	1.233	37,0	33,4	19,6	7,0	2,9
<i>Roemenië</i>	6.726	18,4	22,2	24,3	11,3	23,7
<i>Bulgarije</i>	3.529	23,8	27,9	23,3	9,7	15,1
voormalig Sovjet-Unie*	33.802	13,6	24,1	41,3	15,6	5,2
voormalig Joegoslavië	52.857	3,9	6,6	19,3	46,9	23,3
ov. westers allochtoon	440.044	10,7	9,7	11,7	7,7	58,7
niet-westers allochtoon	1.014.476	7,7	11,1	19,2	13,6	48,3

*exclusief Baltische Staten

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 3

Tabel b3.1: Opleidingsrichting van de bevolking van 15-64 jaar naar herkomstgroep en geslacht, 2000-2006 (in %)

	algemeen	sociaal/juridisch	economisch/ administratief	natuur/technisch	verzorging
mannen					
Oost-Europese EU-landen	32,9	14,4	12,8	35,6	4,4
<i>waaronder</i>					
<i>Polen</i>	37,1	11,6	11,1	36,6	3,6
<i>Hongarije</i>	26,8	7,1	21,7	36,7	7,6
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	26,3	19,6	13,6	36,4	4,2
<i>Baltische Staten</i>	26,3	39,9	8,3	25,6	0,0
<i>Roemenië</i>	33,5	16,2	9,1	33,5	7,7
<i>Bulgarije</i>	47,8	11,8	10,3	30,1	0,0
vm. Sovjet-Unie	41,0	15,1	12,6	25,4	5,9
vm. Joegoslavië	43,8	9,6	7,9	33,3	5,4
overig westers allochtoon	33,3	13,9	14,0	33,1	5,7
niet-westers allochtoon	56,5	8,8	9,3	22,0	3,4
<i>waaronder</i>					
<i>Marokko</i>	64,0	8,9	8,0	16,7	2,3
<i>Turkije</i>	64,0	7,4	7,1	19,3	2,1
<i>Suriname</i>	46,7	8,9	13,7	26,8	4,0
<i>Nederlandse Antillen</i>	43,3	7,2	8,1	37,3	4,0
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	56,8	9,9	9,0	20,0	4,4
autochtoon	27,2	12,0	15,6	40,8	4,4
totaal (mannen)	30,5	11,8	14,8	38,4	4,4
Vrouwen					
Oost-Europese EU-landen	46,7	14,9	11,0	9,7	17,6
<i>Waaronder</i>					
<i>Polen</i>	49,3	12,3	11,6	10,1	16,7
<i>Hongarije</i>	44,2	17,9	14,5	7,4	16,0
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	40,5	19,0	9,7	7,6	23,2
<i>Baltische Staten</i>	45,2	12,9	6,0	17,2	18,7
<i>Roemenië</i>	48,2	19,8	8,2	7,4	16,3
<i>Bulgarije</i>	46,6	11,8	10,6	18,3	12,7
vm. Sovjet-Unie	40,1	20,0	13,7	8,6	17,7
vm. Joegoslavië	52,8	9,9	11,3	10,9	15,0
overig westers allochtoon	39,0	15,8	15,2	5,9	24,2
niet-westers allochtoon	60,3	9,8	12,6	3,5	13,8
<i>waaronder</i>					
<i>Marokko</i>	68,6	7,3	10,3	2,8	11,1
<i>Turkije</i>	69,8	7,4	10,1	3,3	9,4
<i>Suriname</i>	47,5	11,4	18,8	3,1	19,1
<i>Nederlandse Antillen</i>	48,3	9,3	14,9	3,7	23,8
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	62,6	11,9	9,8	4,3	11,4
autochtoon	33,3	13,4	14,9	5,6	32,7
totaal (vrouwen)	36,4	13,3	14,7	5,5	30,1

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Tabel b3.2: Bruto-arbeidsparticipatie naar herkomst, generatie, geslacht en leeftijd, 2000-2006 (in %)

	totaal	generatie		geslacht		leeftijd		
		1e gen.	2e gen.	man	vrouw	15-24	25-44	45-65
Oost-Europese EU-landen	64	61	68	79	56	45	73	60
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	63	60	69	77	56	45	73	61
<i>Hongarije</i>	60	61	59	76	51	45	69	54
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	68	60	72	84	55	43	82	59
<i>Baltische Staten</i>	54	52	55	71	45	42	58	54
<i>Roemenië</i>	68	69	64	81	62	47	74	68
<i>Bulgarije</i>	63	62	69	76	55	53	65	69
vm. Sovjet-Unie	48	42	70	57	42	27	51	55
vm. Joegoslavië	60	58	71	69	50	44	71	50
overig westers allochtoon	68	66	69	76	60	45	84	59
niet-westers allochtoon	55	56	52	65	45	36	66	50
<i>waaronder</i>								
<i>Marokko</i>	47	48	45	61	31	35	60	28
<i>Turkije</i>	51	53	47	66	36	38	62	33
<i>Suriname</i>	68	71	57	73	63	42	83	61
<i>Nederlandse Antillen</i>	63	63	61	69	56	38	75	64
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	52	52	52	61	41	32	60	55
autochtoon	69			80	59	48	85	61
totaal	68	59	64	78	57	46	83	60

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Tabel b3.3: Bruto arbeidsparticipatie naar herkomst, opleidingsniveau en jaar van vestiging, 2000-2006 (in %)

	totaal	opleidingsniveau			jaar van vestiging		
		laag	middelbaar	hoog	1900-1989	1990-1999	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	64	46	66	77	61	62	60
<i>waaronder</i>							
<i>Polen</i>	63	48	67	77	58	60	64
<i>Hongarije</i>	60	42	57	78	63	64	51
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	68	51	70	82	61	64	49
<i>Baltische Staten</i>	54	33	55	66	-	45	49
<i>Roemenië</i>	68	41	74	74	66	75	63
<i>Bulgarije</i>	63	37	73	74	71	63	59
vm. Sovjet-Unie	48	30	52	59	52	43	37
vm. Joegoslavië	60	44	69	78	59	58	43
overig westers allochtoon	68	52	70	82	64	72	67
niet-westers allochtoon	55	43	67	76	61	53	40
<i>waaronder</i>							
<i>Marokko</i>	47	37	65	80	46	53	41
<i>Turkije</i>	51	42	68	79	52	57	46
<i>Suriname</i>	68	54	77	86	72	71	53
<i>Nederlandse Antillen</i>	63	49	70	83	70	61	44
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	52	38	59	68	67	47	34
autochtoon	69	52	74	86	71	46	34
totaal	68	50	73	85	63	56	48

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Bijlage bij hoofdstuk 3

Tabel b3.4: Netto-arbeidsparticipatie naar herkomst, generatie, geslacht en leeftijd, 2000-2006 (in %)

	totaal	generatie		geslacht		leeftijd		
		1e gen.	2e gen.	man	vrouw	15-24	25-44	45-65
Oost-Europese EU-landen	57	52	64	72	48	37	66	54
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	56	51	64	70	49	36	65	54
<i>Hongarije</i>	55	53	58	72	45	42	61	51
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	64	52	70	82	50	43	78	55
<i>Baltische Staten</i>	45	40	49	55	39	32	51	43
<i>Roemenië</i>	58	58	56	69	52	28	63	60
<i>Bulgarije</i>	57	57	58	68	50	50	57	66
vm. Sovjet-Unie	39	32	67	48	33	21	40	48
vm. Joegoslavië	52	50	63	60	44	33	64	45
overig westers allochtoon	64	62	65	72	55	40	79	56
niet-westers allochtoon	48	48	45	57	38	29	58	44
<i>waaronder</i>								
<i>Marokko</i>	40	41	36	52	26	28	51	24
<i>Turkije</i>	45	47	39	59	30	32	55	30
<i>Suriname</i>	61	65	49	66	56	33	75	57
<i>Nederlandse Antillen</i>	54	54	56	60	49	30	66	57
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	43	43	47	51	35	26	50	47
autochtoon	66			77	56	44	83	58
totaal	64	52	60	74	54	42	79	57

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Tabel b3.5: Netto arbeidsparticipatie naar herkomst, opleidingsniveau en jaar van vestiging, 2000-2006 (in %)

	totaal	opleidingsniveau			jaar van vestiging		
		laag	middelbaar	hoog	1900-1989	1990-1999	2000-2006
Oost-Europese EU-landen	57	40	59	71	55	53	46
<i>waaronder</i>							
<i>Polen</i>	56	42	59	69	51	51	49
<i>Hongarije</i>	55	37	50	74	59	52	39
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	64	44	66	80	56	50	43
<i>Baltische Staten</i>	45	26	41	60	-	25	44
<i>Roemenië</i>	58	30	63	63	54	69	44
<i>Bulgarije</i>	57	24	68	70	71	58	52
vm. Sovjet-Unie	39	22	42	50	41	33	28
vm. Joegoslavië	52	36	62	71	54	50	36
overig westers allochtoon	64	47	66	78	60	67	60
niet-westers allochtoon	48	36	58	68	54	44	31
<i>waaronder</i>							
<i>Marokko</i>	40	30	56	73	39	45	32
<i>Turkije</i>	45	36	61	72	46	50	39
<i>Suriname</i>	61	46	70	82	66	63	43
<i>Nederlandse Antillen</i>	54	40	60	78	62	51	31
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	43	32	49	58	60	37	27
autochtoon	66	49	71	83	68	43	32
totaal	64	46	70	82	57	48	40

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Tabel b3.6: Aard dienstverband in eerste werkkring naar herkomstgroep (in %)

	Vast	Flexibel	Zelfstandig
Oost-Europese EU-landen	73,6	15,4	11,1
<i>waaronder</i>			
<i>Polen</i>	74,8	15,3	9,8
<i>Hongarije</i>	74,6	10,7	14,7
<i>Roemenië</i>	78,1	16,4	5,5
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	66,9	19,3	13,8
vm. Sovjet-Unie	69,7	17,2	13,1
vm. Joegoslavië	78,3	14,5	7,2
overige westerse allochtonen	77,5	10,8	11,7
Marokko	75,0	19,8	5,2
Turkije	70,1	20,5	9,4
Suriname	79,5	15,0	5,5
Nederlandse Antillen	75,8	19,0	5,2
autochtoon	77,9	10,3	11,9

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Tabel b3.7: Arbeidsduur eerste werkkring naar herkomstgroep (in %)

	0-11 uur	12 tot 20 uur	20 tot 35 uur	35 uur of meer
Oost-Europese EU-landen	10,4	7,8	27,4	54,4
<i>waaronder</i>				
<i>Polen</i>	11,6	8,9	28,3	51,1
<i>Hongarije</i>	9,1	6,7	25,5	58,7
<i>Roemenië</i>	9,3	6,3	27,3	57,1
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	9,7	6,7	28,7	54,9
vm. Sovjet-Unie	13,4	8,3	22,8	55,6
vm. Joegoslavië	8,3	6,7	21,4	63,6
overige westerse allochtonen	8,9	7,3	24,4	59,4
Marokko	11,1	8,4	17,4	63,0
Turkije	9,2	7,0	17,8	66,0
Suriname	7,1	6,4	25,0	61,5
Nederlandse Antillen	10,2	7,3	23,8	58,6
autochtoon	10,8	8,3	23,3	57,7

Bron: CBS (EBB 2000-2006)

Bijlage bij hoofdstuk 3

Tabel b3.8: Personen met een uitkering per september 2004, 15-64 jaar (%)

	ABW	AO	WW	overig	totaal
Polen	4,6	5,4	2,5	1,6	13,2
Hongarije	4,5	8,4	2,8	2,0	16,5
vm Tjecho Slowakije	4,4	5,7	2,0	1,5	12,8
Bulgarije	6,3	3,3	2,3	1,5	12,6
Roemenië	4,4	3,3	2,4	1,4	11,0
vm Sovjet-Unie	12,4	2,4	1,6	1,0	17,0
vm Joegoslavië	13,6	8,0	3,7	2,2	26,1
overige westerse allochtonen	3,4	8,4	2,9	1,9	15,5
Marokko	15,9	9,0	3,5	2,3	29,1
Turkije	11,3	12,8	4,1	3,2	29,2
Suriname	10,4	8,1	3,5	1,9	22,7
Nederlandse Antillen	16,2	4,0	3,1	1,7	24,2
ov. niet-westerse landen	16,0	2,8	2,5	1,2	21,8
Autochtoon	2,2	8,2	2,1	1,7	13,3

Tabel b3.9: Personen met een uitkering per september 2004, 15-64 jaar (%)

	totaal	generatie		geslacht		leeftijd			
		1e generatie	2e generatie	man	vrouw	18-24	25-44	45-60	61- 64
Oost-Europese EU-landen	13,4	11,7	17,1	13,3	13,5	4,4	9,5	22,7	38,0
<i>waaronder</i>									
Polen	13,2	11,2	17,9	12,4	13,6	3,8	9,4	22,4	38,5
Hongarije	16,5	14,3	18,1	17,6	15,8	4,4	11,5	22,6	38,8
vm. Tsjecho-Slowakije	12,8	12,3	14,0	12,9	12,8	5,4	8,8	21,8	33,0
Roemenië	11,0	11,1	10,6	10,7	11,2	4,8	7,9	24,4	36,0
Bulgarije	12,6	12,2	17,3	12,6	12,7	6,3	9,9	28,0	58,2
vm. Sovjet-Unie	17,0	16,2	22,8	17,5	16,6	7,2	16,3	27,4	43,1
vm. Joegoslavië	26,1	28,2	14,1	24,0	28,2	9,9	22,8	44,5	66,5
overig westers allochtoon	15,5	14,8	16,0	15,8	15,3	5,8	11,2	21,2	35,2
niet-westers allochtoon	25,0	28,8	10,7	23,6	26,4	11,3	26,2	41,1	62,9
<i>waaronder</i>									
Marokko	29,1	34,7	10,8	30,2	27,8	11,8	31,1	52,7	69,5
Turkije	29,2	35,2	11,8	26,6	32,0	10,6	30,0	57,0	71,1
Suriname	22,7	26,9	12,4	20,1	25,0	11,0	21,8	35,0	56,4
Nederlandse Antillen	24,2	28,4	9,7	20,6	27,7	14,1	27,1	34,3	51,1
ov. niet-westers allochtoon	21,8	23,8	7,0	21,1	22,6	11,0	23,6	35,0	54,7
autochtoon	13,3			13,6	12,9	5,4	9,9	18,8	31,5
totaal	14,8	24,6	14,4	14,9	14,6	6,4	12,2	20,5	33,4

Tabel b3.10: Personen met een uitkering per september 2004 naar herkomstgroep, 15-64 jaar (%)

	gezinshereniging	gezinsvorming	asiel	arbeid	overig
Oost-Europese EU-landen	9,5	9,9	30,2	4,1	3,1
<i>waaronder</i>					
<i>Polen</i>	10,2	11,3	29,5	4,9	1,7
<i>Hongarije</i>	8,5	7,4	27,1	4,7	1,6
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	8,0	8,2	27,0	3,1	3,0
<i>Roemenië</i>	8,5	8,0	36,1	1,9	3,1
<i>Bulgarije</i>	7,8	10,4	34,7	4,5	7,7
vm. Sovjet-Unie	9,6	9,5	27,1	4,7	7,7
vm. Joegoslavië	20,6	15,0	28,3	13,1	9,0
overig westers allochtoon	9,8	8,5	14,3	9,8	4,7
niet-westers allochtoon	21,8	19,3	35,4	16,1	6,3
<i>waaronder</i>					
<i>Marokko</i>	22,8	25,2	42,5	36,6	18,9
<i>Turkije</i>	23,2	22,4	31,7	25,5	12,5
<i>Suriname</i>	11,3	18,2	28,9	18,3	7,9
<i>Nederlandse Antillen</i>	15,8	27,3	25,0	29,2	41,7
<i>ov. niet-westers allochtoon</i>	20,4	13,5	35,4	9,6	4,0
autochtoon					
totaal	18,5	16,6	33,5	10,8	5,5

Bijlage bij hoofdstuk 4

Tabel b4.1: Bevolking naar herkomst en regio per 1 januari 2007 ( )

	Nederland	Noord	Oost	West	Zuid
Oost Europese EU-landen*	64.270	6,1	16,1	51,1	26,7
<i>waaronder</i>					
<i>Polen</i>	51.339	6,4	15,2	49,8	28,7
<i>Hongarije</i>	12.931	5,1	19,7	56,2	19,0
Voormalig Sovjet-Unie	47.450	10,2	19,0	51,1	19,7
Voormalig Joegoslavië	76.465	8,6	17,4	52,3	21,6
overig westers allochtoon	1.431.954	6,7	17,9	50,9	24,5
niet-westers allochtoon	1.738.452	3,9	15,3	67,1	13,7
Autochtoon	13.187.586	11,7	22,4	43,6	22,4
totaal bevolking	16.357.992	10,4	21,2	46,7	21,7

*gebaseerd op cijfers over Polen en Hongaren, voor de overige Oost-Europese EU-landen zijn geen cijfers beschikbaar

Noord = Groningen, Friesland Drenthe

Oost= Overijssel, Gelderland

West = Zuid-Holland, Noord-Holland, Flevoland, Utrecht

Zuid = Zeeland, Noord-Brabant, Limburg

Bron: CBS, StatLine

Tabel b4.2: Bevolking naar herkomst in de 4 grote gemeenten per 1 januari 2007 ( )

	Nederland	G4	Amsterdam	Den Haag	Rotterdam	Utrecht
Oost Europese EU-landen*	64.270	17,5	6,0	5,4	4,3	1,8
<i>waaronder</i>						
<i>Polen</i>	51.339	17,1	5,4	5,7	4,3	1,7
<i>Hongarije</i>	12.931	19,0	8,1	4,3	4,2	2,4
voormalig Sovjet-Unie	47.450	19,0	7,1	4,8	5,2	1,9
voormalig Joegoslavië	76.465	23,8	7,1	2,6	11,7	2,4
overig westers allochtoon	1.431.954	17,7	7,3	4,3	4,1	2,0
niet-westers allochtoon	1.738.452	39,1	14,7	8,9	12,0	3,5
autochtoon	13.187.586	8,8	2,9	2,0	2,4	1,5
totaal bevolking	16.357.992	12,8	4,5	2,9	3,6	1,8

*gebaseerd op cijfers over Polen en Hongaren, voor de overige Oost-Europese EU-landen zijn geen cijfers beschikbaar

Bron: CBS, StatLine

Bijlage bij hoofdstuk 5

Tabel b5.1: Percentage hh met samenwonenden partners (niet-gehuwd)

Percentage hh met samenwonenden partners (niet-gehuwd)	
Polen	22,6
Voormalig Tsjecho-Slowakije	28,5
Hongarije	19,9
Baltische Staten	0,0
Roemenië	24,5
Bulgarije	30,6
Voormalig Sovjet-Unie	21,0
Voormalig Joegoslavië	19,4
Westers allochtoon (totaal)	20,7
Niet-westers allochtoon (totaal)	18,2
<i>waaronder:</i>	0,0
<i>Marokko</i>	8,7
<i>Turkije</i>	7,8
<i>Suriname</i>	24,9
<i>Nederlandse Antillen + Aruba</i>	28,6
autochtoon	15,9
totaal	16,9

Bron: CBS, StatLine

Tabel b5.2: Lokale sociale participatie, naar herkomst.

	Ik heb veel contact met mijn directe burens		
	Eens	neutraal	Oneens
Oost Europese EU-landen	55,6	17,4	27,0
voormalig Sovjet-Unie	51,8	22,9	25,3
voormalig Joegoslavië	51,4	21,3	27,3
Zuid Europa	49,5	21,5	29,0
overig westers-allochtoon	55,5	18,7	25,7
Marokko	55,5	18,1	26,4
Turkije	58,3	17,9	23,8
Suriname	50,7	18,8	30,4
Nederlandse Antillen	49,4	21,1	29,5
overig niet-westers allochtoon	43,9	18,7	37,4
autochtoon	58,6	18,2	23,2
totaal	57,6	18,3	24,1

Bron: WoON 2006

Bijlage bij hoofdstuk 6

Tabel b6.1: Het aantal verstrekte tewerkstellingsvergunningen op basis van de WAV naar geldigheidsduur 2006, 2007

	2006				2007			
	tot 24 weken	24-52 weken	1 tot 2 jaar	> 2 jaar	tot 24 weken	24-52 weken	1 tot 2 jaar	> 2 jaar
Oost-Europese EU-landen	64,6	24,4	6,0	5,0	26,8	52,7	13,3	7,2
<i>waaronder</i>								
<i>Polen</i>	65,7	24,1	6,5	3,7	21,8	56,5	15,1	6,6
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	31,8	40,0	1,8	26,3	14,6	49,2	9,0	27,2
<i>Hongarije</i>	37,3	39,5	4,9	18,3	16,4	59,6	10,2	13,8
<i>Baltische Staten</i>	61,7	31,8	5,2	1,3	13,5	68,4	3,0	15,2
<i>- Estland</i>	58,3	33,3	8,3	0,0	9,1	72,7	0,0	18,2
<i>- Letland</i>	50,3	45,6	3,5	0,6	13,2	81,6	2,6	2,6
<i>- Litouwen</i>	67,6	24,9	5,8	1,7	14,0	61,3	3,3	21,3
<i>Roemenië</i>	82,0	9,4	1,7	7,0	75,2	19,4	0,9	4,5
<i>Bulgarije</i>	87,3	10,8	0,8	1,1	82,2	16,1	0,6	1,1
voormalig Sovjet-Unie	82,4	13,1	2,6	1,9	84,1	11,5	1,2	3,3
voormalig Joegoslavië	72,8	17,0	3,4	6,8	58,4	29,7	3,8	8,1
ov. westers allochtoon	34,5	32,8	10,3	22,3	42,0	30,5	8,6	18,8
niet-westers allochtoon	56,5	29,8	5,6	8,1	52,8	26,8	6,3	14,1
onbekend	86,2	12,3	1,5	0,0	97,1	2,9	0,0	0,0
totaal	62,9	25,0	6,0	6,0	33,3	46,2	11,6	8,8

Bron: CWI

Tabel b6.2: Startende ondernemers naar nationaliteit 2003-2006

	2003	2004	2005	2006
Oost-Europese EU-landen	442	1.861	3.353	4.221
<i>waaronder</i>				
<i>Polen</i>	190	1.169	2.581	3.347
<i>vm Tsjecho-Slowakije</i>	30	196	289	286
<i>Hongarije</i>	65	175	163	189
<i>Baltische Staten</i>	21	86	106	104
<i>Slovenië</i>	0	9	1	1
<i>Roemenië</i>	65	96	87	106
<i>Bulgarije</i>	71	130	126	188
Turkije	1.654	1.712	1.927	2.097
Marokko	861	932	934	989
Suriname	1.003	1.143	1.224	1.304
Antillen	383	404	490	599
Nederland	47.444	57.107	65.706	73.351
EU15	2.062	2.117	2.145	2.402
overig	4.282	4.630	4.871	5.150
totaal	58.131	69.906	80.650	90.113

Bron: KVK, startersprofiel 2006

Bijlage bij hoofdstuk 7

Het Herkenningsdienstsysteem²²

Het Herkenningsdienstsysteem (HKS) is een landelijk dekkend systeem dat sinds 1986 door de politie gebruikt wordt om gegevens over verdachten te registreren. De HKS-registratie heeft formeel tot doel gegevens te verstrekken aan opsporingsambtenaren 'ten dienste van de opsporing van strafbare feiten, in het bijzonder de identificatie van daders van misdrijven en de opsporing van vermiste personen'. Daartoe worden in het HKS gegevens opgeslagen over strafbare feiten, geverbaliseerde verdachten en (nog) niet geverbaliseerde verdachten. Tegen een verdachte kunnen in een jaar een of meerdere processen-verbaal zijn opgemaakt. Op zijn beurt kan een proces-verbaal weer meerdere delicten bevatten. Opgenomen worden personen opgenomen die minimaal 12 jaar zijn en tegen wie als verdachte proces-verbaal is opgemaakt.²³

Met betrekking tot de strafbare feiten worden onder andere de volgende gegevens vastgelegd:

- Het soort delict
- Het tijdstip waarop het is gepleegd
- De pleegdatum
- De pleegplaats
- Het pleegdomein

Met betrekking tot de verdachten wordt onder meer het volgende in HKS geregistreerd:

- Identificerende variabelen over de verdachte (naam, gba-nummer etc)
- Geboortedatum
- Geslacht
- Nationaliteit
- Geboorteland
- Delict waarvan men verdacht is

---

²² Deze bijlage is grotendeels overgenomen uit hoofdstuk 1 van de Landelijke criminaliteitskaart 1999 (Boerman et al. 2002) en bijlage 2 van het rapport 'Verdacht van criminaliteit' (Blom et al. 2005).

²³ Hierin is in 2004 verandering gekomen, sinds oktober 2004 worden ook 12-minners in HKS geregistreerd.

□ Eerdere antecedenten

Natuurlijk heeft het HKS ook zijn beperkingen. Daarvan dient de gebruiker van de informatie zich bewust te zijn. Het HKS levert geen complete beschrijving van de criminaliteit in Nederland. De daders die niet gepakt zijn, delicten waarvan geen proces-verbaal is opgemaakt of de delicten die onbekend blijven bij de politie worden niet geregistreerd. Daarnaast betreffen de gegevens verdachten en geen veroordeelden. Het kan zijn dat een deel van de verdachten toch geen dader is en dat de uitkomsten vertekent.

Opgemerkt wordt dat er evenzoveel HKS-en bestaan als er politieregio's zijn. Elke regio beheert namelijk een eigen HKS. Er zijn twee uitzonderingen: de regio's Friesland, Groningen en Drenthe oefenen een gezamenlijk beheer uit (maar hebben wel elk hun gegevens op een eigen HKS-computer staan) en de regio Noord Oost Gelderland die met politieregio Flevoland een gezamenlijk beheer voert. De bestanden van de regio's zijn ten behoeve van de LCK door de Dienst Nationale Recherche Informatie van het KLPD (NRI) tot een landelijk bestand gesmeed. Tevens zijn de nodige be- en verwerkingsslagen uitgevoerd. Zo bleek het noodzakelijk om het bestand te 'ontdubbelen'. Verdachten kunnen namelijk in verschillende politieregio's meerdere malen voorkomen. De betreffende verdachten werden daarbij ter registratie toegekend aan de regio waarin zich hun meest recente woon- of verblijfplaats bevindt. Bij de ontdubbelingsexercitie is steeds de informatie over hun antecedenten gebruikt uit het HKS-bestand van die politieregio waarin zij het grootste aantal antecedenten hebben. De verdachten over wie in dit rapport gesproken wordt, zijn dus unieke individuen (Boerman et. al 2002: 4-11).

Verder wordt opgemerkt dat de HALT-antecedenten uit het landelijk bestand zijn verwijderd en daarmee dus de verdachten die uitsluitend HALT-antecedenten hadden. Een Halt-afdoeninge is een voorwaardelijk politiesept, toegepast onder verantwoordelijkheid van het OM. Een door de officier van justitie aangewezen opsporingsambtenaar stelt aan een jeugdige verdachte die bekend voor om, in plaats van toezenden van het proces-verbaal aan de officier van justitie, deel te nemen aan een Halt-project. Het gaat daarbij om relatief lichte delicten die voor de eerste keer door een verdachte worden gepleegd. In totaal gaat het om ongeveer 20 000 afdoeningen op jaarbasis (Blom et al. 2005: 102).

Ten tijde van dit onderzoek waren HKS gegevens over verdachten beschikbaar over de periode 1-1-1996 tot en met 31-12-2006. In het metabestand HKS staan inmiddels meer dan 1.2 miljoen verdachten

geregistreerd. In een tijdspanne van ruim 10 jaar zijn dus meer dan 1,2 miljoen personen met de politie in aanraking gekomen op verdenking van een misdrijf. Voor een meer gedetailleerde beschrijving van HKS wordt verwezen naar de jaarlijkse landelijke criminaliteitskaart (LCK) van de DNRI (Boerman et. al 2002, Lammers et.al. 2005).

Misdrijf categorieën	
gewelddadige seksuele delicten =	Verkrachting (SR242) Anranding (SR246)
overige seksuele delicten =	Schennis eerbaarheid (SR239) Overige seksuele misdrijven (SR243-245, SR247-249)
gewelddadige delicten overig =	Bedreiging (SR285) Moord en doodslag (poging) (SR287-SR292) Moord en doodslag (voltooid) (SR287-SR292) Mishandeling (SR300-SR306)
vermogensdelicten met geweld =	Diefstal met geweld (SR312) Afpersing (SR317)
vermogensdelicten overig =	Muntmisdrijven (SR208-SR211, SR213-SR214) Overige valsheid (SR216-SR232, SR234) Eenvoudige diefstal (SR310) Diefstal verbreking (SR311.) Overige gekwalificeerde diefstal (ov. SR311.) Verduistering (SR321-SR323) Bedrog (SR326-SR337, SR339) Heling (SR416, SR417)
vernietiging en openbare orde =	Tegen openbare orde (SR131-SR136, SR138-SR151A) Gemeengevaarlijke. misdrijven (SR157, SR158) Tegen openbaar gezag (SR177-SR206) Overige vernietiging (SR350-SR354)
verkeer misdrijven	rijden onder invloed (WVW26,WV8) Verlaten plaats ongeval (WVW30, WV7) Rijden na ontzegging (WVW32, WV9) Weigeren bloedproef (WV163, WVW) Dood/letsel door schuld (WVW36, WV6, WV175) Joyriding (WVW37, WV176.2, WV11) Overig misdrijven WVW
Drugsdelicten	Middelenlijst I (hard) Middelenlijst II (soft) Overige opiumwet
overige delicten	Overige misdrijven SR Wet Wapens & munitie Misdrijven andere wetten

SR=verwijs naar het betreffende artikel in het Wetboek van Strafrecht

Bron: Prins, L. (2005). Dex 2000. Gebruikershandleiding versie 7.0. Zoetermeer, KLPD-DNRI

Tabel b7.1: Verdachten (12 jaar en ouder) naar etnische herkomst, 2006

	verdachten			als % van totaal aantal verdachten	
	ingezetene	niet-ingezetene	totaal	ingezetene	niet-ingezetene
Oost-Europese EU-landen	1.356	3.136	4.492	30,2	69,8
<i>waaronder</i>					
<i>Polen</i>	787	1.939	2.726	28,9	71,1
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	142	152	294	48,3	51,7
<i>Hongarije</i>	171	72	243	70,4	29,6
<i>Baltische Staten</i>	47	319	366	12,8	87,2
<i>Roemenië</i>	118	348	466	25,3	74,7
<i>Bulgarije</i>	91	306	397	22,9	77,1
vm Sovjet Unie	1.135	740	1.875	60,5	39,5
vm. Joegoslavië	2.312	316	2.628	88,0	12,0
overig westers allochtoon	15.988	5.107	21.095	75,8	24,2
Marokko	14.608	784	15.392	94,9	5,1
Turkije	11.217	437	11.654	96,3	3,7
Suriname	14.460	472	14.932	96,8	3,2
Nederlandse Antillen	8.052	106	8.158	98,7	1,3
ov. niet-westers allochtoon	15.185	4.301	19.486	77,9	22,1
autochtoon	142.464	659	143.123	99,5	0,5
totaal	226.777	16.058	242.835	93,4	6,6

Tabel b7.2: Verdachte ingezetenen (12 jaar en ouder) naar etnische herkomst, 2006

	verdachten	bevolking	% verdachten
Oost-Europese EU-landen	1.356	72.454	1,9
<i>waaronder</i>			
<i>Polen</i>	787	38.609	2,0
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	142	9.295	1,5
<i>Hongarije</i>	171	11.643	1,5
<i>Baltische Staten</i>	47	2.236	2,1
<i>Roemenië</i>	118	7.139	1,7
<i>Bulgarije</i>	91	3.532	2,6
voormalig Sovjet-Unie	1.135	35.009	3,2
voormalig Joegoslavië	2.312	62.464	3,7
overig westers allochtoon	15.988	1.107.388	1,4
Marokko	14.608	236.782	6,2
Turkije	11.217	281.573	4,0
Suriname	14.460	275.453	5,2
Nederlandse Antillen	8.052	102.764	7,8
ov. niet-westers allochtoon	15.185	436.940	3,5
autochtoon	142.464	11.343.425	1,3
totaal	226.777	13.954.252	1,6

Bijlage bij hoofdstuk 7

Tabel b7.3: Verdachte ingezetenen (12 jaar en ouder) naar leeftijd, geslacht en etnische herkomst, 2006

	0-11 jaar		12-17 jaar		18-24 jaar		25-44 jaar		45-64 jaar		65 jaar eo		totaal		totaal
	m	v	m	v	m	v	m	v	m	v	m	v	m	v	
Oost-Europese EU-landen	0,0	0,0	4,5	2,1	6,5	1,7	3,6	1,0	2,1	0,6	0,4	0,1	3,3	1,0	1,9
<i>waaronder</i>															
<i>Polen</i>	0,0	0,0	4,4	1,6	6,1	1,8	4,3	1,1	2,1	0,6	0,1	0,1	3,7	1,0	2,0
<i>vm. Tsjecho-Slowakije</i>	0,2	0,1	3,7	3,8	4,5	2,3	2,4	0,9	2,1	0,5	0,0	0,2	2,4	1,0	1,5
<i>Hongarije</i>	0,0	0,0	5,0	2,3	6,9	0,7	3,0	0,6	1,7	0,8	0,8	0,1	2,5	0,6	1,5
<i>Baltische Staten</i>	0,0	0,0	3,3	1,1	11,8	1,4	3,1	1,5	2,8	0,8	0,0	0,0	4,1	1,3	2,1
<i>Roemenië</i>	0,1	0,0	4,5	2,3	9,8	1,4	2,4	0,5	2,6	0,5	0,0	0,0	3,4	0,7	1,7
<i>Bulgarije</i>	0,0	0,0	6,5	3,8	6,5	1,0	4,2	1,4	3,2	1,7	2,7	0,0	4,7	1,5	2,6
voormalig Sovjet Unie	0,1	0,0	6,7	1,5	11,4	1,9	6,4	1,4	3,3	1,1	1,2	0,3	6,4	1,3	3,2
voormalig Joegoslavië	0,2	0,1	9,0	2,5	11,1	2,2	5,8	1,6	3,1	0,7	0,8	0,3	6,0	1,5	3,7
overig westers allochtoon	0,1	0,0	4,2	1,4	5,9	1,2	3,1	0,7	1,5	0,4	0,5	0,1	2,4	0,5	1,4
Marokko	0,2	0,0	15,7	2,8	21,5	2,8	8,7	1,2	2,5	0,4	0,7	0,1	10,3	1,6	6,2
Turkije	0,2	0,0	8,4	1,4	11,2	1,1	7,1	0,7	3,0	0,4	0,9	0,2	6,9	0,8	4,0
Suriname	0,1	0,0	9,2	2,8	14,3	3,3	9,8	2,0	5,9	1,1	1,2	0,1	9,0	1,9	5,2
Nederlandse Antillen	0,3	0,1	13,3	4,3	15,9	4,1	13,8	3,6	7,9	1,5	1,6	0,5	12,6	3,2	7,8
ov. niet-westers allocht.	0,1	0,0	7,1	1,7	9,1	1,7	5,2	1,1	3,0	0,7	0,7	0,3	5,6	1,2	3,5
autochtoon	0,0	0,0	3,2	0,9	5,5	0,9	2,5	0,5	1,3	0,3	0,4	0,1	2,1	0,4	1,3
totaal	0,1	0,0	4,4	1,1	6,9	1,2	3,3	0,7	1,5	0,3	0,4	0,1	2,8	0,5	1,6

Bijlage bij hoofdstuk 8

Tabel b8.1: Immigratie uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië naar leeftijd, 1995-2006

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Oost-Europese EU-landen												
0-14 jaar	343	394	387	416	337	508	474	447	450	789	815	865
15-24 jaar	696	1015	1158	1515	1085	1464	1669	1696	1488	2632	2883	3354
25 jaar en ouder	1172	1492	1547	1731	1435	2196	2644	2569	2611	5044	6175	7559
Vm. Sovjet Unie												
0-14 jaar	465	474	428	489	611	1457	1307	868	612	402	341	293
15-24 jaar	495	604	601	732	789	1341	1436	1194	901	949	881	858
25 jaar en ouder	1195	1300	1133	1439	1575	3306	3440	2771	2138	1791	1551	1472
Vm. Joegoslavië												
0-14 jaar	1621	660	242	200	692	717	312	133	51	27	11	10
15-24 jaar	1505	759	437	441	900	1059	798	448	332	254	256	201
25 jaar en ouder	4179	2044	1057	962	2169	2528	1819	1095	853	650	540	572

Tabel b8.2: Bevolkingsontwikkeling van Oost-Europeanen en Joegoslaven naar leeftijd, 1995-2006

	1996	1999	2001	2003	2005	2007	% groei
Oost-Europese EU-landen	50.290	56.721	61.386	68.291	77.686	92.693	84,3
0-14 jaar	7.972	9.349	10.480	11.755	13.739	16.246	103,8
15-17 jaar	1.529	1.525	1.596	1.694	1.881	2.152	40,7
18-24 jaar	4.363	5.820	6.152	6.819	7.813	9.547	118,8
vm Sovjet Unie	12.600	18.491	27.299	37.650	42.011	44.478	253,0
0-14 jaar	2.084	3.686	6.326	8.869	9.701	10.285	393,5
15-17 jaar	286	642	1.149	1.787	1.844	1.837	542,3
18-24 jaar	963	1.717	2.732	4.003	4.683	5.098	429,4
vm Joegoslavië	56.220	62.821	71.438	76.007	76.301	76.465	36,0
0-14 jaar	13.937	14.933	17.171	17.911	17.436	16.871	21,1
15-17 jaar	2.888	3.045	3.203	3.357	3.466	3.551	23,0
18-24 jaar	7.828	7.903	8.715	8.733	8.240	7.920	1,2
niet-westers	1.171.113	1.346.035	1.483.188	1.622.602	1.699.042	1.738.452	48,4
0-14 jaar	375.936	419.315	451.215	477.266	482.411	476.349	26,7
15-17 jaar	62.806	74.747	82.182	88.460	90.096	93.286	48,5
18-24 jaar	154.476	168.836	188.667	216.373	226.986	222.214	43,9
Nederland	12.995.174	13.060.991	13.116.851	13.153.814	13.182.809	13.187.586	1,5
0-14 jaar	2.283.733	2.309.320	2.334.807	2.339.387	2.334.843	2.294.431	0,5
15-17 jaar	450.550	432.337	433.771	454.775	458.861	472.504	4,9
18-24 jaar	1.184.483	1.068.579	1.039.608	1.020.855	1.022.930	1.026.672	-13,3

Tabel b8.3: Samenstelling van de bevolking naar herkomstgroep en leeftijd, 1 januari 2007 (%)

	0-14	15-17	18-24	25-
Oost-Europese EU-landen	17,5	2,3	10,3	69,9
<i>waaronder</i>				
<i>Polen</i>	17,8	2,4	11,4	68,4
<i>vm. Tjecho Slowakije</i>	17,7	2,1	8,6	71,6
<i>Hongarije</i>	11,3	1,5	5,8	81,5
<i>Baltische Staten</i>	22,5	3,4	14,0	60,1
<i>Roemenië</i>	21,7	2,6	8,7	67,0
<i>Bulgarije</i>	20,3	2,4	16,2	61,1
vm Sovjet Unie	23,1	4,1	11,5	61,3
vm Joegoslavië	22,1	4,6	10,4	62,9
overig westers allochtoon	11,9	2,7	7,2	78,3
niet-westers allochtoon	27,4	5,4	12,8	54,5
<i>waaronder</i>				
<i>Marokko</i>	32,4	5,7	12,4	49,6
<i>Turkije</i>	27,9	5,8	11,9	54,4
<i>Suriname</i>	21,2	5,2	12,4	61,2
<i>Nederlandse Antillen</i>	25,7	5,6	15,0	53,8
<i>overig niet-westers</i>	28,2	5,0	13,3	53,5
autochtoon	17,4	3,6	7,8	71,2
totaal	18,1	3,7	8,3	69,9

Tabel b8.4: Samenstelling van de bevolking naar herkomstgroep, leeftijd en geslacht, 1 januari 2007 (%)

	0-14		15-17		18-24	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Oost-Europese EU-landen	51,6	48,4	52,9	47,1	40,0	60,0
<i>waaronder</i>						
<i>Polen</i>	51,0	49,0	53,5	46,5	40,6	59,4
<i>vm. Tjecho Slowakije</i>	51,4	48,6	51,2	48,8	40,4	59,6
<i>Hongarije</i>	50,7	49,3	50,5	49,5	41,7	58,3
<i>Baltische Staten</i>	51,6	48,4	55,4	44,6	28,7	71,3
<i>Roemenië</i>	53,8	46,2	55,5	44,5	39,4	60,6
<i>Bulgarije</i>	53,9	46,1	46,4	53,6	40,5	59,5
vm Sovjet Unie	51,1	48,9	53,0	47,0	47,6	52,4
vm Joegoslavië	51,6	48,4	52,5	47,5	50,2	49,8
overig westers allochtoon	51,2	48,8	50,7	49,3	49,5	50,5
niet-westers allochtoon	51,2	48,8	51,4	48,6	50,3	49,7
<i>waaronder</i>						
<i>Marokko</i>	51,0	49,0	51,4	48,6	48,1	51,9
<i>Turkije</i>	51,4	48,6	52,1	47,9	49,5	50,5
<i>Suriname</i>	51,4	48,6	50,4	49,6	49,4	50,6
<i>Nederlandse Antillen</i>	51,0	49,0	51,1	48,9	49,8	50,2
<i>overig niet-westers</i>	51,1	48,9	51,7	48,3	52,6	47,4
autochtoon	51,2	48,8	51,1	48,9	51,0	49,0
totaal	51,2	48,8	51,1	48,9	50,7	49,3

Tabel b8.5: Samenstelling van de bevolking naar herkomstgroep, leeftijd en generatie, 1 januari 2007 (%)

	0-14		15-17		18-24	
	1e gen	2e gen	1e gen	2e gen	1e gen	2e gen
Oost-Europese EU-landen	21,3	78,7	43,8	56,2	78,3	21,7
<i>waaronder</i>						
<i>Polen</i>	23,6	76,4	40,6	59,4	80,1	19,9
<i>vm. Tjecho Slowakije</i>	17,7	82,3	40,9	59,1	68,7	31,3
<i>Hongarije</i>	16,5	83,5	28,1	71,9	56,6	43,4
<i>Baltische Staten</i>	41,0	59,0	100,0	0,0	99,3	0,7
<i>Roemenië</i>	13,5	86,5	42,1	57,9	77,1	22,9
<i>Bulgarije</i>	18,2	81,8	67,3	32,7	88,9	11,1
vm Sovjet Unie	32,5	67,5	96,0	4,0	97,5	2,5
vm Joegoslavië	14,3	85,7	71,5	28,5	72,2	27,8
overig westers allochtoon	16,3	83,7	17,9	82,1	27,7	72,3
niet-westers allochtoon	10,1	89,9	27,2	72,8	46,8	53,2
<i>waaronder</i>						
<i>Marokko</i>	3,6	96,4	13,8	86,2	34,7	65,3
<i>Turkije</i>	4,2	95,8	11,4	88,6	31,6	68,4
<i>Suriname</i>	5,1	94,9	16,0	84,0	25,1	74,9
<i>Nederlandse Antillen</i>	19,9	80,1	36,5	63,5	58,9	41,1
<i>overig niet-westers</i>	18,4	81,6	51,9	48,1	70,7	29,3
autochtoon						
totaal	12,2	87,8	27,3	72,7	44,1	55,9

Tabel b8.6: Maatschappelijke positie van Oost-Europeanen per september 2004 (%)

	werk	uitk	school	Inactief
man				
Polen	42,3	3,7	33,0	21,0
ov. Oost-Europese EU-landen	29,4	4,6	42,1	23,9
vm Sovjet-Unie	20,2	6,5	30,6	42,7
vm Joegoslavië	39,4	8,1	31,7	20,8
overige westers allochtoon	44,3	4,5	36,5	14,6
M/T/S/NA	41,4	8,8	30,6	19,2
overige niet-westers allochtoon	31,3	8,6	30,8	29,3
autochtoon	55,8	3,9	35,0	5,3
vrouw				
Polen	33,2	3,1	27,0	36,6
ov. Oost-Europese EU-landen	24,6	4,9	32,1	38,3
vm Sovjet-Unie	15,1	6,5	35,6	42,8
vm Joegoslavië	34,5	9,5	33,6	22,4
overige westers allochtoon	40,0	5,5	38,1	16,3
M/T/S/NA	33,5	11,8	35,4	19,3
overige niet-westers allochtoon	22,5	11,5	37,1	28,9
autochtoon	51,2	4,9	38,4	5,5
totaal				
Polen	36,7	3,4	29,3	30,6
ov. Oost-Europese EU-landen	26,5	4,8	36,1	32,6
vm Sovjet-Unie	17,5	6,5	33,3	42,7
vm Joegoslavië	36,9	8,9	32,6	21,6
overige westers allochtoon	42,2	5,0	37,3	15,5
M/T/S/NA	37,3	10,4	33,1	19,3
overige niet-westers allochtoon	27,3	10,0	33,7	29,1
autochtoon	53,5	4,4	36,6	5,4
M/T/S/NA=Marokko, Turkije, Suriname en Nederlandse Antillen				

Tabel b8.7: Criminaliteitsgraad van ingezetenen minderjarigen naar etnische herkomst, 2000-2006

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Oost-Europese EU-landen	2,0	2,4	2,4	2,4	2,5	3,1	3,3
vm Sovjet-Unie	7,3	5,9	4,1	4,4	4,3	4,2	4,1
vm Joegoslavië	4,4	3,9	4,1	4,2	4,7	5,5	5,9
overig westers allochtoon	1,8	1,8	2,1	2,2	2,5	2,6	2,8
niet-westers allochtoon	4,5	4,7	4,8	5,0	5,6	6,2	6,2
autochtoon	1,1	1,2	1,4	1,6	1,7	1,9	2,1
totaal	1,7	1,8	2,0	2,1	2,4	2,6	2,8

Tabel b8.8: Criminaliteitsgraad van ingezetenen jongvolwassenen naar etnische herkomst, 2000-2006

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Oost-Europese EU-landen	2,3	2,0	2,7	2,5	3,1	2,9	3,5
vm Sovjet-Unie	9,6	9,1	7,9	6,6	7,0	6,4	6,5
vm Joegoslavië	5,9	5,5	5,3	5,9	6,1	6,2	6,6
overig westers allochtoon	2,4	2,5	2,7	3,0	3,2	3,3	3,6
niet-westers allochtoon	6,2	6,3	6,9	7,3	7,6	7,5	7,8
autochtoon	1,9	2,0	2,3	2,6	2,9	3,1	3,3
totaal	2,5	2,7	3,1	3,4	3,7	3,9	4,1

Tabel b8.9: Profiel minderjarige (12-17 jaar) verdachten naar etnische herkomst, 2006

	Oost- Europese EU-landen	voormalig Sovjet- Unie	voormalig Joegoslavië	overig westers	niet- westers	autochtoon	totaal
totaal verdachten	180	174	413	2.041	11.791	19.275	33.875
Ingezetenen							
verdachten	143	147	400	1.813	11.562	19.231	33.296
% van totaal verdachten	79,4	84,5	96,9	88,8	98,1	99,8	98,3
Deelpopulaties (% vd verdachten)							
vrouwen	30,1	17,7	20,8	23,9	17,6	20,4	19,6
eerste generatie	50,3	95,2	66,8	16,4	26,9	98,6	68,6
Criminaliteitsgraad (ingezetenen)							
bevolking (12-17 jaar)	4.327	3.549	6.789	64.514	185.218	937.402	1.201.799
totaal	3,3	4,1	5,9	2,8	6,2	2,1	2,8
man	4,5	6,7	9,0	4,2	10,0	3,2	4,4
vrouw	2,1	1,5	2,5	1,4	2,3	0,9	1,1
1e generatie	4,2	4,2	6,0	2,5	6,5	-	-
2e generatie	2,7	2,1	5,7	2,9	6,1	-	-
Misdrijven (ingezetenen)							
aantal misdrijven	267	254	817	3.731	23.499	35.639	64.207
misdrijven per verdachte	1,9	1,7	2,0	2,1	2,0	1,9	1,9
vermogen zonder geweld	82,5	72,1	98,5	79,0	90,2	58,0	71,0
vermogen met geweld	7,7	4,8	7,0	6,3	13,9	3,7	7,5
vernietiging/openbare orde	46,2	37,4	49,0	65,7	44,7	68,3	59,5
geweld tegen personen	33,6	46,9	32,8	36,7	37,7	35,7	36,5
gewelddadig seksueel	0,0	0,7	0,5	1,0	2,8	1,1	1,6
overig seksueel	0,0	0,0	1,8	1,2	1,0	1,3	1,2
verkeersmisdrijven	1,4	2,7	3,5	4,9	2,3	5,3	4,2
opiumdelicten	5,6	1,4	2,3	1,9	1,7	2,7	2,3
overige delicten	9,8	6,8	9,0	9,2	8,9	9,2	9,0
totaal delicten	186,7	172,8	204,3	205,8	203,2	185,3	192,8
Niet-ingezetenen							
niet ingezetenen	37	27	13	228	229	44	579
% van totaal verdachten	20,6	15,5	3,1	11,2	1,9	0,2	1,7
Deelpopulaties (% vd verdachten)							
vrouwen	21,6	3,7	23,1	20,6	26,2	20,5	22,3
Misdrijven (niet-ingezetenen)							
aantal misdrijven	54	43	17	349	348	57	869
misdrijven per verdachte	1,5	1,6	1,3	1,5	1,5	1,3	1,5
vermogen zonder geweld	100,0	88,9	69,2	74,1	93,9	31,8	80,8
vermogen met geweld	0,0	7,4	15,4	5,3	7,0	22,7	7,3
vernietiging/openbare orde	8,1	22,2	15,4	29,8	19,2	38,6	24,2
geweld tegen personen	8,1	33,3	23,1	16,2	20,1	25,0	19,0
gewelddadig seksueel	10,8	0,0	0,0	3,9	0,9	0,0	2,6
overig seksueel	0,0	0,0	0,0	1,3	0,4	2,3	0,9
verkeersmisdrijven	2,7	0,0	0,0	1,3	1,3	0,0	1,2
opiumdelicten	8,1	7,4	7,7	13,6	5,2	2,3	8,6
overige delicten	8,1	0,0	0,0	7,5	3,9	6,8	5,5
totaal delicten	145,9	159,3	130,8	153,1	152,0	129,5	150,1

Tabel b8.10: Profiel jongvolwassen (18-24 jaar) verdachten naar etnische herkomst, 2006

	Oost- Europese EU-landen	voormalig Sovjet- Unie	voormalig Joegoslavië	overig westers	niet- westers	autochtoon	totaal
totaal verdachten	1.267	504	591	4.690	18.676	33.574	59.302
Ingezetenen							
verdachten	310	318	536	3.141	17.458	33.448	55.211
% van totaal verdachten	24,5	63,1	90,7	67,0	93,5	99,6	93,1
Deelpopulaties (% vd verdachten)							
vrouwen	29,0	15,7	16,4	17,3	14,7	13,4	14,2
eerste generatie	69,0	98,1	61,9	18,8	44,3	98,6	76,3
Criminaliteitsgraad (ingezetenen)							
bevolking (18-24 jaar)	8.753	4.924	8.107	87.952	225.016	1.023.861	1.358.613
totaal	3,5	6,5	6,6	3,6	7,8	3,3	4,1
man	6,5	11,4	11,1	5,9	13,2	5,5	6,9
vrouw	1,7	1,9	2,2	1,2	2,3	0,9	1,2
1e generatie	3,2	6,5	5,8	2,5	7,0	-	-
2e generatie	4,6	3,4	8,3	4,0	8,4	-	-
Misdrijven (ingezetenen)							
aantal misdrijven	589	557	1.024	5.751	32.911	57.954	98.786
misdrijven per verdachte	1,9	1,8	1,9	1,8	1,9	1,7	1,8
vermogen zonder geweld	79,4	77,7	69,2	50,8	65,8	42,6	51,0
vermogen met geweld	3,9	6,0	10,4	3,9	9,2	2,4	4,7
vernietiging/openbare orde	30,3	21,1	28,2	45,3	28,4	41,9	37,5
geweld tegen personen	23,5	30,2	35,1	34,9	40,8	34,7	36,5
gewelddadig seksueel	0,6	0,0	0,7	0,5	1,3	0,7	0,9
overig seksueel	1,6	0,6	0,2	0,6	0,7	0,9	0,8
verkeersmisdrijven	28,4	22,6	27,6	25,8	19,3	30,6	26,7
opiumdelicten	6,8	9,1	6,9	9,4	11,1	8,2	9,2
overige delicten	15,5	7,9	12,7	11,9	12,0	11,3	11,6
totaal delicten	190,0	175,2	191,0	183,1	188,5	173,3	178,9
Niet-ingezetenen							
niet ingezetenen	957	186	55	1.549	1.218	126	4.091
% van totaal verdachten	75,5	36,9	9,3	33,0	6,5	0,4	6,9
Deelpopulaties (% vd verdachten)							
vrouwen	18,6	17,2	21,8	13,4	16,6	14,3	15,9
Misdrijven (niet-ingezetenen)							
aantal misdrijven	1.602	278	80	2.019	1.707	213	5.899
misdrijven per verdachte	1,7	1,5	1,5	1,3	1,4	1,7	1,4
vermogen zonder geweld	108,8	97,8	80,0	31,4	64,9	61,9	64,1
vermogen met geweld	3,4	2,7	1,8	1,5	4,7	14,3	3,4
vernietiging/openbare orde	14,8	15,6	14,5	18,1	17,8	32,5	17,6
geweld tegen personen	9,7	10,2	14,5	7,0	18,1	24,6	11,7
gewelddadig seksueel	0,2	0,5	0,0	0,3	0,5	0,0	0,3
overig seksueel	0,3	0,0	0,0	0,5	0,3	0,0	0,3
verkeersmisdrijven	14,9	9,7	16,4	18,1	5,3	15,1	13,1
opiumdelicten	8,5	8,1	9,1	41,3	21,3	11,1	24,8
overige delicten	6,7	4,8	9,1	12,1	7,2	9,5	8,9
totaal delicten	167,4	149,5	145,5	130,3	140,1	169,0	144,2

Begrippenlijst

Allochtoon *(bron CBS)*

Een allochtoon is daarbij gedefinieerd als een persoon van wie tenminste één van de ouders in het buitenland geboren is.

Westerse allochtoon *(bron CBS)*

Westerse allochtonen zijn gedefinieerd als personen van wie tenminste één van de ouders geboren is in één van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië of Japan.

Niet-westerse allochtoon *(bron CBS)*

Tot de niet-westerse allochtonen worden personen gerekend van wie tenminste één ouder is geboren in Turkije, Marokko, Suriname, de Nederlandse Antillen of Aruba, of in een ander land in Azië (m.u.v. Japan en Indonesië), Afrika of Latijns Amerika. De vier klassieke allochtone groepen (Turken, Marokkanen Surinamers en Antillianen) vormen binnen deze niet-westerse allochtonen een ruime meerderheid.

Eerste generatie allochtoon *(bron CBS)*

Allochtonen die in het buitenland zijn geboren, worden gerekend tot de eerste generatie.

Tweede generatie allochtoon *(bron CBS)*

Allochtonen die in Nederland zijn geboren, worden gerekend tot de tweede generatie.

Voormalige Sovjet-Unie

Armenië, Azerbeidzjan, Wit-Rusland, , Georgië, Kazachstan, Kirgizië, , Moldavië, Oekraïne, Oezbekistan, Rusland, Rusland (oud), Sovjet-Unie, Tadzjikistan en Turkmenistan.

Estland, Letland en Litouwen behoren ook tot de voormalige Sovjet-Unie maar worden in dit rapport waar mogelijk tot de Oost-Europese EU lidstaten gerekend.

Voormalig Joegoslavië

Kroatië, Macedonië, Servië, Montenegro, Joegoslavië, Federale Republiek Joegoslavië, Bosnië-Herzegovina en Servië en Montenegro.

Slovenië behoort ook tot de Oost-Europese EU lidstaten, maar is in dit rapport in veel gevallen noodgedwongen tot voormalig Joegoslavië gerekend.

Oost-Europese EU-lidstaten

Hiermee wordt gerefereerd aan de Midden- en Oost-Europese landen die per 1 januari 2007 tot de Europese Unie behoren. Het betreft de acht landen die per 1 mei 2004 tot de EU zijn toegetreden (Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië) alsmede Roemenië en Bulgarije die per 1 januari 2007 tot de EU zijn toegetreden.

Oost-Europeanen

In dit rapport wordt regelmatig gesproken over Oost-Europeanen. Het betreft dan zowel de migranten/allochtonen uit de 10 Oost-Europese EU-landen als migranten uit de voormalige Sovjet-Unie.

De potentiële beroepsbevolking *(bron CBS)*

Het deel van de bevolking dat gelet op de leeftijd in aanmerking komt voor deelname aan het arbeidsproces. Voor de Nederlandse situatie worden meestal gegevens gepresenteerd over de (beroeps)bevolking van 15-64 jaar. alle personen van 15 tot en met 64 jaar.

Arbeidspositie *(bron CBS)*

Indeling van de bevolking (15 tot 65 jaar) in:

- werkzame beroepsbevolking.
- werkloze beroepsbevolking.
- niet beroepsbevolking.

Beroepsbevolking *(bron CBS)*

Alle personen (15 tot 65 jaar) die:

- tenminste twaalf uur per week werken, of
- werk hebben aanvaard waardoor ze tenminste twaalf uur per week gaan werken, of
- verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Werkzame beroepsbevolking *(bron CBS)*

Personen (15 tot 65 jaar) die in Nederland wonen en betaald werk hebben van twaalf uur of meer per week.

Werkloze beroepsbevolking *(bron CBS)*

Personen (15 tot 65 jaar) zonder werk, of met werk voor minder dan twaalf uur per week, die actief op zoek zijn naar betaald werk voor twaalf uur of meer per week en die daarvoor direct beschikbaar zijn.

Niet beroepsbevolking *(bron CBS)*

Het deel van de potentiële beroepsbevolking (15 tot 65 jaar) dat niet tot de beroepsbevolking behoort.

Bruto arbeidsparticipatie *(bron CBS)*

Het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.

Netto arbeidsparticipatie *(bron CBS)*

Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.

Werkloosheidspercentage *(bron CBS)*

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de beroepsbevolking.

Misdrijf *(bron CBS)*

Strafbaar feit van de zware soort, als zodanig aangeduid in de strafwetten. Indeling van strafbare feiten is van belang bij het procesrecht (absolute competentie en rechtsmiddelen) en de strafbaarstelling. Berechting in eerste aanleg gebeurt in de meeste gevallen door de rechtbank.

Begrippenlijst

Misdrijf categorieën

---

gewelddadige seksuele delicten =	Verkrachting (SR242) Anranding (SR246)
overige seksuele delicten =	Schennis eerbaarheid (SR239) Overige seksuele misdrijven (SR243-245, SR247-249)
gewelddadige delicten overig =	Bedreiging (SR285) Moord en doodslag (poging) (SR287-SR292) Moord en doodslag (voltooid) (SR287-SR292) Mishandeling (SR300-SR306)
vermogensdelicten met geweld =	Diefstal met geweld (SR312) Afpersing (SR317)
vermogensdelicten overig =	Muntmisdrijven (SR208-SR211, SR213-SR214) Overige valsheid (SR216-SR232, SR234) Eenvoudige diefstal (SR310) Diefstal verbreking (SR311.) Overige gekwalificeerde diefstal (ov. SR311.) Verduistering (SR321-SR323) Bedrog (SR326-SR337, SR339) Heling (SR416, SR417)
vernietiging en openbare orde =	Tegen openbare orde (SR131-SR136, SR138-SR151A) Gemeengevaarlijke. misdrijven (SR157, SR158) Tegen openbaar gezag (SR177-SR206) Overige vernietiging (SR350-SR354)
verkeer misdrijven	rijden onder invloed (WVW26, WV8) Verlaten plaats ongeval (WVW30, WV7) Rijden na ontzegging (WVW32, WV9) Weigeren bloedproef (WV163, WVW) Dood/letsel door schuld (WVW36, WV6, WV175) Joyriding (WVW37, WV176.2, WV11) Overig misdrijven WVW
drugsdelicten	Middelenlijst I (hard) Middelenlijst II (soft) Overige opiumwet
overige delicten	Overige misdrijven SR Wet Wapens & munitie Misdrijven andere wetten

---

SR=verwijs naar het betreffende artikel in het Wetboek van Strafrecht

Bron: Prins, L. (2005). Dex 2000. Gebruikershandleiding versie 7.0. Zoetermeer, KLPD-DNRI

Overtreding (bron CBS)

Strafbaar feit van de lichte soort, als zodanig aangeduid in de strafwetten.

Indeling van strafbare feiten is van belang bij het procesrecht (absolute competentie en rechtsmiddelen) en de strafbaarstelling. Afdoening geschiedt veelal met een schikking/transactie via het openbaar ministerie of berechting in eerste aanleg door de rechtbank sector kanton.

Huishoudens (bron CBS)

Een huishouden is gedefinieerd als een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften.

In tabel 2.4 en b2.8 worden zeven categorieën onderscheiden.

- 1) Alleenstaanden in een particulier huishouden = een persoon die alléén zichzelf particulier, dat wil zeggen niet-bedrijfsmatig voorziet van huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften.
- 2) Gehuwden/samenwonenden zonder kinderen = personen die als paar, al dan niet met elkaar gehuwd, al dan niet geregistreerde partners, een particulier huishouden vormen zonder kind(eren).
- 3) Gehuwden/samenwonenden met kinderen = idem categorie 2 maar dan met kind(eren).
- 4) Ouder in eenouderhuishouden = een persoon die niet samenwoont met een partner, maar wel thuiswonende kinderen heeft.
- 5) Thuiswonend kind = persoon die een kind-ouder relatie heeft met één of twee tot het huishouden behorende ouders. Onder thuiswonende kinderen worden ook verstaan adoptie-en stiefkinderen, maar geen pleegkinderen. Er worden geen beperkingen opgelegd qua leeftijd of burgerlijke staat om als kind te worden geclassificeerd.
- 6) Overig lid in een particulier huishouden = persoon die anders dan als partner, ouder in een eenouderhuishouden of als thuiswonend kind deel uitmaakt van een particulier huishouden. Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan een kostganger die bij een gezin inwoont, twee broers die samen één huishouding vormen, of pleegkinderen.
- 7) Institutioneel huishouden = een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar bedrijfsmatig wordt voorzien in dagelijkse levensbehoeften. Ook de huisvesting vindt bedrijfsmatig plaats. Het gaat om instellingen zoals verpleeg-, verzorgings- en kindertehuizen, gezins-vervangende tehuizen, revalidatiecentra en penitentiaire inrichtingen.

Lijst met sleutelinformanten

- r1: directeur van een middelbare school voor leerlingen met een taalachterstand
- r2: werkzaam bij een Poolse zelforganisatie
- r3: medewerker van een woningcorporatie
- r4: gemeentelijke ambtenaar
- r5: directeur van een basisschool in een wijk met veel instroom van Oost-Europeanen uit de EU
- r6: werkzaam bij een organisatie voor migranten
- r7: wetenschapper
- r8: werkzaam bij een Poolse kerk
- r9: wetenschapper
- r10: werkzaam in de uitzendbureaubranche voor tijdelijke arbeidsmigranten
- r11: wetenschapper
- r12: gemeentelijke ambtenaar
- r13: gemeentelijke ambtenaar
- r14: werkzaam bij een Poolse zelforganisatie
- r15: werkzaam in de uitzendbureaubranche voor tijdelijke arbeidsmigranten
- r16: wetenschapper
- r17: werkzaam bij de politie
- r18: gemeentelijke ambtenaar
- r19: wetenschapper
- r20: medewerker van een woningcorporatie
- r21: werkzaam bij een Poolse zelforganisatie
- r22: wetenschapper
- r23: gemeentelijke ambtenaar
- r24: Poolse onderzoeker
- r25: Poolse buurtbewoonster in een wijk met veel instroom van Oost-Europeanen uit de EU
- r26: medewerker CWI
- r27: rijksambtenaar
- r28: werkzaam bij de politie